

ZOLA

AZ ÉLET ÖRÖME

(LA JOI DE VIVRE)

**SAJTÓ ALÁ RENDEZTE ÉS BEVEZETÉSEL ELLÁTTA
AMBRUS ZOLTÁN**

**FRANCIA EREDETIBŐL FORDITOTTÁK
BALOG L. VILMA és GELLÉRT HUGÓ**

**GUTENBERG KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT R. T.
BUDAPEST**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2014
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-44-2 (online)
MEK-13270

I.

AZ ÉLET ÖRÖME

Élni öröml... - ennek átérzése ad erőt Pauline Quenunak arra, hogy legyőzve természetes és örökölt önzését, mindig kész legyen az önfeláldozásra, hogy lemondjon mások javára nemcsak vagyonáról, hanem még a szerelméről is, hogy jóságot juttasson rossz embereknek és hogy derülten, jókedvűen haladjon végig az életen, amelyben csak bűnnel, nyomorúsággal és betegséggel találkozik, mint a mesék hősnői, érintetlenül, tűzön és vizen át.

Ez a Pauline Quenu, tízéves korában árvaságra jutva, szép örökséggel apja unokatestvérének családjához kerül, ahol lassanként elszedegetik a vagyonát, másodunokatestvére javára, akit szeret és akivel eljegyzik. Mikor aztán vagyonának már csak a roncsai maradtak meg, a fiút anyja egy másik, vagyonosabb leánnyal boronálja össze. Pauline, aki az egész család gondviselője és betegápolója volt, kész a legnagyobb áldozatra is és eltitkolja szerelmét, hogy az, akit szeret, boldog lehessen. Végül második anyja lesz a fiatal házaspár koraszülött, satnya kis gyermekének, akit ő őrzött meg az életnek; és mert ezt ahelyett is szereti, akit ő nem hozhatott világra, nem éri be azzal, hogy vagyonának maradékát neki köti le, hanem örökre magános marad, hogy ennek a szegény kis teremtnak élhessen.

Nem ironia-e, hogy a cím az élet örömről beszél? Kevés könyv van, amelyben annyi bajról és betegségről volna szó, mint ebben a regényben. Chanteaut úgy gyöttri a köszvény, hogy kínjában minduntalan ordít; végre annyira megbénul, hogy magától nem tud sem enni, sem inni. Feleségét szívbaj öli meg. Véronique, a cseléd, felakasztja magát. Lazare betegesen fél, retteg a haláltól. Maga Pauline is nagy betegséget áll ki. A hely, ahol a történet lejátsszódik, a természet kivételes mostohaságát sínyli. Nyomorgó emberek laknak itt, akik csak a bűnben keresnek örömet. Egy nehéz szülésnek minden rettenetességével meg kell ismerkednünk. Még az öreg kutya is elnyavalyásodva végzi életét. És az emberek, ha nincs egyéb bajuk, folyton csak kínozni tudják egymást. Pauline csupa szomorúságot lát.

És mégis örömet élni - mondja Zola -, ha meg tudjuk őrizni a testi és lelki egészséget. Pauline-nak sok oka volna rá, hogy szerencsétlennek érezze magát: kifosztják, elhódítják a vőlegényét, nem válhatik asszonnyá, nem teljesülhet az a vágya, hogy életet adhasson; és mégis nyugodt, mégis derült, mert van miért élnie. Mert testi-lelki egészsége megtalálja a módját, hogy az élete ne maradjon üres: sok bajt kibebíthet, sok szenvedést enyhíthet, életet menthet meg és ennek tudata olyan elégedettséggel tölti el a lelkét, amelyenre soha se tehetnek szert azok, akik - mint Chanteau - csak maguknak élnek.

Ambrus Zoltán

I.

Amikor az ebédlő kakukórája elütötte a hatot, Chanteau elvesztette minden reményét. Kínosan állt fel a karosszékből, amelyben köszvénytől nehéz lábát a kocsz tüze előtt melengette. Két óra óta várta haza feleségét, akinek, három heti távollét után, ma kellett megérkeznie Párisból, kis unokahúgukkal, Quenu Pauline-nel, egy tízéves árvával, aki mellett a gyámságot a házaspár elfogadta.

- Ez megfoghatatlan, Veronique, - mondta Chanteau, belökve a konyha ajtaját. - Valami szerencsétlenség történt velük.

A szolgáló, harmincöttestendős nagy leány, akinek keze olyan volt, mint egy férfié, arca pedig mint valami csendőré, éppen levette a tűzről a birkacombot, amely biztosan túlfőtt már. Nem zsémbelt, de dühe elsápassztotta arcának durva bőrét.

- A nagyságos asszony nyilván Párisban maradt, - mondta szárazan. - Ezek a históriák, amiknek se végük, se hosszuk és amik felforgatják az egész házat!

- Nem, nem, - magyarázta Chanteau - a tegnapi sürgöny a kicsike ügyeinek végleges elintézését jelezte... A feleségemnek ma reggel Caenbe kellett érkeznie, ahol megállt, hogy felkeresse Davoinet. Egy órákor újra vonatra ült, két órákor kiszállt Bayeuxban; három órákor Malivoire apró omnibusza beérkezett vele Arromanchesba és még ha Malivoire nem is fogta be azonnal öreg utazókocsiját, a nagyságos asszony itt lehetett volna legkésőbb négy vagy félöt óra felé... Arromanchestól Bonnevilleig legfeljebb tíz kilométer.

A szakácsnő, szemét nem véve le ürücombjáról, fejcsóválva hallgatta mindezeket a számíthatásokat. Chanteau némi babozás után még hozzátette:

- Elmehetnél az út kanyaráig Veronique, hogy lássad, nem jönnek-e?

Emez, a visszafojtott méregtől egyre sápadtabban ránézett.

- Ugyan, minek? Lazare úr már úgyis kiment, sárban gázol, hogy fogadhassa őket, fölösleges, hogy én is nyakig bemocskoljam magam.

- Ez az éppen, - mormogta szeliden Chanteau - hogy most már a fiam miatt is nyugtalanodom... Ő sem jön vissza. Mit csinálhat az úton egy óra óta?

Ekkor, anélkül, hogy több szót veszített volna, Veronique leakasztott egy szegről egy öreg fekete gyapjúkendőt, amellyel beburkolta fejét és vállát. Majd, amikor gazdjája a folyosóig követte, nyersen rászólt:

- Menjen már vissza a tüze mellé, ha nem akar holnap reggeltől-estig fájdalmában ordítani.

És a tornácon, miután sebtében bezárta az ajtót maga mögött, felvette facipőit és belekiáltotta a szélbe:

- Ah! Az istenét a taknyosának! Hízeleghet magának, hogy lóvá tesz valamennyiünket!

Chanteau nyugodt maradt. Hozzászókkott e leány hevesességéhez, aki tizenöttestendős korában, Chanteauék házasságának első évében került hozzájuk. Amikor már nem hallotta a facipők lármáját, megugrott, mint valami diák szünidőben, és a folyosó másik végén odaállt egy, a tengerre nyíló üvegajtó elé. A rövidlábú, potrohos, vörösarcú ember ottfeledkezett egy ideig és kopaszra nyírótt hajának havas sapkája alatt kidülledt, gömbölyű kék szemével a tengert nézte. Alig töltötte be ötvenhatodik évét; de a köszvényrohamok, amelyekben szenvedett, idő előtt megvénítették. Nyugtalanóságában szórakozottan, a távolba révedező tekintettel arra gondol, hogy a kis Pauline a végén mégis csak meghódítja majd Veroniquet.

És vajjon az ő hibája volt-e? Amikor a párisi közjegyző megírta neki, hogy unokafivére, Quenu hat hónapi özvegység után meghalt és végrendeletében őt jelölte ki leánya gyámjaul, Chanteaunak nem volt ereje ezt visszautasítani. Igaz, hogy alig találkoztak, a család szétszóródott, Chanteau atyja, miután elhagyta a délvidéket és mint szimpla ács bejárta egész Franciaországot, Caenban fakereskedést kezdett, míg a kis Quenu, anyja halála után Párisban kötött ki, ahol később nagybátyjainak egyike egy nagy hentesüzletet engedett át neki, közel a vásárcsarnokhoz. És a két rokon alig találkozott kétszer-háromszor, amikor Chanteau, fájdalmi által kényszerítve kereskedését feladta, Párisba utazott, hogy ott egy orvosi hírességet konzultáljon. A két férfi tisztelte egymást és a haldokló talán a tenger sós levegőjéről álmodozott leánya számára. Ez az utóbbi, a hentesüzlet örököse, legkevésbé sem jelentett terhet. Végre Chanteauné elfogadta a gyámságot, még hozzá oly élénk érdeklődéssel, hogy megkímélve férjét az utazás veszélyes fáradtságától, ő maga kelt útra, járta Páris utcáit, elrendezte az ügyeket, örökös tettvagyát így kielégítve; és Chanteau nem kívánt egyebet, minthogy feleségét elégedettnek lássa.

De hát miért nem érkeznek már meg? Aggodalmi ismét elfogták, szemben az ólomszínűséggel, amelyen a nyugati szél nagy, fekete, füstszerű felhőket kergetett, melyek cafatjait a távolban mintha a tenger hullámai vonszolnák magukkal. Egyike azon márciusi viharoknak volt ez, amikor a napéjegyen dagályai dühösen csapkodják a partokat. A még csak emelkedő ár valami korlátszerű fehér fényt vetett az égre, vékony, elvesző tajtékok; és az ezen a napon oly szélesen kitakart tengerpart, a sziklák és sötét hinárok e mértföldjei, e kopár, pocsolyáktól beszennyezett, gyásztól pecsétes síkság, a felhők riadt menekülésében, a lehanyatló alkonyat alatt, valami szörnyű búskomorság képét mutatta.

- Talán a szél döntötte be őket egy gödörbe? - mormogta Chanteau.

Szükségét érezte, hogy lásson és ez előrehajtotta. Kinyitotta az üvegajtót, megkockáztatta posztó botosait a lépcsőzetesen emelkedő fővényen, amely túl magaslott a falun. A viharban repdeső esőcseppek verdesték arcát, rettenetes fuvallat csapkodta durva, kék vászonzekéjét. De makacsul kitartott, sapka nélkül, kidomborított háttal; és a mellvédre könyökölt ki, hogy az utat lent megfigyelhesse. Ez az út két meredek part között bocsátkozott le, mintha sziklák között baltával vágták volna, hasadék, amelyből mintha kifolyt volna az a néhány méter föld, ahol Bonneville huszonöt-harminc nyomorult viskója elhelyezkedett. Mintha minden dagály szétmorzsolta volna őket a lejtőn, a part szűk kavicságyán. Balra a kiszállás számára kis kikötő terület el, homoksáv, ahol az emberek szabályszerű kiáltásokkal kötöttek ki vagy tíz bárkát. A falucska alig számolt kétszáz lakost, a tengerből éltek, nagyon rosszul, puhányok önfejlésével ragadva szikláikhoz. És e szegényes tetők alatt, amelyeket minden télen mélyen körülárkoltak a hullámok, a sziklaparton, félig a lejtőn, nem látszott más, csupán jobboldalt a templom, baloldalt pedig Chanteauék háza, egy vízmosság által különítve el a többitől. Ez volt egész Bonneville.

- Micsoda átkozott idő, mi? - kiáltott egy hang.

Szemét fölemelve Chanteau megismerte a papot, egy paraszti külsejű, zömök embert, kinek vöröses haját még nem sápasztotta el ötven esztendeje. A templom előtt, a temető területén, a pap konyhakertet tartott fenn magának; és most odajött, nézte első salátáját, reverendáját combjához szorítva, nehogy a vihar fejére borítsa. Chanteau, aki nem tudott beszélni, magát a szél ellen megértetni, csak kezével intett feléje üdvözléssel.

- Azt hiszem jól teszik, ha bevonják a bárkákat, - folytatta a pap teli torokkal. - Tíz óra felé majd táncolnak.

És, amikor egy szélroham csakugyan fejéig emelte szutánját, eltűnt a templom mögött.

Chanteau visszafordult, fölhúzott vállal tartva ki a szél lökéseit. Vízrel megtelt szeméből egy pillantást vetett a tenger által letarolt kertjére, kétemeletes, ötblakos téglaházára, melynek faredőnyeit, biztosítéki horog ellenére, kitépéssel fenyegette a vihar. Amikor túl volt a vízmosáson, megint kihajolt az út felé; Veronique, karjával hadonázva, éppen visszajött.

- Hogyan! ön kijött?... Nem megy mindjárt vissza Chanteau úr!

Utólérte a folyosón, leszidta, mint egy tettenért gyereket. Ugy-e? Ha holnap szenvedni fog, neki, Veronique-nak kell majd ápolnia őt!

- Nem láttál semmit? - kérdezte amaz alázatos hangon.

- Persze hogy nem, semmit sem láttam... A nagyságos asszony biztosan tető alatt van valahol.

Chanteau nem merte neki megmondani, hogy messzebb is mehetett volna. Most főleg fia távolmaradása nyugtalanította.

- Láttam, - folytatta a szolgáló - hogy az egész környék talpon van. Senki sem mer otthon maradni ez egyszer... Cuche háza már szeptemberben megrepedt a tetőtől a földig és Prouane, aki az angelust ment harangozni, esküdözött, hogy holnapra nem marad kő kövön.

E pillanatban egy tizenkilencéves nagy legény ugrotta át egyetlen szökelléssel az első három lépcsőfokot. Széles homloka volt, nagyon világos szeme, hosszúkás arcát gesztenyeszínű szakáll finom pihéje keretezte.

- Ah! annál jobb! Ime, itt van Lazare! - mondta Chanteau megkönnyebbülve. - Milyen vizes vagy szegény fiú!

A fiatal ember fölakasztotta az előcsarnokban a zuhogó esőtől átázott gallérját.

- Nos? - kérdezte atyja újra.

- Nos! Senki! - válaszolt Lazare. - Elmentem Verchemontig és ott a vendéglő kocsiszíne alatt várakoztam, folyton néztem az utat, ahol valóságos sártenger van. De senki!... Akkor féltem, hogy nyugtalanodni fogsz miattam és visszajöttem.

A fiú augusztusban hagyta el a caeni gimnáziumot, miután letette érettségijét és nyolc hónap óta mászkált a sziklák között, nem tudván magának foglalkozást választani, csak a zenét szerette szenvedélyesen, ami kétségbeejtette anyját. Chanteauné haraggal utazott el, mert fia nem akarta elkísérni Párisba, holott az asszony azt remélte, hogy ott majd el tudja őt helyezni. Az egész háztartás felbomlásnak indult, valami öntudatlan keserűségben, melyet a közös élet még elmélyített.

- Most, hogy ezt megmondtam neked, - folytatta a fiatalember, - kedvem volna elmenni Arromanches-ig.

- Nem, nem, már egészen beesteledik, - kiáltott fel Chanteau. - Lehetetlen, hogy anyád hír nélkül hagyjon bennünket. Várom a táviratát... Hallgass csak! Mintha kocsi jönne.

Veronique kinyitotta az ajtót.

- Ez Cazenove doktor egyfogatója, - jelentette. - Nagyságos úr várja őt?... Oh! Istenem! De hiszen ez a nagyságos asszony!

Valamennyien gyorsan lementek a feljáróig. Egy nagy ujfundlandi kutya, amely az előcsarnok egyik sarkában aludt, vad ugatással rohant előre. A lármára egy kis fehér, finom testű macska szintén megjelent a küszöbön, de meglátva a sáros udvart, farka könnyedén megremegett az undortól és szépen leült a legfelső lépcsőre, hogy onnan nézze a történéseket.

Eközben egy körülbelül ötvenéves hölgy fiatal leány könnyedségével ugrott ki a kocsiból. Kicsi volt és sovány, haja még nagyon fekete, arca, amelyet nagy, becsvágyó orr rontott el, kellemesnek tűnt. A kutya egyetlen egy ugrással vállára helyezte első lábait, hogy megölelje; de ő megharagudott:

- Ugyan Mathieu, nem engedsz mindjárt el... te buta kutya! Abbahagyod mingyárt!

Lazare a kutya után átsietett az udvaron. Kiabált, hogy megkérdezhesse:

- Nem történt semmi baj, mama?

- Nem, nem - válaszolt Chanteauné.

- Istenem! milyen nyugtalanok voltunk! - mondta az apa, aki a szörnyű szél ellenére követte fiát. - Mi történt tulajdonképen?

- Oh! csupa boszúság, - magyarázta az asszony. - Először is az utak oly rosszak, hogy majdnem két óráig jöttünk Bayeuxból. Aztán Arromanches-ban Malivoire egyik lova eltörte a lábát és nem tudott másikat helyébe állítani; már előre láttam, hogy nála kell töltenünk az éjszakát... Végre a doktor volt oly szíves rendelkezésünkre bocsátani egyfogatúját. Ez a jó Martin hozott bennünket haza...

A kocsis, öreg, falábú ember, hajdani tengerész, akit egykor a hajóorvos Cazenove operált meg, ez utóbbi szolgálatában maradt és most azon volt, hogy kifogja a lovat. Chanteauné félbeszakította önmagát, hogy odaszóljon neki:

- Martin, segítsen a kicsikének kiszállni.

Eddig senki sem gondolt a gyermekre. Miután a kocsi födele nagyon mélyre volt lebocsátva, a kicsikének csak fekete szoknyája és fekete kesztyűs kezecskéje látszott. Nem várta be, hogy a kocsis segítsen, egyedül és könnyedén ugrott ki a kocsiból. Szélroham seperte végig az udvart a gyermek ruháit csapkodva, barna hajfonatai röptek kalapjának gyászfátyla, alatt. Tíz esztendőskorára nagyon erősnek tűnt, ajka duzzadt volt, arca telt és fehér, a párisi boltok homályában felnőtt leánykák fehérségében világított. Valamennyien ránéztek. Veronique, aki kijött, hogy üdvözölje úrnőjét, oldalt állva maradt, fagyos és írgy arccal. De Mathieu nem utánozta e tartózkodó viselkedést, a gyermek karjai közé vetette magát és nyelvével végignyalt arcán.

- Ne félj, - kiáltotta Chanteauné, - Mathieu nem rosszakaratú.

- Óh! nem félek, - válaszolt szelíden Pauline. - Nagyon szeretem a kutyákat.

Csakugyan Mathieu vad ölelései közben egészen nyugodt maradt, gyászában komoly, kicsi arcát mosoly világította meg; majd nagy csókot nyomott az ujfundlandi orrára.

- És az emberek... azokat nem öleled meg? - mondta Chanteauné. - Nézd csak! Itt van a bácsikád, mivelhogy engem nénikédnek szólítasz... és itt van az unokafivéred, nagy gyerek, kevésbé okos, mint te.

A gyermek egyáltalán nem látszott zavartnak. Megölelt mindenkit, mindenki számára volt egy szava, udvariassághoz szokott kis párisi nő bájával viselkedett.

- Bácsikám, szépen köszönöm, hogy idevesz magához... Majd meglátja, kedves unokafivérem, hogy jó pajtások leszünk...

- Igazán nagyon kedves! - kiáltott Chanteau elragadtatva.

Lazare meglepetve nézte a leánykát, mert kisebbnek gondolta, a süldő leány egyszerűségében riadtabbnak.

- Igen, igen, nagyon kedves, - ismételte az öreg hölgy. - És el sem hiszitek, hogy milyen bátor!... A szél szemben ért ebben a kocsiban és a porzó eső vakított bennünket. Hússzor is azt gondoltam, hogy a kocsi födele, amely recsegett, mint valami vitorla, szétesik. Nos hát! ez az apróság itt mulatott rajtam, viccesnek találta... De mit csinálunk itt? Felesleges, hogy még jobban átázzunk, lám, az eső újra hozzáfog.

Megfordult, Veroniquet kereste. Amint oldalt húzódva, meglátta őt makacs kifejezéssel arcán, gúnyosan szólította:

- Jó napot lányom, hogy vagy?... Miközben rászánod magad, hogy megkérdezzed, mi van velem, hozz fel egy üveg bort Martin számára, légy szíves. Nem hozhattuk el podgyásznkat, Malivoire holnap korán reggel majd ide szállítja...

Félbeszakította magát és nagyon izgatottan a kocsi felé fordult.

- De hol a táskám!... Igazán félttem! Attól tartottam, hogy kiesik az úton.

Nagy fekete bőrtáska volt, négy sarkát már lekoptatta a használat, de Chanteauné határozottan nem akarta fiára bízni. Végre valamennyien a ház fele igyekeztek, amikor egy újabb szél-roham lélegzetüket beléjük fojtva, megállította őket az ajtó előtt. A macska kíváncsian ülve helyén, nézte, hogy küzdenek a szél ellen, és Chanteauné tudni akarta, hogy Minouche jól viselte-e magát távollétében. A név, Minouche, újabb mosolyt csalt Pauline komoly szájára. Lehajolt, gyöngéden símogatta a cicát, aki azonnal szoknyájához dörzsölözött, farkát a levegőbe emelve. Mathieu ismét heves ugatásba tört ki, hogy jelezze a visszatérést, látván felmenni a családot az erkély lépcsőin, hogy végre tető alá jussanak az előcsarnokban.

- Ah! ah! De jó itt, - mondta az anya. Már azt hittem, hogy sohasem érkezünk meg... Igen, Mathieu, jó kutya vagy, de hagyj bennünket nyugton. Oh! Kérlek Lazare, hallgattasd el: széttépi a dobhártyámat!

A kutya megmakacsolta magát, Chanteauék bevonulása ebédlőjükbe a gyönyörűség e zenéje mellett ment végbe. Maguk előtt tolták Paulinet, a ház új gyermekét; és mögöttük jött a még mindig ugató Mathieu, Minouche által követve, amelynek ideges szőre remegett e zűrzavar közepett.

Már a konyhában Martin kortyról kortyra megivott két pohár bort és most indulóban volt, falábal kopogva a kövezeten, jó éjszakát kiáltva oda a háziaknak. Veronique azon volt, hogy visszategye a tűzre ürücombját, amely már kihűlt. Megjelent és kérdezte:

- Tetszik már enni?

- Meghiszem azt, már hét óra, - mondta Chanteau. - Csakhogy lányom, várni kellene, amíg a nagyságos asszony és a kicsike átöltöznek.

- De Pauline podgyásza nincs itt, - jegyezte meg Chanteauné. - Szerencsére alul nem áztunk át... Vesd le a kabátodat és a kalapodat, drágám. Hát segíts neki Veronique... És húzd le a cipőjét, ugy-e? Van itt, ami kell.

A szolgálónak le kellett térdelnie a gyermek elé, aki leült. Ezalatt az öreg hölgy kivett táskájából egy pár kicsiny nemez papucsot, amelyet ő maga húzott Pauline lábára. Aztán saját cipőjét is levetette és keze újra belemélyedt a táskába, ahonnan egy pár ócska házi topán került elő.

- Tehát tálalhatok? - kérdezte még egyszer Veronique.

- Azonnal... Pauline, gyere a konyhába, mosd meg a kezedet és az arcodat... Meghalunk az éhségtől, majd később alaposan tisztálkodhatunk.

Pauline jelent meg elsőnek, kint hagyva nénikéjét orrával a mosdótálban. Chanteau újra elfoglalta helyét a tűz előtt, nagy, sárga bársony karosszékének mélyén, és gépies mozdulattal dörzsölte lábát egy közeli rohamtól való félelemtől eltelve, mi közben Lazare az asztal előtt állt, ahol több, mint egy órája négy teríték várt és kenyeret szeletelt fel. A két férfi kissé zavartan rámosolygott a gyermekre, anélkül, hogy szavakat találtak volna. A lányka nyugodtan vizsgálta az ebédlő díófa bútorzatát, szeme a tálalóról a féltucat székre suhant át, majd az ezüstözött réz függőlámpára és megállapodott a barna kárpíton függő öt, bekeretezett könyvmaton, amely a négy évszakot és a Vezuv egy látképét ábrázolta. Kétségkívül a tölgyfa-burkolatot utánzó festett fal, amely gipsszel javított sérüléseket mutatott, a régi, zsírfoltos padló, a család által közösen lakott e szoba elhanyagoltsága sajnálkozást ébresztett benne az előző este elhagyott szép hentesüzlet után, mert szemei szomorúsággal teltek meg, mintha kitalálta volna az elfojtott és rejtett keserűséget ezen számára új környezet látszólagos kedélyessége mögött. Végre tekintete, miután érdeklődéssel fürkészett egy nagyon régi barométert egy aranyozott dobozban, valami furcsa szerkezeten pihent meg, amely sarkain vékony, kék papírsávokkal ékesített üvegszekrénykében elfoglalta a kandalló előtti asztalkát. Játéknak tűnt, apró fahídnak, de különösen bonyolult építményű hídnak.

- A nagybácsi csinálta ezt, - magyarázta Chanteau boldogan, hogy talált beszéd tárgyát. - Igen, az apám az ácsmesterségen kezdte... Megőrzöm mesterművét.

Nem szégyelte származását és Chateau né megtűrte a hídat kandallója előtt, annak ellenére, hogy ez a furcsaság elkedvetlenítette, mert eszébe juttatta házasságát egy munkás fiával. De a kislány már nem figyelt bácsikája szavaira: az ablakon át észrevette a végtelen láthatárt, és gyorsan keresztülment a szobán, megállt az üvegtábla előtt, melynek muszlin függönyeit zsinórból készült tartók emelték magasra. Párisból való elutazása óta Paulinet szakadatlanul a tenger foglalkoztatta. Álmodott róla, a vasúti kocsiban nem szűnt meg nagynénjét kérdésekkel ostromolni, minden lejtőn tudni akarta, hogy a tenger a hegyek mögött bujkál-e? Aztán az arromachesi parton némán ült, tágranyílt szemekkel, szívét nagy sóhaj dagasztotta; végre Arromanchestól Bonnevilleig, minden percben kidugta fejét a kocsiból, a szél ellenére, hogy lássa a végtelen vizet, amely követte őket. És most a tenger még mindig itt volt, itt is marad, mintha az övé volna. Lassan, nagy pillantással birtokába vette.

Az éjszaka leszállt az ólomszínű égről, amelyen a szélvész korbácsolta a felhők eszeveszett iramát. A sötétség növekvő kaoszában csak az ágaskodó hullámok sápadtsága volt megkülönböztethető. Mind szélesebb fehér tajték volt ez, egymást követő leplek kibontakozása, amely elborította a tájat, elöntötte a sziklás partot, elringató szelíd síklásban, melynek közeledése gyengéd símogatáshoz volt hasonló. Ám a távolban a hullámok lármája növekedett. A víz óriási taraja fodrozódott és mintha a halál alkonya nehezedne a sziklapartra, az elhagyott, ajtai mögé elsáncolódott Bonneville-re; míg a bárkák elhagyatva, nagy zátonyra jutott halak hullájához hasonlóan síklottak tova. Az eső füstölgő köddel öntötte el a falut, csak még a templom vált ki belőle tisztán, a fellegek egyetlen sápadt sarkában.

Pauline nem beszélt. Kis szíve újra dagadozott, fuldoklott és hosszan sóhajtott, mintha egész lélegzete kiszállt volna ajakán.

- Hm! Ez itt szélesebb, mint a Szajna, - mondta Lazare, aki mögötte állt. Ez a süldő lány egyre jobban meglepte őt. Amióta itt volt, a fiút az ügyetlen kamaszok zavarára fogta el.

- Óh! Igen, - válaszolt Pauline halkán, anélkül, hogy megfordította volna fejét.

Amaz tegezni akarta, de elnyelte a szót.

- Nem fél tőle? - Ekkor a kislány meglepetten pillantott rá.

- Nem, miért is?... Biztos, hogy a víz nem emelkedik idáig.

- Ej! Nem lehet tudni, - mondta a fiú, a kívánságnak engedve, hogy ingerkedjék a lánykával. - Néha a víz még a templomtornyot is elönti.

De Pauline kedves nevetésbe tört ki. Okos, kis lényéből hangosan és egészségesen buggyant ki a kacagás, a józanok vídamsága, akiknek örömük telik abban, ha visszautasítják a képtelenségeket. És most már ő tegezte elsőnek a fiatalembert, kezét, mintegy játékból megfogva.

- Oh! úgylátszik, azt gondolod, hogy ostoba vagyok!... Vajjon te itt maradnál, ha a víz elöntené a templomtornyot?

Most már Lazare is nevetett, megszorította a gyermek kezét, ezentúl ők ketten jó pajtások lesznek. Éppen ezen örömteljes kitörés közepette lépett Chanteauné a szobába. Boldognak látszott és kezeit törülgetve, mondta:

- Az ismerkedés megtörtént... Tudtam, hogy érteni fogjátok egymást.

- Tálalhatok nagyságos asszony? - szakította félbe a beszélgetést Veronique konyhájának küszöbén állva.

- Igen, igen lányom... Csakhogy jól tennéd, ha előbb meggyujtanád a lámpát. Már alig látunk itt.

Az éjszaka csakugyan oly gyorsan jött, hogy a homályos ebédlőt csupán a kocsz vörös visszfénye világította meg. A tálalás tehát megint késett. Végre a szolgáló lehúzta a függőlámpát, meggyújtotta és a terített asztal az élénk világosság körében jelent meg. És mindenki elfoglalta helyét, Pauline nagybácsija és unokafivére között, szemben nénikéjével, amikor ez utóbbi újra fölállt, sovány, öreg nők fürgeségével, akik nem tudnak egyhelyben maradni.

- Hol van a táskám?... Várj csak drágám, odaadom a serlegedet... Vedd el a poharát Veronique. Hozzá van szokva a serlegéhez ez a gyerek itt. - A táskából elővett egy már horpadt ezüst serleget, amelyet szalvétájával fényesre dörzsölt és Pauline elé helyezett. Aztán maga mögé egy székre tettel le táskáját. A szolgáló laskalevest szolgált fel, morcos arccal jelentve ki, hogy a tészta már nagyon elázott. Senki sem mert panaszkodni, mindnyájan nagyon éhesek voltak, fújták a levest a kanálban. Majd a leveshús következett. Chanteau, nagy inyenc, alig nyúlt hozzá, étvágyát megőrizve az ürücomb számára. Ám, amikor ez az asztalra került, általános tiltakozás következett. Kiszáradt bőr volt az egész, ezt nem lehetett megenni.

- Istenemre! Tudom, - mondta nyugodtan Veronique. - Nem kellett volna ennyi ideig várni!

Pauline jókedvűen apró darabkákra vágta sültjét és mindenek ellenére lenyelte. Ami Lazaret illeti, ő sohasem tudta, hogy mi van a tányérján, bekebelezett volna egy darab kenyeret csirke fehérje helyett. De Chanteau komor szemmel nézte az ürücombot.

- És mit adsz ehhez itt, Veronique?

- Zsírban sült krumplit, nagyságos úr.

Amaz kétségbeesett mozdulattal dőlt vissza karosszékébe. A szolgáló folytatta:

- Akarja nagyságos úr, hogy visszahozzam a marhahúst?

De Chanteau búskomoran rázta fejét és visszautasította. Még a kenyeret is jobban szereti a főtt húsnál. Ah! Istenem! Micsoda ebéd! És a rossz idő, amely megakadályozta, hogy halhoz jussanak! Chanteauné nagyon kis evő, szájalommal nézte férjét.

- Szegény barátom, - mondta hirtelen - szomorúságot okozol nekem. Itt tartogatok magamnál egy ajándékot holnapra; de miután éhinség van itt ma este...

Kinyitotta táskáját s egy szilke májpástétomot vett ki belőle. Chanteau szeme kigyulladt. Májpástétom! Tiltott gyümölcs! Imádott nyalánkság, amelytől orvosa határozottan eltiltotta.

- De, tudod, - folytatta felesége, - csak egyetlen szeletkét engedélyezek neked... Légy okos, vagy nem kapsz többet belőle.

Chanteau megragadta a szilkét, reszkető kézzel vett belőle. Gyakran vívott ily rettenetes harcot a rohamtól való rettegése és ingyenc szenvedélye; és csaknem mindég az ingyencsége volt erősebb. Annál rosszabb! Így helyes, majd szenvedhet.

Veronique, aki nézte, hogy vág le magának gazdája egy széles szeletet, mormogva tért vissza konyhájába.

- Na jó! Majd ordíthat az úr!

Ez a szó mintegy természetesen tért vissza újra meg újra szájába, gazdái elfogadták, oly egyszerűen mondta ki. Az úr ordított, ha megjött a rohama; és ez a szó oly kifejező volt, hogy nem is emlékeztették Veroniquét a gazdjával szemben elkövetett tiszteletlenségre.

Az ebéd nagyon vidáman fejeződött be. Lazare tréfálkozva kivette a szilkét atyja kezéből és amikor a csemege feltűnt az asztalon, sajt és kétszersült, Mathieu hirtelen megjelenése okozott örömet. Eddig valamelyik szék alatt aludt. A kétszersült megjelenése ébresztette föl; mintha álmában megérezte volna; és minden este pontosan ugyanabban a percben fölugorva, körüljárta az asztalt, leste, kinek ül ki szíve az arcára. Rendszerint Lazare volt, aki leghamarabb ellágyult; csak hogy ez este Mathieu második kerülőjén jó, emberi szemével merőn nézte Paulinet; aztán fölismerve ebben az emberek és állatok igaz barátnőjét, rátette óriási fejét a gyermek kicsi térdére, anélkül, hogy gyengéd esengéssel teli tekintetét levette volna a lányka arcáról.

- Oh! A koldus! - mondta Chanteauné. - Csak csendesen, Mathieu! Ne vesd magad ily vadul az ennyivalóra! - A kutya egyet nyelve, bevette a darab kétszersültet, amelyet Pauline felé nyújtott, visszatette fejét a kis térdre, másik darabot kunyorált, szemével folyton új barátnője szemébe mélyedve. Pauline nevetett, megcsókolta, nagyon mókásnak találta hátracsapott fülével, fekete folttal balszemén, az egyetlen folttal, amely fehér ruháját megbélyegezte, hosszú, hullámos szőrével. Ám közbejött valami: a Minouche féltékenységében könnyedén az asztal szélére ugrott és dorombolva, hajlékony hátgerinccel, a fiatal kecske bájával fejével nagyot lökdösött a gyermek állán. Ez volt az ő gyöngédségének kifejezése, érezték hideg orrát, hegyes fogainak könnyű érintését, miközben talpán táncolt, mint egy papirzacskó, amely tésztától dagad; Pauline el volt ragadtatva a két állattól, balra tőle a cica, jobbra a kutya; elárasztották őt, kajánul kizsákmányolták, amíg el nem osztotta egész csemegéjét.

- Ugyan, küldd el már őket, - mondta nénikéje, semmit nem hagynak neked.

- Nem baj! - válaszolta a lányka egyszerűen, boldogan, hogy kifosztották.

Befejezték az ebédet. Veronika leszedett. A két állat üresen látva az asztalt, elment, szájukat nyalogatva, anélkül, hogy köszönetet mondtak volna.

Pauline fölkelte és az ablak előtt állva, kilátni igyekezett. A leves óta nézte, mint sötétedik el ez az ablak, lassan, lassan, véve föl a tinta feketességét. Most áthatolhatatlan fal volt, a sötétség tömege, melyben minden elhomályosult, az ég, a víz, a falu, maga a templom is. Anélkül, hogy unokafivére tréfái megijesztenék, Paula a tengert kereste, kínoztta a vágy megtudni, hogy meddig emelkedik majd föl a víz; és csak a nagyobbodó zúgást hallotta, valami magas, szörnyűséges hangot, melynek folytonos fenyegetése minden percben dagadt, a szél üvöltése és a szakadó eső ostorcsapásai közepett. Már nem volt egyetlen fénysugár, a víz sápadt tajtéka sem világított az árnyak kavargása fölött; semmi, csak hullámok vágatása, üzve a vihartól e megsemmisülés mélyén.

- A pokolba is, - mondta Chanteau, - most aztán keményen hozzáfogott... És a dagály még két óráig tart.

- Ha a szél észak felől fujna, - magyarázta Lazare, - azt hiszem, hogy Bonnevillek vége volna. Szerencsénkre ferde irányból kapjuk.

A kislány megfordult és hallgatta őket, nagy szeme megtelt nyugtalan szájalommal.

- Bah! - folytatta Chanteauné, - szerencsére tető alatt vagyunk; a többiek is csak kikecmeregnek majd a bajból, mindenki a maga lehetősége szerint... Mondd szívecském, akarsz egy csésze jó meleg teát? És aztán majd lefekszünk.

Veronique a leszedett asztalra egy régi, nagy, virágos piros szőnyeget terített, amely körül a család eltöltötte estéjét. Mindenki elfoglalta a maga helyét. Lazare kiment néhány percre, tintával, tollal és egy nagy csomó papírral jött vissza; és a lámpa alatt helyezkedett el, hangjegyeket másolt. Chanteauné, akinek gyöngéd tekintete nem hagyta el fiát visszatérése óta, hirtelen nagyon keserű lett.

- Megint a muzsikáddal jössz! Nem adhatsz nekünk egyetlen estét, még visszaérkezésem napján sem?

- De mama, hiszen nem megyek el, itt maradok veled... Hiszen tudod, hogy ez nem akadályoz a beszélgetésben. Lássuk csak, lássuk, mondj valamit, én válaszolok neked.

És megmakacsodott, papirjaival elborította az asztal felét; Chanteau puhán nyújtózkodott el karosszékeiben, kezeit lelógatva. A tűz előtt Mathieu aludt, miközben Minouche egy ugrással az asztal szőnyegén teremve, nagy toilettet csinált, egyik lábával a levegőben, gondosan nyaldosta hasán bundáját. Mintha a függőlámpa rezéből meleg bizalmasság áradt volna szét és nemsokára Pauline, aki félig hunyt szemmel mosolygott új családjára, fáradtságtól megtörten, a melegtől elzsibbadva, nem tudott ellentálni az álomnak. Feje lecsúszott összefonott két karjára, a lámpa csendes világosságának teljében. Finom szemhéjja selyemfátyolként borult tekintetére és lélegzete kis, egyenletes leheletben szállt el tiszta ajkáról.

- Már nem tudja magát a lábán tartani, - mondta Chanteauné, halkítva hangját. - Fölkeltjük, hogy igya meg teáját és aztán lefektetjük.

Csend uralkodott. A vihar morgásában csak Lazare tolla hallatszott. Nagy nyugalom honolt a szobában, régi szokások álomkórsága, élet, mely minden este egy helyben kérődzik. Az apa és az anya hosszan néztek egymásra, anélkül, hogy szóltak volna. Végre Chanteau habozva kérdezte:

- És Caenban Davoine jó leltárt vett fel?

- Ah, mit! Hogyne, de még milyen jót!...

Amaz dühösen vonogatta vállát.

Már mondtam neked, hogy be hagytad magad csapni!

Most, hogy a kicsike szunyókált, beszélhettek. Halkan ejtették a szót, röviden akarták egymással közölni az ujságokat. De a szenvedély elragadta őket és lassan-lassan házasságuk minden kellemetlenségét kifejtették egymás előtt.

Amikor atyja, az egykori ácsmunkás, aki az ország északi részében vakmerően és kalandos fejjel fával kereskedett, meghalt, Chanteau erősen kompromittált üzletet vett át. Kevés cselekvőképességgel, gyakorlott elővigyázatossággal, megelégedett azzal, hogy megmentette a helyzetet rendszeretének erejével és becsületesen éldegélt bizonyos évi járadékból. Életének egyetlen regénye házassága volt, feleségül vett egy tanítónőt, akivel baráti körben találkozott. Eugénie de la Vignière, egy cotentini tönkrement kurtanemes árvája, arra számított, hogy saját

becsvágyát ülteti át férje szívébe. De emez, befejezetlen nevelésével, későn került valamilyen nevelőintézetbe, visszahőkölt szélesebb látókörű vállalkozások elől, és természetének tunyaságát állította szembe felesége uralkodni vágyó akaratával. Amikor fiúk megszületett, ez utóbbi a gyermekére ruházta át reményét magasabbrendű életre, gimnáziumba járatta és minden este együtt tanult vele. Eközben egy utolsó szerencsétlenség zavarta meg számítását: Chanteau, aki negyven esztendő kora óta köszvényben szenvedett, oly fájdalmas rohamokat kapott, hogy arra gondolt, hogy eladja házát. Ez a középszerűséget jelentette, kis megtakarított összegek fölemesztését a homályban, a gyermek majdani küzdelmét a létért, az első húszezer frank évjáradék támasza nélkül, amelyről az anya fia számára álmodozott.

Akkor Chanteauné legalább az üzlet eladásával akart foglalkozni. A haszonélvezet néhány tízezer frank lehetett volna, amelyből a család jól élhetett; bár Chanteauné szeretett vendégeket fogadni. Ő fedezett föl egy Davoine nevezetű urat, aki a következő számítást eszelte ki: Davoine megveszi a fakereskedést százezer frankért, csak hogy nem helyez el benne ötvenezer franknál többet; elengedve neki a másik ötvenezret, Chanteauék társai maradtak és megosztották vele a hasznot. Ez a Davoine merész intelligenciájú embernek tűnt; feltéve, hogy nem fektet bele többet az üzletbe, ez még mindig ötvenezer frankot biztosított, amely hozzátevé a háromezerhez, amelyet az ötvenezer frank jelző jövedelmezett, összesen nyolcezer frank járadékot jelentett. Ezzel megelégedhettek, bevárhatták fiúk sikereit, amelyek megszabadítják majd őket életük középszerűségétől.

És az ügyeket következőképpen intézték. Chanteau épen két évvel azelőtt vett egy házat a tengerparton Bonnevilleben, alkalmi vétel, amelyet egy inzovens kliens összeomlásából halászott ki. Ahelyett, hogy eladták volna, mint ahogy első percben akarták, Chanteauné elhatározta, hogy oda fognak visszavonulni, legalább is Lazare első diadalainak idejéig. Lemondani vendégségeiről, elrejtőzni abban az eldugott lyukban, öngyilkosságot jelentett számára; de városi házát teljesen átengedte Davoinenek, valahol lakást kellett volna bérelnie és most megjött a kedve a takarékosághoz, hogy majdan győzedelmesen térhessen vissza Caenbe, amikor fia ott már nagy állást tölt be. Chanteau mindebbe beleegyezett. Ami a köszvényét illeti, ennek hozzá kellett szoknia a tenger szomszédságához; különben a három tanácskozássra hívott orvos közül kettő szíves volt kijelenteni, hogy a tengeri szél kedvezően fogja befolyásolni közérzetét. Tehát egy májusi reggelen Chanteauék, az akkor tizennégyéves Lazaret intézetben hagyva, távoztak, hogy végleg elhelyezkedjenek Bonnevilleben.

E hősiesség-önmagát-kiszakítás óta öt év múlt el és a család ügyei egyre rosszabbra fordultak. Miután Davoine nagy spekulációba vetette magát, azt mondta, hogy többelőlegre van szüksége, megkockáztatta a haszonélvezetet is, olyannyira, hogy a leltár alig fedezte már a veszteséget. Bonnevilleben a háromezer frank járadékból voltak kénytelenek élni, még pedig oly szegényesen, hogy a lovukat is el kellett adni és hogy Veronique a konyhakertből látta el gazdáját.

- Lássuk csak Eugénie, - kockáztatta meg Chanteau, - ha engem becsaptak, úgy ez egy kissé a te hibád is.

De Chanteauné már nem vette magára a felelősséget, szívesen megfeledkezett róla, hogy a Davoine-nal való társulás az ő műve.

- Hogyan! Az én hibám! - válaszolta száraz hangon. - Hát én vagyok a beteg?... Ha nem betegedtél volna meg, talán már milliomosok lehetnénk.

Valahányszor a keserűség így előntötte feleségét, Chanteau lehajtotta fejét, zavartan és szégyenkezve, amiért saját csontjaiban ad hajlékot családjának ellenségének.

- Várni kell, mormogta. Davoine úgy látszik biztosra veszi a dolgot, amit előkészít. Ha a fenyő ára fölmegegy, vagyonhoz jutunk.

- És aztán, mi lesz akkor? - szakította félbe Lazare anélkül, hogy abbahagyta volna hangjegyeinek másolását, - így is van mit ennünk... igazán kár, hogy így gyötritek magatokat. Ami engem illet, én füttyülök a pénzre.

Chanteauné másodszor is vállalt vont.

- Te, te jobban tennéd, ha kevesebbet füttyülgetnél és nem pazarolnád idődet ostobaságokra.

Elgondolni, hogy ő tanította fiát zongorázni! Most pedig magánkívül volt, ha csak szeme elé került egy partitúra. Utolsó reménysége fogytán volt: fia, akit álmaiban már polgármesternek, vagy törvényszéki elnöknek látott, arról beszélt, hogy operát akar írni; és ő attól félt, hogy majdan, mint ő maga, Lazare az élet rejtekhelyein, az ucca sarában búvik meg.

- Végre, - folytatta Chanteauné, - itt van egy kimutatás, amelyet Davoine az utolsó három hónapról állított fel s adott át nekem... Hogyha ez így folytatódik, júliusban már mi tartozunk neki pénzzel.

Táskáját maga elé tette az asztalra és egy írást vett ki belőle, melyet Chanteau felé nyújtott. Amannak el kellett vennie, de ide-odaforgatta, végre letette, anélkül, hogy kinyitotta volna. Veronique most behozta a teát. Hosszú csend állott be, a csészek üresen maradtak. A cukortartó mellett a Minouche, aki mancsával hengerelte az asztalt, szenteskedően szorította össze szemét; míg Mathieu a kandalló előtt horkolt, mint egy ember. És a tenger szava behatolt a szobába, mély basszushoz hasonlóan kísérve e szunnyadozó otthon apró, nyugodalmas zajait.

- Ha fölkeltenéd mama? - mondta Lazare. - Nem valami kényelmesen alszik itt.

- Igen, igen, - mormogta Chanteauné elgondolkozva, szemét Paulinera függesztve.

Mind a hárman nézték az elszunnyadt gyermeket. Lélegzete még csendesebb lett, fehér arca, rózsaszínű szája egy virágcsokor mozdulatlan nyugalma mutatta a lámpa világosságában. Csak hosszú, barna, a szélből összeborzadt haja vetett finom árnyékot homlokára. És Chanteauné gondolatban visszatért Párisba, újra átélte a kellemetlenségeket, amelyeken keresztül, maga is elcsodálkozott a meleg hajlandóságon, amellyel elfogadta ezt a gyámságot, az ösztönös indító okon, amely arra bírta őt, hogy a gazdag gyámleány mellett döntsön, teljes becsületességgel ugyan és a felügyelete alá helyezett vagyont illetőleg minden utógondolat nélkül.

- Amikor bementem a boltba, - kezdte lassan mondani a dolgokat, - Pauline kis fekete ruhájában jött elém, megölelt és keservesen zokogott... Oh! milyen szép bolt, hentesüzlet, csupa márvány és tükör, éppen szemben a vásárcsarnokkal... És egy jókedvű lányt találtam ott, egy kis cselédet, nem magasabb egy csizmaszárnál, friss, pirosposzsgás, ő értesítette a közjegyzőt, bírói pecsét alá helyeztetett mindent és nyugodtan árulta tovább a hájat és a virsliket... Adèlenak hívják, ő mesélte el nekem szegény unokafivérünk, Quenu halálának történetét. Hat hónap óta, mióta elvesztette feleségét, Lisát, vére fojtogatta; kezével mindig a nyakához nyúlt, mintha le akarná tépni nyakkendőjét; végre egy este rábukkantak, amint violaszínű arccal, orrával egy zsíros bődönben feküdt... Gradelle nagybátyja is így halt meg.

Elhallgatott, újra csend lett a szobában. Pauline alvó arcán álom suhant át, egy mosoly gyors fölvilágítása.

- És ami a meghatalmazást illeti, jól ment minden? - kérdezte Chanteau.

- Nagyon jól... De a közjegyzőnek csakugyan igaza volt, mikor a meghatalmazott nevének helyét üresen hagyta, mert eleinte úgy látszott, mintha én nem helyettesíthetnék téged, az asszonyok ki vannak zárva az ilyen ügyekből... Mint ahogy megírtam neked, mindjárt megérkezésem után elmentem a megbeszélést kisürgetni ahhoz a párisi közjegyzőhöz, aki elküldte neked a végrendelet kivonatát, ahol téged neveztek meg gyámnak. A meghatalmazást mingyárt irnoka nevére állíttatta ki, ami saját bemondása szerint, gyakori eset. Ezután már

gyorsan ment a dolog... A békebírónál a családi tanácsba jelöltem Lisa részéről három rokont, két fiatal unokafivért. Mouret Oktave-ot és Lantier Claude-ot és mint összekötő tanácstagot Rambaud urat, aki Marseilleben lakik; aztán a mi részünkről, Quenuék részéről, Naudet-t, Liardint és Delorme-ot. Ez, amint leszegezheted, nagyon megfelelő családi tanács, amellyel együtt megtehetünk mindent, amit csak akarunk, a gyermek boldogságáért... És az első ülésen kinevezték a helyettes gyámot, akit szántszándékkal Lisa rokonai közül választottam ki: Saccard urat...

- Csitt, csitt! ébredezik, - szakította félbe anyját Lazare.

Csakugyan Pauline tágra nyitotta szemét. Mozdulatlanul, csodálkozó arccal nézte ezeket az embereket, akik itt körülötte beszélgettek; aztán az álomtól elmosódott mosollyal újra lezárta pilláit, legyőzhetetlen fáradtságában; és lecsendesült arca ismét a kamélia tejszerű, áttetsző fehérségét mutatta.

- Saccard, az üzletember, ugy-e? - kérdezte Chanteau.

- Igen, - válaszolt felesége, - találkoztam vele, beszélgettünk. Kedves ember... Tele van a feje üzletekkel, azonnal tudtomra adta, hogy ne számítsunk az ő közreműködésére... Érted ugy-e, nincs szükségünk senkire. Attól a pillanattól kezdve, hogy magunkhoz vettük a kicsikét, ő a mienk, ugye? Ami engem illet, én nem szeretem, ha valaki beleüti az orrát a mi dolgainkba... És ettől kezdve sebtében intéztük el a többi. A te meghatalmazásod szerencsére részletezte az összes szükséges tennivalókat. Levették a pecséteket, megcsinálták a vagyoni leltárt, árverésen fölverték a hentesüzlet árát. Oh! milyen szerencse! Két nekidühödött konkurens kilencvenezer frankot fizetett készpénzben! A közjegyző már kötvényekben is talált hatvanezer frankot egy bútordarabban. Én kértem, hogy vegyen még kötvényeket és ime, itt van ötvenezer frank biztos értékben, amelyet nagy megelégedésemre, azonnal magammal hoztam, miután átadtam eleve a megbízás alól való fölmentését és a nyugtát a pénzről, melynek elküldését postafordultával kértem tőled... Fogd ezt! nézd át.

Kezével újra belemerült a táskába és terjedelmes csomagot húzott elő, egy csomag kötvényt, a hentesüzlet egy régi lajstromának két kemény fedőlapja közé szorítva. A zölden márványozott fedél zsírpecsétetes volt. És az apa és a fiú nézték ezt a vagyont, amely asztaluk kopott terítő-jére hullott.

- Kihűl a tea, mama, - mondta Lazare, tollát végre félretéve. - Kiöntsem, akarod?

Fölállt helyéről és megtöltötte a csészéket. Az anya nem válaszolt, szeme a kötvényekre rögződött.

- Természetesen, - folytatta halk hangon, - egy utolsó családi tanácskozáson, amelyet én kívántam, utazási költségeim megtérítését kértem és a kislány tartásdíját nyolcszáz frankban állapították meg... Mi szegényebbek vagyunk nálánál, nem gyakorolhatunk vele szemben jótékonytságot. Egyikünk sem akar meggazdagodni a gyermekek, de a miénkből nehezen adhatnánk neki. Pénzének kamatai többet tesznek ki nyolcszáz franknál, tőkéje nagykorúságáig meg fog kétszereződni... Istenem! mi csak kötelességünket teljesítjük. A halottaknak szót kell fogadni. Ha minden tőlünk telhetőt megteszünk, nos hát! ez csak szerencsét hozhat nekünk, amire igazán nagy szükségünk van... Szegény drágám, olyan levert volt és olyan nagyon zokogott, amikor elbúcsúzott a kis cselédőtől! Azt akarom, hogy boldog legyen közöttünk.

A két férfit elfogta a meghatottság.

- Én ugyan nem bántom meg, ez biztos, - szólt Chanteau.

- Igazán nagyon kedves, - tette hozzá Lazare, - és én máris nagyon szeretem.

Álmában megérezve a tea szagát, Mathieu egyet rázott magán és buksi fejét megint az asztal szélére fektette. Minouche a maga részéről nyujtózkodva, ásítva, behúzta derekát. Általános nagy ébredés volt ez; a cica kinyújtotta nyakát, hogy szimatolgassa a kötvénycsomó zsíros fedelét. És amikor Chanteauék tekintete Paulinera vetődött, észrevették, hogy a lányka nyitott szeme a papirosokra tapadt, erre az öreg, széttépett lajstromra, amelyet most viszontlátott.

- Oh! Pauline nagyon jól tudja, - folytatta Chanteauné, - hogy ebben itt mi van. Ugy-e, drágaságom, megmutattam neked még Párisban... Ez az, amit szegény apád és szegény anyád rád hagyott.

Nagy könnyek folytak végig a lányka arcán. Fájdalma így jelentkezett, ilyen hirtelen tavaszi záporban. Már mosolygott is könnyei között, a Minoucheon mulatott, amely miután hosszan szagolgatta a kötvényeket, nyilván a zsír szaga által csalogatva, újra dorombolni és talpaival dagasztani kezdett, miközben nagyokat lökött fejével a lajstromon.

- Minouche, hagyod már abba! - kiáltott Chanteauné. - Hát szabad a pénzzel játszani!

Chanteau nevetett és Lazare is nevetett. Az asztal szélén Mathieu nagyon fölizgatva, lángoló szemével elnyelve a papirokat, amelyeket nyilván valamilyen inyencfalatnak nézett, a macskára ugatott. És az egész család nagy zajjal nyilatkozott meg. Pauline e játéktól elragadtatva, karjaiba vette Minouchet, ringatta, símogatta, mint valami babát.

Chanteauné attól félt, hogy a gyermek újra elalszik, tehát azonnal megitta vele teáját. Azután Veronique-ot hívta:

- Add ide a gyertyákat... Csak beszélgetünk és nem is gondolunk a lefekvésre. Pedig már tíz óra! És én, aki evés közben szinte elaludtam!

De a konyhából férfihang hatolt be és Chanteauné kérdezősködött a szolgálónál, amikor ez a négy égő gyertyát behozta:

- Kivel beszélgetsz?

- Prouane van itt, nagyságos asszony... Eljött megmondani a nagyságos úrnak, hogy odalent nem jól mennek a dolgok. A dagály mindent összeváz, úgylátszik.

Chanteaunak el kellett fogadnia a bonnevillai polgármesterséget és Prouane iszákos fráter, aki templomszolga volt Horteur abbé mellett, azonkívül az irodatiszt teendőit is teljesítette. Egykor rangja volt a tengerészetenél, úgy írt, mint egy iskolamester. Amikor kiszóltak, hogy jöjjön be, megjelent az ajtóban gyapjúsapkájával kezében, zekéjéről és csizmájáról csurgott a víz.

- Nos hát! Mi van Prouane?

- Az ördögbe is, nagyságos úr, Cuche házat egy csapásra eltakarította az ár... Nos, ha így folytatódik, Gonin konyhójára kerül a sor... Mindnyájan ott voltunk. Tourmal, Houtelard, én és a többiek. Dehát mit akar tőlünk! Nem tehetünk semmit ez ellen a hitvány áradat ellen; úgy látszik, meg van írva, hogy minden esztendőben elvigyen egy darabot a mi földünkből.

Csend volt. A három gyertya lángja magasan égett és hallani lehetett a tengert, azt a „hitványt”, amely a sziklákat csapdosta. Ez órában teljében volt. Hullámainak összecsapásai megreszkettették a házat. Olyan volt, mint egy óriás tűzéség ágyúrobbanásai: mély és egyenletesen visszatérő lökések, szakadatlan lövések recsegése. És e szilaj lármában a szél fájdalmának vonítása hallatszott, az eső minden percben megkétszerezte hevességét és mintha ólomzápor korbácsolta volna a falakat.

- Ez a világ vége, - mormogta Chanteauné. - És Cucheék hova menekülnek most?

- Kell, hogy valahol tető alá helyezzük őket, - válaszolt Prouane. - Egyelőre Goninéknál vannak... Ha látták volna! A kicsike, aki alig három esztendő, csurgott, mint a leves! És az

anya alsószoknyában, mindent megmutatva, amije csak van, bocsánatot kérek! És az apa, akinek fejét félig bezúzta egy gerenda! Megmakacsolta magát és mindenáron meg akarta menteni rongyait.

Pauline elhagyta az asztalt. Az ablakhoz visszatérve, felnőtt személy komolyságával hallgatta az elbeszélést. Arca fájdalmas jószágot mutatott, lázas rokonszenvet, mely megremegtette duzzadt ajkait.

- Oh nénikém, - mondta, - ezek a szegény emberek!

És tekintete kifelé hatolt a fekete örvénybe, ahol még sűrűbbé tömörült a sötétség. Érezni lehetett, hogy a tenger most már egészen az útig vágatott, hogy itt volt, földuzzadtan, üvöltve. De már nem lehetett látni, mintha tinta áradata borította volna el a kis falut, a szirteket, az egész láthatárt. Fájdalmas meglepetést jelentett ez a gyermek számára. Ez a víz, amelyet ő oly szépnek látott és amely most rávetette magát a világra!

- Lemegyek magával, Prouane, - kiáltott Lazare. - Talán tehetek valamit.

- Oh! Igen, kedves Lazare, - mormogta Pauline fölragyogó szemmel.

De Prouane lehajtotta fejét.

- Nem érdemes, hogy fáradjon, Lazare úr. Maga sem tehet többet, mint a pajtások. Ott állunk és nézzük, hogy rombol, ahogy neki tetszik; és ha már nem tetszik neki, nos hát! még hálásak is vagyunk érte... Én egyszerűen csak jelenteni akartam a polgármester úrnak.

Ekkor Chanteau, akit e dráma, amely elrontotta éjszakai nyugalmát és dolgot ad neki másnap, untatott, dühbe jött.

- Dehát hogy is lehetett ilyen hülyén fölépíteni ezt a falut! Valósággal a hullámok alá bujtak be, szavamra mondom! Nem csoda, ha a tenger egymásután nyeli el a házaikat... És végre is miért maradnak ebben a lyukban? Az ember elmegy.

- Ugyan hova? - kérdezte Prouane, aki megdöbbenve hallgatta Chanteaut. - Az ember itt van, nagyságos úr és itt marad... Valahol csak kell lenni.

- Ez az igazság, - vonta le a következtetést Chanteauné, - és lássa, itt vagy máshol, baj van mindig, mindenhol... Most fölmegyünk aludni Jó estét. Holnap majd kivilágosodik.

Prouane köszönt, elment és bent hallották, amint Veronique bereteszte az ajtót mögötte. Mindegyik kezében tartotta a maga gyertyáját, még megsímogatták a Mathieut és a Minouchet, amelyek együtt aludtak a konyhában, Lazare összeszedte hangjegyeit, míg Chanteauné karja alatt szorongatta a kötvényeket a régi lajstrom fedelei között. Elvette az asztról Davoine leltárát is, amelyet férje ott felejtett volna. Ez a papiros megrepesztette szívét! Felesleges, hogy mindenfelé az ember szeme előtt legyen.

- Felmegyünk Veronique, - kiáltotta ki. - Remélem, nem lődörögsz itt tovább ilyen későn?

És amikor a konyhából csak dűnnyögés hallatszott, Chanteauné halkabban folytatta:

- Mi baja van? Hiszen nem szopós gyereket hoztam haza neki.

- Hadd békében, - mondta Chanteau, - tudod, hogy a baja van... Hm? Együtt vagyunk mind a négyen? Hát, jó éjszakát.

Ő maga a földszinten aludt, a folyosó másik oldalán, a régi szalonban, amelyet hálószobának alakítottak át. Így, amikor rohama volt, könnyen tolhatták karosszékét az asztal mellé, vagy ki az erkélyre. Kinyitotta az ajtót, megállt még egy pillanatra, nehéz lábakkal, amelyekben már a roham tompa közeledését érezte. Határozottan nagyon rosszul tette, hogy evett a májpástétomból. Most kétségbeejtette ez a bizonyosság.

- Jó éjszakát, - ismételte gyöngye hangon. - Ti alusztok, ti, valamennyien... Jó éjt kicsikém. Pihend ki magad jól, ez illik a te korodhoz.

- Jó éjt bácsikám, - mondta Pauline és megölelte őt.

Az ajtó bezáródott. Chanteauné maga előtt engedte Paulinet a lépcsőn. Lazare követte őket.

- Tény, hogy ez éjjel nem kell hogy elringassanak, - jelentette ki az öreg hölgy. - Elaltat ez a láрма, nekem egyáltalán nem kellemetlen... Párisban ez hiányzott nekem, ez a rázás az ágyamban.

Mind a hárman fölértek az első emeletre. Paulinet, aki szép egyenesen tartotta gyertyáját, mulattatta ez a libasorban való fölmenés a lépcsőn, mindenki a maga fáklyájával, melynek fénye táncos árnyékokat rajzolt a falra. A folyosón, ahol habozva megállt, nem tudva, hogy nagynénje hova vezeti, ez utóbbi szelíden előre lökte.

- Menj csak előre... Látod, itt van a barátod szobája és szemben van az én szobám. Gyere be egy percre. Mutatni akarok valamit.

Zöldindás sárga kretonnal bevont szoba volt, nagyon egyszerű mahagoni bútorokkal... Egy ágy egy szekrény, egy csukott íróasztal. Középen vörös szőnyegen öltözőasztalka állott.

- Gyere, nézd, - kezdte Chanteauné.

Kinyitotta az íróasztal egyik kis fiókját, ahova sóhajtvá tette be Davoine kétségbeejtő leltárát. Aztán kiüresített felette egy másik fiókot, egészen kihúzta, kirázta belőle a régi morzsákat; és benne elhelyezve a kötvényeket, mielőtt rázárta volna a kulcsot, megmutatta a figyelmesen odanéző gyermeknek:

- Látod, ideteszem őket, mindig itt lesznek, egyedül... Akarod magad betenni őket?

Pauline valami szégyenfélét érzett, nem tudta volna megmagyarázni miért. Elpirult.

- Oh! nénikém, igazán nem érdemes.

De már kezébe is adták a régi lajstromot és neki magának kellett elhelyeznie a fiók mélyén, miközben Lazare odatartott gyertyájával világította meg a bútor belsejét.

- Na, - folytatta Chanteauné, - most biztos lehetsz felőle és nyugodj meg, mi többiek éhen halhatnánk mellette... Ne felejtse el, balfelől az első fiók. Nem kerülnek ki innen, csak azon a napon, amikor elég nagy leszel már, hogy magad kezelhesd őket... Hm? A Minouche nem fog idejönni és fölfalni őket.

A gondolat, hogy Minouche kinyithatná az íróasztalt, hogy megegye a papirokat, hangos kacagásra bírta a gyermeket. Pillanatnyi zavara eltűnt, játszott Lazare-ral, aki, hogy mulattassa kis rokonát, dorombolt, mint a macska és úgy tett, mintha karmolászna a fiókon. Ő is jó szívvvel nevetett. De anyja ünnepélyesen lezárta az asztal fedelét és erélyesen kétszer rázárta a kulcsot.

- Rendben van, - mondta. - Ugyan Lazare, ne add a bolondot... Most fölmegegyek, megnézem, hogy Paulinenak nem hiányzik-e semmi.

És mind a hárman ismét libasorban fölfelé mentek a lépcsőn. A második emeleten Pauline habozva kinyitotta a baloldali ajtót, de nagynénje rákiáltott:

- Nem, nem, nem ezen az oldalon! Ez az unokabátyád szobája. A te szobád szemben van.

Pauline mozdulatlanul állott meg, elszédítette a szoba nagysága és a lim-lom, amely elborította, mint valami padlást: zongora, pamlag, óriási asztal, könyvek, képek. Végre benyitott egy másik ajtón és el volt ragadtatva, bár szobája egész kicsinek tűnt, összehasonlítva a másikkal.

A kék rózsákkal telehintett papirkárpit ekrüszínű volt. Muszlin függönyökkel díszített vaságy állott benne, öltöző asztalka, fiókos szekrény és három szék.

- Minden van itt, - mormogta Chanteauné, - víz, cukor, törülköző, szappan... És pihenj nyugodtan. Veronique itt alszik melletted a kis szobában, ha félsz, csak kopogtass a falon.

- Aztán én is itt vagyok, én! - jelentette ki Lazare. - Ha jön a kisértet, betoppanok nagy kardommal.

A két egymással szemben fekvő szoba ajtaja nyitva maradt. Pauline tekintete egyikből a másikba síklott át.

- Nincs kisértet, - mondta szokott vidám arckifejezésével. - Kard tolvajok számára kell... Jó éjt nénikém, jó éjt Lazare.

- Jó éjt, drágaságom... Le tudsz vetközni?

- Oh, hogyne, hogyne... Nem vagyok én már kislány. Párisban mindent magam csináltam.

Megsóskolták egymást. Chanteauné figyelmeztette, miközben kiment a szobából, hogy Pauline kulccsal is bezárhatja szobáját. De a gyermek már az ablak előtt állt, kíváncsi volt, hogy a tengerre nyílik-e a kilátás. Az eső olyan hevességgel patakzott az üvegtáblákon, hogy nem merte kinyitni. Kint fekete volt minden, a lányka mégis boldogan hallgatta a lábai előtt csapkodó tengert. Aztán a fáradtság ellenére, amely állóhelyében csaknem elaltatta, körüljárta a szobát, megnézte a bútorokat. A gondolat, hogy saját magának van szobája, a többiekétől elkülönített szobája, ahol bezárkózhatnak, felnőtt személyek büszkeségével dagasztotta szívét. De e pillanatban, amikor meg akarta fordítani a zárban a kulcsot, amikor levetette ruháját, és kis alsószoknyájában állott ott, habozott, rossz érzés fogta el. Merrefelé menekülhetne, ha valaki itt elbújt volna? Megremegett és újra kinyitotta az ajtót. Csendben, a másik szoba közepén Lazare állott és nézte őt.

- Mi az? - kérdezte, - szükséged van valamire?

Pauline nagyon elvörösödött, hazudni akart, majd mégis engedett szokott őszinteségének.

- Nem, nem... Látod, bevallom, félek, ha az ajtó kulccsal van bezárva. Tehát nem fogom bezárni, érted, és ha kopogok, ez azért van, hogy te gyere be... Te, hallod és nem a cseléd!

Lazare előbbre jött, elszédítette e gyermeki egyenes és gyöngéd báj.

- Jó éjszakát, - ismételte, karjait kitarva.

Pauline nyakába ugrott, átölelte két kicsi sovány karjával, anélkül, hogy kislányos meztelensége nyugtalanította volna.

- Jó éjt, kedves Lazare!

Öt perccel később bátran elfújta gyertyáját, belefúrta magát muszlinnal ékes ágya mélyébe. Fáradtsága sokáig éber álomban tartotta. Előbb Veronique-ot hallotta, amint vigyázatlanul botorkált föl a lépcsőn és lökdöste bútorait, hogy mindenkit fölébresszen. Aztán nem volt más, csak a vihar dörgésének morgása; a makacs eső verte a sziklákat, a szél megrázta az ablakokat, és bömbölt az ajtók előtt, és még egy óra hosszat folytatódott ez ágyúzás. Minden, a szirtekhez csapódó hullám mély, tompa lökéssel rázta meg ágyát. Ugy érezte, hogy a ház megsemmisülve, a csöndtől görnyedten, elindul a vízen, mint a hajó. Pauline most jó langyos melegen feküdt, ide-oda cikkázó gondolatai visszatértek segíteni akaró szánalommal a szegény emberek felé, akiket a tenger ott lent elűzött tetőjük alól. Majd minden elsötétedett, ő szinte lélegzet nélkül aludt.

II.

Pauline jelenléte már az első hét óta örömet hozott a házba. Szép, józan egészsége, csöndes mosolya megnyugvást jelentett a tompa keserűségben, amelyben Canteauék éltek. Az apa ápolóra talált benne, az anya boldog volt, hogy fia többet tartózkodott otthon. Csak Veronique folytatta zsémbelődését. Úgy tetszett, mintha az írásztalba zárt ötvenezer frank annak ellenére, hogy nem nyúltak hozzá, a gazdagság látszatát kölcsönözte volna a családnak. Egy új kötelék fonódott, és tönkjük közepette új remény született, anélkül, hogy határozottan szavakba tudták volna önteni.

Harmadnapra éjszaka, a köszvényroham, amelyet Chanteau előre megérzett, bekövetkezett. Egy hét óta csipéseket érzett az ízületekben, borzongást, amely megremegtette tagjait, leküzdhetetlen irtózatot minden mozgással szemben. Ez este mégis nyugodtabban feküdt le, de reggeli három óra felé a fájdalom határozottsággal lépett föl ballába nagyujjában. Aztán a sarkába húzódott, majd a bokáját hasogatta. Egész reggelig Chanteau csendesen jajgatott, izzadt takarója alatt, nem akart senkit zavarni. Rohamai rémei voltak a háznak, utolsó percig várt, mielőtt hívott valakit, mert szégyelte, hogy újra elfogta a kín és a düh, amellyel betegségének jelentkezését fogadták, kétségbeejtette. Mégis, amikor Veronique nyolc óra felé elment az ajtó előtt, Chanteau nem tudott visszatartani egy kiáltást, amelyet egy mélyebbre ható nyilalás szakított ki belőle.

- Na! Már itt tartunk, - zsörtölődött a szolgáló. - Kezdődik az ordítás.

Bejött, látta, amint gazdája kínszenvedésében fejét ide-oda forgatja párnáin és nem talált más vígasztalást számára, minthogy mondta:

- Ha azt hiszi, hogy a nagyságos asszony nagyon meg lesz elégedve!

Csakugyan, amikor Chanteauné értesülve a történekről, bejött, a kétségbeesett bátortalanság mozdulatával ejtette le két karját.

- Megint, - mondta, - alighogy megérkeztem és már elkezdődik!

Tizenötöstendős harag élt benne a köszvény ellen. Gyűlölte, mint ellenségét, ezt az aljas betegséget, amely megrontotta egzisztenciáját, tönkretette fiát, megölte becsvágyát. Vajjon a köszvény nélkül is számüzetésben élnének-e itt, e világból kiesett falu mélyén? És jó szíve ellenére, ellenséges és rideg maradt férje rohamaival szemben, kijelentette, hogy ügyetlennek érzi magát képtelennek, a betegápolásra.

- Istenem! Hogy szenvedek! - hebegte a szegény ember. - Ez a roham erősebb lesz, mint az utolsó... Ne maradj idebent, hiszen idegessé tesz; de küldj azonnal Cazenove doktorért.

Az egész ház fölfordult. Lazare elment Arromanchesba, annak ellenére, hogy a család nem sok reményt fűzött az orvosokhoz. Tizenöt év óta Chanteau kipróbált minden gyógyszert; és minden újabb kísérlet fokozta a bajt. Az eleinte csak gyöngén és ritkán jelentkező rohamok nemsokára megsokszorozódtak és hevességük növekedett; ma már mind a két láb szenvedett és az egyik térdet is fenyegette a köszvény. A beteg már háromszor változtatta a gyógyulás lehetőségének módját, szomorú teste a tapasztalatok harctere volt, ahol különböző reklámok és gyógyszerek harcoltak egymással. Miután bőségesen vettek tőle vért, szinte esztelenül purgálták és most teletömték gyógynövényekkel. És elszegényedett vére kimerültségében és megrongált szervezetében heveny köszvénye lassan-lassan krónikus köszvényé változott át. A helyi kezelés nem sokat eredményezett, a piócák merevvé tették az ízületeket, az ópium meghosszabbította a rohamokat, a hólyaghúzó tapasz gennyedést okozott. Wiesbaden és Karlsbad hatás nélkül maradtak, néhány hét Vichyben csaknem megölte Chanteaut.

- Istenem! Hogy szenvedek! - ismételte a beteg. - mintha kutyák mardosnák a lábamat.

És egy félelemmel eltelt cselekvési vágytól hajtva, remélve, hogy helyét változtatva, némi enyhülésre talál, megfordította és újra visszafordította lábát. De a roham csak növekedett, minden mozdulat jajveszékeltet szakított ki belőle. Nemsokára szakadatlan ordítást hallatott kínjainak túlfeszültségében. Borzongásai voltak, láza, heves szomjúság égette.

Közben Pauline besurrant a szobába. Az ágy előtt állva, nézte nagybátyját, komoly arccal, sírás nélkül. Chanteauné elvesztette fejét, a rohamok idegeire mentek. Veronique meg akarta igazítani a takarót, melynek súlyát a beteg nem bírta kitartani; de amikor férfias kezeivel közeledett, Chanteau még hangosabban kiabált, megtiltva a szolgálónak, hogy hozzányúljon. Veronique megrémítette, azzal vádolta a szolgát, hogy ide-oda dobálja őt, mint egy csomó szennyes ruhát.

- Akkor hát ne hívjon a nagyságos úr, - mondta Veronique és dühösen kiment. - Ha valaki elriasztja az embereket, szolgálja ki magát egyedül.

Pauline lassan közeledett; és gyermek ujjaival, könnyed ügyességével, fölemelte a takarót. A beteg rövid megkönnyebbülést érzett, elfogadta a leányka szolgálatait.

- Köszönöm kicsikém... Nézd, itt! ez a ránc.... Ötszáz kilót nyom... Oh! ne oly gyorsan! Megijedek tőle.

A végén a fájdalom még élesebben jelentkezett. Mikor a felesége foglalatosságot akart a szobában, felhúzta az ablakfüggönyt, vagy egy csészét tett az éjjeli szekrényre, Chanteau megint fölindult:

- Kérlek, ne járjálj, minden reng körülöttem... Mintha kalapácsütést mérnének rám minden lépésedre.

Chanteauné már mentegetőzni sem mert, férje szükségleteit nem tudta kielégíteni. Mindig így végződött. A végén egyedül hagyták szenvedni.

- Gyere Pauline, - mondta Chanteauné egyszerűen. - Látod, hogy nagybátyád nem bír el bennünket ágya körül!

De Pauline maradt. Oly halk mozdulatokkal járt-kelt a szobában, hogy pici lábai alig érintették a padlót és e perctől kezdve elfoglalta helyét a beteg mellett, aki senki mást nem tűrt meg fekhelyénél. Mondta is, hogy azt akarja, hogy egy lehelet ápolja. Pauline kitalálta és megértette a bajt, megelőzte a kívánságokat, megjegyezte a napot, amikor nagybátyjának egy csésze búzadara vizet kell innia, melyet Veronique az ajtóig hozott. Ami különösen megnyugtatta a szegény embert, az volt, hogy szünet nélkül maga előtt látta a leánykát, okosan és mozdulatlanul egy szék szélén ülve, nagy, rokonszenvező szemekkel, amelyek nem hagyták el őt. Szórakozni igyekezett, gyámleányának felsorolva szenvedéseit!

- Látod, e pillanatban mintha késsel vágálnának lábam csontjaiban; és ugyanakkor meg mernék rá esküdni, hogy langyos vízzel öntözik bőrömet.

Aztán megváltozott a fájdalom: vasfonállal kötözték össze bokáit, megpattanásig húzták meg izmait, mint a hegedű húrját. Pauline megértéssel hallgatta, mindent megértett, zavar nélkül élt a fájdalom ordítása közepett és egyedül a gyógyulás, az enyhülés lehetőségeivel volt elfoglalva. Még vidám is tudott lenni, elérte, hogy két nyögés között megneveztette nagybátyját.

Amikor Cazenove doktor végre megérkezett, el volt ragadtatva és egy nagy csókot nyomott a kis betegápoló hajára. Az orvos ötvennégy éves férfi volt, szikár és erőteljes, aki miután harminc évet szolgált a tengerészetnél, Arromanchesba vonult vissza, ahol egy nagybátyjától házat örökölt. Baráti viszonyban élt Chanteauékkal, amióta kigyógyította Chanteaunét egy nyugtalanító lábfcicamodásból.

- Nos hát! Megint csak itt tartunk, - szólt, - ideszaladtam, hogy kezet szorítsak önrel, mert nagyon jól tudja, hogy én sem tehetek többet e gyermeknél. Kedves barátom, ha az ember köszvényt örökölt és elmúlt már ötven éves, akkor saját magát gyászolhatja. Tegye még hozzá, hogy csomó gyógyszerrel is vágta maga alatt a fát... Ön ismeri az egyetlen orvosságot: nyugalom és flanel!

Adta a nagy kételkedőt. Harminc esztendő alatt annyi szegény nyomorultat látott haldokolni, minden éghajlat alatt és mindenféle rothadástól fölemészve, hogy a lelke mélyén nagyon szerény fiú lett belőle. A legtöbbször az életet hagyta cselekedni sajátmaga helyett. Mégis, megvizsgálta a dagadt nagy lábujjat, melynek bőre sötét vörösen fénylett, megnézte a térdet, amelyet szintén fenyegetett a gyulladás és a jobb fül szélén kicsi, kemény, fehér gyöngyszemű kinövés jelenlétét állapította meg.

- De doktor, - vinnyogott a beteg, - csak nem hagy ennyire szenvedni!

Cazenove elkomolyodott. Ez a furcsa csontszerű kinövés érdekelte és visszanyerte hitét ezen új szimptoma előtt.

- Istenem, - mormogta, - próbáljunk meg alkalint és savakat... Ez a köszvény krónikussá válik, ez bizonyos.

Aztán felfortyant:

- A maga hibája, nem tartja be, amit rendelék.... Sohasem mozog, mindig csak itt gubbaszt a karosszékben és borral él, fogadok, hússal, úgy-e, valja be, hogy hevítő dolgokat eszik.

- Oh! Egy pici darab libamájpástétomot, - gyónt Chanteau gyáván.

Az orvos fölemelte két karját, hogy tanunak hívja az elemeket. Mégis bő felöltőjének zsebéből üvegcséket vett elő és hozzáfogott, hogy megkeverje az orvosságot. Helyi kezelésként megelégedett azzal, hogy a lábat és a térdet vattába pakolja, melyet aztán viaszkos vászonnal kötött le és amikor elment, Paulinenak ismételte előírásait:

- Minden órában egy kanál orvosság, annyi búzadara víz, amennyit a beteg inni akar és főleg teljes diéta.

- Csak nem hiszi, hogy az ember vissza tudja tartani őt az evéstől, - mondta Chanteauné, az orvost kikísérve.

- Nem, nem nénékém, majd meglátod, milyen okos lesz, - bizonyította Pauline. - Majd én rajta leszek, hogy engedelmesséjén.

Cazenove ránézett a kislányra, akinek higgadt modora mulattatta őt. Ujra megcsókolta, most mind a két arcán.

- Lám, egy kis csibész, aki mások jóvoltáért született, - jelentette ki gyors éleslátással, amely diagnózisait jellemezte.

Chanteau nyolc napon át ordított. A köszvény átment a jobblábába, amikor már azt hitték, hogy a roham befejeződött; és a fájdalmak megkettőzött hevességgel újra jelentkeztek. Az egész ház reszketett. Veronique konyhájába zárkózott, hogy ne halljon semmit, Chanteauné és Lazare néha maguk is kimenekültek ideges félelmükben. Egyedül Pauline nem hagyta el a szobát, ahol még a beteg önfejlése ellen is kellett küzdenie, aki mindenáron borjúszeletet akart enni, kiáltozott, hogy éhes, hogy Cazenove doktor számár, mert nem tudja őt meggyógyítani. A kínok különösen éjjel fokozódtak. A kislány alig aludt két-három órát. De végre is süldő lányka volt, soha gyermek nem növekedett egészségesebben. Chanteauné, megkönnyebülten, elfogadta az egész házat megnyugtató gyermek segítségét. Végre beállott a lábbadozás, Pauline visszakapta szabadságát és most meleg pajtáskodás fejlődött ki közte és Lazare között.

A fiatalember nagy szobájában kezdődött. Ott lebontottak egy válaszfalat és így a második emelet egész felét elfoglalta. Egy kicsi vaságy szinte elveszett az egyik szögletben, egy meghasadt öreg spanyolfal mögött. A fal mellett fehér fapalcokon, vagy ezer kötet könyv halmozódott föl, klasszikus művek, felemás irodalmi munkák, amelyeket Lazare a caeni padláson fedezett föl és magával hozott Bonnevillebe. Az ablak mellett öreg normand szekrény állott, fenéig megtöltve különös tárgyakkal: ásványtan próbakövei, használaton kívül helyezett szerszámok, felkoncolt gyermekjátékszerek. És volt itt zongora is, fölötte két vívótőrrel és egy vívóálarccal, nem szólva a középen álló óriási asztról, hajdani rajzasztról, mely igen magas lábakon állott, és papirokkal, képekkel, dohánytartókkal, pipákkal volt elborítva és ahol nagyon nehezen lehetett volna írás számára egy arasznyi helyet találni.

Pauline e rendetlenségbe sodorva, gyönyörrel telt el. Egy hónapot áldozott a szoba átkutatására; minden nap újabb meglepetést hozott: egy Robinson-kiadást metszetekkel a könyvtárban, egy elfelejtett pojacát a szekrény alatt. Mihelyst fölkel, átugrott szobájából unokatestvéréhez, ott befészkelte magát, ebéd után visszament, ott élt. Lazare első naptól kezdve úgy bánt vele, mint egy fiúval, öcsikével, aki kilenc évvel fiatalabb nálánál, de aki vidám, mulatságos, aki nagy, okos szemével már nem zavartatja magát, füstölt az ő pipájából, végignyújtózva egy széken, lábával a levegőben olvassa az ő könyveit, hosszú leveleket ír, amelyekbe virágokat csúsztat. Csakhogy ez a pajtás néha rettenetes élénkségével verte fel a szobát. Hirtelen fölmászott az asztrára, vagy egy szökkenéssel átugrotta a repedt spanyolfalat. Egy reggel, amikor megfordult, mert nem hallotta maga mögött motoszkálni, látta, amint a vívómaszkkal arca előtt, kezében az egyik tőrrel, vigyázz állásban áll a senki előtt. És ha rákiáltott, hogy maradjon már nyugton, ha megfenyegette, hogy kiteszi, mindez rendszerint kettőjük ijesztő zenebonájában végződött, bakugrásokban a fölfordított szoba közepén, Pauline Lazare nyakába vetette magát és az megforgatta, mint valami csigát, szoknyái röpültek, a fiatalember maga is gyerek lett megint, és mind a ketten jóízű, friss gyermeki kacagással nevettek.

Aztán a zongora foglalkoztatta őket. A hangszer, egy öreg Erhard, 1810-ből származott és egykor Vignière Eugénie tizenöt esztendeig adott rajta zongoraleckéket. Belsejében, a megkopott mahagoni doboz alatt távolból jövő hangokkal, fátyolozott édességgel sóhajtoztak a húrok. Lazare, aki nem tudott anyjától új zongorát kikunyorálni, teljes erejével verte a billentyűket, anélkül, hogy kihozta volna belőlük a regényes zengést, amely saját koponyájában zúgott; és megszokta torkával erősíteni a zongora hangjait, hogy elérje a kívánt hatást. Szenvedélye nemsokára visszaélt Pauline szívességével; egész hosszú délutánokon át, mint közönséget tartotta vissza őt, rázúdította egész műsorát: a legkomplikáltabb zenét, különösen az akkor megtagadott Berliozt és Wagnert. És ordított, böngött és a végén már ugyanúgy játszott a torkával, mint az ujjáival. Ezeken a napokon a gyermek nagyon unatkozott, de maradt, nyugodtan végighallgatta unokafivérét, mert félt, hogy fájdalmat okoz neki.

Az alkony néha rájuk köszöntött. Akkor Lazare a zene ritmusától szédülten, elmondta nagy álmait. Ő is zseniális zenész lesz, anyja ellenére, az egész világ ellenére. A caeni gimnáziumban volt egy hegedű tanára, aki fölfigyelve zenei intelligenciájára, dicső jövőt jósolt neki. Titokban leckéket vett zeneszerzésből, most egyedül dolgozott és máris vannak bizonytalan elképzelései, elképzelései egy szimfóniáról, amelynek címe már kész: „Földi Paradicsom”, sőt egy része már meg is van: Ádám és Éva elűzve az angyalok által, ünnepélyes és fájdalommal telt induló, amelyet egy este el akart játszani Pauline előtt. A gyermek helyeselte ezt, nagyon jónak találta. Aztán vitatkoztak. Kétségkívül nagy élvezet lehet szép zenét szerezni; de talán mégis okosabb volna engedelmessé válni a szülőknek, akik azt akarják, hogy polgármester, vagy bíró legyen belőle. Az egész ház kétségbeesett az anya és fiú harca miatt, mert az utóbbi már arról beszélt, hogy Párisba megy és fölveteti magát a konzervatóriumba, az előbbi pedig csak októberig engedélyezett fiának időt, hogy egy becsületes emberhez illő életpályát válasszon. És Pauline nagynénje tervét támogatta, akinek nyugodt meggyőződéssel kijelentette,

hogy befolyásolni fogja unokafivére elhatározását. Nevettek ezen, csak Lazare csukta be dühösen a zongorát és odakiáltott a kislánynak, hogy „szennyos polgárnő”!

Három napig haragudtak egymásra, aztán kibékültek. Hogy megnyerje a zene számára, Lazare fejébe vette, hogy megtanítsa Paulinet zongorázni. Ráillesztette ujjait a billentyűkre és órákig gyakoroltatta vele a skálákat. De a gyermek határozottan felbőszítette érzéketlenségével. Csak nevetni akart, mulatságosnak találta, ha Minouche végigsétált a billentyűkön, mancsaival barbár szimfóniákat zúdítva ki a hangszerből; és esküdözött, hogy a cica a nevezetes kivonulást a Földi Paradicsomból játssza, ami még a komponistát magát is mosolyra indította. Akkor megkezdődött a nagy zenebona. Pauline a fiú nyakába ugrott és amaz pörgettyűként megforgatta, miközben a Minouche szintén táncba lépve, az asztalról a szekrényre ugrott. Ami Mathieut illeti, őt ilyen alkalmakkor nem fogadták be, öröme túlerőszakos volt.

- Hagyj már békén, szennyos kis polgárnő! - ismételte egy napon kétségbeesetten Lazare. - Mama majd megtaníts zongorázni, ha kedve tartja.

- A te zenéd semmire se jó, - jelentette ki röviden Pauline. - Én a te helyedben orvosnak készülnék.

Lazare magánkívül nézett rá. Orvosnak, most. Mi jut eszébe ennek a lánynak? Föllekesült, belevetette magát szenvedélyébe oly erőszakossággal, amely egészen magával sodorta.

- Hallgass meg, - kiáltotta, - ha megakadályozzák, hogy zenész legyek, megölöm magam.

A nyár befejezte Chanteau gyógyulását és Pauline követhette Lazaret a szabadba. A nagy szoba elhagyatottá vált, kettőjük pajtáskodása örült iramban száguldott előre. Néhány nap óta megelégedtek az erkéllyel, ahol déli szélről megperzselt tamariszbokrok aléltak; majd birtokukba vették az udvart, eltörték a ciszterna láncát, elvadították a tucat sovány tyúkot, amelyek ugrándozva közeledtek, elbújtak az üres istállóban és kocsiszínbén; majd behatoltak a konyhakertbe, egy száraz földterületre, amelyet Veronique úgy ásott föl, mint a parasztok szokták; négy ágy gumós-főzelék, közben silány gyümölcsű körtefák, valamennyi görnyedezett északnyugati szélrohamok végigvonulásában; és kilökvé egy kis ajtót, innen mentek a sziklák közé, a szabad ég alá, szemben a nyílt tengerrel. Pauline megőrizte szenvedélyes kíváncsiságát e végtelen víz iránt, amely oly szelíden és tisztán terült el a júliusi ég alatt. A ház minden helyiségéből a tengert nézte. De még nem közelítette meg és új élet kezdődött számára, amikor egyedül Lazare-ral ott állt a tengerpart életes magányossága közepett.

Mily nagyszerű kiruccanás! Chanteauné zsémbelt, vissza akarta őket tartani a lakásban, annak ellenére, hogy bizott a kislány okosságában. És sohasem mentek az udvaron keresztül, ahol Veronique látta volna őket; a konyhakerten át szöktek meg és eltűntek egész estig. Nemsokára a séták a templom körül, a temető tiszafáktól védett zúgán, a pap féltucat salátafeje mellett untatta őket; és éppen így kimerítették nyolc nap alatt egész Bonneville-t, a sziklákhöz lapuló harminc házát, a kavicszátonyt, ahol a halászok bárkái megfeneklettek.

Legmulatságosabb volt apályban messze-messze menni a sziklás part alatt: finom fővényben lépkedve, ahol ollótlan rákok menekültek az emberi léptek elől, szitról-szirtre ugorva, moszat között, hogy elkerülhessék a tiszta vizű patakokat, amelyekben tengeri rákok fickándoztak; nem is szólva a halászatról, a csigákról, amelyeket nyersen, kenyér nélkül ettek, a furcsa ázalagokról, amelyeket a zsebkendő egy sarkában vittek haza, hirtelen leletekről, egy-egy eltévedt tengeri csillagról, egy-egy kis humárról, amely valamilyen lyuk mélyéről mozgott feléjük. Néha hagyták, hogy az újra emelkedő tenger elérje őket, a hajótörést játszották, zátonyrajutást, várva, hogy a víz ismét visszavonuljon óriás medrébe. Szinte elkábultak az örömtől, nyakig nedvesen tértek haza, a szélben lobogó hajjal, annyira megszokva a nagy, sós levegőt, hogy este a lámpa alatt fulladoztak.

De legigazibb gyönyörűségüket a fürdésben lelték. A part túlságosan sziklás volt ahhoz, hogy a caeni és bayeuxi családokat odavonzza. Míg az arromanches strandot minden évben új meg új nyaralók lepték el, Bonnevilleban egyetlen fürdővendég sem mutatkozott. Ők ketten fedezték föl, vagy egy kilométernyire a falutól, a Port en Bessin-i oldalon az elragadó zugocskát, a kicsi, két szirt lejtője közé sülyesztett öblöt, melynek finom homokja csillogott, mint az arany. A „Kincsek Öblének” keresztelték el, a tengerből szinte elkülönített magányos hullámai miatt, amelyek úgy gördültek, mint a húszfrankosok. Benne otthon érezték magukat, és szégyenkezés nélkül levetköztek. A fiú folytatva a beszélgetést, félig elfordult és fürdőruháját gombolgatta. A lányka egy ideig szájával tartotta maga elé ingének kulisszáját, majd megjelent, csípőjét vászonövvvel leszorítva, mint a fiúk. Nyolc nap alatt Lazare megtanította Paulinet úszni: az úszóleckék jobban sikerültek, mint a zongoraleckék, a lányka vakmerőségében nem egyszer nagy kortyokban nyelte a tenger sós vizét. Egész fiatalságuk bent kacagott e fanyar frissességben, amikor egy-egy erőteljesebb habzuhatag egymásra borította őket. Sótól fénylően kerültek ki a hullámokból, mezítelen karjukat a szélben szárították anélkül, hogy abbahagyták volna csibészkedő játékukat. Ez még a halászatnál is mulatságosabb volt.

A napok múltak, már augusztus elején tartottak és Lazare még semmiféle elhatározásra sem jutott. Paulinet októberben egy bayeuxi nevelőintézetbe akarták adni. Amikor a tenger boldog fáradságban zsibbasztotta el őket, elnyúltak a fövényen és nagyon okosan beszélgettek ügyeikről. Pauline végre elérte, hogy felébressze Lazare érdeklődését az orvostudomány iránt, megmagyarázva neki, hogy ha férfi volna, legjobban az lelkesítené, ha meg tudná gyógyítani az egész világot. Éppen akkor, körülbelül egy hét óta, a „Földi Paradicsom” rosszul állott, Lazare kételkedett saját zsenijében. Bizonyos, létezett orvosi dicsőség is; eszébe jutottak a nagy nevek: Hippokrates, Paré Ambroise és annyi más. Ám egy délután örömkialtásban tört ki; most, most bontakozott ki benne mesterműve! A „Földi Paradicsom” butaság volt, összetépi az egészséget! Meg fogja írni a Fájdalom Szimfóniáját, örökéletű művet, fenséges harmóniákban, a kétségbeesett Emberiség panaszát, amely fölsír az egek felé; és e mű keretében fölhasználja majd Ádám és Éva indulóját, egyszerűen átalakítja a Halál indulójává. Nyolc nap óta lelkesedése óráról-órára nőtt, az egész világegyetemet belevette tervébe. Elmúlt egy újabb hét, és barátnője nagyon meglepődött, mikor Lazare egy este kijelentette, hogy mindezek ellenére szívesen iratkozna be a párisi egyetem orvosi fakultására. Titokban Lazare arra gondolt, hogy az egyetem közelebb hozza őt a konzervatóriumhoz: csak legyen egyszer Párisban, a többi majd adódik. Fia elhatározása nagy örömet jelentett Chanteaunénak. Jobban szerette volna ugyan, ha ez előbbi a közigazgatásban, vagy a bírói karban talál elhelyezkedést; de az orvosok legalább tiszteletreméltó emberek, akik esetleg sok pénzt is kereshetnek.

- Te kis tündér vagy! - mondta Paulinet megcsókolva. - Ah! Drágaságom, te igazán visszaszolgálod, hogy magunkhoz vettünk!

Mindent elrendeztek. Lazare október elsején akart elutazni. És szeptemberben a két gyerek kiruccanásai még nagyobb lendülettel ismétlődtek, a pajtások méltóan akarták befejezni szabadságuk szép korszakát. Késő éjszakáig ott felejtkeztek a „Kincsek Öblének” fövényén.

Egy este egymás mellett elnyúlva nézték a sáppadozó égen tüzes gyöngyökként szétszórt csillagokat.

Paulineban e jelenet csodálkozással teli emléket [...] ¹ nyugodt, bensőséges bámulatát tanusította. Lázár, akiben közeledő utazása már fölgyújtotta a lázt, idegesen pislogott túlhajtott akarátának nyomása alatt, amely egyre újabb és újabb tervekkel gyötörte agyát.

- Szépek ezek a csillagok - mondta a leányka komolyan, hosszú hallgatás után.

---

¹ Szöveg hiány! (az elektronikus változat szerk.)

A fiú nem szakította meg e hallgatást. Vidámsága már nem volt oly tiszta, belső rossz érzés zavarta meg tágranyilt szemének tekintetét. Az égen az égitegek hemzsegése percről-percre keresztezte egymást, úgy tünt, minthogyha teli lapáttal dobnának széntüzet a mindenségen át.

- Te ezt nem tanultad, te, - mormogta Lazare végre. - Minden csillag egy nap, amely körül olyan masinák forognak, mint a mi földünk; és ilyen van milliárd, ezek mögött megint egy másik, mindig másik...

Elhallgatott, aztán miközben borzongás fojtogatta hangját, újra kezdte:

- Én, én nem szeretem ezt nézni... Félek tőle.

Az emelkedő tenger távoli jajjal közeledett, amely a nyomorát elsíró tömeg kétségbeeséséhez volt hasonló. A most már fekete, végtelen láthatáron száguldó világok ragyogó porzása lángolt. És a csillagok végnélküli sokasága alatt agyonnyomott föld panasza közeledett, a gyermek zokogást vélt hallani maga mellett.

- Mi bajod van? Beteg vagy?

Amaz nem felelt, zokogott, arcát görcsösen kezeibe rejtette, mintha nem akarna látni semmit. Amikor ismét szólni tudott, hebegett:

- Oh! Meghalni... meghalni!

Paulában e jelenet csodálkozással teli emléket hagyott vissza. Lazare nehézkesen kelt föl, aztán visszatértek a sötétségben Bonnevilleba, lábukat a habok nyaldosták; és nem volt egymás számára mondanivalójuk. A leány nézte, amint a fiú előtte előrehalad, úgy tünt neki, mintha kisebb lenne, meggörnyedne a nyugati szél fuvallata alatt. Ez este egy újonnan érkezett vendég várta őket az ebédlőben. Egy hét óta várták Louiset, egy tizenegy és fél éves lánykát, aki minden évben tizennégy napot töltött Bonnevilleban. De kétszer hiába mentek elébe Arromanchesba; és most, ez este, amikor nem is gondoltak rá, hirtelen betoppant. Louise anyja Chanteauné karjaiban halt meg, ennek lelkére kötve hátrahagyott leánykáját. Az apa, Thibaudier úr, caeni bankár, hat hónappal a haláleset után újra megnősült és e házasságból már három gyermeke született. Új családjától igénybevéve, fejében töméntelen számmal, első feleségétől származó kis lányát intézetben hagyta, és a szünidőben is szívesen lerázta magáról, ha csak tehetett, barátokhoz küldte. Legtöbbször ő maga el sem kísérté Louiset, most is, egy heti késéssel egy szolga hozta Bonnevilleba. Thibaudier úrnak annyi kellemetlensége van! És az inas nyomban vissza is utazott, mondván, hogy gazdája minden lehetőt el fog követni, hogy személyesen jöhessen el a kisasszonyért.

- Gyere gyorsan Lazare! - kiáltotta Chanteau. - A vendégünk megérkezett!

Louise mosolyogva csókolta meg a fiatalember mind a két orcáját. Ugyan nem ismerték egymást nagyon jól, a leány intézetében lévén bezárva, a fiú pedig alig hogy elhagyta a líceumot. Barátságuk csak a legutóbbi szünidők óta fejlődött ki valamennyire; Lazare szer-tartásosan érintkezett Louise-zel, máris kacérnak érezte, ifjú hölgynek, aki megvetette a gyermekkor lármás játékait.

- Nos, Pauline! Te meg sem csókolod? - mondta Chanteauné, aki éppen a szobába lépett. - Louise tizennyolc hónappal idősebb náladnál... Szeressétek egymást, evvel örömet okoztok nekem.

Pauline ránézett a vendégre, aki vékony és finom volt, arcának vonásai szabálytalanok, de nagyon bájosak, szép szőke haja befonva és kisütve, mint egy felnőtt hölgyé. Elsápadt, amikor az idegen leányka átölelte Lazare nyakát. És amikor a másik vidáman megcsókolta őt, remegő ajakkal adta vissza a kedvességet.

- Mi van veled? - kérdezte nagynénje. - Talán fázol?

- Igen, egy kicsit. A szél nem meleg, - válaszolta és elpirult saját hazugságától.

Az ebédnél nem evett. Nem vette le tekintetét a többiekről és szeme vadul elsötétedett, ha unokatestvére, nagybátyja, vagy akár csak Veronique Louise-zal foglalkozott. De különösen szenvedett, amikor Mathieu a csemegénél szokása szerint körüljárta az asztalt és vaskos fejét az új jövevény térdére helyezte. Ő hiába hívta, a kutya nem hagyta el az idegent, aki cukorral tömte.

Amikor valamennyien fölálltak, Pauline eltűnt és Veronique, aki leszedte az asztalt, konyhájából bejött és győzedelmes arccal mondta:

- Lám! És a nagyságos asszony, aki olyan áldott jónak tartja az ő Paulineját... Menjetek csak ki és nézzék, mi van az udvarban.

Valamennyien kimentek. A kocsiszín mögött a gyermek a falhoz szorítva tartotta Mathieut és a vadság szinte örült rohamától elragadva, kis öklének teljes erejével ütötte, verte a kutya koponyáját. Emez bódultan hajtotta le nyakát, anélkül, hogy védekezett volna. A többiek oda-rohantak, de Pauline csak tovább ütötte az állatot, el kellett vinni, félájultan, szinte mereven, olyan betegen, hogy azonnal lefektették és nagynénjének az éjszaka egy részét mellette kellett töltenie.

- Kedves, igazán nagyon kedves, - ismételte Veronique, elragadtatva, hogy végre hibát találtak a gyöngyön.

- Emlékszem, hogy már Párisban beszéltek nekem dührohamairól, féltékeny természetű, ez csunya dolog... A hat hónap alatt, amióta itt van nálunk, csakugyan én is észrevettem bizonyos kis dolgokat; de egy kutyát agyonütni akarni, ez már sok.

Másnap, amikor Pauline találkozott Mathieuvval, két karjával magához ölelte és oly könnyáradat között csókolta meg orrát, hogy attól tartottak, hogy előző esti rosszulléte ismétlődni fog. Ennek ellenére a leányka nem javult meg, valami belső erőszak öntötte ereiből a vért agyába. Ugy tűnt, mintha féltékeny hevessége távolról jönne, valamelyik anyai ősétől, kereszt-tüntörve a szép lelki egyensúlyon, amelyet atyjától és anyjától örökölt, akinek eleven képmása volt. Miután tíz esztendejére sok józan ész fölött rendelkezett, ő maga magyarázta meg, hogy mindent a világon elkövet, hogy saját dühe ellen harcoljon, de hiába! Csak szomorúság fogta el miatta, mint valamilyen baj miatt, amelyet szégyel az ember.

- Annyira szeretem magukat, miért szeretnek maguk másokat is? - válaszolta, elrejtve fejét nagynénje vállán, aki szobájában pirongatta őt.

Minden erőfeszítése ellenére Pauline sokat szenvedett Louise jelenléte miatt. Amióta ez utóbbinak érkezését bejelentették, nyugtalan kíváncsisággal várta, és most számolta a napokat, amannak távozását türelmetlen vággyal lesve. Louise különben elszédítette őt szép ruháival, nagykisasszony modorával, az otthonában kevés gyengédséget élvező gyermek kissé ravaszkodó bájával; de amikor Lazare jelen volt, éppen a kicsi nő e szédítése, valami ismeretlenre való ébredés volt, ami megzavarta és idegesítette Paulinet. Pedig a fiatalember őt részesítette előnyben; a másikat kinevette, kijelentette, hogy nagyzó modorával untatja, hogy Louise adja a felnőtt hölgyet, ő és Pauline majd máshova mennek játszani a maguk módja szerint. Mert a heves játékokat most mellőzték, képeket néztek a szobában, vagy illedelmesen sétáltak a tengerparton. Két hetük veszett így kárba.

Egy reggel Lazare kijelentette, hogy öt nappal hamarabb utazik el. Lakást akart keresni Párisban és ott akart találkozni egyik régi caeni iskolatársával. És Pauline, akit ezen elutazásra való gondolat már egy hónap óta kétségbeejtett, most élénken támogatta unokafivére elhatározását, örömteljes cselekvési vággyal segített nagynénjének Lazare holmijait becsomagolni. Aztán, amikor Malivoire apó öreg utazókocsijában magával vitte Lazaret, szaladt, hogy be-

zárkózzék szobájába, ahol sokáig sírt. Ez este nagyon kedvesnek mutatkozott Louise iránt: és a hét, amelyet ez utóbbi még Bonnevilleban töltött, igen kellemesen telt el. Amikor Thibaudier úr szolgálja eljött a kisasszonyért, megmagyarázva, hogy gazdája nem hagyhatta el banküzletét, a két kis barátnő egymás karjába borult, esküdözve, hogy örökké fogják egymást szeretni.

Lassan elmúlt egy év. Chanteauné megváltoztatta elhatározását: ahelyett, hogy nevelőintézetbe küldte volna Paulinet, maga mellett tartotta, amiben különösen Chanteau panaszai erősítették meg, aki már nem tudott a gyermek nélkül ellenni; de önmagának sem vallotta be ezen önző okot, arról beszélt, hogy ő maga akarja a kislány nevelését irányítani, és a gondolat, hogy újra fölveheti tanítói foglalkozását, egészen megfiatalította. A nevelőintézetben csúnya dolgokat hallanak a kislányok. Ő felelni akar tanítványának teljes ártatlanságáról. Kihálásztak Lazare könyvtárának mélyéről egy nyelvtant, egy aritmetikát, egy világtörténelmet, sőt még egy mithológiát is; és Chanteauné élt tanítói tekintélyével, naponta órákat adott, dolgozatokat diktált, problémákat fejtegetett, kívülről mondatta fel Paulineval leckéjét. Unokafivére nagy szobája tanteremül szolgált a kislánynak. Paulinenak vissza kellett ülni a zongorához, meg kellett tanulnia a kéztartás titkait, amihez nagynénje szigorúan ragaszkodott, hogy tanítványának fiús modorát megjavítsa; egészben véve Pauline szelíd és intelligens volt, szívesen tanult még akkor is, ha a tárgy visszataszította. Egyetlen könyv untatta: a katekizmus. Nem tudta megérteni, hogy nagynénje miért zavartatja magát és kíséri el őt vasárnap a misére. Ugyan mire jó ez? Párisban sohase vitték el a Szent Eustache-templomba, amely pedig oly közel volt házukhoz. Az elvont dolgok nagyon nehezen hatoltak agyába, nagynénjének meg kellett magyaráznia, hogy egy jólnevelt kisasszony falun nem vonhatja ki magát az alól, hogy jó példát mutatva, előzékeny és udvarias a pappal szemben. Ő maga is csak szokásból tartotta meg a vallás formáit, ami éppen úgy a jólneveltség egyik jele, mint a helyes kéztartás.

Közben a tenger hullámverésének örökös hintázásával napjában kétszer verdeste Bonnevillet és Pauline a végtelen láthatár e színjátéka mellett nőtt fel. Már nem játszott, mert nem volt pajtása. Amikor Mathieuvel néhányszor körülvágtatta a házat és a Minouche-sal vállán befejezte sétáját a konyhakertben, egyetlen szórakozása volt, nézni a mindig eleven tengert, amely ólmos a decemberi sötét téli napokon és a hullámos selyem érzékeny zöldjét mutatta az első májusi fénysugárban. Különben ezen esztendő boldogan telt el, a boldogság, amelyet mintha Pauline megérkezése visszahozott volna a házba, a Davoine által váratlanul küldött ötezer frankban is bizonyítékát lelte. Davoine nem akart szakítani Chanteauékkal, akik az üzletből való kilépéssel fenyegették. A nagynéni igen lelkiismeretesen minden három hónapban elutazott Caube, hogy ott fölvegye Pauline járadékát, levonta abból a családi tanács által meghatározott tartásdíj összegét és a többi pénzen kötvényeket vásárolt; és visszatérve, azt akarta, hogy a kislány föl kísérje szobájába, kinyitotta az érdekes íróasztalfiókot, miközben ismételte:

- Látod, ezeket is a többihez teszem... Hm! A csomó vastagodik. Ne félj, mindent megtalálsz itt, egyetlen centime sem fog hiányozni.

Augusztusban egy szép reggelen Lazare betoppant, évváró vizsgájának teljes sikerét közölve családjával. Egy héttel később kellett volna megérkeznie, de meg akarta lepni anyját. Ez örömnapp volt. Kéthetenként hazáért leveleiben növekvő kedvet mutatott az orvostudomány iránt. Most, így újra körükben, teljesen megváltozottnak tűnt, már nem beszélt zenéről és végül már untatta őket a tanáraitól elmondott véget nem érő históriákkal és tudományos fejtegetéseivel a legcsekélyebb dolgokról; mindenről, az asztalra kerülő ételekről, a szélről, amely befújt az ablakon. Új láz fogta el, teljesen, szenvedélyesen átadta magát a gondolatnak, hogy nagy orvos lesz belőle, akinek megjelenése fölforgatja majd a világot.

Különösen Pauline, miután kis csibész módjára, aki még nem rejti el érzelmeit, nyakába ugrott unokabátyjának, nagyon meglepődött, hogy ez utóbbi most már egészen más volt, mint

azelőtt. Csaknem elszomorította, hogy már egyáltalán nem beszél zenéről, mint kedves emlékeről sem. Vajjon csakugyan megszűnhet az ember szeretni valamit, amit sokáig szeretett? A napon, amikor Pauline Lazare szimfóniája után érdeklődött, ez tréfásan mondotta, hogy vége, ezeknek az ostobaságoknak örökre vége; és a lányka elszomorodott. Majd zavartnak látta Lazaret vele szemben, kellemetlen nevetést hallatott, szemében, mozdulataiban tíz hónap tapasztalataival, amelyekről nem beszélhetett kislányok előtt. A fiatalember maga csomagolta ki bőröndjeit, hogy elrejtse könyveit, regényeket, metszetekkel tarkított tudományos köteteket. Már nem forgatta meg a levegőben Paulinet, mint pörgettyűt, hogy szoknyái röpkültek utána és néha kihozta a sodrából, ha a leányka makacsul ragaszkodott hozzá, hogy unokabátyja szobájában tartózkodhassék. Pedig Pauline alig nőtt tavaly óta és tiszta, ártatlan szemmel nézett arcába; és az első hét végén fiús pajtáskodásuk meg is ujhódott. A tenger fanyar szellője lemosta Lazareről a párisi diáknegyed szagát, ismét gyermeknek érezte magát e másik egészséges gyermekkel, akinek harsány vidámsága elragadta őt. Minden visszatért, minden újra kezdődött, a játékok a nagy asztal körül, a vágatások Mathieu és a Minouche társaságában a konyhakerten keresztül-kasul, a séták a Kincsek Öbléig és az ártatlan fürdők napsütésben, a hevítő öröm, amely elfogta őket, amikor fürdőruhájuk zászlóként csapdozta lábukat. Éppen ebben az esztendőben Louise májusban látogatott el Bonnevilleba és most Rouenben töltötte el szünidejét, más barátoknál. Két gyönyörű hónap telt el így, barátságukat nem zavarta semmiféle összekoccanás.

Októberben, a napon, amikor Lazare csomagolt, Pauline látta, amint bőröndjébe teszi a magával hozott könyveket, a melyek eddig a szekrénybe voltak zárva, anélkül, hogy a fiú egyetlen egyszer is kivette volna őket.

- Hát elviszed a könyveket? - kérdezte a lányka kétségbeesett arccal.

- Hogyne, - válaszolt amaz. - Szükségem van rájuk, ha tanulok... Ah! Az ördögbe is, hogy fogok én dolgozni! Mindennek a mélyére akarok járni.

Halálos csend borult ismét a kis bonnevillei házra, az Óceán örök ritmusára a napok egyformán követték egymást. De ez évben Pauline életében valami nevezetes történt. Júniusban először áldozott. Tizenkét és fél éves korában. Lassan, lassan birtokába vette őt a vallás, egy komoly, mély vallásosság, amely fölötté állott a meg nem értett katekizmus tanainak. Fiatal, gondolkodó fejében megfogant Isten, a hatalmas úr, nagy és tudós, aki mindent igazgat, úgy, hogy e világon igazság szerint mennek a dolgok; és e leegyszerűsített hit megerősítette jó viszonyát Horteur abbéval. Ez utóbbi, paraszti származású, keményfejű, akibe csak Isten igéi tudtak behatolni, odáig jutott, hogy híveinél megelégedett a vallás külső formáinak betartásával, a templomi rend ildomos tiszteletével. Ő maga, saját személyében vigyázott üdvösségére; ami hiveit illeti, annál rosszabb, ha az elkárkozás útjára térnek! Tizenöt esztendő óta igyekezett őket megrémíteni anélkül, hogy ez sikerült volna, most már nem kívánt tőlük egyebet udvariasságnál, hogy nagy ünnepeken feljőjjenek a templomba. Régi szokásból egész Bonneville eljárt az istenházába, a bűn ellenére, amely a falut rothasztotta. Nemtörődömsége mások üdvözlésével, türelmes papnak tüntette fel Horteur. Minden szombat eljárt Chanteauékhoz sakkozni, bár a polgármester, köszvényével mentve ki magát, sohasem tette be lábát a templomba. Chanteauné különben eleget tett kötelességének, amennyiben pontosan eljárt a misékre, ahova magával ragadta a gyermeket. Párisban megvetéssel beszéltek előtte a papokról, e képmutatókról, akik fekete ruhájuk alatt rejtegetik bűneiket. De ez itt, a tengerparton, valóban derék embernek tűnt, nagy cipőjével, naptól barnított nyakával, szegényes tanyákon fölvert beszédmodorával és mozdulataival. Horteur abbé egy szokása különösen hozzájárult Pauline meghódításához: a pap szenvedélyesen szerette vastag tajtékpipáját, de mégis voltak kétségei és csak kertje mélyén, salátái között egyedül, engedte át magát nyugodtan a pipázás gyönyörűségének és az a pipa, amelyet kétségbeesett zavarral rejtegetett, ha

valaki jött és rajtakaphatta volna őt, nagyon meghatotta a kislányt, anélkül, hogy meg tudta volna mondani, miért. Pauline mely komolysággal áldozott, két másik süldő lánnyal és egy falubeli suhancsal együtt. Este amikor a pap Chanteauéknál ebédelt, kijelentette, hogy Bonnevilleban eddig nem ismert úrvacsora elé járuló gyermeket, aki oly szép magatartást tanúsított volna az úr asztala előtt, mint Pauline.

Ez az év kevésbé jól telt el; a fenyők árának emelkedése, amelyet Davoine régen várt, nem következett be; és Caenből is rossz hírek érkeztek: értesítés jött, hogy vesztességgel kényszerültek eladni és így az összeomlás felé haladtak. A család szegényesen élt, a háromezer frank éppen csak hogy a háztartás legszükségesebb kiadásait fedezte. Chanteauné legnagyobb gondja Lazare volt, akitől leveleket kapott, amelyeket nem mutatott meg senkinek. Ugy lát-szik, tékozló életet élt, mert anyját állandóan pénzért üldözte. Júliusban, amikor Chanteauné fölvette Pauline járadékát, hevesen tört be Davoinehoz; a kétezer frank, amelyet ez utóbbi már átadott neki, a fiatalember kezei között úszott el; és most sikerült anyjának még ezer frankot kihúzni az üzlettársból; ezeket azonnal Párisba küldte. Lazare azt írta neki, nem tud hazajönni, ha előbb nem fizeti ki adósságait.

Egy egész héten át várták. Minden reggel levél érkezett, amelyben elutazását Párisból a következő napra halasztotta. Anyja és Paula Verchemontig mentek eléje. Összeesőköltöztek az úton, porfellegek közt mentek hazafelé, követve az üres kocsiút, amely a podgyászt vitte. De ez a visszatérés a családi körbe kevésbé vidám volt, mint a tavalyi győzedelmes meglepetés. Lazare megbukott júliusi vizsgáján, keserűség fogta el tanárai iránt, egész este gúnyolta őket, azt mondta, hogy szamarak, akikkel már torkig van. Másnap Pauline előtt bedobta könyveit a szekrény egyik polcára, kijelentve, hogy tőle akár ott is rothadhatnak. E határozottan kifejezett undor megijesztette a leánykát, megdöbbenve hallgatta, hogy unokabátyja szilaj tréfákat kockáztatott meg az orvostudományról és azt ajánlotta neki, hogy még a náthájával se menjen bizalommal orvoshoz; és egy napon, amikor Pauline az ifjúság hitével és lendületével védte a tudományt, elpirult, mert Lazare kegyetlenül gúnyolta a tudatlanok lelkesedését. A végén a fiú mégis belenyugodott, hogy orvos legyen; akár ez a halandzsa, akár egy másik! Lényegében minden egyformán értéktelen! Paula felháborodott az új eszméken, amiket Lazare magával hozott. Honnan vette őket? Rossz könyvekből bizonyára; de nem mert tovább vitatkozni, teljes tudatlansága zavarba ejtette, unokabátyja gúnykacaja rossz érzéssel töltötte el, annál is inkább, mert az utóbbi úgy tett, mintha nem mondhatna el neki mindent. A szünidő így múlt el, folytonos civódás közepett. Közös sétáik közben a fiú most unatkozni látszott, ostobának találta a tengert, mindig egyformának; versfaragásra adta magát, gondos szerkezetű, dús rímelésű szonettekét írt a tengerhez. Nem akart fürödni, felfedezte, hogy a hideg fürdő ellentétben van vérmérsékletével; mert, bár tagadta az orvostudományt, metsző véleményeket nyilvánított, egyetlen szóval fölmagasztalta, vagy elítélte az embereket. Szeptember közepe felé, amikor Louisenak meg kellett érkeznie, hirtelen arról beszélt, hogy visszatér Párisba, a vizsgájára való előkészületeket hozván fel ürügyül; a két kislány untatta volna, visszavágyott a párisi diáknegyedbe. Pauline annál szelídebb lett, minél több gondot okozott neki unokabátyja. Ha ez durva volt vele szemben, ha valóságos gyönyörrel ejtette őt kétségbe, ránézett gyöngéd, mosolygós szemével, amellyel Chanteaut megnyugtatta, ha ez a rohamtól való félelmében ordított. Pauline számára Lazare is beteg volt, az öregek szemével látta az életét.

Elutazásának előestéjén Lazare oly nagy örömet tanúsított, hogy elhagyhatta Bonnevillet, hogy Pauline zokogott:

- Már nem szeretsz engem!

- Milyen buta vagy! Hát nem a magam útján kell járnom?... Egy nagy lány, aki pityereg!

És a kicsike már vissza is nyerte bátorságát, mosolygott:

- Dolgozz szorgalmasan ebben az évben, hogy elégedetten jöhess vissza.

- Oh, fölösleges annyit dolgozni. A vizsga merő ostobaság! Ha nem tettem le, csak azért történt, mert nem vettem magamnak elég fáradságot, hogy akarjam letenni... Ez most másképp lesz, miután vagyontalanságom akadályoz abban, hogy összetett kézzel élhessem az életet, ami az egyetlen, intelligens emberhez méltó dolog.

Október első napjaitól kezdve, mikor Louise visszatért Caenbe, Pauline újra megkezdte a tanulást nagynénjével. A harmadik esztendő tananyaga Franciaország története volt és a fiatalok használatára beállított mithológia, amely képesítette a tanítványt, hogy megértse a múzeumok képeit és szobrait. De az elmúlt évben oly szorgalmas gyermek most nehéz fejűnek mutatkozott: földadatainak elvégzése közben többször elaludt, hirtelen forróság bíborszínűre festette arcát. Egy örületes dühroham Veronique ellen, akiről azt mondta, hogy nem szereti őt, két napra ágyba döntötte. Majd önmagában kereste a változást, amely megzavarta, észrevette egész testének lassú fejlődését, a keletkező, fájdalmas gömbölydedségeket, a sötét, pehelykönnyű árnyékolást bőrének legrejtettebb és legérzékenyebb részein. Ha este lefekvés-kor gyors pillantással vizsgálta magát, kellemetlen érzés fogta el, zavar, amely arra bírta, hogy gyorsan elfújja gyertyáját. Hangja ércesen zengett, amit csunyának talált, nem tetszett önmagának, a napokat valami ideges várakozásban töltötte el, remélve, maga sem tudta mit, nem merészelve beszélni e dolgokról senkinek.

Végre karácsony felé Pauline állapota nyugtalanítani kezdte Chanteaunét. A kis lány heves fájdalomról panaszkodott keresztcsontjában, levetség vett rajta erőt, lázrohamok keletkeztek. Amikor Cazenove doktort, aki nagy barátságot mutatott a leány iránt, megkérdezték, ez négy szemközt beszélt a nagynénivel, tanácsolván neki, hogy világosítsa föl hűgát. A pubertás emelkedő hulláma volt ez; és az orvos azt mondta hogy a vér e dagálya sok fiatal leányt dönt ágyba félelemből. A nagynéni előbb védekezett, túlzottnak tartván ezt az elővigyázatosságot, visszautasítva hasonló bizalmaskodást: az ő nevelési módszere a teljes tudatlanság volt, a zavaró dolgok elkerülése mindaddig, amíg önmaguktól nem jelentkeznek. Mégis, amikor az orvos állta követelését, megígérte, hogy beszélni fog, de az este nem szólt semmit és egyik napról a másikra halasztotta a magyarázatot. A gyermek nem volt félnék természetű; és sok más leánykát sem készítettek elő. Még mindig elég korán lesz megmondani, hogy ez a dolgok természetes rendje, anélkül, hogy az ember már jó előre kérdéseknek és kellemetlen magyarázkodásoknak tenné ki magát.

Egy reggel, éppen amikor Chanteauné elhagyta szobáját, jajgatni hallotta Paulinet; nagyon nyugtalanul ment föl hozzá. Ágya közepén ülve takaróját ledobva, a fiatal leány szakadatlan kiáltásokkal hívta nénijét, a borzalomtól hófehéren. És kitérta bevérezett mezítelenségét, nézte, ami kifolyt belőle, megragadva a meglepetéstől, amely annyira megrázta, hogy elveszítette szokott bátorságát.

- Oh! Nénikém! Oh! Nénikém!

Chanteauné egyetlen szempillantással megértette a helyzetet.

- Semmi, szívecském, semmi. Térj magadhoz.

De Pauline, aki egy sebesült merev helyzetében, szüntelenül nézte magát, még csak nem is hallotta, hogy szólnak hozzá.

- Oh nénikém, éreztem, hogy nedves vagyok és most nézze csak, nézze csak, vér, vér!... Mindennek vége, a paplan tele van vele.

Hangja elhalt, azt hitte, hogy erei kiürülnek e vörös patakon keresztül. Unokabátyjának kiáltása tódult ajkára, a kiáltás melynek kétségbeesését a határtalan égbolt előtt nem értette meg.

- Mindennek vége, meghalok!

Zavartan, Chanteauné ildomos szavakat keresett valami hazugságot amely megnyugtathatná a gyermeket, anélkül, hogy teljesen felvilágosította volna.

- Ugyan, ugyan, ne gyötörd magad, nyugtalanabb volnék ugy-e, ha veszély fenyegetne téged... Esküszöm, hogy ez a dolog minden nővel megtörténik. Ugyanaz, mint az orrvérzés...

- Nem, nem, csak azért mondd, hogy megnyugtass... Meghalok, meghalok.

Nem lehetett megnyugtani. Amikor Cazenove doktor megérkezett, idegláztól tartott. Chanteauné lefektette a fiatal leányt és azt mondta neki, hogy szégyelje magát félelme miatt. Napok múltak, Pauline felgyógyult rohamából, csodálkozva gondolt új és meglepő dolgokra, bensejében tompán lüktetett a kérdés, amelyre választ keresett. A következő héten visszatért tanulmányaihoz és különösen a mitológia iránt látszott érdeklődni. Már le sem ment Lazare nagy szobájából, amely tantermül szolgált neki; hívni kellett minden étkezéshez, a mozdulatlanságtól nehézkesen, szórakozott fejjel érkezett. De, a mitológia az asztal sarkán hevert, a nap, a szekrényben hagyott orvosi munkák olvasásával telt el; kitágult szemmel, a megértés vágyától hajtva tanulmányozta őket, homlokát szorgalomtól fagyos két keze közé szorítva. Lazare a buzgalom szép napjaiban vette ezeket a könyveket, amelyek számára nem voltak nélkülözhetetlenek: Longet Physiologiája, Cruveilhier Anatómiája. És éppen ezeket hagyta a szekrényben, míg a munkájához szükséges műveket magával vitte. Pauline elővette őket, mihelyt nagynénje hátatfordított s a legkisebb zajra ismét visszatette a szekrénybe, sietség nélkül, nem büntetésre méltó kíváncsiságból, de mint tanuló, akinek hivatottsága elé a szülők akadályokat gördítenek. Eleinte nem értette meg, amit olvasott, akadályozva a szakkifejezések által, melyeket a szótárban kellett megkeresnie. Majd később, megértve a módszer szükségességét, az Anatómiára vetette magát, mielőtt átment volna a Physiológiára. És e tizenéves gyermek tanulta, mint valami föladatot, amit elhallgatnak a szűz előtt nászéjszakájáig. Lapozott az Anatómia ábrái között, gyönyörű, véres realitású ábrák között; megállt minden szervnél, behatolt a legtitkosabbba is, azokba, amelyek a férfi és a nő szégyenét jelentik: de ő nem szégyelte magát, komoly maradt, nézte a szerveket, amelyek az életet adják, és azokat, amelyek mindezt szabályozzák, az egészség szeretete megértette vele és tisztán mentette meg számára ezen érzéki tényeket. Az emberi gépezet lassú fölfedezése bámulattal töltötte el, elragadtatással olvasta a könyvet, soha tündérmese, Robinson, így ki nem szélesítette intelligenciájának határait. Majd a Physiológiát olvasta, mintegy magyarázatul az ábrákhoz; semmi sem maradt rejtve előtte. Sőt megtalálta a Pathologia Kézikönyvét is, leszállt borzalmas betegségek mélyébe, megértette, hogyan kezelik a rothadást. Sok dolog elkerülte figyelmét, csupán egyetlen előképzettsége volt ahhoz, amit tudni kell, ha szenvedők támasza akart lenni: jó szíve meghasadt a szájalomtól. Visszatért egykori álmához, hogy mindent megismerjen a célból, hogy mindent orvosolhasson. És most Pauline tudta, hogy érettségének vérző hulláma miért bugyant ki, mint érett szőlőfürtből, amelyet szétnyomnak a szüreten, a lé. Ez a feltárt misztérium mélységesen komollyá tette az élet nagy hullámverésében, amelynek dagályát érezte önmagában. Nagynénjének hallgatása meglepetéssel és haraggal töltötte el a teljes tudatlanság miatt, amelyben tartotta. Miért tűrte, hogy így megriadjon? Ez nem volt igazságos, a tudásban nincs semmi rossz.

De két hónapig nem jelentkezett semmi. Chanteauné egy napon mondta:

- Ha látsz valamit, mint decemberben, emlékszel? legalább ne ijedj meg... Ugy jobb lesz.

- Igen, tudom, - válaszolt nyugodtan a fiatal leány.

- Vajjon mit tudsz?

Ekkor Pauline elvörösödött a gondolatra, hogy hazudnia kell, csak hogy tovább rejtegethesse olvasmányait. A hazugság elviselhetetlen volt számára, inkább be akart mindent vallani. Amikor Chanteauné, kinyitva az asztalon fekvő könyveket, látta az ábrákat, lesujtva állt ott. Ő, aki annyi fáradságot vett magának, hogy Juppiter szerelmeit az ártatlanság fátylába burkolja! Igazán Lazare elzárhatta volna ezeket a rémségeket. És hosszan kikérdezte a fiatal bűnöst, nagy elővigyázatossággal és mindenféle kerülgetéssel. De Pauline ártatlan arcával nénje nyakába borult. Ej, ugyan mit! Az ember így van megalkotva, nincs benne semmi rossz. Tisztán szellemi szenvedélye robbant ki, semmiféle kíváncsi érzékiség nem éledt nagy, világos gyermekszemében. Ugyanabban a szekrényben talált regényeket, amelyek első fejezetüktől kezdve undorral töltötték el, annyira unta silány közhelyeiket, amelyekből ő semmit sem értett. Nagynénje, mindinkább kijöve sodrából, mégis már kissé megnyugtatta, megelégedett azzal, hogy bezárta a szekrényt és magánál tartotta a kulcsot. Egy héttel később az már kint hevert ismét és Pauline néha-néha megengedte magának, szinte üdülésképen, hogy elolvasson egy-egy fejezetet az idegbajokról, közben unakabátyjára gondolva és a köszvény kezeléséről, abban a reményben, hogy ezután könnyíteni tud majd nagybátyja kínjain. Különben is Chanteauné szigorúsága ellenére nem nagyon restelkedtek előtte. A körülötte élő néhány háziállat fölvilágosította volna Paulinet, ha nem is olvassa a könyveket. Különösen Minouche érdekelte a fiatal leányt. Ez a Minouche aljas teremtés, aki évenként négyszer szörnyű cirkálásokra adta fejét. Ő, aki oly finom volt, folyton toilettet csinált, lábát a félelemtől, hogy beszennyezheti magát, csak az undor kis remegésével húzta ki a szobából, hirtelen eltűnt két három napra. Hallották fújni és verekedni, látták Bonneville valamennyi kandurjának szeméit a sötétben csillogni, mint égő gyertyákat. Majd a Minouche visszajött, szörnyű állapotban, mintha végigvonszolták volna az utcákon, bundája elhasznált és szennyes, hogy egy hétig nyaldosta, míg valamennyire rendbejött. Aztán újra fölvette az undorodó hercegisasszony modorát, odadörzsölődött az emberek állához, mintha észre se venné, hogy hasa gömbölyödik. Egy szép reggelen, kicsinyeket találtak mellette. Veronique kötényében vitte el valamennyit, hogy a vízbe dobja őket. És Minouche, a gyűlöletes anya, mégcsak nem is kereste gyerekeit, hozzászokott, hogy így tehermentesítsék, gondolván: az anyaság itt befejeződik. Nyaldosta magát, dorombolt, adta a bűbájost azon estéig, amelyen elkóborolva, nagy miákolás és karmolázás között elrohant, hogy újra hasas legyen. Mathieu jobb apja volt a Minouche gyerekeinek, amelyeket nem ő nemzett, mert nyöszörögve kísérte Veronique kötényét: az volt a szenvedélye, hogy megtisztítsa az összes kis lényeket a bölcsőben.

- Oh nénikém, ez egyszer meg kell hagyni egyet, - mondta minden alkalommal Pauline felháborodva és mégis elragadtatva a cica szerelmes kecsességétől.

De Veronique megharagudott.

- Nem, szavamra! Hogy mindenfelé magával hurcolja!... És aztán ez itt nem sokat törődik velük. Élvezett minden gyönyörűséget anélkül, hogy kellemetlensége volna belőle.

Paulineban az életnek nagy szeretete ébredt, amely, amint nénje mondta, „az állatok anyjává” avatta őt. Minden ami élt, minden ami szenvedett, aktív gyöngédséggel töltötte be, a gondoskodni akarás és hízogó szeretet vágyával.

Elfelejtette Párist, úgy érezte, mintha e durva rögök körül nőtt volna ki, a tenger szeleinek tiszta leheletében. Kevesebb, mint egy esztendő alatt a gyermek habozó formáiból kifejlődött a fiatal nő erőteljes teste, erős csipőkkel, széles mellel. És e fejlődés zavarai elmúltak; a nedvekkal telt test duzzadtsága, lélegzetének nyugtalan lihegése, a finom, fekete pihe bőrén, a barnák selymes bőrén, nem aggasztották többé. Ellenkezőleg, most örült kibontakozásának, a győzedelmes érzésnek, hogy a napon nő és érlelődik. Vérének piros esőben való kibuggyanása büszkeséggel töltötte el.

Reggeltől estig betöltötte a házat hangjának elmélyült csengése, amelyet ő szépnek talált; és lefekvéskor, ha tekintete végigsíklott keblének virágzó gömbölydedségén, egész a sötét foltig, amely beárnyékolta símán fénylő hasát, mosolygott és egy pillanatig belehelte önmagát, mint valami virágcsokrot, boldogan élvezve saját, az új asszony illatát. Az elfogadott, a szeretett élet működése volt ez, amelytől nem undorodott, nem félt, és az egészség diadalmas dalával köszöntött.

Lazare ez évben hat hónapig nem írt. Alighogy néhány rövid sorral nyugtatta meg családját. Majd hirtelen elárasztotta anyját levelekkel. A novemberi vizsgákon ismét elbukott; mindinkább visszataszítva orvosi tanulmányainak túlszomorú anyagától újabb szenvedélye támadt: a kémia. Véletlenül sikerült megismernie a híres Herbelint, akinek felfedezései forradalmasították a tudományt és Lazare mint segéd lépett be laboratóriumába, anélkül, hogy bevallotta volna, hogy hátat fordít az orvosi tudománynak. Azonban a levelek nemsokára megteltek egy eleinte bátortalanul, majd lelkesedve előadott terv kifejtésével. A tengeri mocsarak kihasználásáról volt szó, aminek milliókat kellett volna jövedelmezni, hála a híres Herbelin új felfedezéseinek. Lazare felsorakoztatta a siker lehetőségeit: a nagy kémikus segítségét, a könnyűséget, mellyel az első anyagot meg lehet keresni, a nem tulságosan drága gát, hogy lemond orvosi tanulmányairól és tréfálkozva jelentette ki, hogy még inkább elad a betegeknek gyógyszert, mint hogy megölje őket. Érvekkel a gyors meggazdagodás lehetősége mellett, fejezte be valamennyi levelét, amelyekben még az ígéretet is csillogtatta a család előtt, hogy nem hagyja el őket többé, hogy gyárát otthon, Bonneville mellett akarja berendezni.

Hónapok múltak el. Lazare nem jött haza a szünidőkre. Egész télen át szoroson teleírt lapokon fejtette ki tervét, amelyet Chanteauné este, az ebéd után hangosan olvasott fel. Egy májusi estén nagy tanácskozást tartottak, mert a fiú határozott választ kért. Veronique ott ögyelgett körülöttük, leszedte az asztalt, feltette a szőnyeget.

- Lazare eleven arcmása nagyatyjának, nyugtalan és vállalkozó kedvű, - jelentette ki az anya, egy szempillantást vetve az egykori ács munkás mesterművére, melynek jelenléte kandallója párkányán mindig bosszantotta őt.

- Biztos, nem tőlem örökölte, aki borzadok a változástól, - mormogta két feljajdulás között Chanteau, aki karosszékében elnyúlva, épen végezni készült egy rohamával. De te, te kedvesem, te sem vagy valami nyugodt természetű.

Emez vállat vont, mintha mondani akarná, hogy az ő aktivitását a logika támogatja és irányítja. Majd lassan folytatta:

- De végre is mit akarhatunk? Meg kell neki írni, hogy cselekedjék saját feje szerint... Én azt szerettem volna, ha a közigazgatásban helyezkedik el; orvos... ez már nem valami tiszta mesterség; és lám, most patikáros akar lenni... Hát jöjjön vissza és keressen sok pénzt, ez is valami.

Lényegében ez a pénzgondolat volt, ami elhatározásra juttatta. Imádata a fia iránt új álomba ringatta. Gazdagnak látta Lazaret, caeni ház birtokosának, városi bizottsági tagnak, talán képviselőnek. Chanteaunak nem volt véleménye, ő megelégedett a szenvedéssel, feleségére bízva a család érdekeinek magasabbrendű gondozását. Ami Paulinet illeti, a néma meglepetés és rosszalás ellenére, amelyet unokabátyjának folytonos pályaváltoztatása ébresztett benne azt tanácsolta, hogy hagyják hazajönni és hozzáfogni nagy munkájához.

- Legalább mindnyájan együtt leszünk, - mondta.

- Aztán amit Lazare úr fontosat végez Párisban! - merte megjegyezni Veronique. - Jobb, ha itthon gondozza a gyomrát.

Chanteauné fejbőlintással helyeselt. Elővette a reggel kapott levelet.

- Várjunk csak. Itt a vállalat pénzügyi oldalát is érinti.

És felolvasta az írást, magyarázatokat fűzött hozzá. Körülbelül hatvanezer frankra volt szükség, hogy berendezzék a kis üzemet. Párisban Lazare találkozott egyik hajdani iskolatársával, a kövér Boutignyvel, aki a gimnázium negyedik osztályából maradt ki és most borügynök. Boutigny elragadtatva a tervtől, harmincezer frankot ajánlott fel: nagyszerű társ lesz, kiváló szervező, kinek célszerű tapasztalatai biztosítják az anyagi sikert. Marad harmincezer frank, melyet kölcsön kellett venni, mert Lazare kezében akarta tartani a tulajdon felét.

- Amint hallhattátok, - folytatta Chanteauné, - a fiú arra kér, hogy forduljak nevében Thibaudierhez. A gondolat jó, Thibaudier azonnal kölcsön fogja neki adni a pénzt... Csakhogy Louise éppen most betegeskedik kissé, érte akarok menni, hogy egy hétre idehozzam és akkor alkalmam lesz beszélni atyjával.

Pauline szeme elhomályosult, ajka görcsösen szorult össze. Az asztal másik oldalán állva, éppen egy teáscsészét törülgetve, Veronique merően nézte őt.

- Én másra gondoltam, - mormogta a néni, de minthogy az ipari vállalkozások mindig kockázatosak, megígértem önmagamnak, hogy erről nem beszélek.

És a fiatal leányhoz fordulva:

- Igen drágám, ha csak te saját elhatározásodból nem kölcsönzöd a harmincezer frankot unokabátyádnak... Sohasem helyezhetnéd el őket helyesebben, pénzed talán huszonöt százalékot is hozna, mert unokabátyád részesítene jövedelmében; megrepeszi a szívemet, hogy ez a vagyon más zsebébe folyjon... Csak nem akarom, hogy te megkockáztasd garasaidat. Vagyonod szent előttünk, ott fent fekszik a fiókban és érintetlenül fogom neked átadni.

Pauline sápadtan hallgatta. Belső harc martaléka volt. Örökölt fukarság élt benne Quenu és Lisa szeretete az irodájukban biztos helyre tett jó kis összegek iránt, a hentes-üzletben kapott első nevelésének emléke a pénz tisztelete, a félelem, hogy kevés marad belőle, egy szégyenteljes ismeretlen érzés a jó szíve mélyén fölébredt. Aztán nagynénje annyiszor mutatta neki az asztalfiókot, ahol az ő öröksége aludt, hogy a gondolat, azt elsüllyedni látni unokafivére hirtelen kezében, csaknem felingerelte. És elhallgatott, megsemmisülve Louise felvillanó képétől, amint egy nagy zsák pénzt hoz a fiatal embernek.

- Ha te akarnád is, én még sem akarnám, - folytatta Chanteauné. - Ugy-e, barátom, ez lelkiismeret kérdése?

- Az ő pénze, az ő pénze! - válaszolt Chanteau, aki felkiáltott fájdalomában, mert lábát akarta megmozdítani. - Ha a dolog rosszra fordul, bennünket vonnak majd felelősségre... Nem! nem! Thibaudier nagyon boldog lesz, ha a pénzt kölcsön adhatja.

De Pauline szíve majd szétrobbant és végre megtalálta hangját.

- Oh! ne okozzanak nekem fájdalmat, én vagyok az, akinek kölcsön kell adnom a pénzt Lazarenak! Hát nem testvérem ő? Nagyon csunya volna tőlem, ha megtagadnám tőle a harmincezer frankot. Akkor miért beszéltek erről nekem?... Add neki a pénzt, nénikém; add neki mind!

Erőlködésében szeme könnyel telt meg; és mosolygott, megzavarodva, hogy egyáltalán habozott, hogy még dolgozott benne a sajnálat, amely kétségbeejtette. Végül is harcolni kellett rokonaival, akik makacsul a vállalkozás kedvezőtlen eseteit vették fontolóra. Ebben az esetben teljes önzetlenséget tanúsítottak.

- Gyere, ölelj meg, - mondta végre Chanteauné, aki nem tudta legyőzni könnyeit. - Jó kislány vagy... Lazare elfogadja pénzedet, ha azt mondd, hogy megharagszol.

- És engem meg se csókolsz? - kérdezte Chanteau.

Valamennyien sírtak és összezsúkolódtak az asztal körül. S miközben Veronique felszolgált a teát, Pauline kiment Mathieuért, amely az udvarban ugatott, Chanteauné pedig szemét törülgetve szólt:

- Ez nagy vígasz, ennek a leánynak helyén van a szíve.

- Szavamra! hogy a másik ne adhasson semmit, ő odaadná az utolsó ingét.

Nyolc nappal később, egy szombati napon, Lazare megérkezett Bonnevillebe. Cazenove doktor, aki ebédre volt hivatalos, egyfogatóján magával hozta a fiatalembert. Horteur abbé, aki szintén itt ebédelt, a karosszékeiben elnyúló Chanteauval sakkozott. Rohama teljes három hónapig tartott, még sohasem szenvedett ennyit; és most úgy érezte magát, mint a paradicsomban, a viszketés ellenére, amely majd felfalta lábát: a bőr lehámlott, a daganat csaknem eltűnt. Mert Veronique éppen galambokat sütött, Chanteau, akit elfogott javíthatatlan falánksága, felütötte orrát, valahányszor a konyhaajtó kinyílt; ami a papnak bölcs intelmekre adott alkalmat.

- Ön nincs a játéknál, Chanteau úr... Hígyje el nekem, mérsékelnie kell magát ma este az asztalnál. Az ön állapotában csak árt a sűrűvérűség.

Louise előző este érkezett meg. Amikor Pauline meghallotta a doktor kocsiját, mindketten kirohantak az udvarra. De Lazare, meglepetten, csak unokahugát látszott észrevenni.

- Hogyan, ez volna a Pauline?

- Hogyne, én vagyok!

- Ah! Istenem! Mit ettél, hogy így megnőttél tőle?... Férjhezadó lány vagy most.

Amaz elpirult, jókedvűen nevetett, szeme égett az örömtől, amikor így vizsgálgatták. Lazare egy kis csibészt hagyott Bonnevilleban, iskoláslányt rövid szoknyában és most egy nagy ifjú leánnyal állt szemben, akinek kacér keble és csipője tavaszias, rózsákkal mintázott fehér ruhába volt szorítva. Pauline elkomolyodva nézte a fiút és úgy találta, hogy megöregedett: mintha meggörnyedt volna, nevetése már nem volt fiatal, könnyű, ideges remegés cikázott arcán.

- Lám, lám, folytatta Lazare most már komolyan kell téged venni... Jónapot üzlettársam.

Pauline elpirult, e szó boldogsággal töltötte el. Miután unokafivére megcsókolta őt, megcsókolta Louiset is; nem volt rá féltékeny.

Az ebéd kedvesen sikerült. Chanteau, akit az orvos fenyegetései megijesztettek, nem túlzott az evésben, Chanteauné és a pap nagyszerű terveket szőttek Bonneville megnagyobbítása érdekében, ha a spekuláció a tengeri moszattal majd meggazdagítja a vidéket. Csak tizenegy órákor tértek pihenőre. Fent Lazare és Pauline szobájuk ajtaja előtt váltak el egymástól; a fiatalember tréfás hangon kérdezte:

- Tehát, mert megnőttünk már jóéjszakát se mondunk?

- Dehogy nem! - kiáltotta Pauline Lazare nyakába borulva és a régi süldőleány vad heves ségével szájon csókolta.

III.

Két nappal később erős apályban húzódott vissza a víz a mély sziklákról. A szenvedélynek abban a viharában, amely minden új vállalkozása kezdetén magával ragadta, Lazare nem akart tovább várni: meztelen lábszárakkal, csupán egy vászon ujjast dobva fürdőruhájára, elindult; és Pauline veletartott, ugyancsak fürdőruhában, otromba cipőben, melyet rákászáskor szokott viselni.

Mikor egy kilométernyire voltak a meredek parttól, egy hínármező közepén, amely még csepegett a visszahúzódó ártól, a fiatalember hangos lelkesedésben tört ki, mintha most fedezte volna fel ezt a tengeri moszat-vetést, amelyen már százszor is átgázoltak.

- Nézd, nézd! - kiáltotta. - Mennyi pénz!... És semmit sem kezdenek el vele, pedig ez így megyle több, mint száz méter mélységre!

Azután vidám pontossággal nevezte meg az egyes fajtákat: a halványzöld, finom hajzathoz hasonló tengeri füvet, amely hatalmas pázsitként húzódott a végtelen felé; a tengerzöld színben átlátszó, széles és vékony levelű salátamoszatot; a csipkésszélű fukuszokat, a hólyagalakú fukuszokat, amelyek oly buján lepték el a sziklákat, mint valami magas moha; és amint egyre jobban leereszkedtek az apály nyomában, magasabb növésű és különösebb formájú fajtákra akadtak, Neptun kardkötőjére, erre a fodrosszélű, zöldes bőrvre, amely mintha egy óriás testére lenne kiszabva.

- Lám, micsoda kárbavesztett gazdagság - kezdte el újból Lazare. - Milyen ostoba is az ember!... A skótoknak legalább annyi eszük van, hogy megeszik a salátamoszatot; mi csak növényrostoknak használjuk a tengeri füvet, meg halat csomagolunk a fukuszba. A többi kétesértékű szemét, melyet a partvidék parasztjainak engedünk át... Ha elképzeljük, hogy a tudomány még csak annál a barbár módszernél tart, hogy szóda-előállítás végett eléget belőle néhány szekérrelvőt!

Paulinet, aki térdig vízben állt, boldoggá tette ez a sós frissesség. Egyébiránt unokabátyja magyarázatai rendkívül érdekelték.

- Szóval, te mindezt desztillálni fogod? - kérdezte. A „desztillálni” szó nagyon mulattatta Lazaret.

- Igen, ha akarod: desztillálni. Csakhogy ez meglehetősen bonyolult folyamat, majd meglátod, kedvesem... Mindegy, jegyezd meg jól a szavaimat: az emberiség meghódította a földi vegetációt, nemde?, a növényeket, a fákat, amelyeket felhasználnak, amelyeket megeszünk; noshát: lehetséges, hogy a tengeri vegetáció meghódítása még gazdagabbakká fog tenni bennünket, mihelyt rászánjuk magunkat, hogy megpróbálkozzunk vele.

Eközben mindketten buzgalomtól lelkesedve, gyűjtötték a mintákat. Teleszedték a karjaikat és oly messzire bent feledkeztek a tengerben, hogy mire visszafordultak, vállig nedvesek voltak. És a magyarázatok folytatódtak, a fiatalember elismételte tanítója, Herbelin mondásait: a tenger hatalmas gyűjtőmedencéje a kémiai vegyületeknek; a moszatok az ipar számára dolgoznak, amikor szöveikben kondenzálják a sókat, amelyek csekély arányban vannak meg a vizekben, ahol élnek. A probléma éppen az, hogyan vonjuk ki gazdaságosan ezekből a moszatokból az összes hasznos vegyületeket. Beszélt arról, hogy ki kell belőlük vonni a hamuzsírokat, a kereskedelem nyers-szódáját, azután tökéletes tisztaságban el kell különíteni és szabadokká kell tenni a nátrium és kálium brom- és jód-sóit, a nátronszulfátot, a többi vas- és mangán-sókat, úgy, hogy az eredeti anyagból semmi se vesszen el. Az, ami fellelkesítette, az a remény volt, hogy egyetlen hasznos test sem fog kárba veszni, hála a hűtési módszernek, melyet a híres Herbelin fedezett fel. Tömérdek kincs feküdt itt előttük.

- Szent Isten! Hát ti mit csináltatok? - kiáltott fel Chanteauné, amikor hazaértek.

- Ne haragudj, - felelt vidáman Lazare és a köteg moszatot a terraszközepére dobta. - Nézd csak! megannyi ötfrankost hozunk neked.

Másnap egy verchemonti paraszt kihajtott szekerekkel egy egész kocsideréknyi tengeri fűért és a második emeleti nagy szobában elkezdődtek a vizsgálatok. Pauline preparátor lett. Határtalan tüzzel dolgoztak egy hónapon keresztül, a szoba gyorsan megtelt száraz növényekkel, üvegedényekkel, amelyekben preparátumok úszkáltak, furcsa külsejű műszerekkel; az asztal egyik sarkát egy mikroszkóp foglalta el, a zongora eltűnt az üstök és retorták alatt, maga a szekrény recsegve roskadozott a szakmunkáktól és a folyton igénybevett gyűjteményektől. Egyébiránt a kicsinyben, aprólékos gondossággal végrehajtott kísérletek biztató eredményeket adtak. A hűtő módszer azon a felfedezésen alapult, hogy bizonyos testek különböző testekre nézve különböző alacsony hőmérsékleten kristályosodnak ki és nem volt egyébről szó, mint hogy a szükséges hőmérsékleteket előállítsák és fenntartsák: minden test sorjában szétbomlott, különvált a többitől. Lazare egy veremben elégette a moszatokat, azután a hamulúgot a hideg hatásának tette ki, egy fagyasztó eljárás segítségével, mely ammoniák gyors elpárologtatásán alapult; ezt az eljárást azonban alkalmazni kellett nagyban is, át kellett vinni a laboratóriumból az iparba, ügyelve a gépek gazdaságos berendezésére és működésére.

Azon a napon, amikor Lazare az anyalúgokból öt pontosan különböző testet állított elő, a szoba diadalittas kiáltásoktól visszhangzott. A legfontosabb eredmény volt egy meglepő arányú kálium bromür. Ezt a divatos gyógyszert úgy lehetett eladni, mint a kenyeret. Paulinet újból elfogta a régi pajkossága, körültáncolta az asztalt, majd zajosan leszáguldott a lépcsőkön és berontott az ebédlőbe, ahol nagybátyja ujságot olvasott, nagynénje pedig monogrammot hímezett a szalvétákba.

- Most aztán már lehettek betegek, - kiáltotta; - adunk nektek bromürt dosztig!

Chanteauné, aki egy idő óta idegrohamokban szenvedett, Cazenove doktor rendelésére éppen bromür-kúrát tartott. Mosolyogva mondta:

- De vajjon lesz-e belőle annyitok, hogy az egész világot meggyógyíthassátok, mert manapság az egész világnak elcsavarodott a feje?

Az erőteljes fiatal leány, akinek örömtől ragyogó arca tündöklött az egészségtől, kitarta karjait, mintha gyógyító írást szét akarta volna szórni a világ négy sarka felé:

- Igen, igen, tele fogjuk vele tömni a földet... Kampec a ti nagy idegességeteknek!

Miután a tengerpartot alaposan szemügyre vette és az épületek elhelyezését megvitatta, Lazare úgy határozott, hogy gyárát a Kincs-öbölben fogja felállítani. Itt volt meg minden előfeltétel: végeláthatatlan, mintegy sziklalapokkal kikövezett part, ami megkönnyítette a moszatok gyűjtését; közvetlenebb összeköttetések a Verchemont felé vezető országút felhasználásával; olcsón megvehető területek, kéznél levő anyag, elegendő, de nem túlságos távolság. És Pauline tréfálkozott a néven, amelyet homokja finom aranyáért adtak egykor az öbölnek: nem is hitték, hogy annyira találó lesz: most valóságos „kincs”, amelyet a tengerben fognak megtalálni. A kezdet pompás volt: húszezer négyzetméter természetlen föld olcsó megvásárlása és hatósági engedély, amelyre csupán két hónapig kellett várniok. A munkások végül hozzáfogtak az építkezéshez. Megérkezett Boutigny, egy harminc év körüli alacsony, vörös, nagyon közönséges ember, aki nagyon nem tetszett Chanteau-éknak. Vonakodott Bonnevilleben lakni, mert - mint mondotta - nagyon kényelmes házat talált Verchemontban; és a család hidegsége fokozódott iránta, mikor megtudták, hogy egy asszony is van vele, valami eltévelyedett leány, akit nyilván Páris egy hirhedt házából hozott magával. Lazare, akit a vidéki észjárás bosszantott, vállait vonogatta; kétségtelenül nagyon bájos volt ez a nő-

személy, egy szőke leány, akiben nem csekély önfeláldozásnak kellett lennie, hogy így eltemette magát ebben a farkasfészekben; különben, Paulinera való tekintettel, nem nagyon feszegette a dolgot. Az, amit Boutignytól vártak, nem volt több, mint éber felügyelet és okos munkabeosztás; már pedig tényleg csodálatos embernek bizonyult, aki az adminisztrálás tüzétől lelkesedve állandóan talpon volt. Rendelkezései alatt a falak szemlátomást nőttek.

Az alatt a négy hónap alatt, ameddig az épületek tető alá hozásának és a műszerek felállításának munkálatai tartottak, a Kincs-gyár, mert végül is ez a név maradt rajta, mindennapos séta célpontja lett. Chanteauné nem kísérte el mindig a gyerekeket és Lazare és Pauline újból megkezdték hajdani barangolásaikat. Csak Mathieu követte őket, gyorsan kifáradva, nehezen vonszolva széles mancsait és kilógó nyelvvel terült el a parton, egy kovácsfujtató rövid és szapora lihegésével. Egyedül ő is fürdött, belevetve magát a tengerbe, amikor botot hozattak ki vele és elég okos volt ahhoz, hogy hullám mentén kapja el, nehogy sós vizet kelljen nyelnie. Lazare minden egyes látogatás alkalmával siettetett a vállalkozókat, míg Pauline néha nagyon helyénvaló gyakorlati megjegyzéseket tett. A készülékeket Lazarenak Caenben kellett megrendelnie a sajátmaga rajzolta tervek szerint és munkások jöttek, hogy felállítsák azokat. Mikor látta, hogy a kiadások szakadatlanul nőnek, Boutigny nyugtalankodni kezdett. Miért nem elégednek meg egyelőre csak a feltétlenül szükséges termekkel, az elengedhetetlen gépekkel? Minek ezek a bonyodalmas építkezések, ezek az óriás készülékek? Nem lenne-e észszerűbb fokozatosan fejleszteni az üzemet, amikor már pontos képet lehet alkotni a gyártás és az eladás feltételeiről? Lazare haragra lobbant. Ő végtelen lehetőségeket látott, a hangárok-nak legszívesebben monumentális homlokzatot adott volna, amely uralkodjék a tenger felett és jelképezze a határtalan horizont előtt eszméje nagyságát. A látogatás lázas remények közepette ért véget: mire jó zsugoriskodni, mikor kezükben van a szerencse? És hazamenet nagyon vígak voltak; eszükbe jutott Mathieu, amely szakadatlanul elmaradt tőlük. Pauline hirtelen elbújt Lazare-val egy fal mögé és mindketten gyermekek módjára mulattak, amikor a kutya, abban a hitben, hogy egyedül maradt és elveszett, nevetséges rémülettel ugrált összevissza.

Odahaza minden este ugyanaz a kérdés várta őket.

- Nos, megy a munka, meg vagytok elégedve?

És a felelet is mindig egy és ugyanaz volt:

- Igen, igen... De mégsem készülnek el vele.

Tökéletes benső barátság hónapjai voltak ezek. Lazare élénk vonzalmat érzett Pauline iránt, amelybe hála is vegyült azért a pénzért, amelyet a leány a vállalkozásba fektetett. Lassanként a nő megint eltűnt, Lazare úgy élt mellette, mint egy fiú, egy fiatalabb testvér társaságában, akinek jó tudajdonságai napról-napra erősebben kidomborodtak. Pauline olyan okos volt, olyan bizakodó, annyira tele kacagó jószággal, hogy végül is be nem vallott tiszteletet, néma nagyrabecsülést ébresztett fel Lazare-ban, amely ellen az még élcelődve védekezett. Pauline nyugodtan mesélte el neki olvasmányait, nagynénje rémületét az anatómiai rajzok láttára, és Lazare egy pillanatra meglepődött és meghökkent ez előtt a nagy, őszinteszemű és már tudós leány előtt. Később viszonyuk még meghittebb lett; Lazare megszokta, hogy egészen szabadon beszéljen közös tanulmányaiknál, amikor Pauline segédkezett neki: tökéletes tudományos egyszerűséggel, a megfelelő szót használva, mintha más nem is létezett volna. Maga Pauline, anélkül, hogy más cél is vezérelte volna, minthogy tanuljon és hasznára legyen Lazare-nak, semilyen kérdéstől sem riadt vissza. De a fiú gyakran mulatott rajta, annyi hézag volt a tudásában, olyan különleges keveréke volt ez tudás az egymással hadilábon álló ismereteknek: nagynénje segédtanítónői eszméinek, a leánynevelő intézetek szemérmes világfelfogásának, azután a pontos tényeknek, amelyeket orvosi munkákban olvasott, a férfi és a nő igaz fiziológiájának, amely megvilágítja az életet. Ha a leány valami naívságot mondott, Lazare annyira

nevetett, hogy Pauline dühbe jött: ahelyett, hogy nevet, nem lett volna jobb, ha rámutat tévedésére? és a vita leggyakrabban oktatással végződött: Lazare tanítani kezdte, fiatal kémikusként, aki fölötte áll az előítéleteknek. A leány sokkal többet tudott, semhogy meg ne tudhatta volna a maradékot is. Egyébiránt Pauline folytonosan dolgozott, állandóan olvasott, fokozatosan rendszerbe szedte mindazt, amit hallott, mindazt, amit látott, változatlan tisztelettel viselkedve azonban Chanteauné iránt, akinek illedelmes hazugságait változatlanul komoly arckifejezéssel hallgatta. Csupán unokafivére társaságában, a nagyszobában lett fiúvá, preparátorrá, akire Lazare rákiáltott:

- Mondd csak, megnézted ezt a Florideát?... Csak egy neme van.

- Igen, igen - felelt a leány, - férfiivarszervei nagy csomókban.

Valami bizonytalan zavarodottság ébredt azonban fel benne. Amikor Lazare néha testvériesen meglökte, Pauline néhány pillanatra elfulladva maradt állva és szíve hevesen dobogott. A nő ébredt fel testében, még vére lüktetésével is, akiről mindketten megfélemedtek. Egyízben, amint Lazare megfordult, könyökével megtaszította. Pauline felsikoltott és kezeivel kebléhez kapott. Mi történt? Fáj talán? Hiszen alig ért hozzá. És egy természetes mozdulattal szét akarta húzni vállkendőjét, hogy megnézze. A leány hátrahökken és így maradtak szemtől szemben, megzavarodottan, kényszeredetten mosolyogva. Egy másik alkalommal, egy kísérlet folyamán, Pauline vonakodott belemártani kezeit a hideg vízbe. Lazare elcsodálkozott, bosszankodott: miért? Micsoda ostoba szeszély! Ha nem segít neki, jobb, ha lemegy. Azután, mikor látta, hogy Pauline elpirul, Lazare észre tért és bámuló arckifejezéssel nézett rá. Hogyan, ez a süldő, ez az ő öccse, valóban nő volna? Nem lehetett hozzá érnie, hogy panaszosan fel ne sikoltson, még számítania sem volt szabad rá a hónap minden időszakában. Mindenesetre ez meglepetés volt, akár valami előre nem látott felfedezés, amely megzavarta és izgatta mindkettőjüket fiús pajtáskodásukban. Lazare nyilván csak bosszankodott emiatt: nem lesz többé lehetséges együtt dolgozniok, mert Pauline nem férfi és egy semmiség is kizökkenti a sodrából. Ami Paulinet illeti, valami feszélyezettséget érzett, szorongást, amelybe jóleső csáb is vegyült.

Ettől a pillanattól fogva a fiatal leányban olyan érzések fejlődtek ki, amelyekről senkinek sem szólt. Nem hazudott, egyszerűen csak hallgatott, nyugtalan büszkeségből, de szemérmességéből is. Gyakran azt hitte, hogy baja van, hogy súlyos betegség előtt áll, mert lázasan feküdt ágyában, álmatlanságtól perzselve, egész bensőjében felzaklatva a rátámadó ismeretlen érzés tompa zavarától; azután, az egyik napon, csak levertséget érzett, de nem panaszkodott még nagynénje előtt sem. Majd hirtelen hőség verte ki, ideges izgalom fogta el és váratlan gondolatok törtek rá, amelyek később felháborították és álmokat látott, amelyektől önmagára haragosan ébredt fel. Olvasmányai, a szenvedélyesen tanulmányozott anatómia és fiziológia annyira nem érintették testi szüziességét, hogy minden jelenségnél gyermeki ámulatba esett. Azután az okoskodás megnyugtatta: nem különleges egyén, számolnia kell azzal, hogy benne is végbe megy az életnek az a mechanikája, ami másokban. Egy este, vacsora után, az álmok ostobaságáról vitakozott: nem bosszantó-e, hogy az ember védtelenül fekdjék a hátán, különös képzelődések zsákmányaként? S ami elkésérítette az volt, hogy az álomban az akarat meghal, az én teljesen tehetetlen válik. Pessimista nézetű unokabátyja azért is támadta az álmokat, mert megzavarják a semmi tökéletes boldogságát; amivel szemben nagybátyja már különbséget tett; szerette a kellemes álmokat, de irtózott a lázas lidércnyomásoktól. Pauline azonban annyira heveskedett, hogy a meglepett Chanteauné megkérdezte, hogy mit is lát éjszaka. Erre a lány hebegni kezdett: semmit, képtelenségeket, túlságosan határozatlan látományokat ahhoz, hogy megrögzíthesse őket emlékezetében. És még mindig nem hazudott: álmai félig éber állapotban vonultak el benne, látományok úsztak tova előtte, nőisége testi életre ébredt, anélkül, hogy az érzése valaha is határozott képhez fűződött volna. Senkit sem

látott, a tengeri szél símogatásának tarthatta volna a dolgot, amely nyáron a nyitott ablakon keresztül beosont szobájába.

Pauline-nak Lazare iránt érzett nagy vonzalma azonban napról-napra fokozódni látszott és ez nemcsak a nő ösztönszerű felébredése volt hét évig tartó testvéries pajtáságuk után, hanem az odaadás szükséglete is, egy ábrándkép, amely Lazaret a legokosabbnak és a legerősebbnek mutatta előtte. Lassanként szerelem lett ebből a testvéri érzésből, a születő szenvedély különleges gagyogásával, megborzongató, csengő kacajokkal, titkos és látszólag véletlen érintkezésekkel, a nemi ösztöntől felkorbácsolt szemérmes gyengédségek egész bűbajos skálájával. Lazare, akit quartier latinbeli kicsapongásai megvédtek s akinek minden kíváncsisága már ki volt elégítve, továbbra is csak nővért látott Pauline-ban, akit vágya nem kívánt meg. A még szűz Pauline ellenben ebben a magányban, ahol senkit sem talált Lazare-on kívül, lassankint imádni kezdte a fiút és teljesen neki szentelte magát. Amikor együtt voltak, reggeltől estig, a fiú jelenlétéből látszott élni, szemei az övéit keresték, készen a szolgálatára.

Chanteauné ezidőtájt csodálkozóba esett Pauline ájtatosságán. Kétízben látta meggyónni. Azután a fiatal leány hirtelen neheztelni kezdett Horteur abbéra; három vasárnap még a misére is vonakodott elmenni és csak azért kezdett újra eljárni, hogy bánatot ne okozzon nagynénjének. Különben nem adott semmi magyarázatot; nyilván sértve érezte magát az abbé kérdéseitől és magyarázataitól, akinek kissé durva volt a nyelve. És ekkor történt, hogy Chanteauné a szenvedélyesen szerető anya szimatjával rájött Pauline erősödő szerelmére. De hallgatott, nem szólt még férjének sem. Ez a végzetes esemény meglepte, mert egy lehetséges gyengéd viszony, esetleg házasság, mindeddig nem kapcsolódott bele terveibe. Mint Lazare, ő is még mindig süldőnek tekintette gyámleányát; és gondolkozni akart és feltette magában, hogy vigyázni fog rájuk, amiből semmisenem lett, mert alapjában keveset törődött azzal, ami nem okozott fiának örömet.

A forró augusztusi napok megjöttek; egyik este a fiatalember elhatározta, hogy másnap, a gyárba menet, meg fognak fürdeni. Az illendőség gondolatától vezérelve, a délután három órai rettenetes napsütés dacára, az anya elkísérte őket. Mathieu mellett leült a perzselő kavicspartra, napernyőjével védekezve, amely alá a kutya is igyekezett benyújtani a fejét.

- Hova megy vajjon? - kérdezte Lazare, amikor Paulinet félig eltűnni látta egy szikla mögött.

- Vetközni megy, te csacsi! - mondta Chanteauné. - Fordulj el, feszélyezed, ez nem illik.

A fiú nagyon elámult; egyideig oda nézett még a szikla felé, ahol egy ing fehér csücske lobogott, aztán rászánta magát, hogy hátat fordít és anyjára emelte a szemeit. Gyorsan maga is levetkőzött, anélkül, hogy egy szót is szólt volna.

- Készen vagyunk? - kiáltotta végül. - Minek ez a komédia?

Pauline könnyed léptekkel futott hozzá, túlságosan vidám nevetéssel, amelyben némi zavarodottság érződött. Unokabátyja visszaérkezése óta nem fürödtek együtt. Egyetlen darabból készült úszóruha volt rajta, derekán övvel összeszorítva és csípőit kidomborítva. Hajlékony természetével, magas keblével firenzei márványszoborhoz hasonlított. Meztelen combjai és karjai, szandálba bujtatott meztelen kis lábai fehérek voltak, mint egy gyermekéi.

- Nos? - kezdte újból Lazare, - elmegyünk a Picochet-sziklákig?

- Helyes, a Picochet-sziklákig, - felelte Pauline.

Chanteauné utánuk kiáltott:

- Ne ússzatok messzire... Mindig megijeszttek!

De már beledobták magukat a vízbe. Picochet egy sziklacsoport volt körülbelül egy kilométer távolságra, amelynek egyik-másik szirtje még dagálykor is kilátszott. És Lazare és Pauline

egymás mellett úsztak, sietség nélkül, mint két barát, aki egy szép, nyílegyenes úton sétára indult. Mathieu eleinte követte őket; de mikor látta, hogy egyre tovább úsznak, visszatért, hogy megrázza magát és leföcskendezze Chanteaunét. A céltalan hőstettek megtörtek lustaságán.

- Te okos állat vagy - mondta az öreg hölgy. - Nem bűn-e, hogy így kockára teszik az életüket?

Alig tudta megkülönböztetni Lazare és Pauline fejét, amelyek a hullámok tetején imbolygó moszatsomókhoz hasonlítottak. A tenger elég erősen hullámozott; Lazare és Pauline lágyan himbálódzva haladtak előre, nyugodtan beszélgetve, a moszatokkal foglalkozva, amelyek az átlátszó vízben elmaradoztak alattuk. Pauline kifáradva a hátára feküdt, arccal a felhőtlen ég felé, beleveszve a mély kékségbe. Ez a tenger, amely ringatta, hűséges barátja maradt. Szerette erős lehelletét, a jeges és szűzies áradatot, átengedte magát neki, boldogan, hogy érzi húsán végtelen csobogását, élvezve ennek a fárasztó testgyakorlatnak az örömét, amely szabályozta szíve dobogását.

De egyszerre halkan fölkiáltott. Unokabátyja nyugtalan megkérdezte:

- Mi történt?

- Azt hiszem, hogy elrepedt az úszóruhám dereka... Túlerős tempót tettem a bal kezemmel.

És mind a ketten tréfálkoztak. Pauline óvatosan újból úszni kezdett és zavarodottan nevetett, megállapítva a szerencsétlenséget: a vállon felfeslett a varrás és egész válla és melle szabad lett. A fiatalember vidáman tanácsolta neki, hogy keressen a zsebeiben, hátha akad bennök gombostű. Eközben megérkeztek a Picochet-sziklákhöz és Lazare szokásuk szerint felkapaszkodott az egyik szirtre, hogy kifújja magát, mielőtt visszaindulnának a partra. Pauline tovább úszkált a szikla körül.

- Te nem kapaszkodsz fel?

- Nem, jól érzem magam.

Lazare szeszélynek gondolta a dolgot és bosszús lett. Okos ez? Visszamenet kifogyhat az ereje, ha nem pihen meg egy pillanatra. De Pauline makacskodott, sőt utóbb még feleletet sem adott, halk csobogással álláig lemerülten úszkálva, eltakarva válla meztelen fehérségét, amely elmosódó és tejszerű volt, mint egy kagyló gyöngyház héjja. A nyílt tenger felé, a végtelen láthatárral szemközt, a szikla üreges volt, mint valami barlang, ahol valaha Robinsont játszottak. A másik oldalon, a parton, Chanteauné egy bogár fekete és elvesző foltjának látszott.

- Átkozott konokság! - kiáltotta fel végül Lazare és újból a vízbe dobta magát. - Ha iszol egy korttyal, hagyni foglak inni, becsületszavamra!

Lassan megindultak visszafelé. Duzzogtak egymásra, egyikük sem szólt. Minthogy Lazare lihegni hallotta Paulinet, azt tanácsolta neki, hogy feküdjék legalább a hátára. Ugy látszott, mintha a lány nem hallotta volna. A ruháján a szakadás nagyobbodott: amint megkísérelte, hogy hátára forduljon, a legkisebb mozdulatra keble vízivirággént kibukkant, akárcsak a mélyben élő algák bimbója. Lazare most nyilván mindent megértett; és látva Pauline fáradtságát és érezve, hogy a maga erejéből sohasem jutna ki a partra, elszántan közeledett felé, hogy támogassa. A leány eleinte ellenkezni próbált, segítség nélkül akarta folytatni az úszást; azután engednie kellett. Test testen, Pauline keresztben Lazare előtt, értek ki a fövényre. Chanteauné rémülten futott feléjük, míg Mathieu hasáig vízben állva, vonított.

- Istenem! Micsoda esztelenség... Megmondtam előre, hogy túlságosan messzire mentek!

Pauline elvesztette az eszméletét. Lazare mint egy gyermeket vitte ki a homokra; Pauline, most félig meztelenül, melléhez símulva maradt és sós víz csurgott mindkettőjükéről. A leány csakhamar mélyen felsóhajtott és kinyitotta a szemeit. Mikor a fiatalembert felismerte, heves

zokogásban tört ki, csaknem megfojtotta ideges ölelésével, teliszájjal csókolva az arcát, ahol érte. Szinte öntudatlan, szabad kitörése volt ez a szerelemnek, amely a halálos veszedelem nyomán áttörte korlátjait.

- Óh! milyen jó vagy, Lazare! óh! mennyire szeretlek.

Lazaret a csóknak ez a heve egészen megrendítette. Mikor Chanteauné Paulinet felöltöztette, önmagától félreállt. A Bonnevillebe való visszatérés édes és kínos volt; mindketten összetörteknek látszottak a fáradságtól. Közöttük lépkedett az anya, azon gondolkodva, hogy ütött a döntés órája.

Más nyugtalanító események is zaklatták a családot. A „Kincsgyár” felépült és már nyolc nap óta siralmas eredménnyel próbálgatták a készülékeket. Lazarenek be kellett vallania maga előtt, hogy bizonyos részeket rosszul tervezett ki. Elutazott Párisba, hogy mesterétől, Herbelintől kérjen tanácsot és kétségbeesetten tért vissza: mindent újból kellett elkészíteni, a nagy vegyész már tökéletesítette módszerét és teljesen átalakította a készülékeket. Ezzel szemben a hatvanezer frank már elfogyott és Boutigny vonakodott egyetlen további garast is adni; reggeltől estig keserűen beszélt a pazarlásokról, annak a gyakorlati embernek az elviselhetetlen makacsságával, aki diadalmaskodott. Lazarenek néha kedve kerekedett, hogy megverje. Talán mindent faképnél hagyott volna, ha nem fogja el aggodalom arra a gondolatra, hogy Pauline harmincezer frankját ebben az örvényben hagyja. Becsületessége, büszkesége fel-lázadt: lehetetlen megtennie, kellett, hogy pénzt hajtson fel, nem szabad így abbahagyni egy vállalkozást, amely később milliókat fog hozni.

- Légy nyugodt, - ismételte az anyja, amikor fiát betegnek látta a bizonytalanságtól. - Még nem jutottunk annyira, hogy ne tudnánk néhány ezres bankót szerezni.

Chanteaunéban egy terv érlelődött. Lazare és Pauline házasságának gondolata, amely kezdetben meglepte, most már elfogadhatónak tűnt fel előtte. Egészen véve csak kilenc év volt közöttük, olyan különbség, amelyen minden nap túteszik magukat az emberek. Nem hozna-e rendbe mindent ez a házasság? Lazare ezután a feleségéért dolgoznék, nem gyötörné magát az adóssága miatt, sőt még kölcsön is vehetné Paulinetól a pénzt, amire szüksége van. Igaz ugyan, hogy Chanteauné lelke mélyén egy homályos aggály nyugtalanította: egy végső katasztrófától, gyámleánya tönkretűnésétől való félelme; de ezt a lehetetlen kimenetelt elhessegette magától: nem lángész-e Lazare? Gazdaggá fogja tenni Paulinet, s tulajdonképpen a lány az, aki jól jár. Ha szegény is a fia, egész vagyont ér, ha odaadja Paulinenak.

A házasságot rendkívül egyszerűen határozták el. Egy reggel az anya kikérdezte szobájában a fiatal leányt, aki mosolygó nyugalommal öntötte ki tüstént előtte a szívét. Tanácsára Pauline azután bágyadságot színlelt; és délután Chanteauné egyedül kísérte el fiát a gyárba. Mikor visszajövet hosszasan elmagyarázta Lazarenek a tervét, kis unokahúga szerelmét, egy ilyen házasság helyénvalóságát, az előnyöket, melyek e házasságból mindenkire háramolnának, a fiú eleinte meghökkentnek látszott. Erre soha sem gondolt; hány éves is a gyerek? Később egészen megindult. Kétségtelen, hogy ő is szereti Paulinet és meg fogja tenni, amit kívánnak tőle.

Mikor hazaértek, Pauline, aki mindenáron munkát keresett magának, éppen asztalterítéssel foglalatzkodott, míg nagybátyja, ujságjával a térdén, Minouchet nézte, amely kéjesen nyalagatta a hasát.

- Tudjátok az ujságot? Házasság lesz, - mondta Lazare, zajos vídámság mögé rejtve izgalmát.

Pauline mélyen elpirulva állt, egy tányérral kezében és a szó torkán akadt.

- Ki házasodik? - kérdezte a nagybácsi, mint akit felráztak álmából.

Felesége mindent elmondott neki reggel; de a jóleső érzésnek az a kifejezése, amellyel a macska végigsétáltatta nyelvét a szőrén, egész figyelmét lekötötte. Mindazonáltal tüstént észbe kapott.

- Hja igen! - kiáltotta.

És ravaszul kacsintott a fiatalokra, de ajka megrándult, mert fájó görcs nyilalt a jobblábába. Pauline szelíd mozdulattal letette a tányért.

- Ha te akarsz, én nagyon szívesen, - felelte Lazarenak.

- Akkor hát rendben vagyunk, csókoljátok meg egymást, - fejezte a leánykérést Chanteauné, miközben a szalmakalapját felakasztotta.

A fiatal leány indult meg elsőnek, kinyújtott kezekkel. Lazare nevetve fogta meg őket és tréfásan kérdezte:

- Sutba dobtad hát a babádat?... Ezért titkolódtál úgy előttem, hogy még akkor sem volt szabad néznielek, amikor az újjad hegyét mostad?... És éppen a szegény Lazare az, akit áldozatodul választottál?

- Óh! nénikém, hallgassd el, különben elszaladok, - dünnyögte Pauline megzavarodva és igyekezett magát kiszabadítani.

Lazare lassan magához vonta, játszott még vele, mint iskolásgyerek-pajtásuk idején; Pauline azonban váratlanul csattanós csókot nyomott az arcára, melyet a fiú találmányra visszaadott az egyik fülére. Azután, mint akit egy titkos gondolat hangol le, Lazare szomorúan hozzátette:

- Fura vásárt csapsz, szegény gyermekem! Ha tudnád, hogy alapjában milyen öreg vagyok!... De hiszen te magad akarsz!

Az ebéd zajosan folyt le. Valamennyien egyszerre beszéltek, terveket kovácsoltak a jövőre, mintha első alkalommal gyűltek volna össze. Véronique, aki az eljegyzés kellős közepén lépett be, összeszorított ajakkal durrantotta be a konyhaajtót. A csemegénél végül rátértek a komoly kérdésekre. Az anya kifejtette, hogy a házasság nem történhetik meg két évnél korábban: be akarta várni a nagykorúság törvényes időpontját, nem szerette volna, ha azzal vádolják, hogy fia segítségével nyomást gyakorolt egy túlfiatalkorú gyermekre. Ez a kétévi haladék megdöbbenést okozott Paulinénak; de nagynénje becsületessége nagyon meghatotta és felállt, hogy megölelje. Kitértek egy határidőre; a fiatalok legyenek addig türelemmel és türelmesen várakozva szerezzék meg az első tallérokat a jövő milliőkből. A pénzkérdést ily módon lelkesedéssel kezdték tárgyalni.

- Végy a fiókból, nénikém, - ismételte a fiatal leány. - Amennyit csak akar, feltétlenül! Most már ugyanannyira az övé is, mint az enyém.

Chanteauné hangosan tiltakozott.

- Nem, nem, egyetlen garas sem fog kikerülni onnan cél nélkül... Tudod, hogy bennem meg lehet bízni; inkább a kezem hagyom levágni... Odalenn tízezer frankra van szükségetek: odaadom nektek a tízezer frankot és kétszer is ráfordítom a kulcsot. A fiók szent.

- Tízezer frankkal, - mondta Lazare, - biztos vagyok a siker felől... A nagy kiadásokat már elintéztük; vétek volna elcsüggedni. Meglátjátok, meglátjátok... Téged meg, drágám, arany ruhába foglak öltöztetni házasságunk napján, mint egy királynét.

Az örömet Cazenove doktor váratlan megérkezése még növelte. Azért jött, hogy bekötözzön egy halászt, aki egy csónak alatt összezúzta az ujjait; és ott tartották, erőszakkal megittattak vele egy csésze teát. A nagy ujság látszólag nem lepte meg. Csak amikor hallotta, hogy mennyire lelkesednek Chanteauek az algák kiaknázásáért, nyugtalan pillantást vetett Paulinera.

- A gondolat kétségtelenül elmés, - dünnyögte; - meg lehet próbálni. De még biztosabb, ha járadéka van az embernek. A maguk helyében, enélkül is boldog lennék a magam kis zugában...

Elharapta szavait, mert látta, hogy árnyék sáppasztja el a fiatal leány szemeit. A nagy szeretet, melyet Pauline iránt érzett, újból megszólaltatta s most már meggyőződése ellenére folytatta:

- Óh! A pénz jó dolog, szerezzenek belőle sokat... De a lakodalmukon én is táncolni fogok. Igen, el fogom táncolni a karaibok zambukóját, amelyet fogadok, hogy nem ismernek... Nézzék csak! A két kéz csípő-csapkodások közepette malomként forog a has előtt és így járják körül a foglyot, amikor már meg van főzve és az asszonyok felszeletelik.

A hónapok tovább folytak. Pauline most visszanyerte mosolygó nyugalmát; csak a bizonytalanság nehezedett őszinte természetére. Szerelmének bevallása, a házasság határidejének kitűzése látszólag még testi zavarait is lecsillapította; és láz nélkül vette tudomásul élete kivirágzását, testének ezt a lassú ébredését, vérének ezt a vörös lüktetését, ami egyidőben annyira kínozza nappal és gyötörte éjszaka. Nem ez volt-e az általános törvény? Nőnie kellett, hogy szeressen. Egyébként Lazarehoz való viszonya egyáltalán nem változott meg; mindketten folytatták a közös munkálatokat: Lazare szakadatlanul elfoglalva, a megkívánás vágya ellen a zúgszállodák élményeitől vértézve, Pauline annyira egyszerűen, annyira nyíltan a mindentudó és szűzleány nyugalmában, hogy mintegy kettős fegyverzet oltalmazta. Azonban néha, a túlsúfolt nagyszoba közepén, megfogták egymás kezét és gyengéden egymásra nevettek. Egy természetrajzi könyvet lapozgattak együtt, miközben a hajuk összeért; vagy egy piros brom-üvegecskét, egy lila jód-mintát vizsgáltak s egy pillanatra egymásra támaszkodtak; vagy Pauline Lazare mellett hajolt az asztal és a zongorát ellepő műszerek fölé, vagy hívta Lazaret, hogy emelje fel a szekrény legmagasabb polcaíig. De ebben az állandó érintkezésben nem volt több a nagyszülők szemeláttára váltott, megengedett gyengédségnél, az unokafivér és unokanővér érzéki örömtől alig fűtött jóbarátságánál, akiknek egy szép napon össze kellett házasodniok. Amint Chanteauné mondta, valóban okosak voltak. Amikor a kacér és csinosarcú Louise látogatóba jött, Pauline még csak féltékenynek sem látszott.

Egy egész év múlt el ily módon. A gyár már dolgozott s talán főként azok a nyűgök védték a fiatalokat, amelyeket az üzem okozott. A műszerek nehézségekkel járó átépítése után az első eredmények kitűnőeknek látszottak; a hozam kétségtelenül közepes volt, de a módszert tökéletesítve s a gondosságot és szorgalmat megkettőzve óriás termelést kellett elérniök. Boutigny már széles piacokat teremtett, sőt túlságosan szélesek. A gazdagság bizonyosnak látszott szemükben. És ez a remény ettől kezdve makacssá tette őket, elnéztek a romlás minden előjele fölött, a gyár örvény lett, ahová marokkal szórták a pénzt, mindig abban a szilárd meggyőződésben, hogy azt végül is arany rudak alakjában vissza fogják kapni. Minden új áldozattal csökönységük fokozódott.

Chanteauné eleinte semmit sem vett ki az íróasztal fiókjából anélkül, hogy ezt Pauline-nal ne közölte volna.

- Kicsikém, szombaton fizetéseket kell eszközölnötök, három ezer frankotok hiányzik... Nem jönnél fel velem, hogy kiválaszd az eladandó címleteket?

- Hiszen magad is kiválaszthatod őket, - felelte a fiatal leány.

- Nem; tudod, hogy semmit sem teszek nélküled. A te pénzedről van szó.

Később Chanteauné felhagyott ezzel a szigorral. Egy este Lazare vallomást tett neki egy adósságáról, melyet eltitkolt Pauline előtt: ötezer frankról volt szó rézcsövekért, melyeket fel sem használtak. És minthogy az anya éppen az imént látogatta meg a fiókot a fiatal leánnyal együtt, most, fia kétségbeesése láttára, egyedül ment vissza és kivette az ötezer frankot, azzal az önmagának adott ígérettel, hogy az első bevételből visszateszi. De ettől a naptól fogva a rés

nyitva volt, Chanteauné hozzászokott és számlálás nélkül merített a forrásból. Különben még sértőnek is találta végül, hogy állandóan egy gyerektől függjön valaki az ő korában, és haragudni kezdett érte a leányra. Majd visszaadják neki a pénzét; ha az övé is, ez még nem elegendő ok arra, hogy egy lépést se tehessenek, mielőtt engedélyt ne kértek volna tőle rá. Amióta lyukat ütött a fiókban, Chanteauné nem kívánta többé, hogy elkísérjék. Paulinera nézve ez megkönnyebbülést jelentett, mert jószíve dacára az íróasztalhoz való látogatások kínosak voltak számára: józan esze katasztrófát jósolt, anyja okos takarékosága fellázadt benne. Eleinte csodálkozott Chanteauné hallgatásán; jól érezte, hogy a pénz mégis elúszik és hogy őt magát egyszerűen mellőzik. Azután jobbnak látta így a dolgot, legalább nem kell minden alkalommal néznie, hogyan zsugorodik össze az értékpapír-csomó. Ettől kezdve, bizonyos órákban, csak gyors pillantásaik keresztettk egymást: az unokahúg merev és aggódó tekintete, mikor rájött egy újabb kölcsönre, és a nagynéni tétova pillantása, akit bosszantott, hogy el kell fordítania a fejét. Mintha a gyűlölet csírája sarjadozott volna.

Szerencsétlenségre, éppen ebben az évben jutott Davoine csódbé. Bárha a katasztrófát előre látták, az esemény rettenetes csapás volt Chanteauékra nézve. Nem maradt egyebük a három ezer frank évjáradéknál. Amit az összeomlástól meg tudtak menteni, körülbelül tizenkétezer frankot, azt tüstént elhelyezték és így összevéve háromszáz frank kamatjuk volt havonta. Chanteaunénak már a legelső hónap második felében ötven frankot ki kellett kölcsönöznie Paulinetól: a verchemonti mézárós jelentkezett a számlájával, akit nem lehetett elküldeni. Azután száz frank kellett, hogy megvehessen egy mosóüstöt, majd többízben tíz frank burgonyára és ötven sou halra. Odáig sülyedt, hogy Lazaret és a gyárat már csak napról-napra, szegyenletes kis összegekkel tudta fenntartani; sőt még mélyebbre is zuhant: a háztartáshoz kellő fillérekig és az adósság nyomorúságosan betömögetett lyukaiig. Különösen a hónapok végefelé látták diszkrét lépésekkel gyakorta eltűnni és csaknem azonnal visszatérni, kezével zsebében, ahonnan, ha egy számlát kellett kifizetnie, egyenként szedte elő a sou-darabokat. Teljesen rabja lett a szokásnak és végül már az íróasztal fiókjából élt, szegyenkezés, ellenállás nélkül. De azt a halk nyikorgást, amit az íróasztal hallatott, amikor a fiókját kinyitotta, a megszokás dacára sem tudták idegei elviselni. Micsoda ócska koffer! Ha elképzeli, hogy sohasem vehetett magának egy tisztességes íróasztalt! Ez a tiszteletreméltó butor, amely egy vagyonnal megrakva a vidámság és gazdagság külsejét kölcsönözte eleinte a háznak, ma annak romlása lett, egy megmérgezett átokszelencéhez hasonlóan, amelynek résein a csapások kitódulnak.

Az egyik este Pauline ezzel szaladt be az udvarból:

- A pék!... Három nappal tartozunk neki, két frank nyolcvanöttel.

Chanteauné keresgélgni kezdett a zsebeiben.

- Fel kell mennem, - dünnyögte.

- Csak maradj, - felelte a fiatal leány meggondolatlanul, - majd felmegyek én... Hol van a pénzed?

- Nem, nem; nem találnd meg... Eltettem valahová!...

A nagynéni hebegett; és néma tekintet váltottak egymással, mely mindkettőjüket elsáppasztotta. Kínos tétovázás következett, majd Chanteauné felment, magába fojtott dühtől remegve, mert világosan érezte, hogy gyámleánya tudja, hova ment a két frank nyolcvanöt centimeért. Minek mutogatta hát neki oly gyakran a fiókban alvó pénzt? Hajdani fecsegő becsületessége elkeserítette; Pauline nyilván követi képzeletében, látja kinyitni a fiókot, túrkálni benne, bezárni. Mikor ismét lejött az emeletről és kifizette a péket, dühében rátámadt a fiatal leányra.

- Mondhatom, tiszta a ruhád! Honnan jössz?... Talán vizet húztál a kertöntözéshez? Bízd csak ezt a munkát Véroniquera. Szavamra! Készakarva piszkítod be magad; úgy látszik nem tudod, hogy mibe kerül... A járadékod nem olyan nagy; már ki sem tudok jönni vele...

És folytatta. Pauline, aki eleinte védekezni próbált, most szótlánul, összeszorult szívvel hallgatott. Nagynénje egyidő óta egyre kevésbé szerette; ezt világosan érezte. Mikor egyedül maradt Véronique-kal, sírni kezdett; és a cseléd a serpenyőket kezdte lökdösni, hogy ne kelljen színt vallania. Mindig dörögött a fiatal leányra; de durvaságában is felébredt most az igazságérzés.

A tél beköszöntött, Lazare elcsüggedt. Szenvedélye megint megfordult, a gyár visszataszította és rémítette. Novemberben, egy újabb pénzszüke idején, félelem fogta el. Nem egyszer túltette magát az ilyesmin, de ezúttal remegett, végképp kétségbeesett, vádolta a tudományt. A gyártási terve ostobaság; hasztalan tökéletesítik a módszereket, sohasem fogják a természettől kicsikarni, amit nem akar odaadni; és lepecskondiázta még mesterét, a híres Herbelint is, aki, mikor egyízben egy utazásáról visszatérve, kénytelen volt a gyárat meglátogatni, zavartan maradt állva a készülékek előtt, azt erősítgetve, hogy talán túlságosan nagyméretűek ahhoz, hogy dolgozószobája kis készülékeinek pontosságával működhessenek. Alapjában véve csak egy kísérlet történt; az igazság az volt, hogy a hűtő-reakciónál még nem találták meg annak a nyitját, hogyan kell a kívánt fokon fenntartani a testek kikristályosításához szükséges alacsony hőmérsékleteket. Lazare kivont ugyan az algákból bizonyos mennyiségű káliumbromürt, de minthogy nem sikerült utána kellőképp izolálnia a négy vagy öt másik testet, amelyet így a hulladékok közé kellett dobni, a gyártás kudarcot vallott. Lazare belebetegedett, beismerte magáról, hogy vereséget szenvedett. Azon az estén, amikor Chanteauné és Pauline könyörögve kérték, hogy csillapodjék és tegyen még egy végső kísérletet, kínos jelenet játszódott le, sértő szavakkal, könnyekkel és akkora erővel bedurrantott ajtókkal, hogy Chanteau nyugalmából kizökkentve ugrált karosszékében.

- Megöltök! - kiáltott a fiatalember gyermekes kétségbeesésében és kétszer magára zárta szobája ajtaját.

Másnap a reggelihez egy számmal teleírt papírlapot hozott magával. Pauline száznyolcvanezer frankjából már közel százezer franknak nyakára hágtak. Okos volt folytatni a dolgot? Minden rá fog menni; és az előző esti félelme újból halottsáppadttá tette. Anyja egyébként most igazat adott neki; sohasem mondott ellent fiának; szeretetében a hibáiban való bűnrészeséig is elment. Egyedül Pauline próbált még vitatkozni. A százezer frank megdőbentette. Hogyan! már itt tartanak, már elvették vagyonának több, mint a felét! A százezer frank elvesz, ha Lazare vonakodik tovább harcolni! De hiába beszélt az egész idő alatt, míg Véronique az asztalt leszedte. Azután nehogy szemrehányásokban fakadjon ki, kétségbeesetten felment és bezárkózott szobájába.

Utána csönd támadt, a család zavarában az asztalnál feledkezett.

- A gyermek határozottan kapzsi, ez öreg hiba, - mondta végül az anya. - Nem kívánom, hogy Lazare halálra dolgozza és izgassa magát.

Az apa félénk hangon megkockáztatta:

- Nekem senkisémet beszélt egy ilyen összegről... Százezer frank, Istenem! ez borzasztó.

- Ugyan! mi az a százezer frank! - szakította félbe felesége kurtán; - vissza fogják neki adni... Ha a fiunk elveszi, elég ember hozzá, hogy meg tudja keresni százezer frankot.

Azonnyomban megvitatták a vállalkozás felszámolásának kérdését. Tulajdonképpen Boutigny rémítette meg Lazaret, katasztrófális képet festve neki a helyzetről. Az adósság közel húsz ezer frankot tett ki. Mikor Boutigny látta, hogy üzlettársa kész a visszalépésre, először azt

mondta, hogy ő maga Algériában fog letelepedni, ahol nagyszerű állás vár rá. Azután hajlandónak nyilatkozott a gyárat átvenni; de ezt olyan áldozatnak tüntette fel és annyira összebonyolította a számításokat, hogy végül is az egész telket, a felszereléseket és a készülékeket megkapta a húszezer frank adósság átvállalása fejében és Lazare az utolsó pillanatban még diadalnak tudhatta be, hogy ötezer frankot sikerült belőle három havonta fizetendő váltókban kicsikarnia. Másnap Boutigny eladta a készülékek rézalkatrészeit és az épületet kereskedelmi szóda nagybani gyártására rendezte be, minden tudományos kísérletezés nélkül, tisztára az ismert módszerek alapján.

Pauline, aki szégyelte, hogy az okos és takarékos leány egy pillanatra megmozdult benne, újra nagyon vidám és nagyon kedves lett, mintha egy hibát kellett volna jóvá tennie. Mikor Lazare elhozta az ötezer frankról szóló váltókat, Chanteauné diadalt ült. A fiatal leánynak fel kellett vele mennie, hogy betegyék az értékeket a fiókba.

- Mégis ötezer frank, amit visszaszereztünk, kedvesem... Fogd, a tied. A fiam semmit sem akar belőle megtartani, noha annyit fáradozott.

Egy idő óta Chanteau kínosan gyötrődött, köszvényétől karosszékéhez lebilincselve. Jóllehet nem merete aláírását megtagadni, az a mód, ahogyan felesége gyámleányuk vagyont kezelte, félelemmel töltötte el. A százezer frank szakadatlanul ott csengett a füleiben. Hogyan fogják betömni ezt a lyukat azon a napon, amikor be fog kelleni számolnia? És a legrosszabb az volt a dologban, hogy az algyám, ez a Saccard, aki abban az időben egész Párist megtöltötte spekulációinak lármájával, egyszerre csak vissza kezdett emlékezni Paulinera, akiről nyolc éven keresztül teljesen megfeledkezni látszott. Irt, érdeklődött iránta, sőt arról is beszélt, hogy egy reggel be fog toppanni Bonnevilleba, minthogy üzleti ügyekben amúgy is Cherbourgba kell utaznia. Mit feleljenek neki, ha vagyon-kimutatást követel, amihez meg van a joga? Hirtelen felébredése fenyegetésnek tetszett oly hosszú közömbösség után.

Amikor Chanteau végül szóba hozta ezt a kérdést felesége előtt, úgy találta, hogy az asszonyban inkább a kíváncsiság dolgozik, mint a nyugtalanság. Egy pillanatig megszimatozta az igazságot, amikor arra gondolt, hogy Saccard a milliók utáni vágyában talán egy garas nélkül áll és azt tervezi, hogy magához kaparintja Pauline pénzét, hogy megtízszerezze. Azután letevédt a helyes nyomról és azt a kérdést vetette fel magában, hogy nem maga a fiatal leány írta-e másod-gyámjának, hogy boszút álljon rajtuk. S mikor ezt a feltevést a férje visszautasította, egész fantasztikus történet alakult ki képzeletében Boutigny szeretőjének, ennek a szemétnak a névtelen leveleiről, akit nem akartak házukban fogadni és aki most még a keresztvizet is leszedi róluk Verchemont és Arromanche csapszékeiben.

- Alapjában véve fütyülök rájuk! - mondta. - Igaz, hogy a kicsi még nincsen tizennyolc éves; de elég, ha tüstént összeházasítom Lazare-ral, a házasság nagykorúvá teszi.

- Biztos vagy benne? - kérdezte Chanteau.

- Persze! Épp ma reggel olvastam a törvénykönyvben.

Chanteauné valóban olvasgatta mostanában a törvénykönyvet. Utolsó skrupulusai csaptak ott össze egymással, ott keresett mentségeket; becsületérzése szakadatlan felőrldésében, melyet a mellette heverő nagy vagyon kísértése óráról órára fokozatosan kiirtott belőle, érdeklődéssel kutatótt törvénytisztosítette kibúvók után.

Egyébiránt Chanteauné nem tudta elhatározni magát a tényleges házasságkötésre. Az anyagi csapás után Pauline siettetni szerette volna a dolgokat: minek várni hat hónapig, hogy betöltse tizennyolcadik évét? jobb túl lenni rajta, mint elhalasztani az egybekelést addig, amíg Lazare állást talál előzőleg magának. A leány arra is bátorságot vett, hogy a házasság kérdését szóba hozza nagynénje előtt, aki zavarában valami hazugságot talált ki s az ajtót becsukva, suttogva

vallotta be neki fia kínzó titkát: Lazare túlságosan finom érzésű volt, szenvedett a gondolattól, hogy nőül vegye, mielőtt még vagyont hozhatna neki, kiváltképp, hogy az övét már felhasználta. A fiatal leány csodálkozással hallgatta, nem értve meg a regényes meseszöveget; akár gazdag, akár szegény, ő hozzámegy Lazarehez, mert szereti; és különben is meddig fog kelleni várakozniok? Talán örökre. Chanteauné azonban hevesen tiltakozott, magára vállalta, hogy legyőzi ezt a túlzott becsületérzést, csak nem szabad semmit sem erőszakolni. Végül megeskette Paulinet, hogy hallgatni fog, mert félt, hogy a fiatalember valami elhamarkodottságot követ el, esetleg hirtelen elutazik, mielőtt rájön, hogy érzelmeit kitalálták, kiteregették, megvitatták. Paulinet nyugtalanság fogta el; el kellett magát szánnia, hogy türelmes lesz és hallgatni fog.

Viszont azonban Chanteau, mikor a Saccardtól való félelem gyötörte, unszolta feleségét:

- Ha a házasság mindent rendbehoz, add hát össze a gyerekeket.

- Nem sietős, - felelte az asszony. - A veszedelem még nincs az ajtó előtt.

- De ha egy nap úgyis összeházasítod őket... Remélem, nem változtattad meg az elhatározásodat. Belepusztulnának.

- Oh! belepusztulnának... Amíg még nincsen valami megtéve, lehet meg sem tenni, ha különben baj származnék belőle. Meg aztán mit akarsz? mindketten fiatalok, meg fogjuk látni, vajjon később is úgy tetszeni fog-e nekik a házasság.

Pauline és Lazare újra kezdték közös régi életüket, négy fal közé zárva a kemény, hideg téltől. Az első héten a leány olyan szomorúnak, olyan restelkedőnek és olyan elkeseredettnek látta a fiút, hogy mint valami beteget, végtelen gyöngédséggel ápolta; egyenesen szánakozott ezen a nagy gyereken, akinek állhatatlan akarata és ideges bátorsága volt felelős a kudarcaiért; és lassanként egy anya korholó tekintélyét öltötte vele szemben magára. Lazare eleinte felfortyant, kijelentette, hogy elmegy parasztnak, egy váratlan gazdagság esztelen reményeibe ringatta magát, pirulva a kenyér miatt, amelyet evett és nem akarva egy óráig sem tovább maradni családjá nyakán. Azután a napok teltek, Lazare egyre jobban halogatta eszméinek kivitelét, megelégedett azzal, hogy minden reggel megváltoztatta a tervét, a tervet, amelynek néhány szökkenéssel a megbecsülés és a gazdagság csúcspontjára kellett őt felvinnie. Pauline, akit nagynénje hazug besúgásai megrémítettek, ilyenkor csendesítette: kívánja-e valaki, hogy így eméssze magát? tavasszal majd állást keres magának és tüstént talál is: de addig rá fogják erőltetni a pihenésre. Az első hónap végén már úgy látszott, hogy a lány megszelídítette; Lazare céltalan tétlenségbe merült, gúnyos rezignációba mindaz iránt, amit „a lét boszúságainak” nevezett.

Pauline valami nyugtalanító, ismeretlen vonást vett mindjobban észre Lazareban, ami felháborította. Szánta dühkitörése miatt, túlságosan gyorsan ellobbanó szalmalángjéért, amikor látta, hogy mindenben gúnyolódik és színtelen és keserű hangon prédikálja a *semmit*. Olyan volt ez a tél nyugalomban, ennek az istenhátamögötti Bonnevillenek odujában, mint régi párisi élményeinek, olvasmányainak, iskolatársaival folytatott vitáinak felébredése. Pesszimizmus kerítette hatalmába, egy rosszul megemésztett pesszimizmus, amelyből nem maradt meg egyéb, mint egy lángész szeszélyei Schopenhauer nagy, fekete költészete. A fiatal leány nagyon jól ártette, hogy unokabátyjának az emberiséggel való pörlekedése mögött a kudarc okozta düh, a gyár katasztrófája húzódik meg, amelytől még a föld is recsegni látszott. De mélyebbre nem tudott beelátni az okokba és hevesen tiltakozott, mikor Lazare előráncigálta régi alaptételeit, a haladás tagadását, a tudomány végleges hiábavalóságát. Vajjon az a barom Boutigny nem kezd-e vagyont szerezni közönséges szódájával? Minek tegye hát magát tönkre az ember a jobbnak keresésével, új törvények kutatásával, ha úgyis az empirizmus arat győzelmet? Mindig ebből indult ki és gonosz nevetésre vont ajkakkal azon végezte, hogy a tudománynak

csak egy bizonyos haszna lenne, ha nevezetesen lehetővé tudná valaha is tenni, hogy egyszerre, valami hatalmas bombával felrobbanthassuk a világmindenséget. Azután maró gúnnyal vete sorra az Akarat cselszövéseit, amely a világot kormányozza és az élniakarás vak ostobaságát. Az élet - fájdalom és Lazare az indai fakírok erkölcsstanára lyukadt ki, a megsemmisülés révén való megváltásra. Mikor Pauline a cselekvéstől való irtózásról hallotta szónokolni, mikor Lazare a népek végső öngyilkosságát jósolta, akik tömegesen fogják belevetni magukat a fekete Semmibe, vonakodva új nemzedékeket nemzeni, mihelyt fejlett intelligenciájuk meg fogja őket győzni arról az értelmetlen és véres parádéről, melyet egy ismeretlen erő játszat el velük, - a leány heveskedni kezdett, érveket keresett, de alul maradt a vitában, mert tudatlan volt ezekben a kérdésekben és nem volt metafizikai feje, amint Lazare magát kifejezte. De vonakodott beismerni vereségét és egyenesen a pokolba küldte Lazare Schopenhauerét, akiből a fiú idézeteket akart neki felolvasni: egy ember, aki olyan gonoszul írt az asszonyokról! képes lett volna még meg is fojtani, ha nem tudja be érényeül, hogy legalább az állatokat szerette.

- Hagyd abba! - kiáltotta; - ostobaságokat beszélsz. Majd akkor gondolunk a halálra, amikor öregek leszünk.

A halál gondolata, melyet Pauline olyan vidáman tárgyalt, Lazare minden egyes alkalommal elkomorította. Rendesen más tárgyra terelte a beszélgetést, maga elé mormogva:

- A halál független az életkortól.

Pauline tudatára ébredt végül, hogy a halál rémülettel tölti el Lazare. Visszaemlékezett ijedt felkiáltására, mikor egyszer a csillagokat nézték; látta most, hogy bizonyos szavaknál elsápad, elhallgat, mint akinek egy titkos betegséget kell rejtegetnie; és *a semmitől* való rettegés nagy meglepetés volt számára ennél a csökönyös pesszimizistánál, aki arról beszélt, hogy az élő lények egyetemes legyilkolásánál gyertyákként fogják kioltani a csillagokat. A baj távolról eredt; Pauline még csak nem is gyanította a komolyságát. Minél idősebb lett Lazare, annál közelebb látta maga előtt a halált. Húszéves koráig elég volt, hogy ráfűjjon este egy hideg lehellet, amikor lefeküdt. Ma nem tehetette le a fejét a párnájára anélkül, hogy meg ne fagyasztotta volna ereiben a vért a *nincs tovább* gondolata. Álmatlanság kínozza, lemondóan állt a végzetes szükségszerűség előtt, amely gyászos képekben vonult el előtte. Mikor végül elnyomta a fáradtság, nem egyszer riadt fel álmából és a rémülettől tágranyílt szemekkel, összekulcsolt kezekkel ült fel ágyában, a sötétségben rebegve: „Istenem! Istenem!” Melle zihált, azt hitte, hogy meghal; világot kellett gyujtania, úgy várta, hogy teljesen felébredjen és visszanyerje némileg nyugalmát. Ebből a rémületből szégyenkezés maradt benne vissza: mégis csak ostobaság ez az Istenhez való fohászkodás, akit tagadott, ez az öröklött emberi gyengeség, amely segítségért kiabál a világpusztuláskor! De a roham szinte minden este megisméltódott, mint valami gonosz szenvedély, amely józan esze ellenére hatalmába kerítette. Különben napközben is ugyanezt a rögeszméjét idézte fel minden, egy véletlenül odavetett mondat, egy hirtelen gondolat, amelyet egy váratlan látvány, egy olvasmány szült. Mikor egy este Pauline felolvasta nagybátyjának az ujságot, Lazare magából kikelve ment ki a szobából az egyik író fantasztikus meséjének hallatára, aki bemutatta a huszadik század léghajókkal teli égboltozatát, melyek az egyik kontinensről a másikra szállítják az utasokat: ő már nem lesz ott, ezek a léghajók, amelyeket ő nem fog látni, eltűntek ama jövő századok semmijének mélyében, amelyeknek rajta kívül való lepergése rettegéssel töltötte meg. Hasztalanul ismételtették filozófusai, hogy egy szikrányi élet sem vesz el, az ő énje erőszakosan tiltakozott az ellen, hogy végetérjen. Vidámsága már felörlődött ebben a küzdelemben. Mikor Pauline, aki nem értette meg mindig jellemének ugrásait, oly órákban figyelte meg, amikor Lazare nyugtalan szégyenérzéssel rejtegette fájó sebét, részvétet érzett iránta; érezte, hogy nagyon jónak kell vele szemben lennie és boldoggá kell tennie.

A második emeleti nagyszobában teltek-múltak napjaik, az algák, az üvegedények, a műszerek közepette, amelyektől Lazarenek még ereje sem volt megválni; és a moszatok szétporlódtak, az üvegedények elszíntelenedtek, míg a műszerek megromlottak a porréteg alatt. Belevestek, megperzselődtek ebben a rendetlenségben. A decemberi záporok gyakran reggeltől estig verték a palatetőt, a nyugati szél, mint egy orgona bűgött be az ácsmunka résein. Egész hetek múltak el egyetlen napsugár nélkül, nem láttak egyebet, mint a szürke tengert, egy szürke végtelenséget, amelybe a föld szinte beleolvadt. Pauline, hogy a hosszú, üres órákat kitöltse, azzal szórakozott, hogy egy tavasszal szedett Floridea-gyűjteményt osztályozott. Lazare, aki unottan sétált fel-alá, eleinte megelégedett azzal, hogy elnézte, hogyan ragasztja fel a leány a törékeny virágokat, amelyeknek finom vörös és kék színe akvarell-tónusokra emlékeztetett; azután, a henyéléstől betegen, megfélekedezett tétlenségi elméletéről és kiásta a zongorát a megrozsdásodott műszerek és a piszkos üvegek tömege alól. Egy hét múlva már újból teljesen hatalmában volt zeneszenvedélyének. Az első seb a művész kudarcra volt benne, amit újból megtaláltak volna a csődöt mondott tudósnál és gyárosnál. Egy reggel, mikor maga szerzette Halotti indulóját játszotta, újból meghihlette a Fájdalom nagy szimfóniájának gondolata, melyet egykor meg akart írni. Most minden egyéb rossznak tűnt fel előtte, csak az indulót fogja megtartani; de micsoda tárgy! mit lehet belőle csinálni! és bele fogja foglalni egész filozófiáját. Az elején az élet fog megszületni egy erő önző szeszélyéből; utána fog jönni a boldogság káprázata, a lét ostobasága megkapó aláfestésekben: szerelmesek párosodása, katonai vérengzés, egy isten, aki a keresztfán leheli ki a lelkét; a rossz harsogása egyre erősödik, az élők jajveszékelése megtölti az eget, egészen a megváltás végső tételéig, egy dallamig, amelynek mennyei édessége az egyetemes megsemmisülés örömét fogja kifejezni. Már másnap munkához látott, a zongorát ütögetve és fekete tollvonásokkal írva tele a papirost. Minthogy az egyre jobban berekedő hangszer csak hörgött, ő maga énekelte le a hangjegyeket, harangozó bongásával. Soha munka még ennyire nem lelkesítette; megfélekedezett az étkezésekről is, szinte belesüketítette Paulinet, aki jó gyermek léteére mindezt nagyon helyénvalónak találta és türelmesen tisztázta le a kottákat. Lazare biztos volt benne, hogy ezuttal remekművet alkotott.

Ámde lassanként lecsillapodott. Már csak a bevezető részt kellett volna megírnia, de az ihlet elkerülte. Mintha minden elaludt volna benne. És egymásután szívta a cigarettákat partitúrája előtt, amely a nagy asztalra volt kiterítve. Pauline, a maga részéről, egy-egy tételt játszott le belőle, egy növendék ügyetlenségével. Ezek a pillanatok voltak azok, amelyekben meghittségük veszélyessé vált. A fiúnak többé nem foglalta le agyát, nem fárasztotta ki testét a nyugós gyár; és most, hogy tétlenül, a henyéségtől meggyötört vérrel be volt zárkózva a leánnyal egy szobába, fokozódó gyengédséggel kezdte azt szeretni. Pauline olyan vidám, olyan jó! oly örömmel áldozza fel magát! Lazare eleinte azt hitte, hogy egyszerűen háláérzésének enged, ama testvéri szeretet fokozódásának, amelyet Pauline gyermekkoruk óta felébresztett benne. De lassanként az eddig szunnyadozó vágy is felütötte fejét: végül észrevette a nőt ebben a fiatalabb testvéreben, akinek oly sokáig veregette a széles vállait, anélkül, hogy az illatuk zavarba hozta volna. Ilyenkor, ha véletlenül hozzáért Paulinehoz, akárcsak amaz, ő maga is elpirult. Nem mert többé közel menni hozzá, háta fölé hajolni, hogy egy pillantást vessen a kottára, amelyet másolt. Ha kezeik találkoztak, mindketten hebegni kezdtek, lélekzetük elakadt, arcuk lánggal égett. Ettől fogva délutánjaikat mintegy betegen kinlódtták végig, tétova vágyódástól gyötrődve egy boldogság után, melynek érezték a hiányát.

Néha, hogy véget vessen egy-egy ilyen zavartságnak, amelytől kéjesen szenvedtek, Pauline a mindent tudó szűzlány kedves merészségével tréfálkozott.

- Ah! még el sem mondtam neked! Azt álmodtam, hogy a te Schopenhauered a másvilágon megtudta a házasságunkat és éjszaka visszajött, hogy meghuzigálja a lábunkat.

Lazare feszélyezetten nevetett. Jól hallotta, hogy Pauline örökös ellentmondásain gúnyolódik; de végtelen gyengédség hatotta át és némította el élniakarása miatt való gyűlöletét.

- Légy kímélettel, - mormogta; - tudod, hogy szeretlek.

Pauline szigorú arckifejezést öltött.

- Vigyázz magadra! még el találod halasztani a megváltást... Lám, megint visszaestél az önzésbe és az ábrándozásba.

- Nem hallgatsz, te rossz pénz!

És kergetni kezdte a szobában, miközben a leány tovább szavalta a pesszimista filozófia foszlányait, egy sorbonne-i bölcsészdoktor öntelt hangján. Mikor aztán elfogta, Lazare nem merete karjaiban tartani és büntetésül megcsípni, mint régente.

Az üldözés azonban az egyik nap annyira heves volt, hogy a fiú erőszakosan elkapta a derekánál. Pauline csengően kacagott. Lazare a szekrényhez szorította, fejét vesztve az ellenállás miatt.

- Ah! ezuttal megvagy... Mondd csak, mit csináljak veled?

Arcuk összeért, a leány még mindig nevetett, de elhaló nevetéssel.

- Nem, nem; bocsáss el, nem fogom újra kezdeni.

Lazare durva csókot nyomott a szájára. A szoba forogni kezdett, úgy tetszett, mintha tüzes szél röpténe ki őket a világűrbe. Amint Pauline erőszakosan kitepte magát, hanyattesett. Egy pillanatig megdöbbenek, kipirosodva, fejüket félrefordítva. Azután a leány felült, hogy lélekzethez jusson és komolyan, elégedetlen hangon mondta:

- Megütöttem magam miattad, Lazare.

Ettől a naptól fogva a fiú kerülni kezdte még a leány lélekzetének forróságát és ruhájának érintését is. Becsülete fellázadt még a gondolatára is, hogy valami ostobaságot kövessen el és visszaéljen Pauline bizalmával. Pauline ösztönszerű ellenállása dacára Lazare látta, hogy övé a leány, akit az első ölelésre elbódít a vére s aki őt annyira szereti, hogy kívánságára kész lenne teljesen neki adni magát; okos akart lenni mindkettejük helyett, mert tudta, hogy őt terhelné minden felelősség egy kalandért, amelynek veszélyét, tapasztalatai folytán, csak ő láthatta előre. De ettől az önmaga ellen vívott harctól szerelme erősbödött. Minden élesztette a tüzét: az első hetek tunyasága, színlelt lemondása, az élettől való undorodása, amely mögött az az ellenállhatatlan vágy rejtőzött, hogy éljen, hogy szeressen, hogy az üres órák unalmát új szenvedésekkel töltsse ki. És a zene végkép egzaltálta, a zene, amely együtt röptette őket az ábrándok világába a ritmus szüntelenül szélesbedő szárnyain. Hitt ebben a nagy szenvedélyében, megesküdt, hogy neki fogja magát szentelni. Nem volt kétséges előtte: hírneves muzsikusz lesz belőle, mert csak a szívéből kellett merítenie. Minden megtisztulni látszott, Lazare térden állva akarta imádni jó angyalát és még csak eszébe sem jutott a gondolat, hogy siettesse a házasságot.

- Nesze! olvasd csak el ezt a levelet, amelyet ebben a pillanatban kaptam, - mondta egy napon Chanteau rémulten a feleségének, aki Bonnevilleből tért haza.

Megint Saccardtól jött a levél, ezúttal fenyegető. Azt írta, hogy már november óta kéri a vagyonról a kimutatást; s minthogy Chanteauék kitérő válaszokat adtak, bejelentette, hogy vonakodásuk miatt összehívja a családi tanácsot. Bárha nem vallotta be, Chanteaunét is elfogta férje rémulata.

- A nyomorult! - dünnyögte, miután elolvasta a levelet.

Némán, egészen sápadtan néztek egymásra. A kis ebédlő halotti csendjében már hallották a botrányos pörlekedés lármáját.

- Most már nem habozhatsz tovább, - kezdte el az apa, - add férjhez a leányt, mert a házasság nagykorúvá teszi.

De ez a megoldás napról-napra visszatetszőbb lett az anyának. Aggodalmaknak adott kifejezést. Ki tudja, hogy illik-e egymáshoz a két gyermek? Jó barátokból is válhatnak rémes házastársak. Az utóbbi időben, mondta, bosszantó tapasztalatokat szerzett.

- Nem, nem; helytelen volna feláldoznunk őket a magunk békéjéért. Várjunk még... Különben is minnek házasanok össze őket most, amikor Pauline a múlt hónapban betöltötte tizen-nyolcadik évét és így törvényes nagykorúsítását kérhetjük.

Bizalma visszatért; felment, hogy megkeresse törvénykönyvét, amelyet mindketten tanulmányozni kezdtek. A 478-ik szakasz megnyugtatta őket, de a 480-ikkal szemben megzavarodtak, mert ez azt mondja, hogy a gyám a családi tanács által kinevezett gondnoknak elszámolni köteles. Igaz, hogy a markukban tartják a tanács összes tagjait s az azt fogja kinevezni, akit ők akarnak; csak hogy kit választassanak meg! A probléma az volt, hogy egy rettegett gyám társ helyébe egy nekik tetsző gondnok kerüljön.

Chanteaunének váratlanul nagyszerű gondolata támadt.

- Mit szólnál Cazenove doktorhoz?... Bizonyos fokig be van avatva a viszonyainkba; nem fogja visszautasítani.

Chanteau fejbiccentéssel helyeselt, de mereven nézett feleségére, mert egy gondolat fúrta az oldalát.

- Így hát, - kérdezte meg végül, - hajlandó vagy odaadni a pénzt, akarom mondani a maradékot?

Az asszony nem felelt tüstént. Szemeit lesütötte az asztalra, amelyen ideges kézzel lapozgatta a törvénykönyvet. Azután erőt vett magán.

- Kétségtelen, hogy visszaadom; s még jó alkalom is lesz ez a számunkra, hogy megszabaduljunk tőle. Látod, hogy máris mivel vádolnak bennünket... Szavamra! az ember végül még önmagában is kételkedni kezd. Száz sőt adnék érte, ha ma este a pénz már nem volna az íróasztalomban. Egyébiránt mindenféleképpen vissza fog kelleni adni.

Másnap, amikor Cazenove doktor eljött Bonnevilleba szokásos szombati látogatására, Chanteauné tüstént szóvátette azt a nagy szolgálatot, amelyet barátságától vártak. Bevallotta előtte a helyzetet, hogy a pénz a gyár katasztrófájában elúszott, anélkül, hogy a befektetésre nézve valaha is megkérdezték volna a családi tanácsot; azután felemlítette a tervbevett házasságot, a gyengéd kötelékeket, amelyek valamennyiüket összefűzik és amelyeket egy botrány-pör széttépne.

Mielőtt a segítségét megígérte volna, az orvos beszélni akart Pauline-nal. Már régóta érezte róla, hogy kihasználják, hogy lassanként felélik; ha eddig tudott is hallgatni attól való féltésben, hogy a leányt elszomorítja, most, amikor megkísérelték cinkostársukká tenni, kötelességének tartotta, hogy felvilágosítsa. A beszélgetés a fiatal leány szobájában folyt le. Az elején jelen volt nagynénje is; felkísérte az orvost, hogy kijelentse, hogy a házasság most már a nagykorúsítástól függ, mert Lazare sohasem egyezne be nőül venni unokahugát, amíg azzal a váddal illethetik, hogy ki akarja játszani a pénzzel való elszámolást. Ezzel Chanteauné visszavonult, azt színlelve, hogy nem kívánja befolyásolni annak elhatározását, akit immár imádott leányának nevez. Erre a mélyen megindult Pauline könnyörögni kezdett az orvosnak, hogy tegye meg nekik azt a baráti szolgálatot, amelynek szükséges voltát az imént fejtették ki előtte. A doktor hasztalan próbálta felvilágosítani a helyzetéről: hogy kifosztják, hogy többé

nem élhet jogorvoslással; még azt is szeme elé tárta, hogy félti a jövője miatt, a teljes anyagi romlástól, a hálátlanságtól [...] ² Minden fekete ecsetvonás után, melyet Cazenove a képre felrakott, Pauline hangosan tiltakozott, vonakodott az orvost végighallgatni, lázasan sietett magát feláldozni.

- Nem, ne szánakozzék rajtam. Kapzsi vagyok, ha a látszat nem is mutatja; elég bajomba kerül, hogy legyőzzem magam... Vegyenek el mindent. Nekik hagyom, ami megmaradt, ha jobban fognak érte szeretni.

- Igy hát az unokafivére iránt való barátságából fosztja ki önmagát? - kérdezte a doktor.

Pauline válasz helyett elpirult.

- És ha később az unokabátyja már nem fogja többé szeretni?

A leány megdöbbenve nézett rá. Szemei nagy könnyekkel teltek meg és szíve a fellázadó szerelem kiáltásában tört ki:

- Óh! nem, óh! nem... Miért gyötör annyira!

Cazenove doktor most már beleegyezett. Nem érzett magában bátorságot, hogy ebből a nagy szívből kioperálja gyengédségeinek illuzióját. A valóság elég gyorsan fog keménynek bizonyulni.

Chanteauné meglepően agyafurt fölényességgel vezette a hadjáratot. Ez a csata megfiatalította. Újból elutazott Párisba a szükséges felhatalmazásokkal. A családi tanács tagjait gyorsan megnyerte a maga gondolatai számára; azok különben sem tulajdonítottak soha nagyobb súlyt hivatásuknak: a szokásos közönyösségről tettek bizonyosságot. A családi tanács Quenu-ági tagjai, Naudet, Liardin és Delorme cousinek úgy gondolkodtak, mint ő; a Lisa-ági rokonok közül csak Octave Mouret-t kellett meggyőznie, minthogy az akkor Marseilleben élő másik kettő, Claude Lantier és Rambaud megelégedett azzal, hogy írásban küldje meg hozzájárulását. Megható és bonyolult történetet mesélt el mindannyiuknak az arromanchei öreg orvos Pauline iránt való vonzalmáról és arról a szándékáról, hogy a fiatal leányra hagyja a vagyonát, ha megengedik, hogy törődhessek vele. Ami Saccard-t illeti, ő is engedett felfogásából Chanteauné három látogatása után, aki egy pompás ötletet pendített meg előtte Cotentin vajtermelésének egy új szállítási rendszer révén való megkaparintásáról. És a családi tanács kimondotta a nagykorúsítást és gondnokká az öreg tengerészorvost, Cazenove-ot nevezte ki, akiről a békebíró a legjobb információkat kapta.

Tizenöt nappal Chanteauné Bonnevilleba való megérkezése után a gyámi pénzelszámolás a legsímább módon megtörtént. Az orvos náluk reggelizett s egy kissé tovább ültek az asztal mellett, hogy megbeszéljék a legutolsó caeni ujságokat, ahol Lazare csak a napokban töltött 48 órát egy pör miatt, amellyel az a pizok Boutigny fenyegette.

- Aprópó, - mondta a fiatalember; - Louise nyilván meg fog lepni bennünket a jövő héten... Fel sem ismertem; most atyjánál lakik és milyen elegáns!... Oh! mennyit neveltünk!

Pauline ránézett, csodálkozva hangja meleg izgalmán.

- Louiseről jut az eszembe, - kiáltott fel Chanteauné: - egy caeni hölgyel utaztam együtt, aki ismeri Thibaudiert-kat. Tátva maradt a szám, amikor hallottam, hogy Thibaudier százezer frank hozományt fog adni a leányával. Az anyja százezer frankjával együtt kétszázetre lesz a kicsikének... Mi? kétszázerezer frank, ez ám a gazdagság!

- Bah! - kezdte el újra Lazare, - nincs is rá szüksége; szép, mint egy Ámor... És micsoda macska!

---

² Szöveghiány! (az elektronikus változat szerk.)

Pauline szemei elhomályosodtak, ajkait ideges megrándulás szorította össze. Az orvos, aki nem vette le róla a tekintetét, feléje emelte megkezdett rumos pohárkáját.

- Lám, még nem is koccintottunk... A boldogságunkra, barátaim. Házasodjanak össze gyorsan és legyen egy sereg gyerekük.

Chanteauné egyetlen mosoly nélkül, lassan nyújtotta előre poharát, míg Chanteau, aki a likőröktől el volt tiltva, csak fejével biccentett helyeslése jeléül. Lazare azonban olyan túláradó gyöngédséggel ragadta meg Pauline kezét, hogy a fiatal leány szívéből az egész vér az arcába szökött. Nem ő volt-e a jó angyal, amint Lazare nevezte, a mindig nyitott szenvedély, amelyből lángelméje táplálkozott? Pauline visszaadta a kézszorítást. Mindnyájan koccintottak.

- Éljenek száz évig! - folytatta az orvos, akinek az volt az elmélete, hogy száz év a szép emberi kor.

Lazare hirtelen elsápadt. Ez az odavetett szám borzongással töltötte el; felidézte gondolataiban azt az időt, amikor már megszűnt létezni s amelynek örökös félelme ott virrasztott teste mélyében. Száz év múlva mi lesz vajjon belőle? Miféle ismeretlen fog inni ezen a helyen, ennél az asztalnál? Remegő kézzel ürítette ki poharát, miközben Pauline újból megfogta és anyásan megszorította másik kezét, mintha ezen a halvány arcon a *nincs tovább* jeges lehelletét látta volna átsuhanni.

Rövid csend után Chanteauné komoly hangon megszólalt:

- Talán most elintézhethők a dolgot.

Ugy határozott, hogy az aláírás az ő szobájában történjék meg: így ünnepélyesebb volt. Chanteau, mióta szalicilt szedett, könnyebben járt. A karfába kapaszkodva haladt felesége után; s mikor Lazare azt mondta, hogy kimegy a terraszra és elszí egy cigarettát, anyja visszahívta és ráparancsolt, hogy - legalább illendőségből - ő is jelen legyen. Az orvos és Pauline mentek lefelől. Mathieu a felvonuláson csodálkozva, bezárta a menetet.

- Bosszantó ez a kutya, hogy mindenütt az ember nyomában van! - kiáltott Chanteauné, mikor be akarta csukni az ajtót. - Na gyere be; nem akarom, hogy kapargálj... Itt aztán senki sem fog bennünket zavarni... Amint látják, minden elő van készítve.

Valóban, egy tintatartó és néhány toll volt az asztalán. Azoknak a helyiségeknek nyomott levegője és halott csöndje terjengett a szobában, amelyekbe ritkán hatolnak be. Csak Minouche lustálkodott itt olyankor, amikor reggel be tudott surranni. Most is a puha ágyba besüppedve aludt, de a betörésre felemelte a fejét és kimeresztette zöld szemeit.

- Foglaljanak helyet, foglaljanak helyet, - ismételte Chanteau.

Sebtében elintéztek mindent. Chanteauné színleg eltűnt és hagyta, hogy férje eljuttassa azt a szerepet, amelyet az előző este betanultatott vele. Hogy a törvény előírásait betartsa, Chanteau az orvos jelenlétében már tíz nappal korábban átadta Paulinenak a gyámi zárszámadást, amely egy vastag füzetet alkotott, egyik oldalon a bevételekkel, a másikon a kiadásokkal; minden be volt vezetve, nemcsak a gyámleány ellátási díja, hanem az okmányok költségei és a caeni és párisi utazások kiadásai is. Nem volt tehát egyébről szó, minthogy a számadást a szükséges aláírásokkal jóváhagyják. Cazenove azonban, aki gondnoki tisztét komolyan fogta fel, ellenvetéseket akart tenni a gyárba fektetett összegek tekintetében; és kényszerítette Chanteaut, hogy bizonyos részletekre nézve felvilágosításokat adjon. Pauline könnyörögve nézett az orvosra. Mire jó ez! ő maga segített a számadások elkészítésénél, melyeket aztán nagynénje hajsza vékony angol betűivel lemásolt.

Eközben Minouche felült a dunna közepén, hogy jobban lássa a különös jelenetet. Mathieu, miután otromba fejét okosan előre nyujtotta a szőnyeg széléig, egyszerre csak hátára feküdt, élvezve a gyapjú kellemes melegét; dörgölődött, hempergőzött és jólesően vakkantott.

- Lazare, hallgattasd már el! - mondta végül Chanteauné türelmetlenül. - Az ember a saját szavát sem hallja.

A fiú az ablaknál állt, s hogy zavarát leplezze, egy fehér vitorlát követett szemeivel a messzeségben. Szégyenkezve hallgatta apját, aki pontosan részletezte azokat az összegeket, amelyeket a gyár összeomlása elnyelt.

- Hallgass, Mathieu, - mondta és a kutya felé nyujtotta a lábát.

Az állat azt hitte, hogy meg fogja dörzsölni a hasát, amit imádott és még erősebben kezdett morogni. Szerencsére már csak az aláírások maradtak hátra. Pauline sietett, hogy egy tollvonással mindent jóváhagyjon; az orvos azonban, mintha sajnálkoznék, egy hatalmas cikornyával végig karcolta a felbélyegzett okmányt. Kínos csend támadt.

- A vagyon tehát, - kezdte újból Chanteauné, - hetvenötezerkétszáz tíz frank és harminc centime... Ezt a pénzt át fogom adni Paulinenak.

Az íróasztalhoz lépett, amelynek födele most is tompán megnyikorgott, amitől oly gyakran fogta el izgalom. E pillanatban azonban Chanteauné ünnepélyes volt: kinyitotta a fiókot, amelyben látható lett az öreg könyvtábla; ugyanaz a zöld, márványozott, zsírfoltoktól tarkított könyvfedél volt; csakhogy összeesett, és a megfogyatkozott részvény-köteg nem feszítette többé bőrgerincét.

- Nem, nem! - kiáltott fel Pauline, - csak tartsd meg, nénikém.

Chanteauné kérette magát.

- Most elszámoltunk, vissza kell tehát adnunk a pénzt is... Ez a te tulajdonod. Emlékszel, mit mondtam nyolc évvel ezelőtt, mikor ide betettük! Mi egyetlen garast se akarunk megtartani belőle.

Elővette az értékpapirokat és megszámláltatta őket a fiatal leánnyal. Hetvenötezer frank volt az értékük; a többi aranypénzben volt meg, egy darab ujságpapirba csomagolva.

- Dehát hova tegyem mindezt? - kérdezte Pauline, akinek arca kiszínesedett arra a tudatra, hogy ilyen hatalmas összeg van a kezében.

- Zárd be a szekrényedbe, - felelte a nagynéni. - Elég nagy lány vagy ahhoz, hogy magad vigyázz a pénzedre. Én még látni sem akarom többé... Várj csak! Ha utadban van, add oda Minouchenak; nézd, hogy bámul rád.

Chanteauék megfizettek és jókedvük visszatért. Lazare megkönnyebbülten játszott a kutyával: farkánál fogva pörgettyűként forgatta a hátán fekvő állatot; Cazenove doktor pedig, elkezdve gondnoki szerepét, megígérte Paulinenak, hogy beváltja a szelvényeket és tanácsot ad a készpénz elhelyezésére vonatkozólag.

Ugyanekkor, odalenn, serpenyőit taszigálta Véronique. Az imént fellopózott és fülét az ajtóra tapasztva meghallotta a számokat. A fiatal leány iránt feltámadt jóindulatának néma munkája néhány hét óta eloszlatta korábbi előítéletét.

- Szavamra! a fele vagyont felfalták! - dühöngött magában. - Nem, ez nem tiszta dolog... Igaz ugyan, hogy sükségtelen volt ide toppannia közénk; de azért mégsem kellett volna megkoppasztani, mint egy gilisztát... Én igazságos vagyok; még talán meg is fogom szeretni ezt a gyereket!

IV.

Mikor Louise, aki két hónapra látogatóba jött Chanteauékhoz, ezen a szombati napon be-toppant a terrasra, az egész családot összegyűlve találta. A nap végefelé járt, egy nagyon meleg augusztusi nap, melyet a tenger felől fúvó szellő kellemesen felfrissített. Horteur abbé már ott volt és dámázott Chanteauval, míg Chanteauné zsebkendőjét hímzett mellettük. Néhány lépéssel távolabb Pauline állt egy kőpad előtt, amelyre négy falusi csemetét, két kislányt és két kisfiút ültetett.

- Hogyan? már te vagy! - kiáltott fel Chanteauné. - Éppen most hajtogattam össze a munkámat, hogy eléd menjek az útelágazásig.

Louise vidáman magyarázta, hogy Malivoire apó úgy hozta, mint a szél. Nem volt fáradt, mégcsak át sem akart öltözni, s mikor keresztanyja elment, hogy rendbe hozassa a szobáját, csupán a kalapját akasztotta fel az egyik ablakilincsre. Valamennyiüket megcsókolta, majd visszament Paulinehoz és nevetve, nagyon hízelgően átkarolta a derekát.

- Nézz csak rám!... De nagyok lettünk!... Én persze már tizenkilenc elmúltam; vén lány lett belőlem...

Hirtelen elhallgatott, majd élénken hozzátette:

- Igaz is; gratulálok... Oh! ne tettesd az ostobát; azt mondták, hogy a jövő hónapban meg lesz az esküvőd.

Pauline egy idősebb nővér komoly gyöngédségével viszonzta Louise kedveskedéseit, jól-lehet ő volt másfél évvel fiatalabb. Halvány pír szökött az arcába; Lazare-ral való házasságáról volt szó.

- Ugyan, rászedtek, biztosítalak, - felelte. - Még semmi sincs megállapítva; mindössze az valószínű, hogy ősszel lesz.

Chanteauné csakugyan az őszről beszélt, mikor ígéretére emlékeztették, jóllehet nem feküdt a szívére a házasság, amit már a fiatalok is kezdtek észrevenni. Visszatért első kifogásához: azt mondta, hogy jobb szeretné, ha fia előbb állást szerezne magának.

- Jól van, te kis titkolódzó! - mondta Louise. - De azért engem is meghívtok, nemde?... Hát Lazare nincs itthon?

Chanteau felelt neki, akit az abbé megvert.

- Hát nem találkoztál vele, Louise? Épp az imént mondtuk, hogy együtt fogtok megérkezni. Igen, Bayeux-ben van, az alprefektusunknál akadt dolga. De ma este még megjön; lehet ugyan, hogy kissé későn.

És visszafordult a sakktáblához:

- Én kezdek, abbé úr... - mondta. - Ugy bizony! Feltétlenül meg lesz ez a mi nagyszerű védőgátunk, mert a megye ebben az ügyben nem tagadhatja meg tőlünk az anyagi hozzájárulást.

Már megint új szenvedélye volt Lazarenek. A legutóbbi márciusi nagy dagályok idején a tenger ismét elsodort két házat Bonnevilleban. A víz lassanként felfalta a falu keskeny kavicspartját és azzal fenyegette, hogy teljesen odalapítja a sziklafalakhoz, hacsak lakói rá nem szánják magukat, hogy komoly védőművel jönnék a segítségére. De Bonnevillenek oly csekély jelentősége volt a maga harminc viskójával, hogy Chanteau, mint a község feje, tíz év óta hasztalan igyekezett az alprefektus figyelmét a lakosság kétségbeejtő helyzetére ráterelni. Végre Lazare, Pauline unszolására, aki tevékenységre szeretne volna sarkalni, valami cölöp-

rendszertervezett ki, amelynek korlátok közé kellett a tengert szorítania. Csakhogy ehhez pénzre volt szükség, tizenkétezer frankra legalább.

- Ezt itt leszedem, barátom, - mondta a pap, egy bábút kiütve.

Azután jóleső érzéssel kezdett a régi Bonneville-ről mesélni.

- Az öregek azt mondják, hogy közvetlenül a templom alatt, egy kilométernyire a jelenlegi parttól egy tanya volt. Több, mint ötszáz éve, hogy a tenger eszi őket... Megfoghatatlan; atyáról fiúra kell lakolniok gázságaikért.

Eközben Pauline visszatért a padhoz, ahol a négy maszatos, rongyos gyerek tátott szájjal várta.

- Hát ezek kicsodák? - kérdezte tőle Louise, aki nem igen mert közeledni.

- Ezek, - felelte Pauline, - az én kis barátaim.

Buzgó felebaráti szeretete most már kiterjedt az egész vidékre. Ösztönszerűen szerette a nyomorultakat, nem riadt vissza fogyatékoságaiktól, sőt odáig ment irgalmasságában, hogy sinek közé tette a tyúkok törött lábait és éjszakára levest állított ki egy tányérban a kóbor macskák részére. Állandóan gondoskodnia kellett a szenvedőkről; szükséglet és öröm volt számára, ha segíthetett rajtuk. Kinyújtott kezéhez úgy jöttek a szegények, mint a tolvaj verebek a magtárak nyitott ablakaihoz. Az egész Bonneville, a dagályok pusztításaitól sanyargatott maroknyi halásznép feljárt a kisasszonyhoz, amint Paulinet nevezték. De kiváltképp a gyermekeket imádta, a lyukasnadrágú, rózsásbőrű apróságokat, a kis penészvirágokat, akik sohasem ették magukat jóllakottra és szemeikkel nyelték el a vajaskenyér karajokat, amelyeket szétosztott közöttük. És a ravasz szülők spekuláltak is erre a szeretetre: a legrongyosabb, a legvéznább gyermek sereget küldték a nyakára, hogy minél jobban megindítsák.

- Amint látod, - kezdte el ismét nevetve, - nekem is megvan a magam napja, mint egy nagyúri hölgynek, a szombat. Ilyenkor jönnek hozzám látogatóba... Eh! te kis Gonin, talán nem csipkednéd ezt a nagy darab Houtelard-t! Haragszom, ha nem vagytok illedelmesek... Próbáljunk rendet tartani.

Az osztogatás megkezdődött. Anyásan figyelmeztette, büntette őket. Az első, akit szólított, Houtelard volt, egy sárga arcszínű, szomorú és vézna tízéves fiú. Megmutatta a lábát; hosszú karmolás volt a térdén és apja azért küldte a kisasszonyhoz, hogy tegyen rá valamit. Pauline látta el az egész vidéket arnikával és bőrvízzel. A gyógyítás szenvedélyétől ösztökélve lassanként teljes házi gyógyszerterápiát rendezett be, melyre nagyon büszke volt. Miután a gyermeket bekötözte, halk hangon elmondott róla egyetmást Louisenak.

- Gazdag emberek ezek a Houtelardok, kedvesem, Bonneville leggazdagabb halászhajói. Az a nagy bárka az övék... Csakhogy rémségesen kapzsik, kutya-életet élnek el nem mondható piszokban. S ami a legrosszabb: az apa, miután halálra verte feleségét, a cselédjét vette el, egy iszonyatos leányt, aki nálánál is durvább. Most aztán kettesben kínozzák ezt a szegény teremest.

És anélkül, hogy barátnője nyugtalan utálkozását észrevette volna, emelt hangon folytatta:

- Rajtad a sor, kislány... Megittad a palack kínabort?

Prouane-nak, a sekrestyésnek leánya volt. Mint valami Szent Terézke, tele skrofulával, csontvázsoványan, nagy szemeiben már a hisztéria lángjával. Tizenegy éves volt és alig látszott hétnek.

- Igen, kisasszony, - hebegte, - megittam.

- Te hazug! - kiáltott a pap anélkül, hogy szeméit levette volna a sakktábláról. - Még tegnap este is érződött a bor az apádon.

Pauline hirtelen megharagudott. A Prouaneoknak nem volt bárkájuk és abból éltek, hogy rákokat és éticsigákat halásztak. De hála a sekrestyési állásnak, még így is meglett volna a mindennapi kenyérük, ha nem részegekednek. Nem egyszer találták az apát és az anyát keresztben fekvé a küszöbön, lebunkózva a calvados-tól, a rettenetes normandiai pálinkától; a kisleány pedig keresztüllépett rajtuk, hogy kiigya a maradék csöppeket poharaikból. Amikor nem volt calvados, Prouane kiitta leány kinaborát.

- S én még fáradságot veszek magamnak, hogy a bort elkészítsem! - mondta Pauline. - Ide figyelj: a palackot magamnál tartom, te pedig ide fogsz jönni inni minden este öt órakor... S majd adok egy kevés nyers vagdalthúst is; az orvos rendelte.

Azután egy tizenkétéves nagy fiú következett sorra, a Cucho-gyerek, egy kiaszott, sovány, elzüllött siheder. Pauline ennek egy cipót, egy bögre levest és egy ötfrankost adott. Ez is ocsmány történet volt. Háza összeomlása után Cucho elhagyta a feleségét, hogy összeálljon az unokahúgával; Cuchené pedig egy rombadólt vámor-kunyhó mélyén keresett menedéket és visszataszító rútsága dacára mindenkivel együttthált. Rendszerint természetben fizették, néha három sout kapott. A fiú, aki mindennek tanúja volt, majd elpusztult éhen. De mikor arról volt szó, hogy kihúzzák ebből a kloakából, úgy elszelelt, mint egy vadkecske.

Louise feszélyezetten fordult félre, mialatt Pauline ezt a történetet a legcsekélyebb zavar nélkül elmondta. Utóbbi, szabadon nevelkedve, a felebaráti szeretet nyugodt bátorságával nézett farkasszemet az emberi bűnökkel, tudott mindent és mindenről ártatlansága nyíltságával beszélt. Viszont Louise, akit a nevelőintézetben eltöltött tíz év ugyancsak felvilágosított, elpirult azokra a képekre, amelyeket a szavak a közös hálóterem ábrándjaitól megfertőzött fejében ébresztettek. Oly dolgok voltak ezek, amelyekre az ember gondolhat, de amelyekről nem illett beszélni.

- Nézd csak! - folytatta Pauline, - éppen az utolsónak maradt kislány, ez a kilencéves, szőke, csinos, rózsásarcú apróság a Goninék leánya, akikhez ez a semmirekelő Cucho betolakodott... Goninék nagyon jól éltek és bárkájuk volt; de az apának egy falvainkban gyakori betegségtől megbénultak a lábai és Cucho, aki addig egyszerű matróz volt, csakhamar úr lett a bárka és Goninné fölött. Ma a ház az övé és veri a tehetetlen öreg nyomorékot, ki egy ócska szenesláda mélyén tölti éjjelét és nappalait, míg a matróz és unokahúga az ágyban fekszenek, ugyanabban a szobában... Ezért foglalkozom ezzel a gyerekkel. Csak az a baj, hogy nem egyszer kap ő is egy-egy félretévedt nyaklevest, nem is beszélve arról, hogy nagyon okos kisleány és olyan dolgokat lát...

Félbehagyta a mondatot és megkérdezte a kicsikét:

- Mi ujság nálatok?

A leányka szemével követte a halk elbeszélést. Romlott gyerek-arcocskája alattomosan nevetett a megsejtett részleteken.

- Megint megverték, - felelte anélkül, hogy a nevetéssel felhagyott volna. - Ma éjjel mama felkelt és felkapott egy husángot... Ah! kisasszony, legyen olyan jó és adjon neki egy kis bort, mert egy üres korsót állítottak a ládája mellé és azt kiabálták, hogy felfordulhat szomjan.

Louise fel volt háborodva. Milyen rettenetes világ! és barátnőjét érdeklik az ilyen borzalmak! Lehetséges-e, hogy egy olyan nagy város közelében, mint Caen, efféle odúk is létezzenek, ahol az emberek igazi vadak módjára élnek? Mert elvégre is csak a vadak sérthetik meg ennyire az isteni és emberi törvényeket.

- Nem, kedvesem, - dünnyögte, miközben leült Chanteau mellé; - nekem elég volt a te kis barátaidból... Felőlem elnyelheti őket a tenger, én ugyan nem fogok sajnálkozni rajtuk!

Az abbé éppen dámát csinált.

- Sodoma és Gomorrha! - kiáltotta. - Húsz év óta prédikálok nekik. Annál rosszabb rájuk nézve.

- Iskolát kértem, - mondta Chanteau, szomorúan állapítva meg, hogy elveszíti a játszmát, - de nincsenek elegendő és a gyermekeknek Verchemontba kell járniuk. Persze kerülnek a tantermet és az országúton csatangolnak.

Pauline meglepődve nézett rájuk. Ha a nyomorultak tiszták lennének, nem kellene őket tisztogatni. A baj és a nyomorúság karöltve jár; ő nem érzett undort semmiféle szenvedés iránt, még ha az nyilvánvalóan bűnnek is volt eredménye. Őt csak a felebaráti szeretet türelme vezérelte. És éppen ígéretet tett a kis Goninnek, hogy elmegy meglátogatni az apját, amikor Véronique jelent meg, egy másik leánykát taszigálva maga előtt.

- Itt van kisasszony, még egy!

Egészen fiatal, legfeljebb öt éves kisleány volt, tisztára rongyokban, maszatos arccal, kócos hajjal. Egy csodagyerek rendkívüli, biztos fellépésével, aki már hozzászokott az országúti kolduláshoz, tüstént rimáncolni kezdett:

- Az Isten szerelmére... Szegény édesapám kitörte a lábát...

- Ez Tourmal kisleánya, nemde? - kérdezte Pauline a szolgálótól.

De a pap kijött a sodrából.

- Ah! a betyár! Ne hallgasson rá; huszonöt éve, hogy az apja kifecamította a lábát. Tolvajok családja, amely csak fosztogatásból él. Az apa a csempészeknek segít, az anya a verchemonti földeket dézsmálja meg, a nagyapa osztrigát megy szedni éjszaka Roqueboiseba, az állami telepre... És nézzék, hogy mit nevelnek a leányukból: koldust, tolvajt, akit elküldenek a házakhoz, hogy elcsenje, ami nincsen leláncolva. Nézzék csak, hogy sandít a dohányszelencémre.

És valóban: a gyermek élénk szemei, miután a terras minden zugát végigkutatták, hirtelen lánggal kigyúltak a pap ócska dohányszelencéjének láttára. De nem vesztette el nyugalmát s mintha a pap nem beszélte volna el történetét, ismételni kezdte:

- Eltörte a lábát... Adjon valamit, jó kisasszonyom...

Louise most elnevette magát, olyan furának tűnt fel ez az öt éves koraszülött, aki már ugyanolyan romlott volt, mint az apja és az anyja. Pauline komoly maradt, előhúzta erszényét és kivett belőle egy új ötfrankost.

- Ide figyelj, - mondta; - ugyanennyit kapsz minden szombaton, ha meghallom, hogy hét-közben nem csatangoltál az országúton.

- Dugják el a terítékeket! - kiáltott fel megint Horteur abbé. - Még elloppja őket.

Pauline válasz helyett útra bocsátotta a gyerekeket, akik „köszönöm szépen!” és „Isten fizesse meg!” szavakkal elcsoszogtak ócska, rongyos cipőikben. Eközben Chanteauné, aki Louise szobájának megvizsgálása után visszatért, bosszúsan dohogott magában Véroniquera. Ez aztán igazán tűrhetetlen, hogy már a cseléd is koldúsokat vezet be! Mintha a kisasszony nem hozna belőlük eleget a házba! Egy csomó ingyenélő, akik kifosztják és még gúnyolódnak rajta! Igaz, hogy a pénz az övé, kénye-kedve szerint tékozolhatja, de alapjában véve erkölcs-telenség felbátorítani ezzel a bűnösöket. Chanteauné hallotta, hogy a fiatal leány száz sout

ígért minden szombaton a kis Tourmalnak. Megint húsz frank havonta! egy satrapa kincse se volna ide elegendő.

- Tudod, hogy nem akarom itt látni ezt a tolvaj-fajzatot, - mondta Paulinenak. - Ha most ura is vagy a vagyonodnak, mégsem engedhetem meg, hogy ilyen ostobán elprédáld. Erkölcsi felelősségem van... Igen, elprédálok kedvesem, s hozzá még gyorsabban, mintsem hinnéd!

Véronique, aki asszonya szemrehányása miatt dühöngve tért vissza konyhájába, most újból megjelent és durván kiáltotta:

- Itt van a mézárós... A pénzét akarja, negyvenhat frank tíz centime-ot kér.

Zavarában Chanteaunének torkán akadt a szó. Zsebeiben kotorászott, meglepődött mozdulatot tett. Azután halkán odaszólt Paulinehoz:

- Mondd csak, van nálad annyi?... Nálam nincs pénz; fel kellene érte mennem. Majd elszámolunk.

Pauline elment a cseléddel, hogy kifizesse a mézáróst. Azóta, hogy a pénzét a maga szekrényében tartotta, ugyanez a komédia ismétlődött el, valahányszor számlával jöttek. Szabályszerű kiszipolyozás volt ez, állandó kis összegek útján és egészen természetesnek látszott. A nagynéninek még annyit sem kellett fáradnia, hogy maga vegyen ki a fiókból; most kért, sajátkezűleg fosztatta ki magát a fiatal leánnyal. Eleinte még számolták a kölcsönöket, visszaadták neki a tízfrankokat és a tizenöt frankokat, később annyira összegabalyodott az elszámolás, hogy csak arról beszéltek, hogy majd később, a házasságkötés után rendezik az ügyet, ami nem akadályozta meg Paulinet abban, hogy minden hónap elsején pontosan meg ne fizesse tartásdíját, amit kilencven frankra emeltek fel.

- Megint a kisasszony pénze úszik el! - dörmögte Veronique a folyosón. - Én bizony felküldtem volna, hogy keresse meg az erszényét!... Isten ellen való véték, hogy ennyire kihasználják.

Mikor Pauline visszajött és a kifizetett számlát átadta nagynénjének, a pap diadalordítása fogadta. Chanteau meg volt verve; egyetlen bábúját sem ütötte ki. A nap lenyugodott, ferde sugarai bíborszínűre festették a tengert, amely lomha lassúsággal áradt. És Louise mosolyogva, elvesző szemekkel gyönyörködött a végtelen láthatárban.

- Lám, Louise a felhők közé kalandozott, - mondta Chanteauné. - Felvittem a csomagjaidat... Megint szomszédok lettünk.

Lazare csak másnap tért vissza. A bayeux-i alprefektusnál tett látogatása után elhatározta, hogy átmegy Caenbe és meglátogatja a prefektust. S ha nem is hozta haza a zsebében az anyagi hozzájárulást, kijelentése szerint meg volt győződve, hogy a megyegyűlés legalább tizenkétezer frankot fog megszavazni. A prefektus egészen az ajtóig kikísérte és formális ígéretet tett: nem hagyhatják Bonnevillet így a sorsára, a hatóság kész támogatni a község lakóinak buzgalmát. De azért Lazare mégis nagyon nyugtalankodott, mert mindenféle huzavonát látott előre és valóságos gyötrelem volt a számára, ha valamelyik vágyának megvalósítása a legcsekélyebb haladékokat szenvedte.

- Becsületszavamra! - kiáltotta, - ha a tizenkétezer frankom megvolna, a legszívesebben kölcsönadnám... Sőt, hogy egy első kísérletet megtegyünk, még szükség sem lenne erre az egész összegre... S majd meglátjátok, mennyi bosszúságunk lesz, ha megszavazzák a szubvenciójukat! A megye összes mérnökei itt lesznek a nyakunkon. Holott, ha nélkülök kezdenők el a munkálatokat, kénytelenek lennének az eredmények előtt meghajolni... Biztos vagyok tervem felől. A prefektus, aki előtt röviden kifejtettem, elámult olcsóságán és egyszerűségén.

A remény, hogy a tengert legyőzheti, lázba döntötte. Haragudott rá, mióta őt vádolta magában romlásáért, a moszat-ügyben elszenvedett kudarcáért. Ha nem is merte fennhangon szidalmazni, azzal a reménnyel hitegette magát, hogy egy szép napon bosszút áll rajta. És lehetséges-e szebb bosszú annál, mint hogy megállítsa nagy pusztításában és parancsolóan rákiáltson: „Tovább nem mégy!” A küzdelem nagyszerűségén kívül egy adag emberszeretetet is ösztökélte és lelkesítette ebben a vállalkozásban. Mikor édesanyja látta, hogy egész napokat tölt el fadarabok faricskálásával, egyre a mechanikai tankönyveket bújva, remegve gondolt vissza a nagypapára, a vállalkozószellemű, de konfúzus ácsra, akinek remekműve céltalanul szunnyadt egy üvegbura alatt. Csak nem születik újjá az öreg, hogy végromlásba döntse a családot? De imádott fia megnyugtatta. Ha sikere lesz, és természetes, hogy sikere lesz, akkor megtette végül az első lépést, egy szép cselekedetet, egy önzetlen művet, amely rá fogja irányítani a figyelmet; utána már könnyen fog mehetni oda, ahová akar, olyan magasra, ameddig becsvágya hajtja. Ettől a naptól fogva az egész ház nem ábrándozott többé másról, mint hogy a tengert megalázzák és engedelmes, megvert kutyaként a terrasz lábánál leláncolják.

Egyébként Lazare terve, amint ő mondta, rendkívül egyszerű volt. Homokba bevert vastag cölöpökből állt, deszkákkal befödve, amelyek mögött az áradattól gördített kavicsok áttörhetetlen falat fognak alkotni, hogy a hullámok ereje megtörjön rajtuk: ily módon magának a tengernek kellett felépítenie azt a védőművet, amely meg fogja útjában állítani. A kavicsfalak előtt hullámtörőket is állíthatnak fel a berendezés tökéletesítése végett; sőt, ha elegendő pénzzel fognak rendelkezni, két vagy három cölöpgátat is építhetnek, amelyeknek a legmagasabb dagályok támadását is ki kell tartaniok. Lazare az eredeti eszmét „A tökéletes ácsmester kézikönyvében” találta meg, egy kezdetleges ábrákkal tele ócskaságban, amelyet, kétségen kívül, nagyapja vásárolt valaha; de ő tökéletesítette a gondolatot, jelentős kutatásokat végzett, tanulmányozta az erők elméletét, az anyagok ellenállását, és különösen a cölöpöknek új elrendezésére és hajlásszögére volt büszke, ami a sikert feltétlenül bizonyossá teszi szerinte.

Pauline ugyancsak résztvett ezekben a tanulmányokban. Mint a fiatalemberét, az ő tudásvágyát is szakadatlanul felcsigázták ezek a kísérletek; de a maga józanabb észjárásával nem csinált magának titkokat a kudarc lehetőségéből sem. Mikor látta a tengert emelkedni és hullámaival végigsöpörni a parton, kétkedő pillantást vetett a Lazare szerkesztette játékszerre, a miniatűr cölöpsorokra, gátakra, védművekre. A nagy szoba most ezekkel volt tele.

Egy éjjel a fiatal leány nagyon sokáig maradt az ablakánál. Unokabátyja két nap óta folytonosan arról beszélt, hogy mindent eléget; egy este az asztalnál azzal állt elő, hogy Ausztráliába szökik, mert az ő számára nincsen hely Franciaországban. Ezekre a dolgokra gondolt Pauline, miközben a dagály, ereje teljében, csak verte Bonnevillet a feneketlen sötétségben. Minden hullámcsapás megremegtette; szabályos időközökben hallani vélte a nyomorultak üvöltését, akiket a tenger felfal. A harc, melyet pénzszeretete és jósága vívtak megint egymással, most elviselhetetlenné lett. Betette az ablakot, hogy semmit se halljon; de a távoli morajlás ágyában is megrázta. Miért ne kíséreljék meg a lehetetlent? Mit számíthatott a vízbedobott pénz, ha csak egyetlen lehetősége is volt, hogy a falut megmentse? És már virradt, mire elaludt, unokabátyja örömeire gondolva, akit ő szabadít meg sötét szomorúságától és indít el talán a helyes úton, aki általa lesz boldog és neki fog köszönhetni mindent.

- Tudod-e, hogy mit álmodtam? - kérdezte nevetve. - Azt, hogy kölcsön adtam neked a tizenkétezer frankot.

Lazare megharagudott és hevesen tiltakozott:

- Azt akarod, hogy elmenjek és soha se térjek vissza?... Nem; elég volt a gyárból. Meghalok szégyenemben, ha nem is beszélek róla.

Két órával később már elfogadta a pénzt és szenvedélyes hálálkodással szorongatta Pauline kezeit. Egyszerűen előleg volt; pénze nem forgott veszélyben, mert nem lehetett kétséges, hogy a megyegyűlés megszavazza a szubvenciót, kivált, mikor már a munkálatot megkezdték. S még aznap este elhivatták az arromanche-i ácsot. Végtelen megbeszélések folytak, ismételen bejárták a tengerpartot, szenvedélyesen letárgyalták a költségvetést. Az egész ház kótyagos volt tőle.

Chanteauné azonban feldühödött, amikor a tizenkétezer frank kikölcsönzéséről értesült. Lazare meglepődött, nem értette meg. Az anya különös érveléssel állt elő: kétségtelen, hogy Pauline korábban is kölcsönzött nekik hébe-hóba kisebb összegeket; de még azt fogja hinni magáról, hogy nélkülözhetetlen s ezért inkább Louise apjától kellett volna a hitelt igénybevenni. Maga Louise, akinek pedig kétszáz ezer frank hozománya volt, távolról sem csinált akkora hűhót a vagyonával. Ez a kétszáz ezres szám szakadatlanul visszatért Chanteauné ajkaira; és úgy látszott, mintha sértett göggel nézne a másik vagyon roncsaira, amely az íróasztalban kezdett el olvadni s a szekrényben folytatta az olvadást.

Feleségétől bujtogatva Chanteau ugyancsak azt tette, hogy bosszankodik. Pauline nagyon szomorkodott emiatt; jóllehet odaadta a pénzét, úgy érezte, hogy kevésbé szeretik, mint annakelőtte; mintha valami neheztelés vette volna körül, amelynek okát nem tudta megmagyarázni, s amely napról-napra fokozódott. Ami Cazenove doktort illeti, ő is dohogott, amikor Pauline a látszat kedvéért tanácsot kért tőle; de kénytelen volt igent mondani minden kikölcsönzött összegnél, akár kevésről, akár sokról volt is szó. Gondnoki tiszte illuzórius maradt: fegyvertelennek érezte magát ebben a házban, ahol régi barátként fogadták. A tizenkétezer frank napján minden felelősséget elhárított magáról.

- Gyermekem, - szólt, miközben Paulinet félrevonta - nem akarok többé a cinkosa lenni. Ne kérjen ezentúl tőlem tanácsot; tegye magát tönkre, amint a kedve tartja. Nagyon jól tudja, hogy soha sem állok ellen könyörgéseinek; de ki kell jelentenem, hogy utána szenvedek és egészen fel van zaklatva a lelkiismeretem... Jobb szeretek nem tudni arról, amit rosszalok.

Pauline megindultan nézett rá.

- Köszönöm, jó doktorom... - mondta némi szünet után. - De hagyja; néha ugyanolyan drágán vásárolja meg az ember a boldogtalanságot is.

Természetes, hogy a tengerrel vívott e harca hevében Lazare felhagyott a zenével. Finom porvonta be újra a zongorát és nagy szimfóniájának partitúrája egy fiók mélyébe került, hála Pauline gondoskodásának, aki nem egy lapot a bútorok alól kotort elő. Egyébként bizonyos részletek nem elégitették ki többé Lazaret; így a végső megsemmisülés mennyei édességét a közönséges valcerütem helyett egy nagyon lassított induló talán jobban kifejezné. Egy este kijelentette, hogy újra fogja kezdeni az egészet, mihamar ideje lesz rá. És úgy látszott, hogy lángelméje lázával együtt elenyészett az a tüzes vágyakozása és szorongása is, amelyet a fiatal lánnyal való folytonos érintkezés okozott.

Jobb időre halasztott műretek és szenvedély volt ez nála, amelyet látszólag egy meghatározott órára tudott késleltetni vagy siettetni. Unokahugát ismét régi barátjaként kezelte, törvényes feleségeként, aki aznap fogja magát neki adni, amikor kitárja a karjait. Április óta már nem éltek annyira a szobákba számúzve; a szél elhordta arcuk forróságát. A nagy szoba üresen állt, mindketten ott futkostak a sziklás parton Bonneville előtt, azokat a helyeket tanulmányozva, ahol a gátakat és cölöpöket fel fog kelleni állítani. A friss vízben gázolva, gyakran tértek haza oly fáradtan és tisztán, mint gyermekkoruk távoli napjaiban. Amikor Pauline ingerkedni akart és a híres Halálindulót kezdte játszani, Lazare felkiáltott:

- Ugyan, hagyd abba!... Micsoda esztelenség.

Éppen az ács megérkezésének estéjén Chanteaunak köszvény-rohama volt. Ezek a rohamok most csaknem minden egyes hónapban visszatértek; a szalicil, amely eleinte megkönnyeb-
bülést hozott, most megkettőzni látszott erejüket. Pauline tizenöt napon keresztül oda volt szegezve nagybátyja ágyához, s Lazare, aki folytatta tanulmányait a parton, most rendesen Louiset vitte magával, hogy eltávolítsa a betegtől, akinek jajveszékeltése rémülettel töltötte el. Minthogy a leány éppen a Chateau fölötti vendégszobát foglalta el, hogy aludni tudjon, be kellett dugnia a füleit és a párnába temetnie a fejét. Odakünn, a sétától elragadtatva, visszatért mosolya és megfélekedett a szegény nyöszörgő emberről.

Bűbájos tizenöt nap volt ez. A fiatalember eleinte meglepetve nézte új pajtását. Egészen más-
nak látta, mint a másikat: felsikított, ha egy rák a cipőjéhez ért, s ha át kellett ugornia egy tócsán, megrettent a mély víztől, amely elnyeléssel fenyegette. A kavicsok sértették kis lábait, soha nem járt napernyő nélkül és könyökéig fel volt kesztyűzve, mert állandóan félt, hogy a nap megégeti kényes bőrének egy darabkáját. Azután, az első meglepetés elmúltával, Lazaret szédíteni kezdte ez a félnk kecsesség, ez a gyengeség, amely mindég az ő védelméhez folya-
modott. Ezen a leányon nemcsak a szabad levegő illata érzett, hanem langyos heliotrop szagával is megrészegítette a fiút; és most nem egy suhanc futkosott Lazare oldalán, hanem egy nő volt mellette, akinek egy-egy szélrohamnál elővillanó harisnyái meggyorsították vére keringését. Kevésbé volt ugyan szép, mint a másik, és idősebb és már hervadtabb volt annál, de valami macska-báj volt benne, hajlékony teste szinte ajánlkozott és egész kacér lénye fel-
olvadt a boldogság ígéletében. Lazarenek úgy tetszett, hogy csak most fedezte fel; rá sem ismert benne a hajdani sovány kisleányra. Lehetséges volt-e, hogy a nevelőintézetben eltöltött hosszú évek ezt az izgató fiatal leányt formálták belőle, aki szüzességében is férfira vágyódott és tiszta szemei mélyén elárulta nevelése hazugságát? S lassanként különös vonzódás ébredt fel Lazareban iránta, perverz szenvedély, amelyben hajdani gyermekkori barátsága érzékiség-
gé változott.

Amikor Pauline el tudta hagyni nagybátyja szobáját és újból elkezdődtek Lazare-ral való sétái, azonnal észrevette, hogy valami történt utóbbi és Louise között; pillantásokat látott, kacajokat hallott, amelyeknek okát nem értette meg. Ha megmagyaráztatta magának, hogy mi derítette őket jókedvre, nem tudott rajta nevetni. Az első napokban anyásan viselkedett irántuk, úgy bánt velük, mint ostoba gyerekekkel, akiket egy semmiség is mulattat. Ámde csakhamar szomorú lett, minden séta tehernek tűnt fel neki. Egyébiránt zokszó nem hagyta el a száját; folytonos főfájásról beszélt; mikor aztán unokabátyja azt tanácsolta, hogy maradjon otthon, megharagudott és még a házban sem hagyta többé Lazaret magára. Egy éjjel, két óra felé, Lazare, aki nem feküdt le, hogy egy tervet befejezzen, nagy meglepetésére lépteket hallott; mikor kinyitotta ajtaját, ámulata nőtt, mert Paulinet pillantotta meg, aki egy szál alsószoknyában gyertya nélkül hajolt át a korláton és hallgatódzott a földszinti szobákból jövő neszekre. Azt mondta, hogy jajgatást vélt hallani; de ez a hazugság arcába szöktette a vért és a fiú is elpirult, mert kételkedni kellett a leány szavaiban. Ettől kezdve nehezteltek egymásra, anélkül, hogy magyarázatát adták volna. Lazare felhúzta az orrát, nevetségesnek találta, hogy Pauline gyerekségek miatt duzzog; a leány pedig egyre jobban elszomorodott, egyetlen pillanatra sem hagyta egyedül Louise-zal, megfigyelte legkisebb mozdulataikat és este halálra emésztette magát szobájában, mikor a partról hazajövet suttogni látta őket egymással.

A munkálatok haladtak. Egy ácsmunkás-csoport, miután egy cölöpsorra erős deszkákat szegez-
zett, most befejezte az első védfal felállítását. Ez különben csupán kísérlet volt; siettek, mert nagy dagályt vártak; ha a fa-alkotmány kibirja, tökéletesíteni fogják a gátrendszert. Szeren-
csétlenségre pocsék idő volt. Szakadatlanul záporzott, egész Bonneville átázott, mert látni akarták, hogyan verik le a cölöpöket egy sulyokkal. Aznap reggel, amikor a nagy dagályt vár-
ták, tinta-fekete ég sötétítette el a tengert; és nyolc órától fogva kétszeres erővel esett az eső,

jeges ködbe burkolva a láthatárt. Kétségbeestek, mert úgy tervezték ki, hogy az egész család jelen lesz a diadalnál, amelyet a pallók és cölöpök az ostromló tenger fölött fognak aratni.

Chanteauné úgy határozott, hogy férje mellett marad, aki még nagyon szenvedett. És minden lehetőt elkövettek, hogy visszatartsák Paulinet is, akinek a torka fájt egy hét óta: egy kissé be volt rekedve és esténként hőemelkedése is volt. De a leány minden okos tanácsot elutasított; ki akart menni a partra, minthogy Lazare és Louise is ki készültek. Ebben a Louiseban, aki külsőleg annyira törekenynek látszott és mindig közel állt az ájuláshoz, alapjában véve bámulatos ideg-erő lappangott, amikor élvezetre volt reménye.

Igy aztán a villásreggeli után mindhárman elindultak. Egy szélroham elsöpörte a felhőket; diadalittas nevetések üdvözölték ezt a váratlan örömet. Az ég már csaknem teljesen kiderült, csak néhány fekete foszlány fődte; a fiatal lányok a fejükbe vették, hogy csak napernyőt visznek magukkal. Esernyő csupán Lazarenál volt. Ő különben kezeskedett az egészségükért; azt mondta, hogy majd találnak menedéket valahol, ha a zápor újra megeredne.

Pauline és Louise mentek elől; a meredek lejtőn azonban, amely levezet Bonnevilleba, utóbbi lába megbicsaklani látszott, és Lazare hozzáietett, hogy felajánlja segítségét. Paulinenak hátra kellett maradnia. Jó kedve, melyet az induláskor érzett, eltűnt; gyanakvó tekintete észrevette, hogy unokabátyja könyöke szakadatlan símogatással dörzsölködik Louise derekához. Csakhamar semmi egyebet sem látott, mint ezt az érintkezést; minden eltűnt: a tengerpart, ahol a környékbeli halászok gúnyosan várakoztak, és a tenger, amely dagadt, és a gát, amely már fehér volt a tajtéktól. A láthatáron sötét sáv szélesedett: egy viharsebességgel vágató felhő.

- Az ördögbe! - mormogta a fiatalember és körülnézett; - még zuhanyt kapunk a nyakunkba... De az esőig még láthatunk valamit s aztán bemenekülünk szembe, Houtelardhoz.

A szél az ár ellen fújt és a víz bosszantó lassúsággal emelkedett. Kétségtelen, hogy ez a szél meg fogja akadályozni, hogy a dagály olyan erős legyen, mint aminőnek jelezték. De azért senkisé is hagyta el a partot. A félig fődött sarkantyú nagyszerűen működött, csak úgy szelte a hullámokat, amelyeknek tajtékjá egész a nézők lábáig fröccsent. Az igazi diadal azonban a cölöpök győzedelmes ellenállása volt. Amint egy-egy hullám reájuk zúdult, garmadában sodorva magával a kavicsot, hallani lehetett, amint ezek a kavicsok a deszkák mögött lehullanak és feltorlaszolódnak, akár csak egy kőszállító kocsik oldalfalát eresztették volna le hirtelen; és ez a magától épülő fal volt a siker, a megígért védgát megvalósulása.

- Megmondtam előre! - kiáltotta Lazare. - Most aztán gúnyolódhattok valamennyien.

Prouane, aki három napja volt egyfolytában részeg, botladozó nyelvvel csóválta mellette a fejét:

- Meglátjuk, ha majd a tenger felől fúj a szél.

A többi halász hallgatott; de Cuche és Houtelard lebiggyesztett száján látható volt, hogy nem igen bíztak mindezekben a mesterkedésekben. Nem is szerették volna látni, ha a tengert, amely őket összeűzta, ez a vézna ficsúr legyőzi. Istenigazában nevetni fognak, ha majd szalmaszálakként elsodorja a cölöpeit. Igaz, hogy belepusztulhat a falu, de mégis jó tréfa lesz.

Hirtelen megeredt a zápor. Nagy csöppek hulltak alá az ólomszínű felhőből, amely az ég háromnegyed részét beborította.

- Semmi, várjunk még egy pillanatig, - ismételte Lazare lelkesülten. - Nézzétek csak, nézzétek csak, egyetlen cölöp sem moccan meg!

Kinyitotta esernyőjét Louise feje fölé, aki mint egy borzongó gerlice még jobban hozzásímult. És Pauline, akiről megfélekedtek, állandóan őket nézte, a féltékenységtől gyötörve s szinte arcán érezve ölelkezésük forróságát. Az eső patakokban hullt. Lazare hirtelen megfordult.

- Mi az? - kiáltotta. - Megbolondultál?... Nyisd ki legalább a napernyődet.

Pauline egyenesre meredten állt ebben a vízőzönben, mintha nem is érezné. Rekedten felelte:

- Hagyj békén, így is jó.

- Oh! Lazare, könyörgöm, - mondta Louise kétségbeesetten, - vegye rá, hogy ide jöjjön... Mindhárman aláférünk.

Pauline azonban még csak válasza sem méltatta vad makacosságában. Jól érzi magát, miért zaklatják? S amikor a könyörgésbe beleunva Lazare felkiáltott:

- Ez oktalanság, szaladjunk át Houtelardékhoz!

Pauline nyersen kijelentette:

- Fussatok, ahová akartok... Azért jöttünk, hogy lássunk; ami engem illet, én látni akarok.

A halászok elmenekültek. Pauline ottmaradt a zuhogó esőben, mozdulatlanul, a cölöpök felé fordulva, melyeket a hullámok tökéletesen befödtek. Ugy látszott, mintha a látvány teljesen lekötne, a sűrke vízpor dacára, amely az esőtől korbácsolt tengerből felszállt s amelyben most minden összeolvadt. Átázott ruhája nagy fekete foltokban tapadt vállaira és karjaira. És mindaddig vonakodott elhagyni a helyét, amíg a nyugati szél el nem űzte a felhőt.

Némán mentek haza mind a hárman. A kalandról nem szóltak egy szót sem, se a nagybácsinak, se a nagynéninek. Pauline sietve felment szobájába, hogy fehérneműt váltson, míg Lazare beszámolt a kísérlet teljes sikeréről. Este, az asztalnál, Pauline megint lázas lett; de titkolta, hogy szenved, jóllehet a nyelés láthatóan nehezebbé esett. Sőt még durván felelt is vissza Louisenak, aki gyengéden nyugtalankodott és szakadatlanul kérdezte, hogy mint érzi magát.

- Valóban, már elviselhetetlenné válik összeférhetetlenségével, - dünnyögte mögötte Chanteauné. - Már szólni sem lehet hozzá!

Ezen az éjszakán, egy óra tájban, hörgő, fájdalmasan száraz köhögés ébresztette fel Lazaret, aki felült ágyában, hogy hallgatózzék. Először anyjára gondolt, de amint a fülét hegyezte, váratlanul egy test zuhanása remegtette meg a padlót. Kiugrott ágyából és sietve felöltözött. Nem lehetett más, mint Pauline; a test zuhanása a szomszéd szobából hallaszott. Tétova kezeiben a gyufák összetörték. Végül kilépett gyertyájával a folyosóra és meglepetten látta, hogy a szemközti ajtó nyitva van. A küszöbön oldalára terülve feküdt a fiatal leány, ingben, meztelen lábakkal és karokkal.

- Mi történt? - kiáltott fel; - megcsúszta!

Hirtelen az a gondolat villant fel az agyában, hogy Pauline újra őt akarta kikémleni; de a leány nem felelt, nem moccant s lehunytt szemekkel szinte élettelenül feküdt. Kétségtelen, hogy amikor segítségért akart menni, elájult és összerogyott a folyosón.

- Pauline, felelj, könyörgök... hol fáj!

Lehajolt és belevilágított az arcába. Pauline nagyon piros volt, mint akit magas láz éget. Az ösztönszerű zavar, mely habozóvá tette Lazaret e szűzi meztelenség láttára, úgy hogy nem merte a testet karjaiba venni és ágyába vinni, tüstént helyet adott testvéri aggodásának. Többé nem látta meztelennek, átfogta derekánál és csípőjénél, anélkül, hogy csak tudatára is ébredt

volna, hogy egy nő teste símul férfi melléhez. S amikor Paulinet lefektette, megint megkérdezte, még mielőtt eszébe is jutott volna, hogy ráterítse a takarót.

- Az Isten szerelmére! beszélj... Talán megsérültél?

A leány megrázkódott és kinyitotta a szemét. De még mindig nem szólt, csak a fiút nézte mereven; s minthogy Lazare tovább nógatta, kezével végül a torkára mutatott.

- A torkod fáj?

Megváltozott, nehezen és sípolva előtörő hangon, halkán felelt Pauline:

- Ne kényszeríts, hogy beszéljek... Nagyon fáj.

És köhögési roham jött rá, az a hörgő köhögés, amelyet Lazare a szobájából hallott. Arca elkékült, fájdalma olyan erős volt, hogy szemeibe nagy könnyek szöktek. Mindkét kezét szegény, zavart fejéhez emelte, amelyben túrhetetlen fájdalom kalapácsi vertek.

- Ma szerezted ezt a bajt, - hebegte Lazare magánkívül. - Okos dolog volt makacskodni, mikor már amúgy is beteg voltál!

De elhallgatott, mert újból a leány könnyörgő tekintetével találkozott. Pauline tapogatózó kézzel kereste a takarót. A fiú állig betakarta.

- Nem nyitnád ki a szádat, hogy megnézzem!

A leány alig tudta szétfeszíteni az állkapcsait. Lazare közelebb tartotta a gyertyát, de csak alig látta a garatot, amely fénylő, száraz, élénkpiros volt. Mindez torokgyulladásra vallott, de a rettenetes láz és a rémes fejfájás rosszindulatúnak mutatták ezt a torokgyulladást. A beteg arca oly kétségbeeséssel tükrözte vissza a megfúlástól való félelmet, hogy Lazare is elfogta az esztelen rémület, hogy a leány előtte fog megfúlni. Pauline nem tudott többé nyelni; a legkisebb kísérletnél egész teste összerázkódott. Egy újabb roham után megint elájult. Lazare elvesztette a fejét, kirohant és öklével kezdte verni a cseléd ajtaját.

- Véronique! Véronique! kelj fel!... Pauline haldoklik.

Amikor Véronique megdöbbenve, félig meztelenül belépett a kisasszonyhoz, Lazare átkozódva és haját tépve találta a szoba közepén.

- Micsoda nyomorult fészek! az ember felfordulhat, mint egy kutya... Több mint két mért-földre kell segítségért menni!

Véronique felé fordult.

- Küldj valakit tüstént orvosért!

A szolgáló az ágyhoz lépett, hogy megnézzze a beteget. Megrettent, hogy olyan pirosnak látja, mert növekvő szeretetet kezdett érezni ez iránt a gyermek iránt, akit eleinte megvetett.

- Elmegyek magam, - mondta egyszerűen. - Ez a leggyorsabb mód... A nagysága maga is begyujthat odalenn, ha szükségük lesz rá!

Álmosan húzta fel otromba cipőjét, beburkolódzott egy kendőbe s miután lemenet beszólt Chanteaunéhoz, sietve elindult a sáros úton. Két órát ütöttek a templomban; az éjszaka olyan sötét volt, hogy be-bebotlott a kőrakásokba.

- Mi történt? - kérdezte Chanteauné amikor felért.

Lazare alig válaszolt. Kapkodva kutatott szekrényében, hogy megtalálja régi orvosi könyveit; s a komód fölé hajolva reszkető ujjakkal lapozgatott bennük és igyekezett feleleveníteni hajdani ismereteit. De minden összefolyt, minden összezavarodott a fejében, szakadatlanul a tartalomjegyzékhez folyamodott és nem talált meg semmit.

- Kétségtelenül csak egy erős migrén, - ismételte Chanteauné, aki leült az ágy mellé! - A legjobb lesz, ha aludni hagyjuk.

Lazareból kitört a harag.

- Migrén! migrén!... Hallod-e mama, ez a te nyugalmad kihoz a sodromból. Menj le és melegíts vizet.

- Louiset szükségtelen zavarnunk, nemde? - kérdezte még meg Chanteauné.

- Igen, igen, teljesen szükségtelen... Senkire sincsen szükségem. Ha kell valami, szólok.

Mikor egyedül maradt, visszament Paulinehoz, hogy megfogja a kezét és megszámlálja az érverését. Száztizenötöt vert. És égetőnek érezte ezt a kezét, amely hosszan szorongatta az övét. A fiatal leány, akinek nehéz szemhéjai zárva maradtak, köszönetet és bocsánatot akart kifejezni ezzel a kézszorításával. Ha már nem tudott mosolyogni, így akarta tudtára adni, hogy mindent hallott, hogy meghatja, hogy Lazare itt van, itt van vele egyedül, nem gondolva többé egy másikra. A fiú rendesen irtózott a szenvedéstől, rossz betegápolóként övének legkisebb gyengélkedésénél kerekét oldott és saját kijelentése szerint oly kevésbé volt bizonyos az idegei felől, hogy attól tartott, hogy felzokog. Hálával telt meglepetés töltötte el hát Paulinet, amikor látta, hogy Lazare ilyen áldozatot hoz. A fiú maga sem tudta volna megmondani, hogy mi célja, mi szüksége, hogy így segítségére legyen a leánynak. A kis kéz forró szorítása felzaklatta; bátorítani akarta Paulinet.

- Nincs semmi baj, kedvesem. Mingyárt itt lesz Cazenove... Csak ne félj semmitől.

A leány csukott szemekkel feküdt és kínosan mormolta:

- Oh! én nem félek... Csak az fáj, hogy téged terhellek.

Azután még halkabban, lehelletszerűen folytatta:

- Ugy-e megbocsátasz?... Ma nagyon rossz voltam.

Lazare lehajolt, hogy megcsókolja a homlokán, mint feleségét. És elment az ágytól, mert könnyek fojtogatták. Az jutott az eszébe, hogy legalább valami csillapítót kellene készítenie, míg az orvos megjön. A fiatal leány házi gyógyszertára ott volt, egy keskeny faliszekrényben. Csakhogy félt, hogy tévedhet; Paulinetől kérdezgette az üvegek tartalmát s végül beöntött néhány csepp morfiomot egy pohár cukrosvízbe. Mikor a leány egy kávéskanálnyit lenyelt belőle, oly heves fájdalom fogta el, hogy a fiú habozva adta be az újabb adagot. Ez volt minden; Lazare képtelennek érezte magát még valamit megkísérteni. A várakozás rettenetes lett számára. Amikor nem bírta már tovább nézni Pauline szenvedéseit és lábai remegni kezdtek az ágy előtt való hosszú álldogálástól, újra kinyitotta a könyveit, abban a feltevésben, hogy végül megtalálja az esetet és az orvosságát. Talán csak nincs torokgyíkja? De álhártya-képződményeket nem látott a garat hátsó falán; és beletemetkezett a torokgyík leírásának és kezelésének olvasásába, elveszítve a hosszú frázisok fonálát, amelyek értelmére nem tudott rájönni, és jelentéktelen részletek kibetűzésébe gabalyodva, mint egy gyerek, aki egy meg nem emésztett leckét magol be kívülről. A beteg nyögésére feleszmélt és remegve lépett ismét az ágyhoz, a tudományos kifejezésektől kóválygó fejjel, amelyeknek komor betűi még növelték aggodalmát.

- Mi ujság? - kérdezte Chanteauné, aki halkán belépett.

- Nincs változás, - felelte.

És magából kikelve:

- Rémes ezzel az orvossal... Húszszor is meghalhat az ember.

Minthogy az ajtók nyitva maradtak, Mathieu, amely a konyhaasztal alatt aludt, feljött a lépcsőkön, híven ahhoz a szokásához, hogy a ház minden szobájába kövesse a gazdáit. Nagy mancsai úgy csoszantak a kőköcskékkel kirakott folyosón, mint ócska gyapjú harisnyák. Nagyon tetszett neki ez az éjszakai kirándulás, fel akart ugrani az ágyra Pauline mellé, szájával farka után kapkodott, mint oktalan állat, mely mitsem tud az emberek gyászáról. És Lazare, akit ez az időszerűtlen öröm kétségbe ejtett, belérúgott.

- Pusztulj, vagy megfojtalak!... Nem látsz, te tökfilkó?

A kutya, amely a veréstől észretért, szaglászni kezdett a levegőben, mintha mindent megértett volna egyszerre és meghunyászkodva feküdt le az ágy alá. Chanteauné azonban méltatlankodott a durvaságon. Nem várt tovább, újból lement a konyhába és száraz hangon vetette oda fiának:

- Majd szólj... A víz mindjárt forró lesz.

Lazare hallotta dohogni a lépcsőkön, hogy fölháborító így megrugni egy állatot, hogy biztosan meg őt is megverte volna, ha tovább is fennmarad. Lazare, aki máskülönben imádta az anyját, zavarodottságában most csak legyintett. Minden percben visszatért az ágyhoz, hogy megnézzze Paulinet. A leány a láztól kimerülve most aléltnak látszott; s a szoba rémes csendjében nem maradt több belőle, mint lélegzetvételének hörgése, amely halálhörgésbe látszott átmenni. Indokolatlan, esztelen félelem fogta el újból a fiút: Pauline biztosan megfúl, ha nem érkezik segítség. Fel-alá topogott a szobában, szüntelenül az órát nézte. Alig van három óra, Véronique még nincs az orvosnál. A sötét éjszakában végig kísérte az arromanche-i országúton: most ment el a tölgyerdő mellett, most érkezett a kishídhöz, öt perccel nyerne, ha futva menne le a domboldalra. A megbizonyosodás ellenállhatatlan vágyában kinyitotta az ablakot, jóllehet semmit sem láthatott a feneketlen sötétségben. Egyetlen lámpás égett Bonneville-on túl, nyilván egy tengerre szálló halász lámpása. Gyászos szomorúság, határtalan magány vette körül, amelyben azt hitte, hogy minden élet elmúlik és kialszik. Betette az ablakot, aztán újból kinyitotta, hogy nemsokára ismét becsukja. Már fogalma sem volt az időről és meglepődött, amikor három órát hallott ütni. Most fogatott be az orvos, most gördül a kocsis az úton, lyukat vájva sárga szemével az árnyékban. S a beteg erősödő fuldoklását hallva, Lazare annyira eltompult a türelmetlenségtől, hogy riadtan ugrott fel, mikor négy óra felé gyors léptek zaja közeledett a lépcső felől.

- Itt van végre! - kiáltotta.

Cazenove doktor tüstént meggyújtott egy másik gyertyát is, hogy megvizsgálja Paulinet. Az egyiket Lazare tartotta, a másikat pedig az ágyfejnél Veronique, széltől kusza hajjal és övig sárosan. Chanteauné is bejött. A lázálmból felvert beteg nem tudta nyögés nélkül kinyitni a száját. Miután óvatosan visszafektette a helyére, az orvos, aki beléptekor nagyon izgatott volt, már sokkal nyugodtabban lépett az asztalhoz.

- Alaposan megijesztett ez a Véronique! - dünnyögte. - Azok után a furcsa dolgok után, amiket elmondott, mérgezésre gondoltam... Mint látják, mindenféle orvossággal tömtem meg a zsebeimet.

- Ugy-e torokgyulladás? - kérdezte Lazare.

- Igen, egyszerű torokgyulladás... Közvetlen veszély nincsen.

Chanteauné diadalmaskodó mozdulatot tett, amellyel azt akarta mondani, hogy ezt előre tudta.

- Közvetlen veszély nincsen, - ismételte Lazare, akit újból elfogott a félelem; - talán komplikációtól tart?

- Nem, felelte az orvos némi habozás után; - de ezeknél a bolond torokbajoknál sohasem tudhatja az ember.

És bevallotta, hogy a tudomány semmit sem tehet. Az érvágással be akarta várni a másnapot. Mikor a fiatalember könyörgött, hogy legalább a beteg fájdalmait kísérelje meg könnyíteni, beleegyezett a mustártapaszba. Véronique felhozott egy bögre melegvizet és az orvos maga rakta fel a megnedvesített lapokat, végig csúsztatva őket a leány lábain, térdtől bokáig. De ez csak újabb fájdalommal járt, a láz nem hagyott alább, a fejfájás elviselhetetlenné vált. Enyhítő gargalizálás is helyénvalónak látszott és Chanteauné szederlevél-főzetet készített; de ezt is abba kellett hagyni a legelső kísérlet után, mert a fájdalom lehetetlenné tette a torok bármely mozdulatát. Közel hat óra volt, a nap már felkelt, mikor az orvos felállt.

- Délfelé visszajövök, - mondta Lazarenek a folyosón. - Nyugodjék meg... Kínos, de nem veszélyes.

- Hát a szenvedés semmi? - kiáltott fel a fiatalember méltatlankodva. - Az embernek nem kellene szenvednie.

Cazenove ránézett, azután az ég felé emelte a karjait egy ilyen rendkívüli kívánság hallatára.

Mikor Lazare visszatért a szobába, anyját és Véronique-ot kiküldte, hogy feküdjenek le egy keveset: ő maga nem tudott volna aludni. És látta a rendetlen szobában a napfelkeltét, a haláltusa éjszakáinak ezt a gyászos hajnalát. Homlokát az ablaküveghez szorítva, kétségbeesetten nézte az ólomszürke eget, mikor egy neszre hátrafordult. Azt hitte, hogy Pauline kelt fel. De a mindenkitől elfeledett Mathieu volt az, amely kibújt végül az ágy alól, hogy közeledjék a fiatal leányhoz, akinek egyik keze kilógott a takaró alól. A kutya annyi gyöngédséggel nyalta végig ezt a kezét, hogy Lazare megindultan ölelte át a nyakát.

- Látod, szegény barátom, az úrnőd beteg... De ne félj semmitől! Fogunk még mi hárman versenyt szaladni.

Pauline kinyitotta szemeit és arcának fájdalmas vonaglása dacára elmosolyodott.

Aggodalmas élet kezdődött most, az a lidércnyomás, melyet az ember egy beteg szobájában él át, Lazare mindenkit kikergetett féktelen szenvedélyében; anyját és Louiset még reggelenként is alig engedte be, hogy tudakozódhassanak; s csak Véronique-ot tűrte meg, akiben valódi gyengédséget sejtett. Az első napokban Chanteauné igyekezett megérttetni vele, hogy nem nagyon illendő, ha egy fiatal leányt egy férfi ápol; de a fia tüzeskedve válaszolta, hogy a férje Paulinenak, és hogy az asszonyokat is férfiorvosok kezelik. Szemérem okozta feszélyezettség valóban nem volt közöttük. A szenvedés, az esetleges közeli halál elhallgattatta az érzéseket. Minden kis szolgálatot Lazare tett meg Paulinenak: felemelte, visszafektette, együttérző fivérként, aki a kívánatos testben nem látott egyebet, mint a lázat, amely megborzongatta. Mintegy meghosszabbítása volt ez egészséges gyermekkoruknak: visszatértek első fürdőiknek szűzi meztelenségéhez, mikor Lazare gyermeknek tekintette a leányt. Az egész világ eltűnt s többé semmisen létezett, semmi csak az orvosságos ital, az óráról órára hasztalan várt bejelentett javulás, az állati élet alsórendű részletei, amelyek hirtelen végtelen fontosságot kaptak és döntöttek a napok öröme vagy szomorúsága fölött. Éjszakák következtek a nappalokra és Lazare élete szinte az ürben lebegett, minden pillanatban a sötétségbe való lezuhanással fenyegetve.

Cazenove doktor minden reggel meglátogatta Paulinet; sőt néha még este is eljött, az ebédje után. Második látogatása alkalmával kiadós érvágásra határozta el magát, de a láz, amely egy pillanatra lelohadt, újból visszatért. Két nap múlt el és az orvos szemmeláthatóan zavarban volt, mert nem értette a betegség makacsságát. Minthogy a fiatal leány szája kinyitásakor egyre nagyobb fájdalmat érzett, Cazenove képtelen volt megvizsgálni a hátsó garatfalat, amelyet

dagadtnak és lilavörösnek látott. Mikor aztán Pauline arról kezdett panaszkodni, hogy torkában növekvő feszültséget érez, mintha meg akarna pattanni, a doktor egy reggel ezzel fordult Lazarehoz:

- Azt hiszem, tályoga van.

A fiatalember átvezette a maga szobájába. Régi Kórtani kézikönyvét lapozgatva éppen a megelőző este olvasta el a retro-pharynx tályogairól szóló oldalakat, amelyek a légcső összenyomása útján fulladásos halált idézhetnek elő. Viaszsárgán kérdezte meg:

- Szóval el van veszve!

- Remélem, hogy nem, - felelte az orvos. - Majd meglátjuk.

De maga sem titkolta el aggodalmát. Bevallotta, hogy jelen esetben csaknem teljesen tehetetlen. Hogyan keressen meg egy kelést ennek a görcsösen összehúzódó száznak mélyében? és különben is, a tályog túlkorai kinyitása komoly következményeket vonhat maga után. A legjobb a természetre bízni a betegség gyógyítását, ami nagyon hosszadalmas és nagyon fájdalmas lesz.

- Én nem vagyok Isten! - kiáltott fel, amikor Lazare szemére vetette tudása hiábavalóságát.

A gyengédséget, melyet Pauline iránt érzett, Cazenove doktor erőltetett nyersesége fokozásával leplezte. Ez az aggastyán, aki száraz volt, mint egy vadrózsa tő, mélyen meg volt rendülve. Több, mint harminc éven keresztül járta a világot, egyik hajóról a másikra kerülve és kórházi szolgálatot teljesítve a legkülönbözőbb gyarmatokban. Kezelte a hajókon pusztító járványokat, a trópusok szörnyűséges betegségeit, a cayenne-i elefantiaziszt, az indiai kígyók marásait; ölt mindenféle színű embereket, tanulmányozta a mérgeket a kínaiakon, kockáztatót négereket a viviszekció kényes kísérleteiben. És ma, ez a kislány, bibijével a torkában, annyira felizgatta, hogy aludni sem tudott; végzetes kimeneteltől félve, vaskezei remegtek, hidegvére cserben hagyta. Hogy ezt a hozzá méltatlan felindulását elleplezze, a szenvedés fitymálását igyekezett tettetni. Szeméremre születünk, minek izgassuk fel rajta magunkat.

Lazare minden reggel kérte:

- Próbáljon meg valamit, doktor úr, könyörgök... Rémes; már elszunnyadni sem tud többé, egész éjszaka nyögött.

- Az ördögbe is! Nem az én hibám - felelte végül Cazenove elkeseredetten. - Csak nem vághatom el a nyakát, hogy meggyógyuljon.

Most a fiatalember fortyant fel.

- Így hát az orvostudomány semmit sem ér.

- Egyáltalában semmit, amikor a gép felmondja a szolgálatot... A kinin megszünteti a lázt, egy hashajtó működésbe hozza a beleket, gutaütöten eret kell vágni... A többi azonban szerencse dolga. Rá kell bízni magunkat a természetre.

Afelett való dühében fakadt így ki, hogy nem tudta, mit tegyen. Rendszerint nem tagadta ilyen kereken az orvostudományt, jóllehet sokkal tapasztaltabb volt, semhogy kételkedő és szerény ne lett volna. Órákat vesztegetett el a betegség tanulmányozásával, az ágy mellett ülve, s azután elment megkötözött kezekkel, anélkül, hogy rendelt volna valamit; nem tehetett mást, mint-hogy beavatkozás nélkül nézte ennek a tályognak az egész kifejlődését, amelynél egy vonalnyi plusz vagy minusz az életet vagy halált jelentette.

Lazare egy álló héten keresztül gyötrődött rettenetes aggodalmában. Ő is percről percre várta a gépezet megállását. Minden kínos lélegzetvételnél azt hitte, hogy mindennek vége. A tályog élő képpé testesedett; rettentő nagynak látta, keresztben a légcsőben; még egy kis duzzadás, és

a levegő nem fér többé keresztül. Az orvostudománnyal töltött, rosszul megemésztett két éve csak megkettőzte rémületét. És főleg a fájdalom látása őrzítette, töltötte el ideges lázadással, a lét ellen való elkeseredett tiltakozással. Minek ez a borzalmas fájdalom? Nem iszonyatosan hasztalan-e a húsnak tüzes fogókkal való csipkedése, az izmok rángatózása, mikor a baj egy szegény hófehér leánytestet támad meg? A betegségtől való megszállottság szakadatlanul visszavitte az ágyhoz. Kérdezgette Paulinet, bár tudta, hogy fárasztja vele: még mindig szenved? Most hol fáj? A leány néha megfogta a kezét és rátette a torkára: ott volt a fájdalom, mint valami elviselhetetlen súly, mint egy égő ólomgolyó, amely meg akarta fojtani. A migrén nem szűnt meg; álmatlanságtól kínozva azt se tudta Pauline, hogy helyezze el a fejét; tíz nap óta, mióta a láz rázta, összevéve sem aludt két órát. Egy este, hogy nyomorúsága betetőződjék, heves fülhasogatást kapott; a rohamokban elvesztette eszméletét és úgy érezte, mintha szétmorzsolnák állkapcsait. De mindezt a mártíriumot nem vallotta be Lazarenak; elszántnak mutatta magát, mert érezte, hogy a fiú csaknem ugyanolyan beteg, mint ő, hogy az ő láza annak vérére égeti, hogy az ő tályoga annak torkát fojtogatja. Gyakran még hazudott is, leghevesebb fájdalmai közepette mosolyt színlelt: már tompul, mondta és rábirta a fiút, hogy pihenjen le egy keveset. A legrosszabb az volt, hogy már a nyálát sem tudta lenyelni jajgatás nélkül, annyira bedagadt a hátsó garatfala. Lazare felriadt szenderegéséből: hát már megint kezdődik? Ujból kérdésekkel faggatta a leányt, tudni akarta, hogy hol fáj; Pauline pedig fájdalmas arccal, lehunyt szemekkel küzdött, hogy rászedje, azt hebegve, hogy semmi baja sincs, hogy egyszerűen csiklandozta valami.

- Aludj, ne izgasd magad... Én is aludni fogok.

Minden este eljátszotta ezt az álmoossági komédiát, hogy Lazare is lefeküdjék. De a fiú a fejébe vette, hogy egy karosszékből virrasztani fog mellette. Az éjszakák annyira rosszak voltak, hogy Lazare babonás félelem fogta el az alkony leszálltakor. Fel fog-e kelni a nap még egyszer?

Az egyik éjszaka Lazare az ágy mellett ülve Pauline kezét fogta, amint ezt gyakran megtette, hogy jelezze, hogy ott marad, hogy nem megy el mellőle. Cazenove doktor tízórakor távozott, idegesen kijelentve, hogy többé nem kezeskedik semmiért. E pillanatig a fiatalember abban a hitben talált vigasztalást, hogy a leány élete nem forog veszélyben. Körülötte egyszerű torokgyulladásról beszéltek, amely nagyon fájdalmas ugyan, de ugyanolyan könnyen el fog múlni, mint egy nátha. Maga Pauline is nyugodtnak látszott, bátor és vidám volt szenvedései dacára. Mikor felgyógyulásáról beszélve terveket szőttek, Pauline mosolygott. Ezen az éjjelen is végighallgatta Lazaret, aki első kimenőjéül egy tengerparti sétát tervezett. Azután csend állt be, Pauline aludni látszott, de egy jó negyedóra múlva érthető hangon mormogta:

- Szegény barátom; azt hiszem, hogy mást fogsz feleségül venni.

Lazare megrettent, hideg borsózdott végig a hátán.

- Mit mondasz? - kérdezte.

A leány kinyitotta a szemeit és bátor megnyugvással nézett a fiúra:

- Hagyd, jól tudom, hogy mi a bajom... És jobb is hogy tudom, legalább mindnyájukat megölelhetlek.

Lazare bosszankodott: micsoda ostoba gondolatok! Egy hét sem kell hozzá és talpon lesz. Elengedte Pauline kezét s valami ürüggyel átsietett a szobájába, mert zokogás fojtogatta. Ott, a sötétben, átengedte magát fájdalmának, keresztben rárogyva az ágyra, amelyben régóta nem feküdt. Hirtelen rettenetes bizonyosság szorította össze a szívét: Pauline meg fog halni, talán már a reggelt sem éri meg. És kétségbeesését fokozta az a gondolat, hogy a leány ezt tudja, hogy eddigi hallgatása asszonyi hősiesség volt, amellyel még halálában is tekintettel kívánt

lenni környezete érzékenységre. Pauline ezt tudta, látni fogja közeledni az agóniát és ő ott lesz, tehetetlenül. Már látta is a végső búcsúzkodást; lelki szemei előtt lejátszódott a jelenet minden szívszaggató részletével, ott, a szoba sötétjében. Ez volt a vége mindennek; görcsös karjai közé szorította párnáját és befúrta a fejét, hogy elfojtsa felcsukló zokogását.

Az éjszaka azonban katasztrófa nélkül pergett le. Még két nap múlt el. De most már új kötelék volt közöttük: a mindig jelenlévő halál. Pauline többé nem tett célzást állapota komolyságára, sőt erőt vett magának arra is, hogy mosolyogjon. Lazarenak sikerült tökéletes nyugodtságot színlelnie, azt a reménységet, hogy egyik óráról a másikra felépülni fogja látni: de pillantásaik hosszú ölekezésében minden folytonosan búcsúzkodott egymástól. Különösen éjjel, mikor Lazare Pauline mellett virrasztott, még egymás gondolatait is megérteni vélték; az örök elválás fenyegetése ott vibrált némaságukban is. Semmi sem volt ennél kegyetlenebbül édes, sohasem érezték lényüket ennyire bensőségesen összefolyni.

Az egyik reggel, napfelkeltekor, Lazare elámulva ébredt tudatára, hogy a halál gondolata mennyire nyugodtan hagyja. Igyekezett visszaemlékezni az időpontokra: attól a naptól fogva, hogy Pauline megbetegedett, egyetlen egyszer sem érezte tetőtől talpig végig futni magán a *nincs tovább* fagyos rémületét. Ha reszketett pajtása elvesztése miatt, ez egészen másféle félelem volt, amelybe semmisem vegyült a saját énje elpusztulásából. Szíve összefacsarodott, de úgy tetszett neki, hogy ez a halállal vívott küzdelme egyenrangúvá tette azzal, bátorságot öntött belé, hogy a szemébe merjen nézni. Az is meglehet, hogy csak fáradtság és eltompultság volt az álomban, amely félelmét elaltatta. Behunyta a szemeit, hogy ne lássa a napot növekedni, újból meg akarta találni ijedős borzongását, mesterségesen élesztve magában a rettegést, váltig ismételve, hogy egy szép napon ő is meg fog halni: semmi nem felelt, ez a tudat közömbös lett számára, a dolgok különös jelentéktelenséget kaptak. Még pesszimizmusa is elhalványodott a fájdalomnak ez előtt az ágya előtt; ahelyett, hogy belemert volna világgyűlöletébe, lázadozása a fájdalom ellen nem volt egyéb, mint az egészség forró áhítása, az élet kétségbeesett szeretete. Nem beszélt többé arról, hogy fel kellene robbantani a földet, mint egy ócska, lakhatatlan tákolmányt, az egyetlen kép, amely állandóan előtte lebegett, Pauline volt, egészségesen, karjába kapaszkodva, vidám napsütés alatt és nem volt más vágya, mint mosolygósan, ereje teljében végigvezetni újra azokon az ösvényeken, amelyeket már bejártak.

Éppen ezen a napon volt, hogy Lazare elérkezettnek hitte a halált. Nyolc óra óta a beteg hányási ingerek kínozták és minden öklendezés nagyon nyugtalanító fulladási rohammal végződött. Azután a hideg kezdte rázni; Pauline annyira reszketett, hogy hallani lehetett a fogai vacogását. Lazare rémületében kikiáltott az ablakon, hogy küldjenek el egy suhancot Arromanche-ba, jöllehet, mint rendesen, az orvosnak tizenegy óra felé úgyis el kellett jönnie. A ház komor csendbe merült, szinte üresnek látszott, mióta Pauline nem élénkítette fel friss elevenségével. Chanteau odalenn töltötte a napokat, szótlánul, lábait nézegetve, újabb rohamtól rettegetve, holott senkisem volt, aki ápolta volna; Chanteauné sétákra erőltette Louiset, mindketten a házon kívül éltek, bizalmas közelségben, nagyon meghitten; és csak Veronique nehéz léptei zavarták meg a lépcsők és az üres szobák csendjét, aki szünet nélkül járt földszintről emeletre. Lazare háromszor is áthajolt a karfán, hogy megtudja, vajjon elküldött-e már a cseléd valakit az orvosért. Éppen visszatért a szobába és megnézte a kissé megnyugodott beteget, amikor a félig-nyitva hagyott ajtó megcsikorgott.

- Mi az Véronique?

De az anyja volt. Aznap reggel kellett volna Louiset látogatóba vinnie ismerőseihez Verchemontba.

- A kis Cuchet tüstént elküldtük, - felelte. - Gyors lábai vannak.

Majd rövid szünet után megkérdezte:

- Hát nincs jobban?

Lazare szótlánul, kétségbeesett mozdulattal mutatott rá Paulinera, aki halott-mereven feküdt, hideg verejtékkal az arcán.

- Akkor hát nem megyünk át Verchemontba, - folytatta Chanteauné. - Milyen makacsok az ilyen betegségek, amikről semmit sem tudunk... A szegény gyermek valóban sokat kínlódik.

Leült és ugyanolyan halk és monoton hangon tovább locsogott:

- Pedig hét órakor el akartunk indulni! Még szerencse, hogy Louise nem ébredt fel elég korán... Mi minden nem zúdul a nyakamba ma reggel! Mintha összeesküdtek volna ellenem. Jelentkezett az arromanche-i fűszeres a számlájával, ki kellett fizetnem. Most a pék van odalenn... Ebben a hónapban megint negyven frank volt a kenyér. El sem tudom képzelni, hogy hová lesz...

Lazare, akit teljesen lekötött az a félelme, hogy a beteg hidegletelése visszatér, nem is hallgatott anyjára; de a szóáradat színtelen zsongása idegesítette. Megpróbálta, hogy megszabaduljon tőle.

- Adj ki Véronique-nak két törülközőt és mondd meg neki, hogy jöjjön fel.

- Persze, a péket ki kell fizetni, - folytatta az asszony, mintha semmit sem hallott volna. - Velem beszélt, nem üzenhetem hát neki, hogy nem vagyok idehaza... Ah! Elég volt már nekem ebből a házból! Torkig vagyok, a faképnél hagyok mindent... Ha legalább Pauline nem volna olyan rosszul; előlegezné nekünk a kilencven frank tartásdíjat. Huszadikát írunk, a tíz nap nem számít... A szegény kicsi nagyon gyengének látszik...

Lazare hirtelen megfordult.

- Alapjában véve mit akarsz?

- Te nem tudod, hogy hová teszi a pénzét?

- Nem.

- A komódban kell lennie... Ha megnéznéd...

Lazare elkeseredett mozdulattal tiltakozott. Kezei reszkettek.

- Kérlek anyám... légy belátással, hagyj magamra.

Ezt a néhány mondatot gyors suttogással váltották a szoba egyik sarkában. Kínos csend állt be, melyet egy gyenge hang tört meg az ágy felől.

- Lazare, vedd ki a kulcsot a párnám alól és adj a nénikémnek, amennyit akar.

Meghatottan álltak mind a ketten. Lazare tiltakozott, nem akart keresgélni a komódban; de engednie kellett, nehogy Paulinet felizgassa. Mikor egy százfrankost átadott anyjának és a kulcsot újból a párna alá csúsztatta, a beteget már megint a hideg rázta. Pauline úgy dobálta magát, mint mikor a szél egy fiatal fát tépdés. És két nagy könnycsepp folyt végig orcáin, lehunytt szegény szemeiből.

Cazenove doktor csak szokott órájában érkezett meg. Mégcsak nem is látta a kis Cuchet, aki nyilván elcsatangolt valahová. Mihelyt végighallgatta Lazaret és egy szempillantást vetett Paulinera, felkiáltott:

- Meg van mentve!

A hányási inger, a borzasztó hidegrázás egyszerűen annak a jele volt, hogy a tályog végre kifakadt. Most már nem kellett többé megfúlástól félni; a betegségnek magától kellett elmúlnia. Nagy volt az öröm; Lazare kikísérte az orvost, s minthogy Martin, a hajdani matróz, aki falábával a doktor szolgálatában maradt, éppen egy pohár bort ivott a konyhában, mindenki koccintani akart. Chanteauné és Louise diópálinkát hoztak elő.

- Én egy percet se nyugtalankodtam komolyan - mondta az első. - Éreztem, hogy semmisen lesz belőle.

- Azért volt mit szenvednie a kedves gyermeknek! - vetette ellen Véronique. - Isten bizony! ha száz sout adnának, nem lennék ilyen elégedett.

Ebben a pillanatban lépett be Horteur abbé. Tudakozódni jött, és a társaság kedvéért ő is kiürített egy pohárka likört. Jó szomszédként minden nap megjelent, de Lazare legelső látogatása alkalmából megmondta neki, hogy a beteghez nem engedi be, mert még meg találná ijeszteni és a papnak igazat kellett neki adnia. Megelégedett azzal, hogy miséket mondott a szegény fiatal leány egészségéért. Chanteau koccintott vele és megdicsérte türelmét.

- Na lám, oremus nélkül is meggyógyult.

- Mindenki úgy menekedik meg, ahogy tud, - jelentette ki a pap kenetteljes hangon és felhörpintette poharát.

Miután az orvos eltávozott, Louise fel akart menni, hogy megcsókolja Paulinet. Utóbbi még erősen szenvedett, de úgy látszott, hogy a szenvedés többé nem számít. Lazare vidáman kiáltotta neki, hogy legyen bátor; most már nem tette magát, sőt túlozta is az elmúlt veszedelmet, elbeszélve, hogy háromízben is azt hitte, hogy holtan tartja karjai között. Pauline nem adott oly hangosan kifejezést megmenekülése fölött érzett örömének; de épp úgy átérezte az élet édességét, mint amennyire megvolt a bátorsága megszokni a halál gondolatát. Fájdalmas arcára ellágyulás ült ki és Lazare kezét megszorítva, mosolyogva suttozta:

- Most már, barátom, nem menekülsz tőlem: feleséged leszek.

A gyógyulás folyamata hosszú alvásokkal kezdődött. Pauline egész napokon keresztül aludt, nagyon nyugodtan, könnyű lélekzéssel, jótékony nirvánában. Minouche, melyet a betegség idegölő óráiban kikergetettek a szobából, kihasználta ezt a békét, hogy újból besurranjon; könnyedén felugrott az ágyba, gyorsan összegomolyodva nekifeküdt úrnője oldalának s ő is ott hevert naphosszat, élvezve a párnák melegét; néha véget nem érőn cicomázta magát, nyelvével nyaldosva a szőrét, de oly hajlékony mozdulattal, hogy a beteg meg moccanni sem érezte. Ez alatt az idő alatt Mathieu, melyet ugyancsak beengedtek a szobába, az ágy lábánál keresztben fekvé úgy horkolt, mint egy ember.

Pauline első szeszélyeinek egyike az volt, hogy a következő szombaton felhívatta kis falusi barátait. A szigorú diéta után, melyet három hétig tartott, már megengedték, hogy lágytojást egyék. Még mindig nagyon gyenge volt, de azért ülve tudta fogadni a gyermekeket. Lazarenek megint turkálnia kellett a fiókosszekrényben, hogy előkeressen néhány ötfrankost. De miközben kikérdezte szegényeit és elintézte velük - mint maga mondta - hátralékos számadását, oly gyengeség fogta el, hogy ájultan kellett lefektetni. Ugyancsak érdeklődött a védgát és a sarkantyúk iránt is és mindennap megkérdezte, hogy erősen tartatnak-e. A cölöpök már meggyengültek, de unokabátyja hazudott neki és csak két vagy három meglazult deszkáról beszélt. Az egyik reggel, mikor magára maradt, kibújt az ágyból, hogy megnézzé, hogyan veri a messzeségben a dagály a gátfalat; de fokozatosan visszatérő ereje megint cserben hagyta és összerogyott volna, ha Veronique nem lép be éppen idejében és fel nem fogja karjai között.

- Vigyázz magadra! lekötözlek, ha nem leszel okos, - ismételte Lazare tréfásan.

A fiú még mindig virrasztani akart mellette, de a fáradtságtól összetörve gyakran elaludt karos-székében. Eleinte boldog öröm hatotta át, amikor elnézte, hogyan issza Pauline első erőleveleit. Ez az egészség, amely a fiatal testbe visszatért, válogatott gyönyörűség volt, a lét megújítása, amelyben önmagát is újjá éledni érezte. De később az egészség megint megszokottá lett, nem élvezte többé nem remélt jótéteményként, mióta a fájdalom elmaradt. Csak tompa zsibbadtság és ideges apátia maradt benne hátra a küzdelem után, az a homályos gondolat, hogy az egész élet üressége újra előlről kezdődik.

Egy éjjel Pauline hallotta, amint Lazare a rémület sóhajával ébred fel mély álmából. Az éjjeli mécses halvány világánál látta ijedt arcát, a borzalomtól tágra meredt szemét, könnyögrésre kulcsolt kezét. Érthetetlen szavakat dünnyögött:

- Istenem!... Istenem!

A leány aggódva hajolt föléje.

- Mi van veled, Lazare?... Fáj valamid?

Lazare a hangra összerezzen. Meglátták tehát? Megzavarodott és csak ügyetlen hazugságot tudott kitalálni.

- Nincs nekem semmi bajom... Te nyögtél fel épp az imént.

A haláltól való félelme fogta el ismét álmában, egy ok nélkül való félelem, amely mintegy a semmiből magából támadt, félelem, amelynek jeges lehellete felébresztette és megborzon-gatta. Istenem! meg kell egy nap halni! A gondolat feltámadt, fojtogatta, miközben Pauline, fejét párnájára visszahajtva, anyai részvétellel nézett rá.

(Vége az első kötetnek)

II.

V.

Az ebédlőben minden este, mikor Véronique eltakarította az abroszt, ugyanaz a beszélgetés kezdődött Chanteauné és Louise közt, míg Chanteau, aki ujságja olvasásába merült, megelégedett azzal, hogy egy-egy szóval felelgetett felesége kérdéseire, amiket csak ritkán intézett hozzá. Azalatt a két hét alatt, amíg Lazare azt hitte, hogy Pauline veszélyben forog, még le sem jött a családi asztalhoz. Most azonban már lenn ebédelt, de a desszertnél visszasietett a lábbadozó beteghez. És Lazare még a lépcsőházba se jutott, mikor Chanteauné újra kezdte panaszait, mint tegnap.

Először is gyöngédnek igyekezett feltűnni:

- Szegény fiú tönkreteszi magát. Nem okos dolog, hogy így kockáztatja egészségét. Három hét óta nem alszik soha... Tegnap óta is sápadtabb.

Sajnálkozott Pauline-on is: a szegény kicsike sokat szenvedett és nem lehetett nála fenn egy percig is tartózkodni anélkül, hogy az ember szíve össze ne szorult volna. De lassankint Chanteauné rátért arra, mily felfordulást okoz a beteg a házban: minden függőben van, nem lehet meleg ételt kapni, az ember már azt se tudja, él-e. Itt félbeszakította panaszait, hogy megkérdezhesse férjétől:

- Hát Véronique gondoskodott-e a mályvateádról?

- Hogyne, hogyne - felelte Chanteau az ujságja fölött.

Chanteauné halkította hangját és folytatta Louisehoz:

- Különös, de ez a Pauline sohase hozott nekünk szerencsét. Pedig az emberek azt hiszik, hogy ő a mi mentőangyalunk. Hagyd el, én tudom, miféle pletykák keringenek... Caenben ugy-e? Louise, tudod-e, hogy azt mondják, hogy Pauline gazdaggá tett minket. Ah, hogyne, gazdaggá!... Őszinte lehetsz, én ugyan nem törődöm a rágalmozó nyelvekkel!

- Hát Istenem - mondta halkan a fiatal leány - magukról is úgy pletykálnak, mint mindenkiről. A múlt hónapban is leintettem egy jegyző feleségét, aki erről a dologról beszélt anélkül, hogy sejtelve lett volna róla... Az emberek nyelvét nem lehet lefogni.

Ettől a pillanattól fogva Chanteauné többé nem túrtóztette magát. Hát bizony ők a jószívűk áldozatai. Mielőtt Pauline hozzájuk jött, szükségük volt-e valaha is valakire, aki eltartsa őket? Hol volna most Pauline, a párisi aszfalt melyik zugában, ha el nem határozzák, hogy fölszedik? Hát igaz, hogy beszélnek Pauline pénzéről, de hát ebből a pénzből nekik személyesen csak a bajok jutottak. Ez a pénz mintha romlást hozott volna a házba. Mert elvégre a tények beszélnek: Chanteauné fia sohase ártotta volna bele magát abba a hínáros spekulációba, sohase vesztegette volna idejét arra, hogy a tenger el ne söpörje Bonnevillet, ha ez a szerencsétlen Pauline tele nem beszéli fejét. Pauline baja, ha ez pénzébe került! Az ő szegény fia ellenben az egészségét, a jövőjét hagyta ott a vállalkozásban! Chanteauné nem győzött eléggé dühöngeni ama százötvenezer frank miatt, amelynek lázas titkát íróasztalában őrizte. Nagy summákat nyelt el a dolog, aztán mindennap kisebb összegeket vettek fel és ezek csak növelték a tátongó lyukat, amelytől magánkívül volt, mintha ebben látná azt a veszedelmes savat, ami lassankint szétmarta becsületét. Becsületének most már vége és átkozta Paulinet azért a pénzért, amelyet neki köszönhetett.

- Hát mit szóljon az ember ilyen csökönyösséghez? - folytatta Chanteau. - Pauline alapján véve borzalmasan fősvény és mégis maga az esztelen pazarlás. Tizenkétezer frankot csak úgy beledobna a tengerbe a bonnevillai halászokért, akik kinevetnek bennünket. Minden pénzét odaadná, hogy enni adjon a bonnevillai tetves pereputtnak és szavamra! reszketek, ha két

frankot kell kérnem tőle. Add ezt össze!... Pauline úgy tesz, mintha mindenét odaadná másoknak, pedig sziklakemény szíve van.

Véronique gyakran bejött a teával, csészékkel, edényekkel, meg-megállt, hallgatózott és bele mert szólni a társalgásba:

- Hogy Pauline kisasszonynak kőkemény szíve van? Hát már hogy mondhat ilyet a nagysága?

Chanteauné szigorú tekintettel intette le, hogy hallgasson. Aztán az asztalra könyökölve bonyodalmas számműveletekbe bocsátkozott, mintha maga-magához beszélne.

- Hát most már nem kell őriznem a pénzt, hála Istennek, de kíváncsi volnék, ugyan mennyije maradt. Hetvenezer frank se, esküszöm!... Az ördögbe! számoljunk csak egy kicsit: három-ezer frank máris elment a próba-állványokra és legalább kétszáz frank havonta a könyöradományokra, ehhez jön itteni ellátása havi kilencven frank. A pénz hamar ki van... Fogadjunk, Louise, hogy Pauline tönkre fog menni. Meglátod, még a szalmára kerül... És ha kész lesz, hát ki kér majd belőle? Hogyan fog megélni?

Véronique nem tudta tovább türtőztetni magát:

- Remélem, hogy a nagysága nem fogja kikergetni az utcára Pauline kisasszonyt?

- Mi? Micsoda? - szólt dühösen Chanteauné - Mit fecseg ez itt összevissza?... Szó sincs arról, hogy valakit kikergetsek az utcára. Sohase kergettem ki senkit az utcára... én csak annyit mondok, hogyha valaki vagyont örökölt, a legnagyobb ostobaság, ha ezt a vagyont elpredálja és a mások nyakán kénytelen élni... Eredj lányom csak a konyhába és nézd meg, nem füstöl-e a kémény!

A szolgálólány kiment, miközben elnyelte néma tiltakozásait.

Némi kis csönd támadt. Ezalatt Louise kiöntötte a teát a csészékbe. A csöndet csak annak az ujságnak papirizigése szakította meg, amelyet Chanteau az apróhirdetésekig elolvasott. Chanteau néhány szót intézett a fiatal leányhoz:

- Akarsz még egy kockacukrot?... Kaptál már végre levelet apádtól?

- Hát kaptam? - szólt a leány nevetve. - De ha talán terhükre vagyok, hazamehetek. Elég maguknak a nyakán a beteg Pauline... Én már el is akartam tűnni, de maguk tartottak vissza.

Chanteau közbe próbált szólni:

- Senkise mondta neked, hogy elmenj. Nagyon kedves vagy, ha elmulattatsz bennünket, amíg az a szegény Pauline fölépül és le tud jönni közénk.

- Én menedéket találhatok Arromanchesban addig, amíg apám megérkezik, ha engem már meguntak - folytatta Louise, mintha nem hallotta volna Chanteau beszédét, mert ő csak Chanteaut akarta ugratni - Léonie nagynéném kibérelt egy pavillont. Jó világ van odalenn, strand is van, ahol legalábbis fürödni lehet. Csak ne volna oly unalmas Léonie tánti!

Chanteau végre is nevetni kezdett a gögicsélő nagy leányka eféle kacérkodásán. Chanteau szíve - bár ezt nem merte feleségének megvallani - ott volt egészen Paulinenál, aki őt oly gyöngéd kézzel gondozta. És megint beletemetkezett ujságjába. Chanteauné pedig, aki gondolataiba merült, hirtelen fölriadt mintegy álomból:

- Tudd meg, hogy egy dolog az, amit meg nem bocsátok neki: elvette tőlem a fiamat.... Alig van egy negyedóráig az asztalunknál. Mindig csak futólag beszélhetünk vele.

- Majd elmúlik az is - jegyezte meg Louise. - Valakinek csak ápolnia kell Paulinet.

Chanteauné bólintott. Összeszorította ajkát. De a szavak, amiket vissza akart fogni, mégis kitörtek belőle:

- Lehet! De mégis csak furcsa, hogy egy fiatalember mindig ott legyen egy beteg leánynál. Megmondom, ahogy van, én nem kötöm meg a nyelvemet, még ha baj is lesz belőle!

Louise zavartan nézett rá. Chanteauné folytatta:

- Nincs valami jó levegő Pauline szobájában. A fiam még torokfájást kaphat tőle... Ezek a fiatal leányok, akik oly kövéreknek látszanak, néha mindenféle betegséget hordoznak a vérükben. Megmondom az igazat? Én azt hiszem, Pauline nem egészséges.

Louise szelíden védni kezdte barátnőjét. Hiszen olyan szép leány! és ez volt Louise egyetlen érve azzal a váddal szemben, hogy Pauline rossz szívé és nem egészséges nő. Louiset az a szükséglete, hogy bájosnak tűnjék föl és hogy lelki egyensúlyát megtartsa, arra készítette, hogy kikeljen Chanteauné túlzásba vitt haragja ellen, de azért mindennap mosolyogva hallgatta, ha az asszony dühe napról-napra fokozódott. Élénken tiltakozott Chanteauné túlélés szavai ellen, de azért belepirult abba a néma boldogságba, hogy érezte: most ő a kedvenc, ő a ház ura. Olyan volt, mint a Minouche cica: hízelgett, dorombolt másoknak, minden rosszakarat nélkül, ha békében hagyták.

Végül minden este az újra elismételt mondóka után Chanteauné beszéde ezzel a mondat-töredékkal végződött, amelyet lassan ejtett ki:

- Nem, Louise, a fiamnak olyan asszony kéne...

Chanteauné innen kiindulva kiterjeszkedett arra, mi mindent várna egy tökéletes menyétől. Nem vette le többé szemét Louiseről és beléje akart szuggerálni olyan dolgokat, amelyeket nem mondott ki. Voltaképp Louise arcát festette meg: a fia jövőbelije legyen fiatal, jól nevelt leány, aki már jártas a társaséletben, tudjon vendégeket fogadni, inkább bájos legyen, mint szép, egészen nő legyen, mert Chanteauné utálta azokat a fiús nőket, akik őszinteség örve alatt nyeresek. Aztán megérintette a pénzkérdést is, ami az egyetlen döntő pont. Csak egy rövid mondattal tért ki rá: a fia ugyan nem néz a hozományra, de nagy tervei vannak és nem mehet bele olyan házasságba, amely romlását okozhatja.

- Nézd csak, drágám, ha Pauline egy fillér nélkül, egy szál ingben pottyant volna közénk, már évek óta meglenne a házasság... De így ne reszkessek, amikor látom, hogy ujjai közt hogyan olvad el a pénz? Ugyan mire megy ma a hetvenezer frankjával?... Nem, Lazare csak többet ér ennél! Dehogyan adnám oda egy nőnek, aki az étellel takarékoskodna, hogy ostobaságokra herdálja el a pénzét!

- Oh, a pénznek nincs semmi jelentősége - felelte Louise lesütött szemmel. - De mégis szükség van rá.

Sosem volt nyíltan szó Louise hozományáról, de azért az ő kétszázézer frankja mintha ott lett volna mindig az asztalon. Chanteauné érezte, látta ezt a pénzt, ezért buzgólkodott és ezért lökte félre a másik nő rongyos hetvenezer frankját. Arról álmodozott, hogy megnyeri fia számára Louiset, akinek a vagyona érintetlen. Chanteauné észrevette, mily vágy lobogott fel hirtelen fiában, mielőtt ama bajok voltak, amelyek Lazaret lekötötték fenn a betegszobában. Ha Louise is szereti Lazaret, miért ne házasodjanak össze? A leány apja is beleegyezne, különösen, ha látná, hogy kölcsönös szerelemmel áll szemben. És Chanteauné verni kezdte a tüzes vasat, egész este csábító mondatokat mormolt maga elé:

- Az én Lazareom oly jó ember! Tulajdonképp senkise ismeri. Még neked, Louise, se lehet fogalmad arról, mily gyöngéd tud lenni... Ah, a feleségének igazán nem lesz oka panaszra! Ezt az asszonyt aztán igazán szeretni fogják... És olyan egészséges, mint a makk. És mily

fehér bőre van! Ősöm, De La Vignière lovag meztelen kebelével jelent meg, mint a nő, a maga idejében az álarcos bálokon: annyira fehér volt a bőre.

Louise elpirult, nevetett, mert ez a részlet igen mulattatta. Louise akár egész éjjel elhallgatta volna Chanteaunét, amint fiát dicsérte, mint aféle erényes kerítőnő, akinek fiáról való bizalmas közlései - nők közt - egyre intimebb részleteket tártak volna fel. Ámde Chanteau úr végül is elaludt ujságjával kezében.

- Nem mennénk idestova aludni? - kérdezte ásítva.

És minthogy már régóta nem követte a két nő társalgását, hozzátette:

- Akármit is mondasz, Pauline nem gonosz nő... Boldog volnék, ha végre itt ehetné a levesét mellettem.

- Mindnyájan boldogok lennénk - kiáltott föl Chanteauné keserűséggel. - Ha az ember egyetmást megmond őszintén, abból még nem következik, hogy nem szeretem Paulinet.

- Szegény, drága Pauline! - jelentette ki most Louise. - Magamra vállalnám szenvedései felét, ha lehetne... Pauline oly szép!

Veronique, aki behozta a gyertyákat, megint beleavatkozott a dologba:

- Nagyon jól teszi Louise kisasszony, ha szereti barátnőjét, mert kőből legyen a szíve annak, aki rosszat forral Pauline kisasszony ellen.

- Jól van már no! Ki kérdezt? - szólt rá Chanteauné. - Jobb volna, ha inkább kipucolnád a gyertyatartókat. Nézd, milyen rondák!

Mindenki fölkelte helyéről. Chanteau menekült a kimagyarázkodás vihara elől és bezárkózott földszinti szobájába. De mikor a két nő fölment az emeletre, ahol szobáik egymással szemben nyíltak, még nem feküdtek le. Chanteauné csaknem minden alkalommal egy percre behívta magához Louiset és újra beszélni kezdett Lazareról, kirakta fényképeit, még régi emlékeit is: fia egy fogát, amelyet gyermekkorában húztak ki, fiának csecsemőkorából való szösze fürtjeit, régi ruháit, bérmaszalagját, első rövid nadrágját.

- Nesze, itt van néhány fürtje - mondta az asszony egy nap Louisenak. - Nem fognak nekem hiányozni, mert van ám itt Lazarenak mindenféle hajfürtje, különböző korából.

És amikor Louise végre bebújt a maga ágyába, nem tudta lehunyni szemét: szinte megszállta ennek a nagy fiúnak a képe, akit az anyja mintegy az ölébe tukmált. Forgolódott álmatlanságában, a homályból mindenünnen Lazare kísértett hófehér bőrével. Louise gyakran hallgatózott, nem hallja-e Lazare lépéseit a felsőbb emeleten. És az a gondolat, hogy Lazare ott virraszthat Pauline ágya mellett, még lázasabbá tette a leányt, úgyhogy végre le kellett magáról dobnia a takarót és meztelen testtel aludt el.

Odafenn a beteg nagyon lassan lábbadozott. Bár Pauline túl volt a veszélyen, még mindig gyöngé volt. Láz gyötörte, amely mehökkentette orvosát. Az orvosok mindig meg vannak hökkenve, mondogatta Lazare. Ő maga minden órával ingerlékenyebb lett. Az a halálos fáradság, amit a krízis vége óta érzett, mintha fokozódott volna és valami nyugtalan rosszulletbe ment át. Most, hogy Lazarenak már nem kellett harcolnia a halál ellen, szenvedett a szellőzetlen szoba levegőjétől, a pontos, kávéskanállal való adagolástól, amelyet megszabott órákban kellett a betegnek adnia, szenvedett a betegséggel járó minden bajtól, holott eleinte oly heves részvétet érzett. Paulinenak már nem volt oly gyakran szüksége rá, Lazare tehát újra belemerült életunalmába, amelyet üres, céltalan élete okozott. Lógatta lefelé karját, egyik székről a másikra ült, járkálás közben kétségbeesetten nézegette a négy falat, megállt az ablakban, nézett anélkül, hogy bármit is meglátott volna. Ha Pauline mellett könyvet kezdett olvasni, csakhamar ásítását belefojtotta a lapok közé.

- Lazare - mondta egy nap Pauline. - Ki kellene menned a levegőre. Elég, ha Véronique marad mellettem.

Lazare hevesen tiltakozott. Pauline talán nem bírja ki közellétét, azért küldi sétálni? Szép dolog volna, ha Pauline így elkergetné őt magától, mielőtt egészen talpra állana! Lazare végre megnyugodott, mialatt Pauline kedvesen magyarázta:

- Ha kimégy kissé a levegőre, ezzel még nem hanyagolsz el engem. Menj ki délután. Mire megyünk, ha most te fogsz megbetegedni!

De ügyetlenül hozzátette:

- Látom, egész nap ásítasz!

- Én ásítok! - kiáltott föl Lazare. - Mondd mingyárt, hogy kegyetlen szívű vagyok! Hallod, te szépen hálálod meg ápolásomat!

Másnap Pauline már ügyesebb volt. Úgy tett, mintha roppant szeretné látni, hogyan készítik a vízszabályozó művet és hogyan rójják össze a deszkakerítést: hiszen jönnek a téli nagy áradások, a próba-állványokat elviheti a víz, ha nem erősítik meg a védműveket. De Lazare már nem tudott lelkesedni a dologért. Elégedetlenkedett az egésszel, amelyre tervét alapította. Azt mondta, újabb tanulmányozására van szüksége. Különben is túlmentek már az előírányzott költségen és a vezérigazgatóság még egyetlen fillért sem szavazott meg. Két napon át Paulinenak föl kellett újra szítania Lazareban a feltaláló önzését: csak nem fogja Lazare túrni, hogy a tenger legyőzze őt mindenki szemeláttára, amikor az egész világ már kezd nevetni rajta? Ami a pénzt illeti, Pauline szívesen előlegezi, mintahogy megállapodtak, hiszen vissza fogja kapni. Lazare lassankint mintha mégis újra lelkesedni kezdett volna a dologért. Átdolgozta terveit, elhívatta az arromanches-i ácsot, akivel szobájában tárgyalt, de az ajtót nyitva hagyta, hogy Pauline első hívására hozzásiethessen.

- Most már - szólt Lazare egy nap, megcsókolva Paulinet - a tenger nem törheti össze egy faszálkánkat se. Biztos vagyok a magam dolgában... Mihelyt járkalni tudsz, meg fogjuk nézni az állványozást.

Louise épp feljött a beteghez, hogy Pauline egészsége felől érdeklődjék és minthogy lehajolt a beteghez, hogy megcsókolja, Pauline a fülébe súgta:

- Vidd el Lazaret magaddal.

Lazare eleinte kosarat adott. Azt mondta, várja az orvost, Louise azonban nevetve felelte, hogy Lazare sokkal udvariasabb, semhogy túrné, hogy ő - Louise - egyedül menjen Goninékhöz, akiknél langusztákat válogatott ki, mert Caenbe akarja őket küldeni. Lazare útközben megnézheti a vízszabályozó művet.

- Menj, Lazare, ezzel örömet szerzel nekem. Karolj bele, Louise. Így ni! Ne engedd el a karját!

Pauline vidám volt, a másik kettő tréfásan birkózott. És mikor távoztak, Pauline újra komoly lett, ágyaszegélye mellé hajolt, hogy hallgathassa távozó lépéseik és nevetésük zaját, amely mindinkább elhalt a lépcsőházban.

Egy negyedórával később Veronique jelent meg a doktorral. Később a szolgáló leült Pauline ágya szélére, de azért nem hagyta cserben fazekait sem, minduntalan kiszaladt a konyhába. Egy órát töltött el így két mártás közt. Lazare se tudott Paulinetől megválni csak úgy máriól-holnapra. Este visszatért Pauline mellé, de másnap újra elment hazulról. És napról-napra, ahogy a külső élet magával ragadta, egyre rövidebbek lettek látogatásai. Nem maradt tovább, csak annyi ideig, amíg Pauline állapota felől érdeklődött. Egyébként Pauline volt az, aki küldte, ha csak le is akart ülni. Ha Lazare Louise-zal együtt tért vissza, Pauline kényszerítette

őket arra, hogy mondják el, mit tapasztaltak sétájuk alatt. Boldog volt, hogy olyan élénkek és hajukban magukkal hozzák a friss levegőt. Lazare és Louise olyan jópajtások voltak, hogy Pauline nem gyanakodott rájuk többé. És amint megpillantotta Veronique-ot, aki az orvosságot hozta, vidáman rákiáltott:

- Mars ki! terhemre vagy.

Néha elhívatta Louiset, hogy gondjaira bízta Lazaret, mint valami gyermeket.

- Légy rajta, hogy ne unatkozzék. Szüksége van szórakozásra... És tegyetek jó nagy sétát. Ma nem akarlak titeket látni.

Ha Pauline egyedül maradt, szeme a távolba meredt, mintha kísérné lépéseiket. Naphosszat olvasott. Így várta, amíg testi erejét visszanyeri. De úgy össze volt törve, hogy ha két vagy három órát töltött karosszékben, ez teljesen kimerítette. A könyvet néha térdére ejtette és ábrándozva gondolt unokafivérére és barátnőjére. Azok, ha a strandon mentek végig, most bizonyára a barlangok elé értek, ahol kellemesen lehetett ülni a homokban, a tenger friss levegőjében. És csak az bántotta eme makacs ábrándozásában, hogy nem lehet velök. Könyvei egyébként untatták. A regények, amik szanaszét hevertek, a szerelmi történetek, amelyekben a hűtlenség el volt költőiesítve, felháborították egyenes jellemét. Pauline az a nő volt, aki odaadta és többé nem vette vissza magát. Lehetséges-e, hogy valaki megcsalja és egy nap ne szeresse őt, miután szerette? Félrelökte a könyvet. Pillantásai most a távolba hatoltak, a falakon túl és látta unokafivérét, aki visszatér Louise-zal. Lazare támogatja Louiset, amint lustán lépeget, egymáshoz dőlnek, suttognak, kacagnak.

- Itt az orvossága, kisasszony - hallatszott hirtelen Veronique mély hangja, amint fölbukkant a háta mögött. Ez felriasztotta álmodozásából.

Az első hét végén Lazare csak kopogtatás után lépett be. Egy reggel, amikor benyitott, észrevette Pauline meztelen karját, amint ágyában fészülködött.

- Óh, bocsánat! - mormogta és visszaugrott.

- Mi az? - kiáltotta Pauline. - Talán megijedtél tőlem?

Erre Lazare már belépett, de nem merte Paulinet megcsókolni. Elfordította fejét, mialatt Pauline rendbeszedte haját.

- Nézd csak, adj ide nekem egy réklit - mondta a leány nyugodtan. - Ott van az első fiókban... Jobban érzem magam, kezdek kacér lenni.

Lazare zavarba jött, mert csak inget talált. Végre, miután Pauline felé hajított egy réklit, az ablak elé állt és így várta meg, amíg a leány állig begombolkozott. Két héttel előbb, amikor azt hitte, hogy Pauline haldoklik, ölébe kapta őt, mint valami kislányt és nem vette figyelembe, hogy meztelen a leány. Most a szoba rendetlensége is zavarta Lazaret. És Paulinera is átragadt Lazare zavara, nem kérte többé olyan intim szolgálatra, mint az imént.

- Veronique, miért nem teszed be az ajtót? - kiáltotta Pauline egy reggel, amikor hallotta, hogy Lazare a folyosón járkal. - Szedj össze itt mindent és add ide ezt a vállkendőt.

Pauline ezalatt napról-napra jobban magához tért. Mily nagy volt öröme, amikor a maga lábán meg tudott állni és ki tudott könyökölni az ablakba, hogy láthassa távolból a vízszabályozó mű előhaladását. Tisztán lehetett hallani a kalapácsütések zaját és látni lehetett azt a hét-nyolc emberből álló munkáscsoportot, amelynek árnyékai - mintha nagy termeszhangyák lettek volna - feketén rajzolódtak a strand fővényére. Apály és dagály közt sietve dolgoztak, aztán a dagály elől hátrálniuk kellett. De Paulinet különösen Lazare fehér kabátja és Louise rózsaszínű ruhája érdekelte, amelyek a napfényben élesen látszottak. Pauline szemével követte őket, mindig felfedezte őket és el tudta volna mondani, mit csináltak egész nap, talán leg-

kisebb mozdulatukig is. Most, hogy a munka derekasan előrehaladt, Lazare és Louise nem mehettek többé messzibbre, nem mehettek a barlangokhoz vagy a meredek sziklapartig. Mindig ott voltak Pauline előtt egy kilométernyire, mintha bábszínházat játszottak volna a végtelen ég kupolája alatt. És Pauline, amint ereje visszatért, lábbadozása vidámságában, túlságosan érezte - tudtán kívül - azt a féltékeny örömet, hogy így velük lehet állandóan.

- No látom, ez szórakoztatja, hogy nézheti a munkásokat, mi? - mondogatta mindennap Veronique, mialatt kisöpörte a szobát. - Hát ez bizony jobb is, mint könyveket olvasni. Ha én olvasok, dézsa lesz a fejem. Magának, kisasszony, vissza kell nyernie a vérét. Nyissa ki jól a száját a nap felé, mintahogy a pulykák teszik. Azok szinte szürcsölik a napfényt.

Veronique rendszerint nem volt beszédes, sőt inkább zárkózottnak tartották. De Pauline-nal barátságosan elbeszélgetett, mert azt hitte, hogy ezzel jól tesz neki.

- Furcsa munka folyik ott! - szólt. - A fő azonban, hogy tessék Lazare úrnak... Igaz, hogy Lazare úr arca nem árul el valami nagy megelégedettséget! De ő büszke, makacs ember és nem hagyja abba, ha bele is szakad. De meg aztán, ha egy percre otthagyja részeges munkáit, azok rögtön rosszul verik be a szegeket.

Miután kisöpört az ágy alatt, folytatta:

- A hercegnő pedig...

Pauline, aki szórakozottan hallgatta, erre a szóra felfigyelt.

- Micsoda hercegnő?

- Hát Louise kisasszonyt értem ezalatt! Olyan Kompóti kisasszony, olyan hercegnőféle ám a Louise kisasszony... Csak látná a szobájában azt a sok kis tégelyt, pomédát, szépítővizet! Ha az ember belép oda, hát a torkát fojtogatja a párfém!... De azért a Louise kisasszony nem olyan szép, mint ön.

- Óh, én csak aféle parasztleány vagyok - felelte Pauline mosolyogva. - Louise nagyon bájos.

Veronique azonban, akit meggyőződése heve elragadott, odakönyökölt Pauline mellé az ablakba:

- Nézze csak, ott látni a kisasszonyt a fövényen! Hát nem olyan, mint valami rákocska! Igaz, hogy messzire van innen és nem látszhatik akkorának, mint a torony... Ah, Lazare úr most az ölébe veszi, hogy a kisasszony cipője meg ne nedvesedjék. Hát nem lehet valami nehéz a Louise kisasszony. Én nem értem, hogy vannak férfiak, akik a csontokat szeretik...

Veronique hirtelen abbahagyta a szót, mert érezte, hogy Pauline mellette megremeg. Veronique mindig visszatért erre a tárgyra, mert fojtogatta az a vágy, hogy mentül többet beszélhessen róla. Mindaz, amit most a házban hallott, látott, a torkán akadt és fojtogatta: Chanteauné és Louise vacsora utáni beszélgetései, amelyekben izekre szedték szét Paulinet - Lazare és Louise titokban váltott mosolyai - az egész hálátlan ház, amely megcsalni készül Paulinet. Ha olyankor, amikor valami szörnyű igazságtalanságot tapasztalt, nyomban fölkereste volna Paulinet, mindent kikottyantott volna a lábbadozó beteg előtt. De félt, hogy ezzel csak betegebbé teszi. Ezért konyhájában maradt, fel-alá járkált, dobálta ide-oda fazekait és fogadkozott, hogy mindez nem tarthat sokáig így, egyszerre csak ki kell robbannia a dolognak. Fenn a lakásban, ha valami nyugtalanító szót elmulasztott, próbálta azt kitalálni a maga megható együgyűségével.

- Hála Istennek! Lazare úr mégse szereti a csontokat! Sokkal jobb izlése van ennél, hiszen Párisban járt... Nézze csak, most leteszi a földre Louise kisasszonyt. Mintha valami gyufát dobna el.

És Veronique, aki félt, hogy még egyebet is kikotyog, kirázta portörülő tollseprűjét, amivel a takarítást befejezte. Ezalatt Pauline révedezve nézte Louise rózsaszínű ruháját és Lazare fehér kabátját, amelyek a munkások sötét foltjai közt csillogtak.

Mikor Pauline lábbadozása véget ért, Chanteau heves köszvényrohamot kapott. Ez arra bírta rá Paulinet, hogy gyöngesége ellenére is lemenjen hozzá. Amikor tehát a leány először hagyta el betegszobáját, ez azért történt, hogy egy beteg ember ágya mellé üljön. Chanteauné pedig dühösen mondhatta el, hogy a házuk valóságos kórház. Egyidő óta férje nem mozdult el soha a sezlongról. A megújuló köszvényrohamok következtében Chanteau egész testében beteg lett. A köszvény a lábaiból a térdébe, onnan a könyökébe és kezeibe ment át. Valamennyi ízülete megdagadt. A *tophus* (csontdaganat) krétája áttetszett a bőrön, fehérlő pontokban, amelyek olyanok voltak, mint a rákszem. Ez már a krónikus, gyógyíthatatlan köszvény volt, az a köszvény, amely megmerevíti és elidomtalanítja a tagokat.

- Óh Istenem, hogy szenvedek! - nyögte Chanteau. - A ballábam olyan merev, mint valami fadarab. Nem tudom mozgatni se a lábam, se a térdem... És a könyököm is hogy ég! Nézd csak meg.

Pauline megállapította, hogy Chanteau balkönyökén gyulladós daganat támadt. Chanteaunak különösen ez az ízülete fájt, ahol nemsokára elviselhetetlen fájdalmakat érzett. Széttárt karral nyögdécselt és nem vette le szemét kezéről, amely nyomorék lett a kidagadt csomóktól és amelynek hüvelykujja mintha kificamodott, összetört volna valami kalapácsütéstől.

- Nem tudok tovább ebben a helyzetben maradni. Kell, hogy segítségemre légy... Pedig oly jó fekvést találtam! És megint előlről kezdődik a nyavalyám. Úgy érzem, mintha csontjaimat fűrészelnék... Próbálj kicsit fölemelni engem.

Egy órában húszszor is meg kellett változtatni helyzetét. Állandóan nyugtalan félelem gyötötte és enyhülést remélt, keresett. De Pauline még oly gyöngének érezte magát, hogy nem mert neki egyedül segítségére lenni. Halkan mondta:

- Veronique, fogjuk meg óvatosan ketten.

- Nem, nem, Veronique nem kell! - kiáltotta Chanteau. - Nagyon ráz.

Paulinenak tehát magának kellett hozzálátnia a dologhoz, úgyhogy beleropogtak a válla csontjai. És bármily óvatosan fordította is meg a beteget, Chanteau akkorát kiáltott, hogy Veronique elfutott előle. A szolgálóleány esküdözött, hogy csak olyan szent türelmű lény képes undorodás nélkül az ily dolgot végezni, mint Pauline kisasszony. Meg talán a jó Isten is elmenekült volna Chanteau úr jajgatására.

De a köszvényrohamok idővel kevésbé fájdalmasak lettek, bár nem szüntek meg és éjjel-nappal tartottak, kétségbeejtő rosszulléttel jártak és mérhetetlen kínokat okoztak a betegnek a mozdulatlanság aggodalmával. A betegnek már nemcsak a lábát rágta valami féreg, hanem mintha egész testét valami malomkő zúzta, törte volna makacsul. És enyhülésre egyáltalán nem volt kilátás. Pauline nem tehetett egyebet, mint hogy a beteg mellett maradt, túrta széleyeit és mindig kész volt a beteget más helyzetbe átfordítani anélkül, hogy ezzel egy órai nyugalmat is szerzett volna Chanteaunak. A legrosszabb az volt a dologban, hogy a szenvedés igazságtalanná és gorombává tette, oly nyersen beszélt Paulinenal, mintha valami ügyetlen cseléd lett volna:

- Ejnye, épp oly ügyefogyott vagy, mint Veronique!... Csak vájkálj ujjaiddal a testemben! Olyan kezed van, mint egy zsandárnak!... Hagyj békén! Nem akarom, hogy többé hozzám nyúlj!

Pauline nem felelt. Azzal a lemondással, amelyen nem fogott ki semmi, megkettőzte gyöngédségét. Ha érezte, hogy a beteg nagyon ingerlékeny, egy percre elrejtőzött a függöny mögé, hogy Chanteau lecsillapuljon azáltal, hogy nem látja őt. A függöny mögött aztán Pauline halkán sírt, nem a szegény beteg gorombaságai miatt, hanem azért, mert a rettenetes mártíromság rosszá tette Chanteaut. És hallotta, amint a beteg nyöszörögve, félhangon nyögdécselt:

- Elhagyott a szívtelen!... Hát én akár föl is fordulhatnék és nem volna itt senki más, hogy lefogja a szemem, mint Minouche, a macska. Hát lehetséges Isten előtt, hogy egy keresztényt így magára hagyjanak... Fogadok, hogy a konyhába ment levest enni.

Egy pillanatig még habozott, még jobban dörmögött, végre elhatározta magát és szólt:

- Itt vagy, Pauline?... Gyere, segíts átfordulni, így nem maradhatok... Próbáljuk meg a baloldalon, leszel szíves?

Chanteaut gyöngédség fogta el, bocsánatot kért Paulinetól, hogy goromba volt vele. Néha azt kívánta, Pauline hívja be Mathieut, hogy ne legyen egészen egyedül. Azt hitte, hogy a kutya jelenléte jó hatással lesz rá. De Chanteau különösen a cicában talált hű társra, mert Minouche szerette a betegek csöndes, zárt szobáit és most naphosszat ott gubbasztott egy karosszékben, szemben Chanteau ágyával. Ha a beteg jajgatott, a macska ülve maradt és kerek szemével a szenvedő betegre nézett. Szemében méltatlankodó meghökkenés ült, mint egy bölcs lényében, akit megzavartak nyugalomban. Miért is csinálja ez az ember azt a kellemetlen és fölösleges lármát?

Valahányszor Pauline kikísérte Cazenove doktort, megkérte:

- Nem adhatna, doktor úr, morfiuminjekciót a betegnek? Fáj a szívem, ha hallom, mennyire szenved.

Az orvos nem akart injekciót adni. Mire is jó az? Utána a roham annál erősebb. Minthogy a szalicil csak súlyosbította a betegséget, az orvos nem akart új gyógyszerrel kísérletezni. Csak azt emlegette, hogy ha majd a krízis elmúlik, tejkúrával fog megpróbálkozni. Addig pedig abszolút diétát, diuretikus italokat rendelt az orvos és semmi mást.

- Alapjában véve - mondogatta a doktor - Chanteau úr most fizet meg azokért a jó falatokért, amiket szeretett. Szerette a vadpecsenyét, a fegyverrel ejtett madarakat, hiszen láttam a tollakat. Én bizony eléggé óvtam, úgyhogy ha most szenved, annak az az oka, hogy nem tudott lemondani a jó konyháról és inkább kitette magát a velejáró veszélyeknek... De az igazságtalanság az volna, ha maga, gyermekem, visszakerülne az ágyba. Legyen okos, nagyon kérem erre, mert mai egészségi állapotában kímélnie kell magát.

Pauline azonban nem kímélte magát, minden idejét feláldozta és elvesztette közben időérzékét, élet-érzékét a hosszú órák alatt, amelyeket nagybátyja betegágyánál töltött, miközben fülében zsongtak a panaszos nyögések, amik ott reszkettek a szoba levegőjében. Annyira a betegszoba hatása alatt volt, hogy egészen megfeledkezett Lazareról és Louiseról, akikkel csak futólag váltott néhány szót ama ritka pillanatokban, amikor keresztülment az ebédlőn. Egyébként a vízszabályozó mű elkészült és a szerelmes párt a hatalmas esőzések a szobában tartották fogva egy hét óta. Ha Paulinenak eszébejutott, hogy azok ketten együtt vannak, megnyugtatta az a tudat, hogy a közelében vannak.

Chanteauné még sohase látszott annyira elfoglaltnak, mint ezekben az időkben. Felhasználta, mint mondta, azt a zavart, amit férje válságos állapota okozott a családjában és átvizsgálta iratait, számadásait, levelezését. Ebéd után tehát bezárkózott szobájába és ott hagyta Louiset, aki viszont nyomban Lazarehoz sietett, mert nem szerette az egyedülletet. Ez a szokása állandósult és Lazare meg Louise ebédidejéig együtt voltak abban a nagy szobában, amely sokáig Pauline dolgozó- és pihenőhelye volt. A fiatalember keskeny vaságya mindig ott volt a

paraván mögött, míg a zongorát por lepte el és az óriási asztal eltűnt iratok, könyvek, füzetek halmaza alatt. Az asztal közepén, két csomag szárított tengeri hinár közt, ott volt a vízszabályozó mű mása - nem nagyobb, mint egy kis csecsebecse - késsel a fenyőfába vésve és eszébe juttatta az embernek Lazare nagyapjának mesterművét, a hidat, amelynek üveges szekrénykéje az ebédlőt díszítette.

Lazare egy idő óta idegesnek látszott. Munkásai csapata miatt kétségbe volt esve. Abbahagyta munkáját, mint valami túlnehéz robotot, anélkül, hogy élvezte volna elkészült munkája örömét. Más tervek foglalták le, zavaros, jövőbeli tervek, caeni terek terve, munkatervek, amelyekről nagy boldogulását várta. De sohase tett egyetlen komoly lépést sem, visszaesett lomhaságába, amely elkésértette. Óráról-órára erőtlenebbnek, gyávábbnak érezte magát. Elkényszeredettséget csak fokozta annakidején idegeinek az a megrázkódtatása, amelyet Pauline betegsége miatt érzett és ebből lett az az örökös vágya friss levegő és heves testi izgalom után, mintha valami felsőbb szükségyszerűségnek engedelmessé válna és bosszút akarna állni az elviselt fájdalmakért. Louise jelenléte csak serkentette lágát. Louise nem tudott vele beszélni anélkül, hogy vállára ne támaszkodott volna, szemébe ne lehelte volna bájos kacajait. A leány macskaszerű kecsessége, kacérságának illata, kellemességének baráti és bűvölő odaengedése végre is megmámorosították Lazaret. Beteges vágya támadt, amely ellen lelkiismerete küzdött. Anyja házában kikezdeni gyermekkori barátnőjével: ezt lehetetlennek tartotta. Becsületérzése megbénította karját, ha játékosan megölelte Louiset és vérét hirtelen tűz forralta föl. Ebben a küzdelemben sohase villant föl előtte Pauline arca: Pauline bizonyára nem sejt semmit és úgy ki lehet játszani, ahogy a férj a szolgálóval szokta megcsalni feleségét.

Éjjelenként Lazare saját maga számára mindenféle históriát talált ki: A szolgálatból elbocsátották Veronique-ot, aki már tőrhetetlen lett. Louise semmi más csak egy kis cseléd, akihez meztőláb onson. Milyen nehéz rendet teremteni az életben! És így Lazare reggeltől-estig mindjobban túlozta a nők és a szerelem dolgában való pesszimizmusát, amely vad ötletekben tört ki belőle. Minden baj a nőktől származik, akik ostobák, könnyelműek, vágyaikkal örökössé teszik a fájdalmat. A szerelem csak öncsalás: az élni akaró jövő nemzedékek önző tolazkodása. Az egész schopenhaueri filozófia feltámadt, oly brutalitásokkal fűszerezve, amelyeken Louise pirulva nagyokat mulatott. És lassankint mindjobban megszerette Louiset, igazi szerelem lett bösz megvetéséből. Lazare ebbe az új érzésébe azzal a mohósággal vetette magát, amely minden első lépését jellemezte, ha cserkészett a boldogság után, ami mindig kudarcba fűlt.

Louisenál sokáig csak kacér, természetes játék volt az egész. Szerette a vele szemben megnyilvánuló figyelmességeket, suttogó bókokat, egy szeretetreméltó férfi minden virágos hódolatát és nyomban szomorúnak, árvának érezte magát, ha nem foglalkoztak vele. Szüzies érzéke még aludt. Nem jutott tovább a szerelmes turbékolásnál, az apró kis bizalmasságoknál, amelyek a mindennapi udvarlással járnak. Ha Lazare egy percre elhagyta őt, hogy levelet írjon vagy elmerüljön valami hirtelen támadt búskomorságába, amelynek semmi reális oka nem volt, - ilyenkor Louise oly szerencsétlennek érezte magát, hogy elkezdte Lazaret ingerelni, provokálni, mert inkább veszélynek tette ki magát, semhogy elhanyagolják. Később mégis félelem szállta meg, amikor a fiatalember lehelete úgy érintette finom nyakát, mint valami forró láng. A nevelőintézetben nem hiába töltött hosszú éveket, teljesen tisztában volt vele, mily veszedelem fenyegeti. És ettől a perctől fogva abban a gyönyörűsége és egyben rémült várakozásban élt: meg fog-e történni vele a szerencsétlenség? A legkevésbé sem vágyott rá, hidegen se tudott vele számolni. Azt gondolta, hogy el tudja kerülni a veszedelmet, amelynek folytonosan kitétte magát. Egész boldogsága ebből a női bőrre menő játékból, engedékenységből és visszautasító viselkedéséből állt.

Odafönn a nagy szobában Lazare és Louise oly közel érezték egymást egymáshoz. A bűnrészes család el akarta őket veszejteni: a férfi fel volt dűlva, betege volt a magánosságának; a

nőt pedig megzavarták a bizalmas részletek, amelyeket szenvedélyesen adott fiáról Chanteauné. Lazare Louise-zal a nagy szobába vonult azzal az ürüggyel, hogy ne hallja annyira köszvényben gyötrődő apja jajgatását. És ott éltek e szobában, nem nyúltak könyvhöz, nem nyitották ki a zongorát, csak sajátmagukkal voltak elfoglalva, egymást szédítették végtelen beszélgetéssel.

Azon a napon, amikor Chanteau rohama tetőfokát érte el, az egész ház remegett a beteg jajgatásától. Hosszú, hosszú, velőtrázó ordítások, sirámok voltak ezek, mint valami fojtogatott állat üvöltései. A villásreggeli után, amelyet Chanteauné kétségbeesett idegességgel mohón fogyasztott el, a ház asszonya visszavonult ezzel a kijelentéssel:

- Nem bírom ki, magam is elkezdenék így üvölni! Ha valaki keres, a szobámban vagyok, írok... Lazare, vidd magaddal a szobádba Louiset. Bujjatok el és te, Lazare, vidítsd föl szegény Louise-et, mert itt aztán alapos multságban van része!

Hallatszott, amint a felső emeleten Chanteauné dühösen becsapta szobája ajtaját, míg fia és Louise a felette lévő emeletre igyekeztek.

Pauline visszatért nagybátyja betegágyához. Csak ő volt nyugodt az egész házban, mert részvétet érzett a beteg óriási kínjaival szemben. Ha már nem tehetett mást, mint hogy a beteg mellett maradjon, a szerencsétlen embernek legalább azt a vigasztalást akarta nyújtani, hogy ne kelljen egyedül szenvednie. Érezte, hogy a beteg jobban viseli el a szenvedést, ha Paulinera néz, még ha nem is szól hozzá egy szót sem. Órákhosszat ült ágya közelében és nagy, részvét-teljes szemével sikerült kissé lecsillapítania a beteget. De ezen a napon Chanteau feje hátrahanyatlott a párnáról, széttárt karral, könyökében égő fájdalommal feküdt, nem látta Paulinet, sőt még jobban ordított, ha a leány feléje közeledett.

Négy óra felé Pauline kétségbeesetten kereste föl Veronique-ot a konyhában, miközben nyitvahagyta az ajtót. Ugyanis nyomban vissza akart térni.

- Valamit mégis kellene csinálni Chanteau úrral - mondta halkán. - Meg akarom próbálni a hidegvizes borogatást. A doktor azt mondta, hogy ez veszedelmes, de néha használ... Törülközőkre volna szükségem.

Veronique átkozottan rosszkedvű volt:

- Törülközőkre!... Az imént voltam fenn és törülörongyokat kértem tőlük. Hát majd megettek!... Ugy látszik, ma nem szabad őket háborgatni. Érdekes!

- Nem kérnél Lazaretől törülközőket? - kérdezte Pauline, aki nem értette meg Veronique szavait.

Veronique elvesztette türelmét, csipőre tette két kezét és meg gondolás nélkül kiáltotta:

- Jó helyre küld! Azok épp nyalják, falják egymást!

- Micsoda? - dadogta Pauline, aki feltűnően elsápadt.

Veronique maga is meg volt döbbenve a saját szavától. Vissza szeretne volna vonni a bizalmas közlést, amely már oly régóta fojtogatta. Valami magyarázatot, hazugságot keresett, de nem talált semmi okosat. Megragadta Pauline csuklóját, óvatosságból. De a leány egy rántással kiszabadította magát, a lépcsőházba rohant, mint az örült. A harag fojtogatta, úgyhogy Veronique nem mert utána menni: visszatorpant attól a sápadt álarctól, amelyben nem ismert rá Paulinera. A ház, úgy látszott, álomba merült. A felsőbb emeleteken csönd honolt. Csak a földszintről hangzott föl Chanteau üvöltése, amely megrázkódtatta a holtcsöndes levegőt. Pauline egy ugrással az első emeletre szökött föl, de nagynénjébe ütközött. Chanteauné ott állt előtte a lépcsőházban és elzárta az utat, mint valami ör, aki már alkalmasint hosszú idő óta figyel.

- Hová mész? - kérdezte a ház asszonya.

Pauline, akit a váratlan akadály meghökkentett, fölingerelt, nem tudott semmit felelni. Végre kinyögte:

- Engedj!

És rettenetes mozdulatot tett, amely elől Chanteaunénak meg kellett hátrálnia. Pauline most egy újabb szökéssel fenn termett a második emeleten. Ez alatt nagynénje kővémeredten karját az égnek emelte, anélkül, hogy egy hang jött volna ki torkán. Paulineban viharosan lázadt föl minden érzése. Ez a vihar szelid, vidám természetéből szabadult ki - gyermekkorában ilyenkor mindig elájult. Azt hitte Pauline évek hosszú sora után, hogy ebből kigyógyult már. De a féltékenység forgószele elkapta, még pedig oly hevesen, hogy ha megáll, összetörte volna magát.

Mikor Pauline fölért Lazare ajtaja elé, egy ugrással az ajtó előtt termett. A kulcs megfordult a zárban, az ajtó szárnya a falhoz csattant. Az, amit Pauline maga előtt látott, őriöngővé tette. Lazare odaszorította Louiset háttal a szekrénynek és csókokat harapott állából, nyakából. Louise félig aléltan, a férfitől való félelmében, odaadta magát. A szerelmespár kétségkívül játszott, de játéuk rosszul végződött.

Egy pillanatilag dermedt csend állt be. Mind a három embernek a szeme összevillant. Végül Pauline felkiáltott:

- Te aljas! aljas!

Különösen a nő árulása ejtette kétségbe. Megvető mozdulattal félre intette Lazaret, mint valami gyermeket, akinek gyöngeségével tisztában volt. De ez a Louise, akivel tegező barátságban volt és aki elrabolta tőle férjét, mialatt ő lenn a betegszobában beteget ápolt!... Megragadta vállánál fogva, rázogatta, meg akarta verni:

- Mondd, miért tetted ezt?... Gyalázat, amit csináltál. Érted?

Louise tétova szemmel, fejét vesztve, dadogta:

- Ő erőszakoskodott, csaknem összetörte a csontjaimat.

- Ő? Ugyan ne mondj ilyent. Hiszen könnyekre fakadt volna, ha csak a kisujjaddal meglököd!

Paulinet még jobban fölizgatta a szoba, amelyben voltak: Lazare szobája, ahol Lazareral ő is szerelmeskedett, ahol szintén érezte egykor a forróságot ereiben, amint a fiatalember lázas leheletével feléje közeledett. Mit tegyen ezzel a nővel, hogy boszút álljon rajta? Ostoba zavarban volt a férfi, aki végül elhatározta, hogy beleavatkozik a dologba, amikor Pauline oly erősen lökte el magától Louiset, hogy ez vállával a szekrénynek esett neki.

- Nézd... én félek saját magamtól... Takarodj!

És ettől fogva csak ez a szó jött Pauline ajkára: „Takarodj!” Ezt hajtogatta a szobán keresztül, ezt kiáltotta bele a folyosó csöndjébe, ezzel rohant le a lépcsőkön. És lihegte egyre:

- Takarodj! Takarodj!... Szedd össze sátorfádat! Takarodj!

Ezalatt Chanteauné ott állt az első emeleti pihenőn. Oly gyorsan folyt le a jelenet, hogy nem volt ideje beleavatkozni. De most visszanyerte hangját. Egy kézmozdulattal meghagyta fiának, hogy zárkózzék be szobájába, aztán próbálta csillapítani Paulinet. Eleinte meglepetést színlelt Chanteauné. Pauline, aki addig üzte, kergette Louiset, amíg ez ama szoba elé ért, ahol aludni szokott, még mindig kiáltozott:

- Takarodj Takarodj!

- Mi az, hogy „takarodj”? - szólt Chanteauné. - Megbolondultál?

Pauline ekkor eldadogta, hogy mi történt. Remegett a fölháborodástól. Az ő egyeneslelkűsége Louise cselekedetét a leggyalázatosabb, megbocsáthatatlan, menthetetlen tettnek tartotta. És mennél jobban gondolt erre, annál izgatottabb lett, mert borzadt a hazugságtól és csak hűséggel tudott szeretni. Aki egyszer odaadta magát, ne lépjen többé vissza.

- Takarodj! - kiáltotta Louise felé. - Azonnal csomagolj össze!... Takarodj!

Louise egészen meg volt zavarodva, nem talált egy szót sem saját védelmére és már kihúzott egy fiókot, amelyben ingei voltak. De Chanteaunét elfogta a harag.

- Maradj, Louise!... Elvégre ki az úr ebben a házban?... Ki mer itt helyettem parancsolgatni és elküldeni az embereket?... Hallatlan! Hiszen nem vagyunk a vásárcsarnokban!

- Hát nem érted? - kiáltotta Pauline. - Rajtaptam Louise-t odafenn Lazare-ra!... Lazare csókolta.

Lazare anyja vállat vont. Minden összegyülemlett dühe egyetlen és gyalázatosan gyanúsító mondatban tört ki belőle:

- Enyelegtek. Mi van ebben?... Hát amikor te ágyban feküdtél és Lazare ápolt téged, olyan gyakran bedugtuk-e mi az orrunkat, hogy voltaképp mit csináltok?

Pauline izgalma hirtelen lehűlt. Ott állt mozdulatlanul, roppant sápadtan, megdermedve attól a vádtól, amely most saját fejére hullott vissza. Most hát végül ő a bűnös és nagynénje szörnyű dolgokat tesz fel róla!

- Mit akarsz ezzel mondani? - kérdezte Chanteaunétól. - Ha ezt elhitted volna rólam, akkor aligha túrtél meg volna házadban!

- Eh, eléggé felnőtt emberek vagytok! De én nem akarom, hogy a fiam helytelenül viselkedjék továbbra is... Ne állj útjába azoknak, akik még tudnak tisztességes asszonyokká tenni nőket.

Pauline egy pillanatig némán állt ott. Tágranyílt szeme Chanteaunéra meredt, aki viszont elfordította tekintetét. Pauline fölment a szobájába, miután száraz hangon kijelentette:

- Jól van, akkor hát én megyek el innen.

Ujra csönd állt be, nehéz csönd, amelyben az egész ház mintegy ájuldozott. És ebben a hirtelen támadt némaságban újra felhangzott Chanteau panaszos ordítószava, mint valami haldokló és elhagyott állat üvöltése. Szünet nélkül hallatszott ez a jajgatás, mind jobban erősödött, legyőzte a többi zajt.

Chanteauné most már megbánta azt a gyanúsítást, amely kiszaladt száján. Érezte, hogy helyrehozhatatlan sértést követett el. Megremegett arra a gondolatra is, hogy Pauline beválthatja fenyegetését: tüstént távozik a házból. Amilyen bolond ez a leány, mindenre képes. És mit fognak mondani az emberek róla, a ház asszonyáról és férjéről, ha gyámleányuk elszalad és mindenütt elhíreszteli, miért szakított Chanteauékkal? Pauline esetleg Cazenove doktorhoz menekül, amiből borzalmas botrány kerekedhetnék ezen a vidéken. Chanteauné zavarának mélyén ott lappangott a fenyegető mult, félelem az elveszett pénztől, amelyet most ellenük fordíthatnak.

- Ne sírj, Louise - mondogatta Chanteauné, akit újra elfogott a düh. - Amint látod, már megint benne vagyunk a csávában, Pauline hibájából. És mindig ezek az erőszakos fellépések. Az ember nem élhet békében!... El fogom ezt a dolgot igazítani.

- Könyörgök - szólt Louise, - engedje meg, hogy távozhassam. Nagyon szenvednék, ha itt maradnék... Paulinenak igaza van. Én el akarok innen menni.

- De semmiesetre se ma este. Kell, hogy én adjalak át apádnak... Várj, megnézem, igazán csomagol-e Pauline.

Chanteauné óvatosan hallgatózott Pauline ajtajánál. Hallotta, amint a leány sietős lépésekkel járt fel-alá, szekrényeket nyitogatott és bezárt. Egy pillanatig az az eszméje támadt, hogy bemegy hozzá, magyarázkodást fog kierőszakolni, amelynek végén az egész dolog könnyekben fog felolvadni. De Chanteauné félt, hogy dadogni fog, el fog pirulni Pauline előtt. És ez még jobban szította gyűlöletét a leány iránt. És ahelyett, hogy bekopogott volna hozzá, lement a konyhába nesztelen lépésekkel. Egy ötlete támadt.

- Hallottad azt a színházat, amit Pauline kisasszony csinált nekünk megint? - kérdezte Veroniquetól, aki örülten pucolni kezdte rézedényeit.

A leány beledugta orrát a fényesítő pasztába és nem felelt semmit.

- Pauline kisasszony kezd elviselhetetlen lenni. Én már nem tudok reá hatni... Képzeld csak, itt akar minket hagyni. Abbizony, már szedi is össze a holmiját... Nem mennél föl hozzá? Próbálj okosan beszélni a fejével.

És miután sokáig nem kapott választ, Chanteauné megkérdezte:

- Süket vagy?

- Azért nem felelek, mert nem akarok!... - kiáltotta harsányan Veronique magánkívül és úgy dörgölt egy gyertyatartót, hogy a körmei majd bele nem szakadtak. - Pauline kisasszonynak igaza van, ha elmegy. Az ő helyén én már rég megszöktem volna innen.

Chanteauné tátott szájjal, ámulva hallgatta ezt a szó-özönt.

- Én nem szoktam fecsegni, nagysága, kérem, de ha nagyon piszkálnak, akkor én mindent megmondok... Hát bizony én kihajítottam volna a tengerbe Pauline kisasszonyt, amikor idehozták a házba. Csakhogy nem bírom nézni, hogy valakivel rosszul bánnak. És maguk annyira gyötörték a kisasszonyt, hogy most már én kenynék le néhány pofont annak, aki a kisasszonyhoz merne nyúlni... Eh, bánom is én, adja ki a nagysága a kétheti béretem. Én majd elmondom Pauline kisasszonynak, amit még nem tud. Az ám, elmondom mindazt, amit maguk csináltak. Azzal a becsületes képükkel!

- Elhallgass, te örült! - mormogta az öreg hölgy, akit nyugtalanított ez az újabb jelenet.

- Nem, én nem hallgatok tovább... Gyalázatosság, amit csináltak. Érti? Már évek óta gyűlik bennem. Nem elég, hogy elszedték a kisasszony pénzét. Most még a szívét is négy darabra akarják vágni?... Oh, én tudom, amit tudok, láttam az egész csalafintaságot... És tudja, mit? Lazare úr talán nem olyan fifikus, mint ön, de ő se jobb, a deákné vásznánál. Ő is belefojtaná a vízbe Pauline kisasszonyt, ha érdeke kívánja és hogy baja ne legyen a dologból... Szent Isten! Vannak emberek, akik csak azért jönnek a világra, hogy mások felfalják őket!

Meglobogtatta rezes gyertyatartóját, aztán felragadott egy üstöt, amely úgy kongott, mint a dob, mialatt ronggyal csiszolta. Chanteauné mérlegelte magában, ne dobja-e ki Veronique-ot? Végül úrrá lett magán és hidegen kérdezte:

- Hát nem akarsz beszélni Pauline kisasszonnyal?... Az ő érdekében kellene vele beszélned, hogy ne csináljon bolondságokat.

Veronique újra nem felelt. Végül ezt dörmögte:

- Nem bánom, fölmegek hozzá... Ésszel köll élni és abból még nem fakadt jó, ha valaki bolond fejjel csinált valamit.

Csak annyi időt vett magának, hogy megmossa a kezét. Aztán levetette piszkos kötényét. Mikor végre elszánta magát arra, hogy kinyissa a folyosó ajtaját, siralmas zaj csapott feléje. Chanteau jajveszékelt szakadatlanul, idegtépően. Chanteaunénak, aki nyomon követte a leányt, egy ötlete támadt és halkán, sürgetően szólt a szolgálóhoz:

- Mondd meg Pauline kisasszonynak, hogy nem hagyhatja itt az urat ilyen állapotban. Megértetted?

- Óh, hogyne, - felelte Veronique. - Az úr derekasan ordít, annyi szent.

Veronique fölment a lépcsőn, ezalatt Chanteauné fejét a férje szobája felé fordította, amelynek ajtaját óvakodott betenni. A jajgatások megrekedtek a lépcsőházban és erősen visszhangzottak a kongó emeleteken. Odafenn Veronique ráakadt Paulinera, aki már épp távozni akart. A legszükségesebb holmija már be volt csomagolva és az volt a szándéka, hogy a többiért másnap elküldi Malivoire apót. Pauline közben megnyugodott. Nagyon sápadt, kétségbeesett volt még mindig, de már hidegen, harag nélkül gondolkodott.

- Vagy ő, vagy én! - felelte Pauline a szolgálóleány minden szavára. A viláért se nevezte volna Louiset a nevének.

Amikor Veronique ezt a választ meghozta Chanteaunénak, a ház asszonyát épp Louise szobájában találta. Louise is fel volt öltözve és makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy azonnal távozik. A kisasszony reszketett és minden neszre összerázkódott. Chanteaunénak bele kellett nyugodnia Louise távozásába. Elhozatta Verchemontból a pék fogatát és elhatározta, hogy maga fogja elkísérni Louiset Léonie nagynénjéhez, aki Arromanchesben lakott. A nagynéninek majd beadnak valami históriát. Ürügyül felhozzák majd Chanteau betegségét, elviselhetetlen jajgatását.

Chanteaunét és Louiset Lazare segítette be a kocsiba. A két nő elutazása után Veronique az előcsarnokban tele torokból ordította:

- Lejöhet már, kisasszony, nincs itt többé senki.

A ház üresnek látszott. Ismét csönd uralkodott és a beteg ember folytonos siráma annál erősebben hallatszott. Lazare, aki visszajött az udvar felől, szembetalálkozott Pauline-nal. Egész teste idegesen remegett. Lazare egy pillanatra megállt. Kétségkívül vádolni akarta magát és bocsánatot akart kérni. De a könnyek fojtogatták és gyorsan visszatért szobájába, anélkül hogy egy szót is tudott volna mondani. Pauline száraz szemmel, komoly arccal lépett be nagybátyja szobájába.

Chanteau még mindig hanyattfeküdt és keresztben az ágyon: karját széttárta és feje hátrahanyatlott a párnán. Nem mert többé megmoccanni. Talán még Pauline távollétét se vette észre. Lehunyta szemét, kinyitotta száját, hogy kénye-kedvére ordíthasson. A háznak semmi-féle zaját nem hallotta. Az ő dolga nem volt más, mint hogy jajgasson lélezete fogytáig. Mindinkább elnyújtotta keserves panaszait kétségbeesésében, úgyhogy végül már kellemetlen kezdett lenni Minouchenak, akinek négy kölyke született reggel, de ezt már elfeledve, boldogan dorombolt a karosszékben.

Amikor Pauline elfoglalta megint a beteg mellett a helyét, nagybátyja oly rémesen ordított, hogy a macska felállt és nyugtalanul fülelt. Merőn nézte Chanteaut, annak a bölcs lénynek érthető felháborodásával, akit kizavartak nyugalmából. Ha nem lehetett tovább nyugodtan dorombolni, az egész dolog nem ért semmit. És zászlósan feltartott farkával eloldalgott Minouche.

VI.

Amikor Chanteauné este pár perccel az ebéd előtt hazaérkezett, nem esett többé szó Louiseról. Egyszerűen beszólította Veronique-ot, hogy húzza le a cipőit. A ballába nagyon fáj.

- Szent Isten! nem is csoda, - jajgatott a leány, - meg is dagadt. - Valóban a cipőbőr varrásának vörös nyoma maradt a puha fehér húsban. Lazare, aki lejött, megnézte.

- Túl sokat gyalogolhattál, - mondta.

Azonban épen csak hogy átment az Arromancheson. Végül is, ezen a napon sokat fulladozott, néhány hónap óta egyre nehezebben lélezkzik. Azonban mégis a cipőit okolta.

- Azok a cipészek nem képesek rászánni magukat, hogy elég magas lábfejet csináljanak... mihelyt felcsatolom a cipőket, az kész kínszenvedés.

Papucsban azonban már nem fáj többé a lába, tehát nem is törődtek vele tovább. Másnapra a daganat a csuklóig terjedt, azonban a rákövetkező éjszakán tökéletesen eltűnt.

Elmúlt egy hét. Az első ebéden, melyen Pauline az anya és a fiú jelenlétében a katasztrófa estéjén részt vett, mindenki igyekezett mindennapiasnak beállítani az arcát. Egyetlen célzás sem történt, úgy látszott, mintha semmi sem történt volna köztük. A családi élet gépiesen folytatódott, ugyanazok a kedveskedő szokások követték egymást, a jónapot-, a jóestét-kívánások és a maga idejében a rendes csókolódzás. Mégis, amikor oda guríthatták Chanteaut szorosán az asztalhoz, az általános megkönnyebbülést hozott. Ezúttal térdei megmerevedtek, s lehetetlenné vált számára a felállás. Azonban örült az aránylagos nyugalomnak, amennyire fájdalma csak engedte, anélkül, hogy övéi öröme vagy bánata érintette volna, teljesen belemerült jobban-léte önzésébe. Amikor Chanteauné megkockáztatta, hogy csevegjen Louise hirtelen elutazásáról, könnyöggött neki, hogy ne beszéljen ezekről a szomorú dolgokról. Pauline, mióta kiszabadult nagybátyja szobájának fogságából, igyekezett egy s mással foglalkozni, anélkül, hogy sikerült volna kínszenvedéseit palástolni. Mindenek felett az esték váltak kínosakká, a szokásos békességnek mimelése alól mindig kiütközött a kínos érzés. Jóllehet, hogy ez így az egykori életet láttatta a maga megismétlődő mindennapi apróságaival; hanem bizonyos ideges mozdulatokból, sőt még egy-egy szótlanságból is mind átérezték a benső szakadást, a sebet, melyről nem beszéltek, de amely egyre nagyobbodott.

Lazare eleinte megvetette önmagát. Paulinenak erkölcsi fölénye, egyenessége, tökéletessége szégyennel és haraggal töltötte el. Miért nem volt meg a kellő bátorsága, hogy nyíltan meggyónjon neki és bocsánatot kérjen tőle? Elmondotta volna neki a kalandot, érzékeinek a felkorbácsoltságát s hogy a kacér nő illata megrészegítette; Pauline nagyon is eszes volt ahhoz, hogy meg ne értette volna őt. Ettől leküzdhetetlen akadály tartotta vissza; rettegett, hogy még inkább lealacsonyodnék a fiatal leány szemében olyan magyarázattal, melyben talán dadogna, mint valami gyermek. Azután habozó ingadozásának oka volt egy újabb hazugságtól való félelme, mert Lujza mindig kísértette, mindig viszontlátta, különösen éjjel, azzal az égető sajnálattal, hogy nem tehetné a magáévá, jóllehet, már ajkai tüzetől alétlan tartotta karjai közt. Akaratlanul is, hosszú sétái szüntelenül az Arromanches felé vitték. Egyik estén elérte Léonie néni kis házát, körül sompolyogta a falat és hirtelen elmenekült, amikor egyik ablak megzörrent. Szinte megzavarodott a rossz-tettől, amelyet el akart követni. Ilyesmik fokozták feszélyezettségét, mert lelkiismerete érezte méltatlanságát; elítélte magát, anélkül, hogy vágyát meg tudta volna ölni; ez a küzdelem egyre kiújult; sohasem szenvedett még annyi kint határozatlanságáért. Arra maradt csak elegendő becsületessége és ereje, hogy kerülje Paulinet és azzal megkímélje magát a legutolsó aljasságtól: a hamis esküdözésektől.

Talán még mindig szerette, hanem a másikkal ingerlő jelensége szüntelenül előtte lebegett; letörölte a múltat, elzárta a jövőt.

Pauline, a maga részéről, várta, hogy az ifjú mentegesse magát. A leány a maga első felháborodásában megfogadta, hogy nincs számára bocsánata. Később azonban titokban szenvedett amiatt, hogy nem bocsáthat meg. Miért hallgat, miért az a lázas arc. Minden nap távozik hazulról, mintha félne, hogy vele egyedül marad. Ő kész volna meghallgatni őt és mindent elfelejteni, ha csak kevés megbánást mutatna is. A várt kimagyarázás nem történt meg; feje dolgozott, az egyik elgondolásból a másikba ment át, mialatt valami büszkeség szótlanná tette; amint a kínos napok lassúsággal leperegtek, annyira győzedelmeskedett magán, hogy végül visszanyerte az egykori tevékenykedő leány külszínét; azonban ez a szép, bátor nyugalom minden percnek egy-egy kínszenvedését palástolta; esténként zokogott a szobájában, és jajgatását belefojtotta a párnájába. Senki sem beszélt házasságról, jóllehet láthatólag mindenki arra gondolt.

Megérkezett az ősz; mit csináljanak?! Mindenki kitért a nyilatkozás elől, látszott, hogy véleményét mindenki későbbre halasztja, majd amikor újra szóba merik hozni.

Chanteauné életének ez a korszaka volt az, amelyben elvesztette nyugalomát. Máskor is emésztette magát, hanem az a néma munka, mely pusztította benne a jó érzéseket, úgy látszik, elérkezett a rombolás e végső időszakához, sohasem látszott ennyire kiegyensúlyozatlannak, ennyire ideges láztól elpusztultnak. Az a szükségesség, hogy fékeznie kellett magát, még jobban kiterjesztette baját. Szenvedett a pénz miatt, dühöngött a pénzért s ez lassanként fokozódott s magával sodorta az ésszt és a szívet. Mindig Paulinera tért vissza, most Louise távozásáért is őt vádolta, mint valami ragadozót, aki elrabolta a fiát. Vérző seb volt a lelkében, mely ellentállott annak, hogy behegedjen; kicsiségek is folyton megduzzasztották; nem felejtett el egyetlen mozdulatot sem, még mindig hallotta a kiáltást: „Takarodj” és azt képzelte, hogy őt is elűzik és a család boldogságát és vagyonát kiteszik az utcára. Éjjel, amikor félálomban vergődött, teljes rosszulletben, odajutott, hogy már sajnálta, miért nem szabadítja meg őket a halál ettől az átkozott Paulinetól. Tervek, bonyolult számítások tülekedtek benne, anélkül, hogy a legkisebb módját is találta volna a fiatal leány elnyomásának. Ugyanakkor valami fajtája a visszahatásnak megkétszerezte fia iránti szeretetét; úgy imádkozta, ahogy talán még bölcsőjében sem, amikor ölében teljesen az övé volt. Reggeltől estig őt követték nyugtalan tekintetei. Mikor egyedül maradtak, átkarolta, csókolta, és könnyöngött neki, hogy semennyire se bánkódjék. Ugy-e nem teszi, nem rejteget előle semmit, nem sír akkor sem, amikor egyedül marad? És esküdözött neki, hogy minden rendbe jön, inkább megfojt mindenkit, csak hogy ő boldog legyen. Ebben a szüntelen lelkiharcban eltöltött tizennégy nap után az arca viaszpadt lett, anélkül, hogy egyúttal soványodott volna.

A lábdagadás még két esetben ismétlődött, de azután elmúlt.

Egyik reggelen csengetett Veronique-nak és megmutatta neki lábait, melyek az éjjel combig megdagadtak.

- Nézz csak ide, mi ért engem? Milyen bosszantóan unalmas ez! Ki akartam menni!... Ime, kényszerülök az ágyat őrizni. Ne beszélj semmit, nehogy Lazare nyugtalankodjék.

Ő maga legkevésbé sem látszott megijedtnak. Egyszerűen némi fáradtságról panaszkodott, de az egész ház valami merevedésnek tartotta. Minthogy Lazare a strandon kóborolt és Pauline érezte, hogy jelenléte kellemetlen, kerülte a felmenetelt. A beteg a cselédleány füleit támadta a Pauline ellen szórt dühös vádakkal. Nem tudott magán tovább uralkodni. A mozdulatlanság, melyre állapota kárhóztatta, a szívdobogások, melyeket a legcsekélyebb mozgás előidézett, láthatólag fokozták a magánkívüli állapotot.

- Mondd, mit csinál ő odalent?... megint valami szerencsétlenséget... Majd meglátod, még csak egy pohár vizet se hoz fel nekem.

- Dehát, asszonyom, - felelte Veronique, - hisz ép ön az, aki visszautasítja!

- Hadd csak! te nem ismered őt, merő képmutatás minden. Az emberek előtt adja a jószívút, hanem a hátad mögött megesz... Ugyan, leányom, egyedül te láttál világosan azon a napon, amikor idehoztam. Ha az a leány sohase tette volna ide be a lábát, nem jutottunk volna oda, ahol vagyunk... és majd mindannyiunkat tönkre tesz: az úr, mióta ez a leány ápolja, úgy szenved, mint valami elkárhozott, bennem felfordul minden, annyira felháborít; a fiam, az már ott tart, hogy elveszítse a fejét...

- Oh, asszonyom, hogy lehet ezt mondani! róla, aki mindnyájunk iránt oly kedves.

Chanteauné estig így könnyített magán, minden sorra került, Louise durva elküldése és mindenek felett a pénz. Mikor azután Veronique ebéd után lemehetett, Paulinet a konyhában találta, amint a tányérokat rakosgatta, meg is eresztette azt, ami a szívében felgyűlt. Hosszú idő óta visszafojtotta méltatlankodó bizalmasságait, hanem ezúttal a szavak maguktól ömlöttek belőle.

- Oh, kisasszony, ön nagyon is jó, hogy gondozza az ő tányérjaikat. Én, az ön helyében, már valamennyit összezüztam volna.

- Ugyan miért? - kérdezte a fiatal leány csodálkozással.

- Mert ön sohasem csinálhat olyat, amiért le ne szólnák.

El is kezdte az aznapi estétől és visszament az első napig.

- Hát nem olyan-e ez a dolog, hogy attól maga a jó Isten is dühbe gurulna? Kiszipolyozta az ön pénzét garasról-garasra, és azt is a lehető legaljasabb módon. Hitemre mondom, még azt mondhatnák, hogy ő az, aki önt eltartja... Mikor az ön pénze az ő írószekrényében volt, annyi fajta salemaleikummal ólálkodott körülötte, mintha valami leánynak a szüzessége felett kellett volna örködnie, de azért ez nem akadályozta, hogy karmos ujjaival ne vésett volna rajta csinos lukakat... Oh, finom alak! miféle komédiát játszott, hogy az ön nyakába varrja azt a vállalkozási ügyet s ő a megtakarított pénz maradványából jól éljen. Akarja tudni, nos, ön nélkül minden éhen vesztett volna... Nagyon meg is ijedt, mikor a párisiak firtatták a számlákat. Önnek joga lett volna az esküdtszék elé küldeni őt... De ez nem javított rajta, ma is rágódik önön és szipolyozza majd az utolsó fillérig... Azt hiszi talán, hogy hazugságokat mondok. Nézze, esküre emelem a kezem! A magam szememmel láttam, a magam füleimmel hallottam és még nem is mondom el önnek a legpiszkosabbját, tiszteletből, kisasszony, midőn ön beteg volt, kisasszony, ő csak amiatt dühösködött, hogy nem turkálhatott, nem keresgélhetett az ön szekrényében.

Pauline csak hallgatta, anélkül, hogy talált volna csak egyetlen szót is a félbeszakításra. Az a gondolat, hogy a család belőle élt, előtötte keserűséggel és megrontotta legboldogabb napjait. Minden alkalommal elutasította magától a gondolatot, hogy ezekkel a dolgokkal foglalkozzék, előnyt adott annak, hogy vakságban éljen, sőt fukarsággal vádolta önmagát. Azonban ebben az esetben, meg kellett tudnia mindent. Ezeknek a bizalmas közléseknek a durvasága még jobban kiélezte az eseményeket. Minden mondatnál újra ébredezett az emlékezete, újra felépítette a régi eseményeket, melyek már eltűnedeztek emlékéből és napról-napra követte Chanteauné mesterkedését az ő vagyona körül. Lassan egyik székbe ejtette magát, mintha hirtelen nagy fáradtság verte volna le. Fájdalmas vonás vette körül ajkait.

- Te túlszasz! - mormolta Pauline.

- Hogyan?! Én túlzok?! - folytatta dühösen Veronique, - nem azokról a garasokról van szó, nem azok forgatnak ki magamból. Hát lássa, amit sohasem bocsáthatok meg neki, az az, hogy elragadta, visszavette öntől Lazare fiatal urat, miután előbb már önnek adta... Igen, teljesen ez történt, ön többé nem elég gazdag, neki gazdag örökös nő kellene. Nos, mit szól hozzá?!... Önt kifosztják, azután lebecsülik, mert már nincsen többé semmije... Nem, én nem hallgatok el. Nem, kisasszony! Nem négyelhetik fel az emberek szívét, miután már kifosztották zsebét. Minthogy ön szerette az ön unokabátyját, annak kötelessége önnek illedelmesen visszafizetni mindent, ez olyan szabados gyalázatosság, hogy meglopták önt még ezen az oldalon is... és ő, az asszony követett el mindent, én láttam azt. Igen, igen, minden este környékezte a kicsikét s tüzelte a fiatal emberért, egész halom aljassággal. És mint amilyen igaz, hogy ez a lámpa világít nekünk, igaz az, hogy ő dobta egyiket a másikra és a végén még a gyertyát is tartotta volna, hogy elkerülhetlenné tegye a házasságot. Nem rajta múlt, hogy ők nem jutottak el a célhoz... Hát védelmezze még most is, mikor önt lábbal tiporta és ő az okozója annak, hogy ön éjjelente sír, zokog, mint Magdolna, mert én jól hallom önt a szobámban; belebetegszem ebbe a sok minden bánatba és mindezékbe az igazságtalanságokba!

- Hallgass el, könyörgök neked - dadogta Pauline, mert bátorsága kimerült, - túlsok kint okoztál nekem!

Nagy könnyek gördültek végig orcáin. Érezte, hogy ez az egyszerű leány nem hazudott; összezúzott érzelmei véreztek benne. Minden felidézett jelenet megelevenedett: Lazare karjai közé szorította az elalélt Louiset, mialatt Chanteauné örködött az ajtónál. Fohászban kérdezte Istentől, hát mit tett ő, hogy mindenki megcsalta, mikor ő mindenkihez hűséges volt!

- Könyörgök, hallgass el, megfulladok bele!

Amikor Veronique látta, hogy Pauline mennyire megrendült, megalégtelte, hogy letompított hangon szóljon.

- Csak önért teszem, nem őmiatta, hogy nem beszélek tovább... Pedig ugyancsak ő az, aki reggel óta egész halom rettenetességet ont önre. Végül is elfogy az én türelmem is, felforr a vérem, amikor azt hallom, hogy rosszra forgat minden jót, amit ön neki tett... Becsületszóra!... azt állítja, hogy ön vitte őket a romlásba és hogy ön ölte meg az ő fiát. Ha nem hinne nekem, menjen és hallgatózzék az ajtón.

Hanem amint Pauline zokogásban tört ki, Veronique megrendülten, szeretettel vette két kezébe Pauline fejét, csókolgatta a haját és ismételte:

- Nem, nem, kisasszony, nem beszélek többé semmit... Mégis kellett, hogy megtudja. Ez túlságosan vadállatias, ennyire szétmarcangolni... No, csillapodjék, nyugodjék meg, már nem mondok semmit.

Csend állott be. Veronique kioltotta a parazsat a kályhán, de nem tudta megállani, hogy ne mormogja még:

- Tudom én, hogy miért dagadt fel! Rosszasága kiütött a térdeiben.

Pauline, aki zavaros gondolatokkal és terhes gonddal mereven szegezte szemét a konyhapadló egyik négyzetes lapjára, kérdezte:

- Miért mondja Veronique ezt, a daganat talán megint kiújult?

Veronique zavarba jött, meg kellett szegnie a hallgatás fogadalmát, megengedte ugyan magának, hogy bírálatot mondjon asszonyáról, de azért engedelmeskedett neki. Közölte tehát, hogy Chanteaunénak már az éjjel mind a két lába megdagadt, de ezt Lazare úrnak nem szabad megtudnia. Mialatt a leány elmondta a részleteket, Pauline arca egészen megváltozott és

nyugtalanság űzte el a komor levertséget. Dacára mindannak, amit épen hallott, megborzadt a jelenségtől, melyről tudta, hogy az igen komoly.

- Dehát nem hagyhatjuk így - mondta és felemelkedett. - Veszedelemben forog.

- Ó, ugyan! - kiáltotta durván Veronique, - nem olyannak látszik, akkor nem az foglalná el, hogy másokat szidalmazzon és terpeszkedjék az ágyában... Különben is most alszik. Várnunk kell reggelig. Épen holnap van a napja, amikor az orvos eljön Bonnevilleből.

Másnap már lehetetlen volt tovább titkolni Lazare előtt anyja állapotát. Pauline egész éjjel hallgatózott, óráról órára virrasztott s azt hitte, hogy szünetlen jajongást hall alulról a padlózaton át. Végre hajnalban elaludt s oly mély álomba merült, hogy kilencet ütött, mikor valami zajra az ajtón hirtelen felriadt. Miután sietségben ruhát kapkodott magára s lement a lépcsőn, hogy megtudja, mi ujság, az elsőemeleti lépcsőszakasznál szembe került Lazare-ral, aki a betegből jött ki.

A dagadás elért a hasig és Veronique elszánta magát arra, hogy értesíti a fiatal urat.

- Nos? - kérdezte Pauline.

Lazare feldúlt arccal állott és nem válaszolt azonnal. Szokása szerint görcsösen mozgó ujjaival nyomkodta az állát. Amikor azután beszélt, első szava dadogva mondta:

- Elveszett!

Megzavarodott arckifejezéssel ment fel a szobájába. Pauline követte. Mikor fent voltak a második emeleti nagyszobában, ahoza Pauline be nem tette a lábát azóta, hogy ott Louise-zal meglepte, Pauline betette az ajtót azután igyekezett Lazare megnyugtatni.

- No lásd, te magad sem tudod, hogy mi a baja. Várd meg legalább az orvost... anyád erős szervezet, mindig van remény.

A fiú azonban fejeskedett, szívét valami hirtelen meggyőződés lepte meg.

- Ő elveszett, ő néki vége!

Ez előre nem látott csapás volt. Amikor felkelt, szokása szerint szemlélte a tengert s unalmában ásítózott s méltatlankodott a létnek az ostoba üressége felett. Hanem amikor anyja térdig kitakarózott s meglátta azokat a vízkórtól felpuffedt szegény lábakat, a roppant nagyokat és színteleneket, hasonlóan már kihalt fatörzsekhez, rémületes elérzékenyülés töltötte el.

- Ejh, hogyan, hogy egyik percről a másikra át így jelenjék meg a szerencsétlenség!

Még most is, amikor nagy asztala egyik sarkán ült, teste remegett, nem merte hangosan megnevezni a betegséget, melyet az imént felismert. Mindig szívbj miatt aggódott övéért és magáért; kétévi orvosi tanfolyam nem győzte meg arról, hogy a halál előtt minden baj egyforma. A csapás, mely a szívet éri, magát az élet forrását, ez maradt az ő szemében a rettenetes, a könyörtelen halál. Ez az a halál, mely anyját elviszi és bizonyos, hogy ez a halál viszi majd őt magát is utána.

- Miért hajszolod magad ennyire a kétségbeesésbe, - folytatta Pauline, - voltak vízkórosak, akik igen soká éltek. Emlékezzél csak vissza Simmonotnéra, végül tüdőgyulladásban halt meg.

Hanem Lazare csak a fejét rázta; ő nem gyermek, hogy ilyesmivel megcsalják. Lelógó lábai az ürességet rugdosták, testének remegése semmit sem csendesedett, mialatt mereven szegezte szemeit az ablakra.

A szakítás óta most történt először, hogy Pauline homlokon csókolta Lazaret, úgy, mint azelőtt. Ismét egymás oldalán találták egymást, abban a szobában, ahol felnövekedtek. Minden haragjuk belemerült annak a nagy bánatnak mélységébe, mely fenyegette őket. Pauline leszárította könnyeit, Lazare nem tudott sírni, gépiesen ismételte:

- Ő elveszett, mindennek vége!

Tizenegy óra volt, amikor Cazenove belépett, úgy, amint ezt hetenként egyszer szokásosan tette, amikor Bonnevilleből feljött. Meglátszott nagy csodálkozása, hogy Chanteaunét az ágyban találta. Dehát mi a baja, a kedves Madame-nak, és egyben mókázott: az egész ház túlságosan elkényesedett, talán az a szándék, hogy az egész házat kórházzá alakítsák át... Azonban, amikor vizsgálta a beteget, megtapogatta, lehallgatta, nagyon komollyá változott és szüksége volt egész nagy gyakorlatára, hogy ne vegyenek észre rajta legkisebb megdöbbenést sem.

Végül is Chanteauné semmit se tudott meg állapota komolyságáról.

- Remélem, hogy megszabadít engem ettől orvos úr, - mondta vidám hangon. - Csak attól félek, hogy ez a puffadás, ha egyre föllebb halad, megfojt.

- Legyen nyugodt, ez nem megy fel odáig, - mondta az orvos is nevetve. - Mi azt könnyen meg tudjuk akadályozni.

Lazare, aki a vizsgálat után visszatért a szobába, remegett, amíg hallgatta s égett a vágtyól, hogy félrevonhassa, kikérdezhesse, hogy végül megtudjon mindent.

- Kedves asszonyom, - folytatta az orvos, - ne kínozza magát, holnap megint eljövök, hogy önnel csevegjek... Vizontlátásra, lent azonnal megírom a rendelvényemet.

Lent Pauline megakadályozta őket, hogy beléphessenek az ebédlőbe, mert Chanteau-nak mindig csak egyszerű merevedésről beszéltek. A konyhaasztalra már odakészítette a tintát, papírost.

Pauline és Lazare aggódó türelmetlenségére Cazenove doktor annyit megvallott, hogy az állapot komoly és olyan hosszú és bonyolult mondatokat használt, hogy a végső következtetést elkerülhette.

- Szóval, anyám elveszett! - kiáltotta Lazare ingerültséggel. - Szívbjaj!... nemde?

Pauline könyörgő pillantást vetett az orvosra, aki azt megértette.

- Ó, hogy a szíve, azt nem gondolom - mondta. - Végül is, ha nem épül is fel teljesen, talán még nagyon sokáig húzhatja, megfelelő életmód mellett.

A fiatalember magasra rántotta vállát és haragos gyermekes mozdulatot tett, mint aki nem hajlandó elhinni a meséket, melyekkel mulattatják.

Folytatta szavait:

- Hogy ön, orvos úr, nem figyelmeztetett engem, ön, aki az utolsó esetben is kezelte őt!... Ezek az undorítóóságok soha sem jelennek meg hirtelenében. Ön nem vett észre soha semmit.

- Igen, igen, - mormolta Cazenove - én észrevettem néhány apró dolgot.

Minthogy Lazare megvető nevetéssel válaszolt:

- Kedves öcsém, hallgasson csak meg, nem tartom magamat tudatlanabbnak másoknál s azért mégsem először történik velem, hogy megelőzően semmit sem vettem észre s a végén tudatlanul állottam a betegséggel szemben... Ön igen követelő, mikor azt kívánja, hogy mindent

tudjunk, mikor már az is szép eredmény, amikor az emberi csontvázban, ebben a bonyolult gépezetben az első sorokat is olvasni tudjuk.

Megneheztelt, rendelvényét zavaros tollal írta, mellyel a vékony papirost átszúrta. Nagy alakjának ezekben az erőszakos mozdulataiban megjelent megint a tengerész-seborvos. Hanem, amikor ismét felállott, a tengeri viharoktól kicserzett öreg arca megszelídült, amint látta, hogy Lazare és Pauline kétségbeesetten, lehorgasztott fejjel állanak előtte.

- Szegény gyermekeim, - kezdte újra - megteszünk minden lehetőt, hogy kimentsük a bajból... Önök tudják, hogy önökkel szemben nem játszom a nagy embert. Nos hát, nyíltan, én nem tudok semmit se mondani. Nekem úgy tűnik fel, hogy semmi közvetlen veszedelem nem fenyeget.

Távozott, miután előbb meggyőződött arról, hogy Lazarenek van „gyűszűvirág-főzete”. A rendelvénye egyszerűen arról szólt, ezzel a főzettel kenjék a lábakat, s néhány cseppet pohár cukrosvízben vegyen be. Ez pillanatnyilag elég; majd holnap hoz pilulákat. Lehet, hogy holnapig elhatározza az érvágás alkalmazását.

Pauline azonban lekísérte egészen a csézáig, hogy végül is megkérdezze tőle, mi az őszinte, teljes igazság; hanem az őszinte, teljes igazság az volt, hogy nem mert erről őszintén nyilatkozni. Amikor Pauline visszatért a konyhába, ott találta Lazaret, amint ismételtén átolvasta a rendelvényt. Az egyetlen szótól „gyűszűvirág” ismételtén elsápadt.

- Ne kínozza már magát ennyire nagyon - szólt Veronique, aki krumplihámozásba kezdett, csak hogy ottmaradhasson és hallgathassa őket. - Az orvosok mind pancsolók. Minthogy a doktor nem tudja, mit mondjon, nem valami nagy a baj.

Tanácskozás alakult a tál körül, melybe a szakácsnő belevagdalta a burgonyáját. Pauline is nyugodtabbnak mutatta magát. Reggel bement a nagynénjéhez, hogy megcsókolja és igen jó színben találta; az ember nem halhat meg ilyen orcákkal. Lazare azonban idegesen forgatta ujjai között a rendelvényt. Az a szó: „gyűszűvirág” azt villogta: anyja elveszett.

- Felmegyek! - szólalt meg végre.

Az ajtóban azonban habozott és azt kérdezte unokahugától:

- Feljössz-e pár percre?

Az is habozott valami keveset.

- Félek, hogy felbosszankodnék, - mormolta. Megszabadító csönd uralkodott és Lazare maga ment fel, anélkül, hogy egyetlen szót is ejtett volna el.

A villásreggelineél, hogy atyját ne nyugtalanítsa, Lazare megjelent, nagyon sápadt volt. Közbe-közbe csengetés hívta Veronique-ot, aki sétálgatott a levesestányérokka, melyekhez a beteg alig-alig nyúlt; mikor lejött asszonyától, azt mondta Paulinenak, hogy a szegény fiatal úr ott fent elveszti a fejét. Kész szájalom, amint ott látja az ember láztól remegően az anyja előtt, keze ügyetlenkedik, az arca eltorzul, mintha attól rettegne, hogy karjai közt érzi kimúlni. Három óra körül Veronique ismét felment, mikor áthajolt a lépcsőkorrlátón, hívta Paulinet s mikor az elsőemeleti lépcsőfokra ért, így szólt:

- Önnek, kisasszony, be kellene mennie és segítségére lennie. Ha ő megharagszik érte, hát annyi baj legyen. Azt akarja, hogy Lazare úr megfordítsa, óh, ha látná, hogyan borzad, hozzányúlni se mer egyedül!... nekem meg se szabad őt közelítenem.

Pauline bement. Chanteauné, aki három párnához támaszkodva egyenesen ült, úgy tűnt fel, mint aki pusztán lustálkodásból őrzi az ágyat, ha a rövid és kínos lélekzése nem emelte volna árulón a vállait. Előtte Lazare hebegett:

- Hát azt akarod-e, hogy jobboldaladra fordítsalak?

- Igen, tolj kissé tovább... Ah, szegény gyermekem, óh, milyen nehezen értesz meg engem!

Pauline azonban már gyengéden megfogta és megfordította.

- Hadd, hogy én csináljam, én már megszoktam ezt a nagybácsimnál... Így jobban érzed-e magadat?

Chanteauné ingerülten morogta, hogy taszigálták. Már egyetlen mozdulatot sem tehetett azonnali fulladozás nélkül; egy percig hevesen lélekezett s azután halottszíniűen feküdt. Lazare az ágy függőnye mögé rejtőzött, hogy elrejtse ketségbeesését.

Még továbbra is maradt, mialatt Pauline bedörzsölte a beteg lábait a gyűszűvirág-főzettel. Fejét elfordította, mégis hajtotta a kényszer, hogy pillantást vessen azokra a monstrozus lábakra, ezekre a színtelen, élettelen hústömegekre, amelyeknek láttára a végletekig elszörnyedt.

Mikor unokahuga látta, hogy mennyire leromlik, arra gondolt, hogy kiküldi. Közeledett hozzá, s amint Chanteauné elaludt, mert még attól az egyszerű kis helyváltozástól is kimerült, igen halkán szólt hozzá:

- Jobban tennéd, ha elmennél.

Pillanatig tusakodott magában, a könnyei szinte megvakították, azonban szót fogadott, szégyenkezett és remegve mondta:

- Istenem! Nem vagyok rá képes, nem vagyok rá képes!

Mikor a beteg felébredt, egy ideig nem vette észre fia távollétét. Kábulat fogta el, elmerült önmagában, az önzésnek szüksége volt arra az érzésre, hogy él. Csak Pauline jelenléte nyugtalanította, jóllehet az félrevonult, távol ült, nem beszélt és meg se mozdult. Mikor nagynénje feléje fordította fejét, kötelességének tartotta valamit mondani.

- Én vagyok itt, ne nyugtalankodjál... Lazare Verchemontba ment, ahol az ácsot keresi fel.

- Jó, jó, - mormogta Chanteauné.

- Te nem érzed magad olyan nagyon rosszul, ugy-e bár? hogy az őt megakadályozza abban, hogy ügyeit elintézzé.

- Csak intézze!

Ettől a pillanattól kezdve csak ritkán beszélt fiáról, dacára annak az imádatnak, amit iránta mutatott. Élete végéből kitörölte, habár előbb életének minden oka és célja a fiú volt. Az agybomlás, mely megkezdte rajta roncsolását, nem engedte, hogy mással is foglalkozzék, csakis egészségével. Elfogadta unokahuga ápolását, anélkül, hogy gondja lett volna a helyettesítésről, hanem csakis az foglalta el teljesen, hogy szemeivel követte Paulinet, mintha szórakozásul szolgálna az iránta egyre növekedő bizalmatlanság, amint ágya körül jött-ment.

Ezalatt az idő alatt Lazare lement a konyhába magánkívüli állapotban és remegő lábbal. A házban mindenütt félelem fogta el, a szobájában nem tudott tartózkodni, mert annak üressége megrémítette, az ebédlőn nem mert átmenni, ahol ujságát nyugodtan olvasó atyjának látása zokogással fojtogatta. Így azután folyton visszatért a konyhába, ebbe az egyetlen meleg és élő helyiségbe, ahol megnyugodott, ha ott találta Veronique-ot amint edényeivel küzködött, mint a nyugalomnak boldog napjaiban. Mikor Veronique látta, hogy Lazare leült közel a kályhához, nyíltan megmondta neki azt, amit kevés bátorságáról gondolt.

- Hát valójában, ön, Lazare úr, ön nem nagy segítség itthon, megint a szegény kisasszony az, akinek a vállára nehezül minden... Azt hihetné az ember, hogy itt soha senki sem volt beteg;

pedig milyen szép volt, amikor ön oly gondosan ápolta unokanővérét, amikor az majdnem behalt a torokbajába... Ugy-e? ön nem mondhat ellent, ön két hétig maradt fenn mellette, mint valami gyermekkel.

Lazare csodálkozással eltelten hallgatta ezt.

Erre az ellentétre nem is gondolt, mirevalók ezek a fajtái a különböző és következetlen érzelmeknek?

- Igaz - ismételte - ez igaz!

- Ön senkit sem eresztett be - folytatta Veronique - és a kisasszony még szomorúbb látvány volt, mint most az úrnő, olyannyira szenvedett. Magamon kívül voltam, amikor lejttem, s egyetlen falat kenyeret sem tudtam lenyelni... ma azonban hogy megváltozott a szíve, mióta meglátta az anyját az ágyban; nem vinne neki fel még csak csészényi herbateát sem... Az ön anyja lehet bármilyen, azért ő mégis csak az ön anyja.

Lazare már nem is értette tovább, csak üresen maga elé szegezte szemeit. Végül, mormogott:

- Mit akarsz, nem tehetek semmit!... Talán épen mert mamám, én nem vagyok képes semmi-re... Amikor látom lábaival, melyek nekem azt mondják, hogy elveszett, mintha megszakadna valami a gyomromban s bömbölnék, mint valami állat, ha nem menekülhetnék a szobából.

Az egész testében újra remegett. Felemelte a földről az egyik konyhakést, mely az asztról leesett és vizsgálta azt, anélkül, hogy látta volna, szemei könnybe lábadtak. Csend uralkodott. Veronique lehajtotta fejét főzőfazekára, hogy palástolja az indulatot, mely őt is fojtogatta. Végre megszólalt.

- Lásza Lazare úr, ön lemehetne kissé a partra. Ön alkalmatlan, mikor mindég itt van a lábam alatt... és vigye megával Mathieut. Egészen oda van, már azt se tudja, hogy vonsozolja testét. Annyi bajom vele, hogy megakadályozzam, hogy ne menjen fel az úrnőhöz.

Másnap Cazenove doktor még mindig habozott. Valami hirtelen baleset lehetségesnek látszott, de azért a beteg állapota hosszabb-rövidebb időre javulhat, ha a vizibetegség kissé csökken. Az érvágásról lemondott, megelégedett azzal, hogy pillulákat rendelt, melyeket magával is hozott, a gyűszűvirágfőzettel továbbra is kenni kellett. Bosszús magatartása, palástolt ingerültsége elárulta, hogy nem nagyon bízik ezekben a gyógyszerekben, a szervezetnek ilyen esetében, amikor valamennyi életszerv egymás után bomladozik, hiábavaló az orvos tudománya. Azonkívül megállapította, hogy a baj nem jár szenvedéssel. Valóban Chanteauné egyetlen egyszer sem panaszkodott fájdalmaokról, lábai ólomnehezek voltak, egyre többet fulladozott, ha csak meg is mozdult, de ha nyugodtan feküdt a hátán, akkor mindég meg volt az erős hangja, szemei élénken villogtak s ez maga magát is illúziókba ringatta. Körülötte, a fiát kivéve, mikor ilyen jó magatartásában látták, senki sem esett felette kétségbe. Amikor az orvos megint fölült a kocsijába, azzal vált el, hogy már az is kegy úgy a beteg, mint az övéi számára, ha nem látja, hogy meghal.

Az első éjszaka Pauline számára kemény volt. Az egyik karosszékben félig elnyújtózottan nem tudott aludni, fülei zúgtak a haldokló nehéz lélekezésétől. Mikor közbe elsundított, álmában úgy érezte, hogy ez a lélekezés megmozgatja a házat, s minden ropogásba indul. Amikor pedig kinyitlak a szemei, nyomasztó érzés fogta el, újra átélte azokat a gyötrelmeket, melyek néhány hónap óta megrontották életét. Még a halálos ágy szélén sem tudott béke szállani lelkébe, képtelen volt megbocsátani. Ebben a félig lidércnyomásos gyászvirrasztásban mindenek felett Veronique bizalmas közleményei miatt szenvedett. Egykori szertelen természetete, féltékeny haragja újra felébredt benne azokra a részletekre, melyeket kínosan maga elé idézett. Istenem, hogy ne szeresse többé senki, hogy látnia kell, hogy megcsalták, akiket szeretett; egyedül kell találnia magát, lelke tele megvetéssel és zúgolódással. Lelkének

felszakadt sebe újra vérzett; sohasem érezte ennyire Lazarenak ellene elkövetett igazságtalanságát. Hogyha megölték őt, a többinek is meg lehet halnia. Pénzét ellopták, szívét összezúzták és mindezt szünetlenül átszenvedte a néni erős lélegzetvétele miatt, ami végül az ő mellét is megviselte.

Reggelre Pauline maradt a legyőzött. Az érzelem nem tudott többé lelkébe visszatérni, csakis a kötelesség tartotta ebben a szobában. Ez azután végleg szerencsétlenné tette. Tehát ő is ilyen rosszá változik?

Az egész nap ebben a tusakodásban mult el; magával elégedetlenül szorgoskodott a beteg körül, de a beteg bizalmatlansága visszautasította. Figyelmességeit gorombasággal viszonzta, folyton fürkésző tekintettel kísérte és hátra-hátra lesett. Ha zsebkendőt kért, mielőtt használta, megszagolta, amikor pedig palackban melegvizet hozott, előbb meg akarta azt fogni.

- Mi van vele? - kérdezte Pauline igen halk hangon Veroniquetól. - Képesnek tartana-e engem arra, hogy valami rosszat kövessék el ellene?

Az orvos távozása után, mikor Veronique kanálnyi orvosságot akart beadni Chanteaunénak, aki nem vette észre Paulinet, mert az a fehérműszekrényben keresett valamit, Chanteauné odasúgta Veroniquenak:

- Az orvos készítette-e ezt az orvosságot?

- Nem asszonyom, a kisasszony!

Erre Chanteauné az ajka széléhez érintette az orvosságot és elfintorította az arcát.

- Réz íze van... Nem tudom, mit igyekszik nekem beadni; tegnap este óta a gyomromban a réz ízét érzem.

Hirtelen mozdulattal az ágy mögé lötytyintette a kanál orvosságot.

Veroniquenak nyitva maradt a szája.

- Ej hát micsoda az ilyen gondolat!

- Még nincs kedvem a túlvilághoz - felelte Chanteauné és a párnára helyezte fejét.

- Nos hát, hallgasd csak, tudom oly erős. Ő igen könnyen előttem patkolhat el, mert nincs valami egészséges vére.

Pauline meghallotta. Megfordult, szívébe markoltak, Veroniquera nézett. Ahelyett, hogy előre lépett volna, még jobban visszavonult, hogy nagynénje helyett szégyenkezzék ezért az alantas meggyanusításért. Valami szétroppant a lelkében. Nagy szánalom töltötte el, mikor szemben állott a félelemnek és gyűlöletnek ezzel a szerencsétlen elpusztítottjával; távolt maradt tőle az, hogy új haragot érezzen ellene, hanem fájdalmas elérékenyülés áradt szét benne, mikor lehajolt és meglátta az ágy alatt a gyógyszer maradékát, melyet a beteg odaöntött, mert félt, hogy az méreg. Egészen estig szelid bátorságot mutatott, úgy látszott, mintha észre se venné azokat a nyugtalan tekinteteket, melyek keze mozdulásait figyelték. Forró vágya volt, hogy jószágos gondozásával legyőzze a halódó gyötrelmét és engedje, hogy a sírba vigye ezt a rettenetes gondolatot. Veroniquenak megtiltotta, hogy Lazarenak ezeket a dolgokat elmondja, nehogy annak rettegését fokozza.

Chanteauné reggel óta egyetlen egyszer kérdezősködött fia után és megelégedett az első könnyed felelettel, nem is csodálkozott, hogy egész nap nem látja. Azonban még kevesebbet beszélt férjéről, nem nyugtalankodott amiatt, hogy mit is csinálhat egyedül az ebédlőben. Számára minden eltűnt, lábainak hidegsége fölfelé haladt és percről-perce fagyasztotta a szívét. Paulinenak minden táplálkozási időben le kellett mennie, s míg nagybátyjával evett, füllentenie kellett neki. Az este még Lazaret is megcsalta, azt erősítette, hogy a puffadás apad.

Azonban azon az éjszakán a baj rettenetesen haladt. Másnap reggel, mikor a nap világított és Pauline s vele Veronique meglekintették a beteget, megrémültek szemeinek zavaros tekintetétől. Az arc nem változott, láz sem bántotta, egyedül elméje látszott megtámadottnak, valami rögeszme végezte el ebben az agyban a lerombolást. Ez volt az utolsó fázis, valami különös szenvedély, mely dühösséggé változott, emésztette föl.

A délelőtt, Cazenove orvos érkezése előtt, rettenetesen telt el. Chanteauné már azt sem akarta, hogy unokahuga csak közeledjék is feléje.

- Kérlek, hadd, hogy ápoljalak - ismételte Pauline. - Pillanatra felemeltek, mert te oly nagyon rosszul aludtál.

A beteg azonban úgy ellent állott, mintha meg akarnák fojtani.

- Nem, nem, nálad vannak az ollóid, mélyen a testembe szúrod azokat... Nagyon erősen érzem azokat, mindenütt vérzem.

Paulinenak majd a szíve szakadt meg, és távol kellett a betegről állania; támoalgott a fáradtságtól és a bánattól, tehetetlen jószágában összeesett. Ha csak a legkisebb figyelemmel akart is kedveskedni, a beteg elhalmozta durvaságokkal és vádakkal, amelyek könnyekre fakasztották. Közbe legyőzötten lerogyott valamelyik székre, sírt, nem tudta többé, hogyan szerezze vissza azt az azelőtti szeretetet, mely dühösséggé változott. Azután a megadás vett rajta erőt, magába mélyedt, megkétszerezte kedvességét. Hanem az nap ernyedatlensége olyan válságot idézett elő, hogy sokáig uralkodott rajta a reszketés.

- Kedves néni - mondta a betegnek, mialatt készítette a kanálban az orvosságot - itt az óra, hogy bevedd az orvosságot. Tudod, hogy az orvos nagyon meghagyta, hogy pontosan végy be.

Chanteauné látni akarta az üveget, hogy megszagolja.

- Ugyanaz-e ez, mint a tegnapi?

- Igen, kedves néném!

- Nem kell belőle.

Mégis hízelgő könyörgések erejével Pauline rávette a nénit, hogy kanálnyi orvosságot bevegjen. A beteg arcán igen nagy bizalmatlanság ült ki. Alig vette a szájába a kanalat, máris a földre köpte az orvosságot, köhögési roham fogta el, és csuklás közben dadogta:

- Ez vitriol, ez éget engem!

Pauline iránti útálata és a tőle való rettegés, mely lassanként növekedett attól a naptól kezdődőleg, melyen elvette tőle az első huszfrankos pénzdarabot, végre zajosan tört ki most betegsége legmagasabb zavarodásában, örületes szavak egész áradatában; mialatt a megrendült leány hallgatott, s nem talált a maga védelmére egyetlen szót se.

- Te azt hiszed, hogy én azt nem érzem meg! Te mindenbe rezet és vitriolt öntesz... Ez az, ami engem megfojt. Nincsen semmi bajom, ma reggel felkeltem volna, ha tegnap este nem kevertél volna rézgálicot a húslevesembe... Igen, már te nagyon meguntál, már el akarnál engem földelni. Hanem én szívós vagyok és én temetlek el majd téged.

Szavai egyre erősebben zavarodtak össze, fulladozott és ajkai oly feketékké váltak, úgy látszott, közvetlen katasztrófától kell tartani.

- Oh, nénikém, kedves nénim, - mondta Pauline megrémülten - ha te tudnád, hogy ártasz önmagadnak!

- Ah, igen! ezt akarod te, nemde? Eredj! én ismerlek, te tervedet már régóta készenlében tartod. Te azzal az egyetlen céllal léptél ebbe a házba, hogy bennünket megölj, kipusztíts! A te gondolatod az, hogy tied legyen ez a ház és én akadályozlak... Oh, te hitvány, el kellett volna hogy tiporjalak mindjárt az első napon... Gyűlöllek! gyűlöllek!

Pauline mozdulatlanul, csendesesen sírt. Egyetlen szó hagyta el ajkát, mint valami akaratlan tiltakozás:

- Istenem... Istenem!

Chanteauné kimerítette erejét, és gyermeki rettegés váltotta fel támadásainak szertelenségét. Visszaesett párnáira.

- Ne közeledj! meg ne érints... Segítségért kiáltok, hogy ha hozzám érsz... Nem, nem akarok inni. Az méreg!

Magára húzta a takarókat és a párnák mögé bujt. Forgatta a fejét, összeszorította az ajkait. Mikor Pauline megdöbbenve közeledett hozzá, hogy megnyugtassa, ordítani kezdett!

- Kedves néni! légy józan... Én nem adok neked inni akaratod ellen semmit...

- Oh, nálad van az üvegcsé... oh, félek... oh félek!

Viaskodott a halállal, alacsonyan fekvő fejét rémületében hátravetette, arcán kiütköztek az ibolyaszínű foltok. Pauline már azt hitte, hogy karjai között szenved ki s becsengette a szobalányt. Ketten is alig tudták felemelni a beteget és visszafektetni párnáira.

Pauline egyéni gyötrelmei, szerelmi kínlódásai teljesen háttérbe szorultak a közös fájdalom következtében. Alig is gondolt frissen szerzett sebére, mely tegnap még annyira vérzett, minden szenvedélyesség, minden féltékenység eltűnt lelkéből e nagy nyomorúság láttára. Mindent elnyelt mérhetetlen szánalma, s már csak egy igyekezete volt: még jobban szeretni, még jobban feláldozni magát, adni, egyre adni, túrni sérelmeket és igazságtalanságokat, mindezt azért, hogy könnyítsen rajtuk. Szinte hősi elszántsággal vállalta az élet nehezebbik részét. E pillanattól fogva állandó felkészültségben állta meg helyét s a haldokló ágya mellett ugyanazt a rezignált nyugalmat mutatta, mint amikor ő maga forgott életveszélyben. Mindig talpon volt és semmitől sem riadt vissza. Még gyengédsége is visszatért; már megbocsátotta nénikéjének dühromait, már sajnálta, amiért az évek során úgy felgyült benne a harag s úgy gondolt rá vissza, amilyennek a régi időkben látta, úgy szerette újból, mint tíz esztendővel ezelőtt, amikor egy viharos este együtt érkeztek meg Bonnevillebe.

Cazenove doktor e napon csak ebéd után jelentkezett; helyre kellett igazítania egy parasztgazda kifecamodott karját s ez Verchemontban tartotta. Megvizsgálta Chanteaunét s mikor utána lement a konyhába, nem hallgatta el, hogy állapota kedvezőtlen benyomást tesz rá. Lazare is éppen a konyhában időzött, a tűzhely mellett üldögélt, ahogy szokott, a semmittevés nyugtalan lázában.

- Ugy-e reménytelen? - kérdezte. - Az éjszaka újra elolvastam Bouillaud könyvét a szívbetegségekről...

Pauline, aki együtt jött le az orvossal a betegszobából, újból könyörgő pillantást vetett a doktorra, ami arra készítette az utóbbit, hogy ingerült hangon a fiatalember szavába vágjon. Mindig bosszús volt, ha valamelyik betegének állapota rosszra fordult.

- Szívbjaj, szívbjaj, fiatal barátom! Maga mindig csak a szívet hangoztatja... Ki tudja, hol fészkel a baj? Az a benyomásom, hogy a mája még rosszabb állapotban van. Hiszen ez az éppen, a kutyafáját. Ha egyszer megromlik a gépezet, minden szerv felmondja a szolgálatot, a tüdő, a gyomor és természetesen a szív is... Ahelyett, hogy Bouillaud-t böngészi éjnek idején, ami csak arra jó, hogy belebetegedjék, okosabban tenné, ha aludna.

Mindenki azt állította a házban, hogy Chanteauné májban szenved, csak Lazare tamáskodott a dologban. Ő egy szót sem hitt az egészből. Álmatlan éjszakáin előkotorta régi tankönyveit s csakhamar teljesen belezavarodott a tünetek ismertetésébe. A doktornak az a kijelentése, hogy a szervek egymásután mondják fel a szolgálatot, egész megőrijtette.

- Mégis mit gondol, meddig húzhatja még? - kérdezte gyötrődve.

- Két hétig, egy hónapig talán - felelte Cazenove bizonytalan taglejtéssel. - Ne is kérdezze, barátom, mert hátha tévedek és akkor jogosan hangoztathatja, hogy semmit sem tudunk és nem áll módunkban segíteni... A betegség tegnap óta ijesztően előrehaladt.

Veronique, aki poharakat törölgetett, tátott szájjal meredt az orvosra. Micsoda? hát csakugyan annyira beteg a nagysága, hogy a halálán volna? Eddig valahogy nem tudott hinni a veszélyben s úton-útfélen azt dűnyögte haragosan maga elé, hogy rosszaság az egész, bolonddá tartja az emberiséget. Most egészen elképedt, s mikor Pauline azt mondta neki, menjen fel úrnőjéhez, nehogy egyedül maradjon, hamar megtörölte kezét kötényében s nyomban felsietett.

- Hát ha úgy van, az más... ha egyszer annyira van... dűnyögte zavartan.

Pauline, az egyetlen, aki nem vesztette el a fejét, most újra megszólalt.

- Ne feledkezzék meg a bácsikáról, doktor úr... Talán illő volna előkészíteni a dologra. Szóljon be hozzá, mielőtt elmegy.

De ebben a pillanatban beállított Horteur abbé is. Csak reggel hallotta, hogy Chanteauné „nincs jól”. Mikor a betegség komoly voltáról értesült, derűs, napbarnított arca az őszinte részvét kifejezését vette fel. Hogyan? Szegény, jó asszony. Még három nappal ezelőtt talpon volt! Elhallgatott s csak kis szünet után kérdezte meg.

- Megnézhetném?

Tudta, hogy Lazare hitetlen s elutasítástól tartva nyugtalan pillantást vetett feléje. A mélyen lesujtott fiatalember mintha nem is hallotta volna a kérdést. Helyette Pauline válaszolt, mégpedig félreérthetetlen határozottsággal.

- Ma semmiesetre se menjen fel hozzá, plébános úr. - A beteg nincs tisztában állapotával s az ön látogatása nagyon megdöbbené... Várjunk holnapig.

- Nagyon helyes - válaszolta megkönnyebbülten a plébános, - hiszen remélem, nem olyan válságos a helyzete. De hát mindenkinek teljesítenie kell a kötelességét, nemde?... A doktor például, aki nem hisz Istenben...

Az orvos néhány pillanat óta elgondolkozva meredt az asztal egyik lábára... Mindig elfogta a töprengés, a habozás, ha alul maradt a természettel vívott küzdelmében. Ám azért hallotta, mit beszélnek s most Horteur abbé szavába vágott.

- Honnan veszi, hogy nem hiszek Istenben?... Isten létezése nem lehetetlenség, annyi különös dolgot tapasztal az ember!... Elvégre ki tudja?

Töprengve ingatta fejét, mintha álomból ébredt volna.

- Tudja mit! - folytatta. - Jöjjön be velem a derék Chanteau úrhoz egy-két szóra... Nagy lelki-erőre lesz szüksége a napokban.

- Szívesen vele is maradok - ajánlotta fel előzékenyen a plébános, - talán elszórakoztatja az ostábla.

A két látogató átment az ebédlőbe, Pauline pedig újból felsietett nagynénikéjéhez. Lazare egyedül maradt, felállt, tünődött, felmenjen-e a beteghez, majd az ebédlő felé indult, ahonnan kihallatszott apjának hangja, de nem tudta rászánni magát, hogy bemenjen, megfordult s kétségbeesett tehetetlenséggel visszarogyott a székére.

Mikor az orvos és a pap belépett Chanteauhoz, az éppen azzal szórakozott, hogy ide-oda lökdösött az asztalon egy papirosgombócot, amelyet az ujságához mellékelt prospektusból gyurt. Minouche ott feküdt mellette és zöld szemével a golyót figyelte. Mélységesen megvetette az együgyü játékot, s lábát behúzva hasa alá, még ahhoz is lusta volt, hogy kapkodjon utána, pedig a golyó ott állt meg éppen az orra előtt.

- Á, önök azok - fogadta vendégeit Chanteau. - Igazán kedves, hogy meglátogatnak, mert szörnyen unatkozom itt egymagamban... Nos hát, kedves doktor úr, hogy van a betegünk? Nem mintha nyugtalanzkodnék miatta, hiszen ő a legerőteljesebb a házban, valamennyiünket ő fog eltemetni.

A doktor alkalmasnak látta a pillanatot arra, hogy felnyissa a szemét.

- Hát hiszen én sem tartom nagyon komolynak az állapotát... Tény az, hogy igen elgyengült.

- Semmi az, doktor úr, - szólt közbe Chanteau, - maga nem ismeri a feleségemet. Hihetetlenül szívós a szervezete, meglátják, három napon belül talpra áll.

Annyira szükségét érezte, hogy vakon higgyen felesége egészségében, hogy sehogy sem akarta elérteni a célzásokat. A doktor is elhallgatott, nem akarván nyers őszinteséggel feltárni előtte a helyzetet, hiszen különben is várhat még vele. Chanteaut szerencsére most békében hagyta a köszvény, nem voltak nagyobb fájdalmai, csak a lábai romlottak le mindinkább, úgy, hogy már hordozni kellett az ágyból a karosszékre.

- Hiszen ha nem kínlódnék a lábaimmal - mondogatta - felmennék, megnézném szegényt.

- Nyugodjék meg szegény barátom - mondta Horteur abbé, aki eleget akart tenni hivatásának és vigasztalni próbálta. - Mindenkinek hordania kell a maga keresztjét... mindnyájan Isten kezében vagyunk.

De észrevette, hogy szavai korántsem nyugtatják meg Chanteaut, sőt inkább terhére esnek, talán még nyugtalanítják is. Derék ember lévén hamarosan abba hagyta olcsó vigaszait és sokkal eredményesebb szórakozást ajánlott.

- Nem akar ostáblázni? Az kaverné a fejből a gondokat.

Ő maga hozta el a szekrényről az ostáblát. Chanteau boldogan szorított kezét a távozó orvossal. A két férfi csakhamar belemerült a játékba s megfélekedett az egész világról, amikor Minouche, akit lassanként mégis idegesíteni kezdett az orra előtt heverő papiros gombóc, hirtelen talpraugrott, belecsapott lábával a golyóbisba s aztán eszeveszett ugrándozással szaladt utána körben a szobában.

- Átkozott szeszélyes jószágja, - kiáltott rá Chanteau, akit zavart a játékban. - Az imént nem akart játszani velem, most meg egymagában járja a bolondját, hogy még gondolkodni sem tud tőle az ember.

- Hagyja csak - mondta a plébános szokott jóindulatú hangján - a macska szeret magában játszani.

Mikor a távozó Cazenove doktor áthaladt a konyhán, s még mindig ott látta székén gubbasztani Lazaret, elfogta a megindultság, a fiatalemberhez lépett, atyai mozdulattal átölelte s szó nélkül megcsókolta. Éppen akkor jött le Veronique az emeletről, Mathieut kergetve maga előtt. A kutya állandóan a lépcsőkön kószált, halkán szűkülve, ami úgy hangzott, mint valami

madár panaszos csipogása. Valahányszor nyitva találta a betegszoba ajtaját, nyomban besompolygott és ott vinnyogott éles, fülsértő hangján.

- Eredj, eredj, - hajszolta a szolgáló. - Még csak a te muzsikád hiányzott a szegény nagyságának.

Aztán megpillantotta Lazaret:

- Vigye már el valamerre, fiatalúr, legalább nem lábatlankodik a házban. A fiatalúrra is ráfér egy kis séta.

Ezt Pauline megbízásából mondta, aki rávette Veronique-ot, hogy küldje el hazulról Lazaret s beszélje rá, hogy hosszabb sétát tegyen. Ám erre Lazare nem volt kapható, hiszen még az is erőfeszítésébe került, hogy felemelkedjék a helyéről. Eközben a kutya odaállt elébe és újra vinnyogni kezdett.

- Ez a szegény Mathieu is megöregszik, - mondta a doktor a kutyára pillantva.

- Bizony már tizennégy esztendő - mondta Veronique. - Hanem azért kergeti az egeret, mint a bolond... Most is össze van karmolva az orra, nézze csak, meg a szeme milyen vörös... A mult éjjel egérszagot érzett a tűzhely alatt, persze le sem hunyta a szemét, feltúrkalta az egész konyhát, még most is viszket a talpa... Nem furcsa, ekkora kutya úgy bolonduljon az után a kis állat után... Persze nemcsak az egeret keresi, hanem mindent, ami kicsi és izeg-mozog. Az egynapos csibék, meg a Minouche kölykei úgy kihozzák a sodrából, hogy se eszik, se iszik. Néha órákhosszat szaglász egy-egy bútor alatt svábbogár után... Most meg mintha valami különös dolgot szimatolna a házban.

Elhallgatott, mert észrevette, hogy Lazare szeme könnyelábbad.

- Járjon egyet fiam, - bízatta utóbbit a doktor. - Itt csak útban van, jobban teszi, ha elmegy hazulról.

A fiatalember végre nagynehezen elhagyta helyét.

- Hát gyere, öreg Mathieu, járjunk egyet.

Felsegítette az orvost hintájába, majd elindult a kutyával a sziklafalak mentén. Időnként meg kellett állania, hogy megvárja Mathieut, mert a kutya csakugyan nagyon megöregedett. Hátsó teste megbénult, nagy mancsai úgy csoszogtak a földön, mint a papucok. Már nem ásott gödröt a zöldségees kertben s ha elkezdett körbe forogni, farka után kapkodva, csakhamar kábultan rogyott össze. Különösen akkor fáradt ki nagyon s prüszkölt sokat, ha a vízbe ugrott; negyedórai séta után már lihegett s le kellett heverednie. A tengerparton egyre gazdája lábai körül ténfergett.

Lazare mozdulatlanul állt néhány pillanatig egy port-en-bessini halászbárkát figyelve, amelynek szürke vitorlája sirályszárny módjára söpörte a vizet. Aztán újból nekiindult. Haldoklik az anyám! harsogott pörölyütéseként a lelkében. Ha egy-két pillanatra kiverte fejéből ezt a gondolatot, a következőkben még erősebb, meg fájóbb ütés remegtette meg. Minden egyes ütés új meglepetésként érte s az ütések nem szüntek meg, ezt a gondolatot nem tudta megszokni, elképpedése mindannyiszor megújult s annyira lekötötte figyelmét, hogy más érzésre nem maradt hely a lelkében. A gondolat néha elhomályosult s ilyenkor valami bizonytalan lidércnyomás érzése fogta el, amely csak annyit árult el egész biztonsággal, hogy valami nagy-nagy szerencsétlenségre kell nyugtalanul elkészülnie. Hosszú percekig semmit sem látott abból, ami körülötte volt, majd, mikor újra felmerült a homok, a sok moszat s a távolba vesző tenger, a végtelen égbolt, egy pillanatig bambán meredt a világba s nem ismerte fel. Csakugyan erre járt ő annyiszor? Mintha megváltozott volna a dolgok értelme, soha nem érezte ennyire

körvonalait és színeiket. Meghal az anyám - gondolta s ment, ment, mintegy menekülni akarván a halántékában kopogó szózat elől, amely megörjítette.

Egyszerre csak lihegést hallott maga mögött. Hátrafordult s megpillantotta a kilógó nyelvű, kifulladt kutyát. Fennhangon fordult felé.

- Ugy-e, hogy nem megy, szegény Mathieu. - No ne félj, megyünk már haza. Hiába igyekszik az ember, gondolatai sehol sem hagyják békében.

Este valamennyien sebtében vacsoráztak. Lazare, aki néhány falat kenyérenél többet nem tudott lenyelni, sietve visszavonult szobájába, kifogásul azt mondva apjának, hogy sürgős munka vár rá. Az első emeletre érve bement anyjához s rá tudta venni magát, hogy mielőtt megcsókolná és jóéjt kívánna neki, öt percet ágya mellett töltsön. Az anya egyébként teljesen elfeledkezett fiáról s nem is nyugtalanította, hogy az mivel tölti a napját. Mikor a fia lehajolt hozzá, odatartotta arcát, szinte természetesnek találta a gyors búcsúzkodást, ösztönszerűleg érezte közeledő halálát s egyre jobban elmerült önzésében. Pauline igyekezett valamilyen ürüggyel megrövidíteni Lazare látogatását s kiküldeni őt a szobából, amiknek az sietve tett eleget. De fenn, a második emeleten, a maga nagy szobájában, Lazare kínjai megsokszorozódtak. Kivált a hosszú-hosszú éjszaka nehezedett elgyötört lelkére. Gyertyákat vitt fel magával, nehogy sötétben maradjon. Annyira irtózott a homálytól, hogy egyiket a másik után gyújtotta meg s reggelig égette a világot. Ha lefeküdt, hasztalanul próbált olvasni, régi orvosi könyvein kívül semmi más nem érdekelt, s azokat is eltolta magától, mert hovatovább félni kezdett tőlük. Nyitott szemmel feküdt a hátán, attól az egyetlen kínos érzéstől áthatva, hogy a közelében, a fal mögött, valami szörnyű esemény játszódik le, amelynek fuldokolt a súlya alatt. Füle visszhangzott haldokló anyjának lélegzetvételétől, amely az utolsó két nap óta hörgéssé vált s még a lépcsőre is kihallatszott, úgy hogy már csak futva mert végigsietni azon. Az egész ház visszhangozta e hörgést, mintegy panaszos sírámként, mely még ágyában sem hagyta nyugodni; ha néha csönd támadt, nyugtalanság fogta el s mezítláb szaladt ki a folyosóra, hogy a lépcső karfája fölé hajoljon és hallgatózzék. Odalent Pauline és Veronique, akik együtt virrasztottak a beteg mellett, nyitva hagyták az ajtót, hogy friss levegő jöjjön a szobába. Így Lazare megpillanthatta a folyosó kőkockáin az éjjeli lámpa halovány, szundikáló négyzetét s a sötétségben még hangosabbnak, még nyújtotabbnak, még végetnemérőbbnek hallatszott a hörgés. Mikor visszatért a szobájába, hogy lefeküdjék, nyitva hagyta maga után az ajtót, hiszen hallania kellett e panaszos hangot, ez gyötrelmes kényszerképzetévé vált s hallotta még félálmban is, mikor virradat felé nagynehezen elszunnyadt. Mint unokahúga betegsége idején, most is eltűnt a haláltól való félelme. Anyja meg fog halni, minden meg fog halni és ő átengedte magát az élet nagy összeomlásának és nem érzett egyebet csak a maga tehetetlenségének gyötrelmeit, amiért nem változtathat rajta.

Másnap megkezdődött Chanteauné haláltusája, a huszonnégy óráig tartó fecsegő haláltusa. Chanteauné megnyugodott, már nem őrzöngött a mérgezéstől való félelmében; most megállás nélkül beszélt értelmes hangon, rövid mondatokban, anélkül, hogy fejét felemelte volna párnáiról. Nem beszélgetés volt ez, hiszen senkihez sem szóltak a szavai, inkább azt lehetne mondani, hogy agya a gépezet pusztulása közben siettette működését, mint a lejáró óra s a sietős rövid mondatok ez áradata mintegy utolsó ketyegése volt fogytán levő szellemi képességeinek. Egész multja elvonult előtte, de egy szót sem ejtett a jelenről, az uráról, a fiáról, az unokahúgáról s erről a bonnevillai házról, amelyben nagyravágyása tíz esztendőn át gyötördött. Ismét De le Vignière kisasszony volt, aki buzgón szaladgált leckeórákat adva Caen egyik előkelő házából a másikba, a legtermészetesebb hangsúllyal ejtett ki neveket, amelyek teljesen ismeretlenül hangzottak Pauline és Veronique előtt, hosszú, összefüggéstelen történeteket mesélt a legaprólékosabb részletezéssel, amelyeknek körülményeire még a szolgáló sem emlékezett, pedig ott vénült meg a házban. Mint mikor régi, elsárgult iratokat szed elő az

ember a levelesládából, úgy akart megszabadulni emlékezete az elmúlás előtt fiataalkori benyomásaitól. Pauline minden bátorsága mellett borzongott, amikor ez idegen benyomások serege felmerült a haldoklóból, elszédült az ismeretlen mélységből felszínre törő akaratlan gyónás hallatára. Most nem a hörgés, hanem ez a rettenetes fecsegés töltötte be a házat. Lazare fülét megütötte egy-egy mondat, mikor elment a betegszoba ajtaja előtt. Ide-oda forgatta e szavakat, nem tudott értelmükre bukkanni s végigfutott rajta a hideg; úgy rémlett neki, hogy az anyja már a túlvilágon meséli láthatatlan lényeknek ezeket az általa nem ismert történeteket.

Mikor Cazenove doktor megérkezett, Chanteaut és Horteur abbét az ebédlőben találta az ostábla mellett. Mintha el sem mozdultak volna azóta, mintha még a tegnapi játszmát folytatnák. Minouche hátsó lábain ülve figyelmesen szemlélte a játékot. A plébános már korán reggel eljött, hogy teljesítse hivatását, a vigasztalást. Pauline most már nem ellenezte, hogy meglátogassa nénikéjét s így a pap, mihelyt a doktor megjelent, felkelt az ostábla mellől s együtt mentek fel a beteghez, baráti látogatásnak állítván be a dolgot, mintha csupán hogyléte iránt érdeklődnének. Chanteauné még felismerte őket, kérte, hogy ültessék fel az ágyban és világos, vidám deliriumában úgy fogadta a látogatókat, mint caeni szépasszony korában szokta volt tenni. A kedves doktor bizonyára meg van elégedve betegével, hiszen nemsokára elhagyja az ágyat, majd udvariasan érdeklődött az abbé egészségi állapota iránt. Utóbbi, aki papi hivatásának kötelességét teljesítendő ment fel a beteghez, e fecsegő haldoklás láttára megdöbbenésében nem talált szavakat. Egyébként Pauline is ott volt, aki bizonyos dolgokat amúgy sem hagyott volna szóba hozni. Neki volt annyi lelkiereje, hogy bizakodó vidámságot erőltessen magára. Mikor a két látogató visszavonult, Pauline kikísérte őket a folyosóra, ahol az orvos halkán ellátta utasításokkal a végső pillanatok esetére. „Gyors felozslás”, „karbol” s más ilyen szavakat emlegetett, míg a szobából egyre hangzott a zavaros duruzsolás, a halódó asszony kifogyhatatlan tereferéje.

- Azt hiszi, hogy kihúzza estig? - kérdezte Pauline.

- Igen. Alkalmasint a reggelt is megéri - mondta Cazenove. - De ne ültesse fel többé, mert még a karjai közt halhatna meg... Különben este még visszajövök.

Abban maradtak, hogy Horteur abbé Chanteau mellett marad és előkészíti a szerencsétlenségre. Veronique ijedt arccal hallgatta a küszöbön az intézkedéseket. Mióta elkészült asszonya halálára, mintha megnémult volna, szótlán igavonó állat módjára sürgött-forgott a betegágy körül. Ám most egyszerre elhallgattak valamennyien. Lazare jött fel a lépcsőn, kinek nem volt ereje jelen lenni az orvosi látogatásnál, mert nem mert szembenézni a valósággal s ezért addig a ház körül imbolygott. A hirtelen csend, mely jöttét fogadta, mindennél ékesebben szólt. Lazare halálsápadt lett.

- Jó volna, ha elkísérne, kedves fiam - mondta az orvos. - Velem ebédel s együtt jövünk vissza estefelé.

A fiatalember még sápadtabb lett.

- Köszönöm, - mormogta - de inkább itthon maradok, nincs kedvem elmenni hazulról.

Ettől kezdve Lazare gyötrelmes szívszorongásban várakozott. Mintha vaspánt szorította volna össze a mellét. Örökkévalóságnak tetszett a nap s mégis úgy mult el, hogy nem tudta, mivel teltek az órák. Később sem tudott soha visszaemlékezni rá, hogy mivel töltötte az időt, hányszor szaladgált föl-le az emeleteken, hányszor bámult ki a tengerre, amelynek hatalmas hullámozása végleg elkábította. A percek ellenállhatatlan múlása időnként mintha testet öltött volna, gránitsziklaként haladt volna tova, mindent magával söpörve a mélységbe. Aztán kijött a sodrából s azt kívánta, bár lenne már mindennek vége, bár kipihenhetné már az irtózatossá várákozás kínjait. Négy óra tájban, mikor újból szobája felé indult, hirtelen benyitott az

anyjához. Látni akarta, szükségét érezte, hogy még egyszer elbúcsúzzék tőle. De mikor föléje hajolt, a beteg csak motollálta tovább végetnemérő mondatainak kusza fonalát, még az arcát sem nyújtotta feléje azzal a fáradt mozdulattal, amellyel betegsége óta fiát fogadni szokta. Talán észre sem vette őt. Ez az ólomszürke arc a máris megfeketedett ajkakkal nem az édesanyja volt már.

- Eredj ki - szólt rá Pauline szelíden - sétálj egy kicsit. Még nem ütött az órája.

Így hát Lazare nem ment fel a szobájába, elmenekült hazulról. Távozott, de magával vitte, mint egy látomást, annak a szenvedő arcnak a képét, amelyben nem ismert anyjára. Unokahúga megtévesztette, igenis ütött az órája, de Lazare majd megfulladt, szabad térre volt szüksége, futott, mint a bolond. Ez volt hát az utolsó csók. Az a gondolat, hogy soha, de soha nem látja többé az anyját, irtózáttal töltötte el. Egyszerre úgy rémlett neki, mintha valaki futna utána, megfordult s mikor megismerte Mathieut, amint nehéz mancsaival lohol utána, minden ok nélkül elfogta a düh, kövekkel kezdte hajigálni a kutyát s dadogva szidta, hogy hazakergesse. Mathieu elképpedt a fogadtatáson, elszaladt, majd mégis csak visszafordult s szelíden, szinte könnyektől csillogó szemmel pillantott gazdájára. Lazarenak most már nem volt ereje elúzni az állatot, amely messziről kísérte, mintegy kétségbeesése fölött örködve. A végtelen tenger is idegesítette, nekivágott a földeknek, az elhagyott zugokat kereste, hogy egyedül és rejtve legyen. Késő éjszakáig bolyongott keresztül-kasul a felszántott földeken, átlábolva a sövényeken. Végre kimerülten hazafelé indult, amikor egy különös látvány szinte babonás félelemmel nehezedett reá. Elhagyott út szélén magányos, fekete jegenye meredt az égnek s a kelő hold sárga fénye mintegy hegyére volt tűzve. Ugy állt ott, mint égő gyertya az alkonyatban, valami roppant halott fejénél, aki keresztben fekszik a földeken.

- Gyerünk, Mathieu! - kiáltott elfulladt hangon a kutyára, - siessünk!

Futva igyekezett hazafelé, ahogy indult. A kutya most már oda mert menni hozzá, nyaldosni kezdte a kezét.

Éjszaka volt már, de a konyhában nem volt világosság. Üres, sötét volt a konyha, csak a mennyezetre vetett vörös fényt a tűzhely izzó parazsa. Ez a sötétség megdöbbenetette Lazaret. Nem mert tovább menni. Magánkívvül állt ott, a rendületlenül szerteszt heverő edények és törlőrongyok között, fülelt a ház kiszüremelő zajaira. Oldalvást apjának halk köhécselése s Horteur abbé tompa, egyhangú beszéde hallatszott. Leginkább az ijesztette meg, hogy a lépcső felől sietős lépteket, sugdolódzást hall, majd az emeletről valami elfojtott zajt, amelynek miéértjét nem érti, de úgy hat reá, mintha sebbel-lobbal végeznének valami titkolt munkát. Nem merte megérteni. Hát csakugyan mindennek vége? És csak állt, állt mozdulatlanul, nem volt bátorsága felmenni és megtudni mindent. Akkor megpillantotta Veronique-ot, amint szalad le a lépcsőn, sietve gyertyát gyújt s már viszi rohanást magával, úgy siet, hogy egy szót sem intéz hozzá, egy pillantást sem vet rá. A konyha a pillanatnyi világosság után újra elsötétedik. Fent a léptek elcsendesednek. Ujra megjelenik a cseléd, ezúttal tálért jött. Még mindig ugyanaz a rémült és néma rohanás. Lazare már nem kételkedik: mindennek vége. És most megsemmisülten rogy az asztal mellé s vár a sötétben, anélkül, hogy tudná, mire vár s füle zúg a hirtelen beállott roppant csendben.

A betegszobában két órája folyt a haláltusa, a szörnyű haláltusa, mely valósággal megőriztette Paulinet és Veroniqueot. Chanteauné utolsó perceiben megint a mérgezésről félt, felemelkedett ágyában, még mindig hadart, mesélt s hovatovább dühösödni kezdett. Ki akart ugrani az ágyból, el akart rohanni a házból, ahol valaki az életére tör. Pauline és a szolgáló erejük teljes megfeszítésével is alig tudták visszatartani.

- Eresszettek. Azt akarjátok, hogy megöljenek?... Mennem kell, tüstént, tüstént...

Veronique csillapítani próbálta.

- Nézzen ránk a nagyságos asszony... Csak nem hiszi tán, hogy bántani akarjuk?

A haldokló kimerülten lihegett. Zavaros tekintettel keresgéltni látszott valamit, de már nem tudott felismerni semmit. Aztán előlről kezdte:

- Csukjátok be az íróasztalt. Ott van a fiókban... Lám, már jön felfelé... félek tőle. Mondom, hogy jön. Nem halljátok? Oda ne adjátok neki a kulcsot. Engedjete el innen! Mennem kell! Most, most azonnal...

Erőlködve fetrengett párnáin, Paulinenak úgy kellett visszanyomni.

- Nincs a szobában rajtunk kívül senki, nénike.

- Nem igaz. Halljátok? Itt van... Végem van, a bitang mérget itatott velem. Meghalok... meghalok... meghalok.

A foga vacogott, unokahuga karjai közé menekült, akit nem ismert fel többé. Pauline görcsösen a szívére szorította. Már nem is akart harcolni a förtelmes gyanúsítás ellen, beletörődött, hogy nénikéje magával viszi azt a sírba.

Szerencsére Veronique ügyelt. Hirtelen a beteg felé kapott s ijedten suttogetta.

- Vigyázzon kisasszony.

Az utolsó roham volt. Chanteaunének sikerült hirtelen erőfeszítéssel kirúgni két dagadt lábát az ágyból s ha nincs ott a cseléd, kétségkívül a földre zuhan. Kitért rajta az örütség, szaggatottan rikácsolt, ökölbe szorított kézzel hadonászott, mintha birokra akarna kelni valakivel, mintha védekezni akarna valami torkát szorongató látomás ellen. Ez utolsó percben nyilván rájött, hogy haldoklik, értelmes tekintet sugárzott irtózatból tágra nyílt szemeiből. Hirtelen a kebléhez kapott, mintha valami szörnyű fájdalom kínozná, aztán visszahanyatlott párnáira és elfeketedett. Meghalt.

Hirtelen csönd támadt. Pauline, bármennyire ki volt merülve, le akarta fogni a halott szemét. Ez volt erejének végső megfeszítése. Mikor eltávozott a halottas szobából, otthagya virrasztóul Veroniqueot, meg Prouane-nét, akiért elküldött a doktor látogatása után, azt hitte, hogy összeesik a lépcsőn. Egy pillanatig le is kellett ülnie, hogy összeszedje erejét és közölni tudja Lazare-ral és Chanteauval a szörnyű esetet. Forogtak a falak körülötte. Percekig tartott, míg magához tért, aztán a karfába fogózva, elindult. Az ebédlőből kihallatszott Horteur abbé hangja. Így jobbnak látta, ha előbb a konyhába megy. Ott megpillantotta Lazaret, akinek sötét alakja élesen kirajzolódott a tűzhely vörös visszfényében. Szó nélkül közeledett a fiatalemberhez és kitérte karjait. Az megértette, Pauline vállára borult és hosszan magához szorította. Aztán megcsókolták egymást. A lány csöndesen sírdogált, a fiatalembernek azonban nem jött könny a szemébe, csak a torkát fojtogatta a sírás, úgy hogy szinte fuldoklott. Végül Pauline kibontakozott s azt mondta, ami hirtelen éppen eszébe jutott.

- Mért ülsz sötétben?

A fiatalember legyintett, mintha azt akarná mondani, fájdalmában nincs szüksége világosságra.

- Gyertyát kell gyújtani, - mondta a lány.

Lazare alig állt a lábán. A székre rogyott. Mathieu nyugtalanul kóválygott az udvaron az éjszakai nedves levegőbe szaglászva. Most bejött a konyhába, mereven nézte a fiatal párt, majd nagy fejét Lazare térdére fektette s úgy nézett egészen közélről a szemébe, mintha kérdezősködni akarna. Lazare remegni kezdett, mikor magán érezte a kutya tekintetét. Hirtelen szemébe szöktek a könnyek, elfogta a sírás s akit édesanyja tizennégy esztendő óta szeretett, a vén háziállat nyaka köré fonta kezeit. Elfúló hangon dadogta:

- Ó szegény öregem, szegény öreg kutyám, nem látjuk őt többé.

Pauline izgatottan nézett gyufa után s végre meggyújtotta a gyertyát. Nem is próbálta Lazaret vigasztalni, tudta, hogy a sírás könnyít rajta. Ámde hátra volt még egy nehéz feladat, közölnie kellett a szerencsétlenséget a bácsival. Mikor végre rászánta magát, hogy bemenjen az ebédlőbe, ahol Veronique már szürkületkor lámpát gyújtott, Horteur abbé hosszadalmas, ájtatos fejtegetéseivel már előkészítette Chanteaut arra a gondolatra, hogy feleségét el kell veszíteni és hogy halála csupán órák kérdése. Így aztán, mikor az aggastyán megpillantotta unokahuga feldúlt arcát és kisírt szemeit, nyomban tisztában volt mindennel.

- Istenem - kiáltotta - az volt az egyetlen vágyam, hogy mégegyszer élve láthassam... Ezek a gyalázatos lábak, ezek a gyalázatos lábak!

Egyre csak ezt ismételte. Sírt egy keveset, de könnyei felszáradtak, halkan nyögdécselt, sóhajtozott, ahogy beteg emberek szoktak, aztán megint visszatért a lábaira, azokat szidta s megint csak a saját sorsán sopánkodott. Egy pillanatig szóba került, nem lehetne-e felvinni őt az első emeletre, hogy elbúcsúzhassék a halottól. Ám a dolog kivételének nehézségétől eltekintve, veszedelmesnek tartották a beteg, öreg embert kitenni a végső Isten-hozzád izgalmainak. Chanteau egyébként maga sem nagyon erőszakoskodott. Így hát lenn maradt az ebédlőben, a felforgatott ostábla előtt, nem tudva, mivel foglalkoztassa szegény, elnyomorodott kezeit. Még arra sincs fejem - mondotta - hogy elolvassam az ujságot. Egy szót sem értenék belőle. Mikor lefektették, alighanem régi emlékek ébredtek benne, mert sokáig sírdogált.

Két hosszú éjszaka s egy végtelen hosszú nap következett, az a borzalmas idő, mikor halott van a házban. Cazenove már csak a halált állapíthatta meg. Őt magát is nagyon meglepte ez a hirtelen vég. Lazare, aki az első éjszakát ébren töltötte, reggelig írta a leveleket a távoli rokonoknak. Ugy határoztak, hogy a halottat a caeni temetőben, a családi sírboltba temetik. A doktor előzékenyen magára vállalta az összes elintéznivalókat s így Bonnevilleban csak az a kínos feladat várt Chanteaura, hogy mairei minőségében tudomásul vegye a haláleset bejelentését. Paulinenak nem lévén alkalmas fekete ruhája, sebtében kellett a gyászruhát összeütnie egy régi szoknyából s egy merinó sálból, amelyből a derekat készítette. Elmúlt valahogy az első éjszaka s a rákövetkező nap is e sietős tennivalók közepette. Csak a második éjszaka nem akart véget érni s húzódott el nagyon a másnap fájdalmas várásában. Senki sem tudott aludni, tárva-nyitva álltak az ajtók, a bútorokon és a lépcsőkön égő gyertyák szertesét, a karbon szaga behatolt a legtávolabbi helyiségekbe is. Mindnyájukat megnyomorította a fájdalom, szájpadrólásuk száraz volt, szemük zavaros, sóváron vágyódtak arra, hogy újra kezdhessék az életet.

Végre másnap délelőtt tíz órakor megszólalt az út túlsó oldalán a kis falusi templom harangja. Horteur abbére való tekintettel, aki igazán derekasan viselkedett a gyászos körülmények közepette, abban állapodtak meg, hogy a halottat Bonnevilleban szentelik be, mielőtt a koporsót a caeni temetőbe szállítanák. Alig szólalt meg a harang, Chanteau nyugtalankodni kezdett karosszékeben.

- Legalább látni akarom, amikor elviszik - mondogatta. - Ó, ezek a nyomorult lábak! Minő csapás, hogy ilyen nyomorult lábaim vannak.

Hasztalanul igyekeztek megkímélni a szörnyű látványtól. Amint a harang szava gyorsabb lett, Chanteau haragra gerjedt és kiabálni kezdett.

- Toljátok ki a folyosóra! Hallom, most viszik le... mindjárt, mindjárt. Látni akarom, mikor elviszik őt.

Paulinenak és Lazarenak, gyászban, kesztyűsen, teljesíteni kellett kívánságát. Egyik jobbfelől, másik balfelől tolták a karosszéket a lépcső aljáig. Négy ember hozta a halottat, csak úgy görnyedtek a súlya alatt. Mikor feltűnt a koporsó új fájával, ragyogó fogantyúival, friss vésetű rézlemezével, Chanteau ösztönszerű erőfeszítést tett, hogy felálljon a karosszékéből, de lába

nehéz volt, mint az ólom, oda volt szegezve a székbe, nem mozdulhatott s olyan remegés fogta el, hogy a foga vacogását lehetett hallani s állkapcsa úgy mozgott, mintha magában beszélne. A keskeny lépcsőn nehéz volt mozogni. Nézte, hogyan hozzák lassan a nagy, sárga koporsót s mikor az térdeit súrolta, előrehajolt, hogy megnézze, hogy mit írtak a rézlemezre. Itt már kiszélesült a folyosó s az emberek gyors léptekkel haladtak a tornác előtt álló Szent Mihály lova felé. Chanteau meg nézte, nézte, hogyan viszik tova élete negyven esztendejét, mindazt, ami elmúlt, a jót és a rosszat, amit most oly fájdalmasan sír vissza, ahogyan ifjúságát siratja az ember. Pauline és Lazare a karosszék mögött sírdogált.

- Nem, nem, hagyjatok. Hagyjatok itt - mondta Chanteau nekik, amikor vissza akarták tolni az ebédlőbe. - Menjetek csak, végig akarom nézni.

A négy ember a saroglyára tette a koporsót, más négy ember vállára emelte a saroglyát. A gyászmenet elrendezkedett az udvaron, mely tele volt falusiakkal. Mathieu, akit kora reggel bezártak a színbe, panaszosan vonított bele a nagy csendbe, Minouche pedig meglepetten nézte a konyha ablakából a sok embert s a skatulyát, amit kivisznek a házból.

Mínthogy azonban a menet lassan verődött össze, elunta a dolgot és tisztogatni kezdte magát.

- Hát te nem mégy velük? - kérdezte Chanteau, megpillantva a mellette álldogáló Veroniqueot.

- Nem nagyságos úr, - felelte elfúló hangon a lány. - A kisasszony azt mondta, hogy maradjak az úr mellett.

A harang egyre szólt, a halott végre eltávozott az udvarból. Lazare és Pauline gyászba öltözve követték a ragyogó napsütésben. A tornác nyitva hagyott ajtajából, a nagy karosszékéből a beteg Chanteau nézte, hogyan távozik örökre.

VII.

A temetéssel járó szaladgálások s egyéb intézni való ügyek miatt Lazare és Pauline két napot volt kénytelen Caenben tölteni. Mikor a temetőben tett utolsó látogatás után visszatértek, az idő megváltozott, heves szélrohamok ostromolták a tengerpartot. Zuhogó esőben indultak el Arromanchesből s a szél úgy süvöltött, hogy majdnem elvitte a kocsi fedelét. Paulinenek önkéntelenül is első útjára kellett gondolnia, amikor Chanteauné elhozta Párisból. Ugyanílyen vihar volt s szegény megtiltotta neki, hogy kihajoljon a kocsiból, folyton szorosabbra kötögette nyakán a kendőt. Lazare a kocsi sarkába húzódva, szintén elábrándozott. Ő is anyjára gondolt, amint alig várja, hogy megölelhesse hazatérő fiát; egyszer decemberben két mért-földnyire gyalogolt elébe s ő itt találta ülve, ezen a határkövön. Az eső szakadatlanul zuhogott. A fiatal leány és unokabátyja Arromanchestól Bonnevilleig egy szót sem váltott egymással.

Mire hazafelé közeledtek, elállt az eső, de a szél még hevesebben dühöngött. A kocsisnak le kellett szállnia, hogy zablájánál fogva vezesse a lovat. Végre megállt a hintó a ház kapuja előtt. Éppen akkor szaladt arra Houtelard, a halász.

- Lazare urfi! - kiáltotta. - Most aztán itt a baj. A víz szétszedi a masináját.

Az útnak erről a kanyarodójáról nem lehetett látni a tengert. A fiatalember föltekintett és megpillantotta Veronique-t, amint a tornácon áll és a tenger felé néz. A tulsó oldalon, a kertfalhoz lapulva, hogy a szél ne csapkodja reverendáját, Horteur abbé figyelte a tengert. A pap előre-hajolt és ugyancsak feléje kiáltott:

- A víz bontogatja a cölöpeidet!

Lazare nyomban leszaladt a parthoz s Pauline, a förtelmes idő ellenére, utána sietett. Mikor leértek a sziklafal alá, gyökeret vert a lábuk a megdöbbenő látványra. A dagály, a szeptemberi hatalmas dagályok egyike, félelmetes bömböléssel ostromolta a partot. Az áradást ugyan nem jelezték veszedelmesnek, de a már tegnap este óta dühöngő északi szél úgy megduzzasztotta a vizet, hogy szüntelen hullámhegyek emelkedtek a látóhatár alján, törtek a part felé és omoltak össze a sziklákon. Távolságban, az ólomszínű égen nyargalászó felhők árnyékában, tintafeketének tűnt fel a tenger.

- Eredj haza - mondta a fiatalember Paulinenak. - Én szétnézek egy kicsit s aztán megyek utánad.

A leány nem felelt, követte a partig. A hullámtörők s a nem régen épített cölöpgát iszonyú ostromnak voltak kitéve. Egyre hatalmasabb hullámok zúdultak új és új tömegekben, s mintha faltörő kosok lennének, úgy ostromolták a gátat. A hatalmas, zöldhátú hullámok fehér habtarajukkal egymás hegyén-hátán tolongtak a végtelenségből és iszonyú lökéssel olvadtak egymásba. Az összeütközés dühében csak úgy porzott a tajték, majd fehér vízporban omlott alá, amelyet nyomban elnyelt és magával sodort a hatalmas áradat. Minden ujjabb lökésnél csak úgy recsegett-ropogott a gát deszkázata. Az egyik sarkantyúnak már eltört az alapzata s a hosszú középső gerenda, amelynek egyik vége még szilárdan állott, kétségbeesetten ingott ide-oda, mint valami csonka emberi törzs, amelynek ágyúgolyó szedte le a tagjait. Két másik sarkantyú jobban ellentállt, de szinte érezni lehetett, mint remegnek, mint bágyadnak egyre jobban s mennek össze a folyton megújuló ölelésben, mely mintha el akarná venni előbb erejüket, hogy azután összetörje őket.

- Megmondtam én előre - hajtogatta a tökrészeg Prouane egy ócska bárka repedezett oldalához támaszkodva - hogy akkor válik el, mit ér az egész, ha majd egyszer felülről fúj a szél... No hiszen! Meg se kottyán neki az a pár gyufaszál, amit a fiatalemberünk odaállított!

Hangosan röhögtek szavain. Künn volt az egész falu, Bonneville férfiai, asszonya, gyereke s valamennyien nagy mulatsággal nézték; hogyan döngeti a tenger a cölöpzetet. S ha mindjárt magával is söpri rozoga vityillóikat, ők csodálattal imádták a tengert, s önmagukat ért gyaláztatnak tekintették volna, ha egy jött-ment kabátos embernek sikerül négy-öt szál cölöppel meg egy féltucat gerendával megfékezni az erejét. Valósággal izgatta hát és személyes diadal örömeivel töltötte el őket, hogy a tenger végre fölébredt s egyetlen bődüléssel széttépi a béklyót, amelyet rá akartak rakni.

- Nézzétek csak - kiáltotta Houtelard - nézzétek, mennyire érte a módját! Püff neki! Két fogát már kitörte!

- Három elég lesz neki, meglássátok... Az első kikezdte, a második elvitte! Két rohammal végzett vele a bestia... Ez aztán a bestia, az áldóját!

Ez az elnevezés bók volt. Becéző káromkodások hallatszottak. A gyerekhad táncolt örömeiben, mikor egy-egy félelmetes víztömeg közelgett s rést ütött a cölöpzetben. Megint egy! Megint egy! Valamennyit elviszi az ördög, hiszen úgy recsegnek-ropognak, mint facipős gyermek talpa alatt a tengeri tetű. S az áradat egyre nőtt, de maga a nagy gát még állt. Ez volt a várva várt látványosság, itt dől el a csata. De már kezdett behatolni a víz a cölöpök közé. Mindjárt kezdetét veszi a mulatság.

- Kár, hogy nincs itt az a ficsúr! - kiáltotta csufondárosan a nyomorult Tourmal. - Kicsit megtámaszthatná a hátával, hogy ne düljön össze olyan hamar.

Valaki pissegett, mire elhallgatott. A halászok megpillantották Lazaret és Paulinet. Utóbbiak minden szót hallottak s most némán, halotthalványan figyelték a pusztulást. Az a pár kettétört cölöp még nem sokat számít. De a dagály már két óra hosszat emelkedik s ha a gát nem állt ellent, a község bizonyosan veszedelembé kerül. Lazare magához húzta a leányt s átölelte derekát, hogy megvédje a szélrohamoktól, amelyek élesen süvöltöttek, mint a kaszasuhogás. Az elsötétült ég komor árnyékot hintett, a hullámok üvöltöttek, s ők ketten ott álltak, talpig feketébe öltözve, mozdulatlanul a víz szállongó pora s az egyre növekvő zúgás, bömbölés közepette. S ott álltak körülöttük a halászok, de már arcukra fagyott a torz vigyorgás s lassanként valamennyiükön erőt vett valami szorongó nyugtalanság.

- Már nem állja sokáig, - mormogta Houtelard.

De a gát ellenállt. Ha elöntötte egy-egy hullám tajtékja, a kátránnyal bevont fekete cölöpzet nyomban újra felbukkant a porló víz alól. Csak az volt a baj, hogy mihelyt egy gerenda összetört, a szomszédjai is egymásután recsegnik-ropogni kezdtek. Ötven esztendeje nem volt ilyen nagy az áradat - mondogatták a falu vénjei.

Nemsokára odébb kellett állaniok. A leszakított gerendák zúzták, törték a gátat, hamarosan az egész szerkezet szétrombolódott s a tenger kivetette a partra deszkadarabjait. Már csak egy gerenda maradt állva, mint valami jelfa, amelyet a tenger egy szirtjén állítottak fel. A falu most már nem nevetett. Az asszonyok hazacipelték siránkozó gyermekeiket. Ujra beléjük kötött a bestia. Tehetetlen megadással fogadták a csapást, amely nem lephette meg őket, amellyel számolniok kellett, nekik, akik az őket tápláló és öldöklő tenger szomszédságában éltek. Nagy kavardás támadt, csattogtak az otromba facipők, mindnyájan a kőfal mögé menekültek, mert már csak annak a védővonala oltalmazta a házakat. A cölöpök engedtek, az oldaldeszkák összeomlottak s a nagyon is alacsony falon átcsaptak a roppant hullámok. Most már semmi sem állotta útját a tengernek. A becsapódó hatalmas víztömeg bezúzta Houtelard ablakait és elöntötte a konyháját. Vad menekülés támadt, a part elnéptelenedett, a diadalmas tenger magára maradva söpört tova a parton.

- Haza ne menj! - kiabáltak Houtelard felé. - Rád dől a ház.

Lazare és Pauline csak lassan, lépésről lépésre hátráltak az áradat elől. Itt már nem lehetett segíteni, haza indultak tehát. A fiatal leány a félúton még egy utolsó pillantást vetett a veszedelemben forgó falura.

- Szerencsétlen emberek - suttogetta.

De Lazare nem bocsátotta meg nekik együgyű röhgésüket. A pusztulás, amelyet saját vereségének tekintett, mély nyomot hagyott benne. Mérgesen legyintett s végre megszólalt:

- Hát csak feküdjék bele a bestia az ágyukba, ha annyira szeretik. Én ugyan nem állok az útjába.

Veronique esernyővel jött elébük, mert újra szakadni kezdett az eső. Horteur abbé, még mindig a fal védelme alá húzódva, feléjük kiáltott valamit, de nem értették a szavát. Az undorító idő, a gát pusztulása, a veszedelemben forgó falu nyomorúsága még szomorúbbá tette hazatértüket. Mikor hazaérkeztek, csupasznak, pusztának és fagyosnak találták a házat. Csak a szél süvöltött álladó üvöltéssel végig a komor szobákon. Chanteau, aki a koksszal fűtött kályha mellett szundikált, elsírta magát, alighogy beléptek. Egyikük sem ment fel, hogy átöltözzék, annyira féltek a kínos emlékektől, amelyek a lépcsővel álltak kapcsolatban. Az asztal terítve volt, a lámpa égett, nyomban megvacsoráztak. Szomorú este volt. Ha nagynéha megszólalt valaki, kettévágta szavait a falak reszketése, mert a ház meg-megremegett az áradat heves lökéseitől. Véronique, mikor behozta a teát, elujságolta, hogy Houtelard háza öt más házzal együtt már összedőlt. Ezuttal a fél falu kárvallottja maradt a viharnek. Chanteau, akit kétségbeejtett, hogy a sok csapás közepette még mindig nem tudta visszanyerni lelki nyugalmát, rászólt, hogy elég neki a maga baja, nem akar még a másokéről is hallani. Lefektették s aztán a fáradtságtól összetörve valamennyien pihenni tértek. Lazare szobájában hajnalig égett a gyertya. A nyugtalan Pauline tízszer is kinyitotta szobája ajtaját, hogy hallgatózzék, de az immár üres első emeletre halotti csend borult.

Másnap már elkövetkeztek a fiatalember számára a nagy gyászt követő lassú és fájdalmas órák. Mintha ájulásból ébredt volna, valami nagy zuhanás után, mintha tagjai még zsibbadtak volnának. De feje tiszta maradt, emlékezete éles, a lidércnyomás, amelyet átélt, a láz kusza látomásai tisztulni kezdtek. Ujra átélt minden kis részletet, újra átélte gyötrelmeit. A halál, amelynek közelségét eddig nem ismerte, most itt volt a házban, édesanyja személyében, akit olyan durván ragadott el néhány nap alatt. Most kézzelfoghatóan érezte, milyen borzalmas dolog a nemlét. Eddig négyen voltak, aztán megnyílt egy gödör és ők a nyomorúságtól vacogva hárman maradtak s kétségbeesetten szorulnak összebb, hogy megleljék egy morzsáját az elvesztett melegségnek. Hát ez a halál? Ez a sohatöbbé? Ezek a reszkető karok, amelyek egy árnyék fölé fonódnak, akik után nem maradt itt egyéb, csak a riadt, sajnálkozó emlékezés!

Lazare a nap minden egyes órájában újra meg újra elveszítette szegény édesanyját, mindannyiszor, ahányszor a halott képe felelevenedett lelkében. Előbb nem szenvedett ennyire, sem akkor, amikor unokahúga lejött hozzá, hogy a karjaiba vesse magát, sem a temetés kegyetlenül hosszú gyötrelmei idején. Igazán csak azóta érezte szörnyű veszteségét, mióta visszatért az üressé vált házba. Fájdalmát növelte lelkiismeretfurdalása, hogy a haláltusa fölött érzett elképpedésében, amikor még volt itt valami az elköltözöttből, miért nem siratta jobban. Azzal gyötörte magát, hogy nem szerette eléggé édesanyját s kínládásában néha fuldokló zokogásban tört ki. Szüntelenül anyjára gondolt, egyre maga előtt látta őt. Ha felment a lépcsőn, el volt készülve arra, hogy kijön a szobájából s apró, gyors lépteivel végigsiet a folyosón. Annyira el volt telve anyjával, hogy gyakran hátra fordult, azt hívén, hogy szólítja s néha úgy rémlett neki, hallja suhogni a ruháját, amint eltűnik valamelyik ajtó mögött. Édesanyja nem haragudott rá, csak nem is tekintett feléje. Családias jelenés volt, hajdani életének árnyéka. Éjjel nem merte eloltani a lámpát, halk léptek közeledtek ágya felé, futó lehelletet érzett a homlokán a sötétben. Sebe ahelyett, hogy begyógyult volna, egyre tátongóbb lett, a legcseké-

lyebb emlék megrázta idegeit, élő hirtelen látomások bukkantak föl előtte, amelyek nyomban tovatűntek a sohatöbbé lelketbénító iszonyatát hagyva maguk után.

Minden anyjára emlékeztette a házban. A halott szobája érintetlen maradt, egy bútort sem mozdítottak el a helyéből, megkezdett hímzése és a gyűszű mellette ott hevert dolgozóasztalkáján. A kandallón a megállított ingaóra hét óra harminchét percet mutatott, a halál pillanatát. Lazare került a szobát. Néha aztán gyors léptekkel felsietett a lépcsőn s hirtelen elhatározással benyitott. Szíve hevesen dobogott s úgy rémlett neki, hogy a megszokott ósdi bútorzat, az íróasztal, a kisasztalka, főként pedig az ágy valami idegen, ünnepélyes méltóságot vett magára. A mindig csukva tartott ablaktáblák résein beszűrődő bizonytalan, halvány világosság még jobban fokozta nyugtalanságát, miközben megcsókolta a párnát, amelyen a halott dermedt feje pihent. Egy reggel megdöbbenve állt meg a küszöbön, amint benyitott a szobába. A kitárt ablaktáblákon át szabadon áradt be a nappali világosság. Vidám fénypászma feküdt keresztben az ágyon, előntve a vánkost is. A bútorokon összeszedett edényekben és vázákban virágok illatoztak. Erről eszébe jutott, hogy születésnap van, születésnapja annak, aki nincs többé. Ezt a napot minden esztendőben megünnepelték s unokahúga most sem feledkezett meg róla. Szegény őszi virágok voltak csak, gerepcsin, margaréták, elkésett, dércsípte rózsák, de az életet illatozták s vidám színekkel vették körül azt a holt keretet, amelyben mintha megállott volna az idő. Ez a gyengéd női figyelmesség mélyen megindította. Hosszan, sokáig sírt.

Minden édesanyjára emlékeztette, az ebédlőben, a konyhában, még a tornácon is. Anyjára emlékeztették az apró tárgyak, amiket felszedegetett, anyjára bizonyos megszokott dolgok, amelyeknek a híjját most egyszerre érezte. Valósággal meg volt babonázva, de nem beszélt róla s szinte nyugtalan szégyennel rejtegette állandó gyötrelmét, a halállal folytatott szüntelen társalgását. Mivel még azt is kerülte, hogy a nevét kiejtse annak, akivel telítve volt a lelke, azt hihették, hogy elfelejtette anyját, hogy soha nem gondol rá, holott szívének sajnága, az emlékezés gyötrelme egy pillanatra sem szünetelt. Csak unokahúga látott a szívébe. Ilyenkor hazudozáshoz folyamodott, esküdözött, hogy éjfélkor eloltotta lámpáját, nem létező munkájára hivatkozott s heveskedni kezdett, ha tovább is faggatták. A szobája volt a búvóhelye, oda menekült fel, ha át akarta magát adni fájdalmának, a kis zúgba, ahol felnövekedett; ott biztonságban érezte magát s nem kellett attól tartania, hogy kiszolgáltatja gyötrelmének titkát idegen szemeknek.

Az első napokban folytatni próbálta megszokott hosszú sétáit. Ezzel legalább elmenekült volna a cseléd morcos hallgatása elől s megszabadul attól a kínos látványtól, hogy szegény édesapja ott ül leverten a karosszékekben, nem találván mivel foglalkoztassa ujjait. De leküzdhetetlen irtózást érzett a sétálással szemben s ha elment hazuról, a csömörlésig unatkozott odakünn. A tenger örökös hullámozása, az ár makacs dühe, amellyel kétszer naponta megostromolja a partot, egyenesen bosszantotta, mint valami fájdalomra iránt közömbös, otromba erő, amely századok óta síkálja ugyanazokat a sziklákat s még soha nem siratta meg egyetlen emberi lény halálát sem. Nagynak, hidegnek érezte a tengert és máris sietett haza, hogy szobájába zárja magát, hogy ne érezze magát annyira törpének, annyira összelapítottnak az ég és a tenger végtelensége között. Egyetlen hely vonzotta csak, a templom körül elterülő temető. Anyja nem ott pihent, ám a megsemmisüléstől való borzalma ellenére lelke ott különösképpen megnyugodott s igen szelíden tudott ott visszagondolni anyjára. A sírok aludtak a fűben, tiszafák zöldeltek a templom árnyékában s nem hallatszott más, csak a szélben imbolygó vízimadarak sikongása a szabad tenger felől. Órákig ott feledkezett, pedig még a régi halottak neveit sem tudta kibetűzni a sírköveken, annyira elmosta azokat a gyakori eső.

Ha legalább hitt volna Lazare a túlvilágban, ha legalább bizakodni tudott volna abban, hogy az ember valaha még viszontlátja kedveseit, ott túl a fekete falon. Ám ez a vigasza nem volt meg. Nagyon is meg volt győződve ő az egyéni létezés végességéről, amely a halál pillana-

tában belevész az általános élet örökkévalóságába. Pedig, maga előtt is titkoltan, lázongott e meggyőződése ellen, amely nem akart elmúlni. Minő öröm volna valahol másutt, a csillagok között, újrakezdeni az életet rokonainkkal, barátainkkal. Milyen könnyű volna a haláltusa, ha az ember tudná, hogy elvesztett szereteteihez indul, minő csókolózás volna a találkozásnál, minő gyönyörűség együtt élni örökké, halhatatlanul! Szinte önkívületbe ejtette a vallások e kegyes hazugsága, amely könnyőrelesen eltakarja a rettentő igazságot a gyengék elől. Nem, nem: a halállal mindennek vége, érzelmeink nem élednek fel, a búcsú örökre szól. Örökre! Örökre! Ez a félelmes szó szédületbe ejtette, mert feltárta az ürt, amely mögötte tátongott.

Egy reggel, mikor Lazare a tiszafák árnyékában álldogált, megpillantotta Horteur abbét a konyhakertjében, amelyet csak egy alacsony fal választott el a temetőtől. A plébános ócska, szürke ujjasban, facipőben, egy káposztás ágyat ásott fel. Az éles tengeri levegőtől kikezdett arcával, naptól barnult tarkójával olyan volt, mint valami vén paraszt, aki kemény földmunkában görnyed. Fizetése alig volt, mellékese úgyszólván semmi, ebben az istenhátamögötti kis parókiában, s nyilván éhkoppon maradt volna, ha nem termel a kertjében egy kis zöldséget. Kevés kis pénzét alamizsnaként széjjelosztogatta, így élt magányosan s bár egy kis leányka szolgálta ki, sokszor előfordult, hogy magának kellett megfőznie az ételét. Tetézte a bajt, hogy a föld nagyon hitvány volt e sziklán, a szél megperzselte a salátáját, szinte alig volt érdemes verekedni a kövekkel, hogy egy-két nyápic vöröshagymát kapjon. Még hozzá titkolóznia is kellett, ha munkazubbonyt öltött, nehogy a valláson essék sérelem, ha netán gúnyolódna felette. Látván, hogy a plébános pipát húz elő a zsebéből, megtömködi a hüvelykujjával s hangosan szörcsögve rágyújt, Lazare éppen el akart osonni. Ám az abbé alig hogy egyet-kettőt szippantott a pipa vidáman bodorgó füstjéből, megpillantotta a fiatalembert. Riadt mozdulattal el akarta dugni a pipát, aztán elnevette magát és feléje kiáltott:

- Sétálni jött ki?... Jöjjen már, nézze meg a kertemet.

Mikor Lazare átment hozzá, vidáman folytatta:

- Dorbézoláson csípett rajt!... Nincs más örömöm csak ez, barátocskám. Az Uristen bizonyára nem veszi tőlem rossznéven.

Nagyokat szippantva pöfékelt tovább s csak olyankor vette ki a szájából a pipát, amikor odavetett egy-két rövid mondatot. Nagyon irigyelte a verchemonti plébánost: az ám a boldog ember! Gyönyörű kertje van, jó földdel, amiben minden megterem. Pedig hát ez a pap - ilyen már a világ sora - hozzá se nyúl a kapához. Azután amiatt panaszkodott, hogy két éve alig terem burgonyája, pedig ez a talaj kedvez a krumplinak.

- Nem akarom feltartóztatni, plébános úr, - mondta Lazare. - Lásson csak nyugodtan a dologhoz.

- Bizony igyekeznem kell... Mindjárt jönnek a kátéra a gyerekek, addig végezni akarok ezzel az ággal.

Lazare leült a templom alacsony falához támaszkodó gránitpadra, amely valamikor sírkő lehetett. Elnézte, hogyan küzd Horteur abbé a kövekkel, hallgatta éleshangú, gyerekesen öreges locsogását és arra gondolt, milyen jó volna, ha ilyen szegény, együgyű, üresfejű, nyugodtvérű ember lehetne. Nyilván püspökei sem tartották lánghésznek, hogy itthagyták megöregedni a jámbort, ezen a nyomorúságos plébánián. Azok közül való volt különben is, akik nem panaszkodnak és meg vannak elégedve a vízzel és a száraz kenyérral.

- Nem lehet valami kellemes dolog itt élni a sírkövek között - bökte ki fennhangon gondolatát a fiatalember.

A plébános elcsodálkozott és abbahagyta az ásást.

- Miért ne volna kellemes?

- Hát azért, mert itt mindig szeme előtt van az embernek a halál. Bizonyára még éjszaka is vele álmodik.

A pap kivette szájából a pipát és nagyot köpött.

- Énnekem ugyan eszembe se jut... Mindnyájan Isten kezében vagyunk.

Ásója után nyúlt s a sarkával mélyen benyomta a földbe. Hite megóvta a félelemtől. A katekizmusához tartotta magát. Az ember meghal és fölmegegy a mennybe, ennél nincsen egyszerűbb és megnyugtatóbb valami a világon. Fölényesen mosolygott. Az üdvözülés gondolata annyira betöltötte szűk koponyáját, hogy egyéb bele sem fért.

Ettől kezdve Lazare majdnem mindennap felkereste a plébánost kertjében. Leült a kopott kőre, elnézte, hogyan gondolja a plébános a veteményeit s egy kis időre megnyugtatta az a vak naivitás, amely a halálból él, anélkül, hogy érezné a borzalmát. Miért ne lehetne ő is olyan gyermekes, mint ez az aggastyán? Titokban abban reménykedett, hogy visszatér eltűnt hite, ha el-elbeszélget ezzel az egyszerű lelkű emberrel, akinek nyugodt tudatlanságát megirigyelte. Ő is pipát hozott magával, most már kettesben pöfékeltek, beszélgettek a földigilisztákról, amelyek a salátát pusztítják, vagy a trágyáról, amely oly sok pénzbe kerül. A pap ugyanis ritkán beszélt Istenről. Mintegy a maga lelki üdvözülésére tartogatta, türelmes természete és bőséges gyóntatóatyai tapasztalata következtében. Mindenki a maga dolgát végzi, ő is az övét. Harmincesztendő hasztalan intés, oktatás után most már nem ment túl hivatalos kötelességén, azt pedig okos, paraszti emberszeretettel végezte, amely magát tekinti elsőnek. Nagyon kedvesnek találta, hogy ez a fiatalember naponta felkeresi s nem akarván untatni, sem pedig Párisból hozott nézeteivel szembeszállni, leghelyesebbnek tartotta, ha kifogyhatatlan bőséggel kertjéről társalog vele, míg a fiatalember, akinek zúgott a feje a sok haszontalan beszédétől, néha már azt hitte, hogy közel jár ahhoz a szerencsés korhoz, amelyben az ember, tudatlansága következtében, semmitől sem fél.

De mire beesteledett, Lazare megint felkereste szobájában anyja emléke s ismét nem volt bátorsága eloltani a lámpát. A hite halott volt. Egy nap, amint éppen Horteur abbéval a padon ülve pipáztak, a plébános hirtelen hátradugta pipáját, mert lépteket hallott a körtefák mögül. Pauline volt, aki unokabátyját kereste.

- A doktor van nálunk, - mondta - itt tartottam ebédre... Ugy-e mindjárt hazajössz?

Mosolygott, mert észrevette, hogy a pap zubbonya alá dugja a pipáját, mire a plébános jóízűen nevetve, mint mindannyiszor, ha valaki rajtacsípte a dohányzáson, nyomban a szájába dugta a füstölgő jószágot.

- Bolond história - mondta. - Még elhítem az emberekkel, hogy valami nagy vétket követek el... Most már csak azért is megtömöm újra a pipámat és rágyujtok maga előtt.

- Tudja mit, plébános úr, - szólt vidáman Pauline - jöjjön át hozzánk ebédre a doktor úrral, a pipáját pedig majd nálunk szívja el, ha készen leszünk.

A plébános örömmel kapott a meghíváson.

- Rendben van, elfogadom... Tessék csak előremenni, amíg fölveszem a reverendámat. És - Isten ugye - magammal viszem a pipámat.

Ez volt az első ebéd, amelynek során ismét felhangzott a nevetés az asztal mellett. Horteur abbé csakugyan pipára gyújtott ebéd után, amin a vendégek kitűnően mulattak, mert olyan kedélyesen bűnözött, hogy egészen természetesen hatott a viselkedése. Chanteau sokat evett és látható jóérzéssel engedte el magát, valósággal megkönnyebbült az életnek attól a lehelle-tétől, amely visszatért a házba. Cazenove doktor a vademberekről beszélt, Pauline sugárzott,

boldoggá tette az élénkség, amelynek szokatlansága talán-talán kizökkenti Lazaret végre örökös komor hangulatából.

A fiatal leány jónak vélte most már felújítani a szombati ebédeket, amelyek nagynénje halála óta elmaradtak. A plébános és az orvos lelkiismeretesen el is járt hozzájuk, s megkezdődött ismét a hajdani élet. A vendégek tréfálkoztak, az öreg özvegyember a combjait tapogatta s azt állította, hogy ha nem gyötörné az átkozott köszvény, még táncra is kerekednék, olyan virgoncnak érzi magát. Csak Lazare kedélye nem olvadt fel, erőltetett, ideges élénkséggel társalgott s néha-néha összerázkódott szóáradata közepette.

Egy szombat este éppen a peccsenyénél tartottak, amikor Horteur abbét haldoklóhoz hívták. Ki se itta borát, rögtön elsietett s ügyet sem vetett a doktor szavára, aki utánakiáltott, hogy éppen az imént volt a betegnél, nem érdemes sietni, mert már úgylis vége van. Ez esti együttlétük során a plébános olyan együgyűségeket beszélt össze, hogy amikor elment, Chateau megjegyezte:

- Néhanapján igazán nagyon bamba az öreg.

- Bár cserélhetnék vele! - kiáltott fel keserűen Lazare. - Sokkal boldogabb ő nálunknál.

Az orvos elnevette magát.

- Lehetséges. Hanem akkor Mathieu és Minouche is boldogabbak, mint mi... Milyen jellemző ez a kijelentés a mai fiatalságra, amely belekóstol a tudományokba és beléjük betegedett, mivel azok nem felelnek meg abszolútumot hajszólo ósdi nézeteknek, amiket dajkájuk tejével magukba szoptak. Önök azt szeretnék, ha a tudomány egytömegben tálná fel az összes igazságokat, holott még csak kutatásaink kezdetén vagyunk, holott talán sohasem deríti fel őket a bűvárkodás s örökké keresni kell azokat. Önök erre megtagadják a tudományokat, visszamekűlnék a hithez, amely nem nyujthat már semmit a magukfajta embereknek és elmerűlnék a pesszimizmusban... Igen, igen, ez a századvég betegsége, önökben a Wertherek hazajáró lelke éli ki magát.

Tűzbejött, ez volt kedvenc témája. Vitatkozásaik folyamán Lazare a másik végletbe esett, tagadott minden bizonyosságot s annak a hitének adott kifejezést, hogy mindennek általános és végső valósága: a rossz.

- Hogyan is élhetne az ember, - kérdezte, - mikor minden recseg-ropog a lába alatt.

Az aggastyán fiatalos hévvel felelt a kérdésre.

- Hát éljen! Nem elég a pusztá tény, hogy él? A cselekvésben van az öröm.

Hirtelen Pauline-hoz fordult, aki mosolyogva hallgatta.

- Magyarázza meg kérem neki, minek köszönheti azt, hogy mindig elégedett.

- Óh, én! - felelte tréfásan a fiatal leány - én igyekszem nem törődni magammal, nehogy szomorúságba essem; inkább másokra gondolok, vagy arra, ami foglalkoztat s így a rosszat is türelemmel viselem el.

Úgy látszik, a válasz még jobban idegesítette Lazaret, aki az ellentmondás kötekedő gonoszságával kijelentette, hogy a nőknek vallásra van szükségük és nem érti, miért hagyott fel Pauline már régóta a vallásos kötelességek teljesítésével. Pauline szokott nyugalmaival indokolta meg álláspontját.

- Egyszerű oka van. Sértette önérzetemet a gyónás. Azt hiszem, igen sok nő ugyanígy van ezzel... Aztán meg nem tudok hinni olyan dolgokban, amelyeket értelmetleneknek tartok. Így hát minek hazudjak! Miért tegyek úgy, mintha hinnék bennük?... Az ismeretlen egyébként nem nyugtalanít, mert csak logikus lehet. Legjobbnek tartom nyugodtan bevárni, ami jön.

- Hagyjuk, itt az abbé - szakította félbe őket Chanteau, akit ez a beszélgetés untatott.

Az abbé csakugyan halva találta azt az embert. Nyugodtan befejezte ebédjét s utána egy pohárka chartreuse-t ittak.

Pauline vette át a ház vezetését, a jó háziasszony bölcs és derűs szerepében. Ő intézte a bevásárlásokat, a legkisebb dolog sem kerülte el a figyelmét, a kulcsosomó állandóan ott lógott az övében. Szinte magától jött ez, még Veronique sem ütődött meg rajta. Ez a cseléd egyébként valami mogorva és kábult módon viselkedett Chanteauné halála óta. Mintha újabb fordulat állott volna be lelkében. Ujra szeretni kezdte a halottat, Paulinenal szemben pedig bizalmatlan, ellenséges érzés töltötte el. Akármilyen szépen és kedvesen beszélt vele a fiatal leány, az első szóra felfortyant és gyakran dohogott magában, künn a konyhán. Amikor így, hosszú, konok hallgatás után hangosan gondolkodott, mindig az átélt katasztrófán való megdöbbenés ütöközött ki a szavaiból. Hát tudhatta ő, hogy a szegény nagysága halálán van? Hiszen ha sejtette volna, sosem mondta volna el azt, amit elmondott. Fő az igazság. Megölni senkit sem szabad, még ha hibái vannak is. Egyébként ő mossa a kezeit. Arra hárul minden, aki az igazi oka a szerencsétlenségnek. De az eféle elmélkedés korántsem nyugtatta meg. Tovább dörmögött, dohogott és harcolt elképzelt bűnével.

- Ugyan minek gyötröd efféle gondolatokkal magadat? - mondta neki egyszer Pauline. - Megtettük, amit lehetett; a halál ellen nincs segítség.

Veronique a fejét rázta.

- Akárhogy is van, mégse szép dolog így meghalni... Akármilyen volt a nagysága, engem még kicsikoromban vett magához, és inkább levágnám a nyelvemet, ha azt kellene hinnem, hogy én is oka vagyok a szerencsétlenségnek... Ne is beszéljünk róla, rossz vége lehet.

A házasságról soha szó nem esett többé Pauline és Lazare között. Chanteau, aki mellé a fiatal leány le szokott ülni hímzésével, hogy szórakoztassa, egyszer célzást tett rá; most, hogy az akadály megszűnt, szeretett volna túllenni rajta. Főként az ösztökélte, hogy a leányt maga mellett tarthassa, mert rettegett attól, hogy ki legyen szolgáltatva a cselédnek, ha Pauline egyszer elkerülne a háztól. Pauline megértette vele, hogy a gyászév letelte előtt szó sem lehet a dolgról. Nem csupán az illendőség mondatta e józan választ vele, hanem az időtől várt feleletet arra a kérdésre, amelyet fel sem mert vetni maga előtt. Ez a hirtelen haláleset, ez a szörnyű csapás, amely őt is, unokabátyját is oly mélyen megrendítette, mintegy szünetet teremtett vérző szerelmükben. Kezdek ugyan lassacskán fölcsudni, de szenvedésük nem enyhült, mert a pótolhatatlan veszteség mögött ott lappangott saját külön drámájuk: Louise rajtakapartása és elkergetése, tönkretett szerelmük, egész életük, amely talán teljesen más alakot fog ölteni. Mit határozhatnának most? Ha szeretik is még egymást, lehetséges és észszerű-e még mindig az összeházasodásuk? Ezek a kérdések kavargtak a katasztrófa utáni kábultságuk mögött, anélkül, hogy egyikük vagy másikuk siettetni akarta volna a helyzet megoldását.

Pauline lelkében azonban már megenyhült az elszenvedett sérelem emléke. Ő már rég megbocsátott s késznek mutatkozott kibékülésre nyújtani Lazare-nak kezét, mihelyt megbánást mutat. Nem a diadal vágya volt ez nála, hogy Lazaret megalázkodni lássa; kizárólag az ő érdekében óhajtott s kész volt fölmenteni őt ígérete alól, ha már nem szerette többé. Szorongó aggodalommal töltötte el a kétség, vajjon gondol-e még Louise-ra, vagy elfelejtette-e és visszatért-e gyermekkorra vonzalmához. Mikor arra gondolt, hogy inkább lemond Lazareról, semhogy boldogtalanná tegye, mélységes fájdalom fogta el, de számított rá, hogy lesz hozzá ereje, ha aztán utána rövidesen bele is pusztul.

Nagynénje halála után nyomban az a nagylelkű gondolata támadt, hogy kibékül Louise-zal. Chanteau írhatja neki, ő majd néhány szóval hozzáírja a levélhez, hogy mindent megbocsátott. Olyan egyedül, olyan szomorúak voltak, hogy e nagy gyermek jelenléte mindenki

számára szórakozás lesz. Aztán e súlyos megrázkódtatás után a mult már nagyon is távolinak tetszett; különben is szemrehányást tett magának, hogy talán túlságosan hevesen viselkedett. Ám ahányszor szóba akarta hozni ezt nagybátyja előtt, valami tiltakozó érzés visszatartotta. Nem teszi-e ezzel kockára jövőjét? Nem ejti-e kísértésbe, nem veszi-e el Lazaret? De talán mégis lett volna ereje és büszkesége Lazaret próbára tenni, ha igazságérzete nem lázad fel e gondolat ellen. Egy megbocsáthatatlan bűne van: az árulás. Aztán nem elegendő-e ő maga is arra, hogy újra felderítse a házat? Minek hívna idegent ide, mikor tele a lelke gyöngédséggel és odaadással? Tudtán kívül volt valami gög önfeláldozásában és féltékenység jószívűségében. Lelke fellobogott arra a reményre, hogy egyedül ő tehesse boldoggá övét.

Ettől kezdve Pauline minden törekvése erre az egy dologra irányult. Igyekezett, törte magát, hogy boldog legyen körülötte a ház. Soha még nem pazarolta így jószágát és vidámságát, mint most. Minden reggel mosolyogva kelt fel, gondosan titkolta a saját kis bajait, hogy ne növelje velük a másokét. Életkedve szembeszállt minden bajjal, egyenletes hangulata lefegyverezte a rosszindulatot. Jól érezte magát, erős, egészséges volt, mint egy fiatal fa s a jókedv, amelyet maga körül árasztott, az egészség kisugárzása volt. Minden reggel boldogan ébredt, örömet lelte abban, hogy minden nap ugyanazt tegye, amit előző nap cselekedett, nem várva semmit, izgalom nélkül nézett a másnap elé. Hiába morgott Veronique konyhájában egyre szeszélyesebbé válva, érthetetlen képzelgésekben gyötrődve, az új élet tovaűzte a házból a gyászt, kacagás verte fel újra a szobákat s szállott a lépcsőn vidáman, hangosan fölfelé. Különösen a nagybácsi volt boldog, aki mindig nehezen viselte el a szomorúságot és szeretett mókázni, mióta nem tudott elmozdulni karosszékéből. Bármilyen rettenetes volt az élete, görcsösen ragaszkodott hozzá a beteg ember riadt elszántságával, aki mindenáron élni akar, habár kínok között is. Minden megélt napja diadalszámba ment; úgy tetszett neki, hogy unokahugából a nap áldott jó melege árad a szobába és sugarai nem engedik őt meghalni.

Pauline-nak mégis volt egy nagy bánata: Lazaret sehogyan sem tudta megvigasztalni. Nyugtalanul látta, hogy a fiatalember visszaesik sötét hangulataiba. Az anyja halálán érzett gyász feltámasztotta benne régi halálfélelmét. Mióta első gyötrő bánatát megenyhítette az idő, megint feltámadt benne ez a riadalom, az öröklött betegség félelmével súlyosbítva. Szívujjában fog ő is elpusztulni. Biztosra vette, hogy rövidesen szomorú vége lesz. Folytonosan azt figyelte, hogyan dolgozik benne az élet, ideges izgalomban, úgyhogy szinte hallani vélte a gépezet minden részének járását. Most a gyomra húzódik össze görcsösen, a veséje vörös váladékot ad, a máját forróság lepi el, de minden más szervének hangja eltompult szívének harangzúgásként hangzó lárájával, melyet minden egyes tagjában érzett, még az ujjhegyében is. Ha rákönyökölt az asztalra, könyökében érezte a szívét. Ha hátratámaszkodott a karosszékben, tarkójában érezte a dobogását, ha leült, ha lefeküdt, a combjában, a lágyékában, a gyomrában érezte és folyton, folyton hallotta a zúgó kalapálást, amely a lejáró óra ketyegésével mérickskélte életét. Beleszédülve testének szünetlen tanulmányozásába, minden pillanatban úgy érezte, hogy mindjárt összeroppan minden, hogy elhasznált szervei darabokban mennek szét, hogy nagyra puffant szíve maga töri össze, mint valami pöröly, az egész gépezetet. Nem volt ez már élet, hallani folyton az életet, reszketni a szerkezet törékenysége miatt, várni folyton azt a homokszemet, amely tönkreteszi az egészet.

S aztán ezek a gyötrelmek megszorodtak azóta. Már évek óta úgy volt, hogy lefekvéskor mintegy arcába lehelt a halál gondolata s egész testét megdermesztette. Most már el sem mert aludni attól való félelmében, hogy nem ébred fel többé. Gyűlölte az álmat, irtózott attól az érzéstől, hogyan veszi el lassan öntudatát, amint az ébrenlétből átsüllyedt a megsemmisülés szédületébe. Még jobban megrémítették a hirtelen fölriadások, amelyek valósággal kirántották a sötétebből, mintha valami óriás kéz hajánál fogva rántotta volna vissza az életbe, még telve az ismeretlen dadogó irtózatával, amelyet maga mögött hagyott. Istenem, Istenem! Hát meg kell halni! S még soha nem kulcsolódtak össze ilyen őszinte kétségbeeséssel kezei. Estéknél már

annyira gyöttrődött, hogy inkább le sem feküdt. Megfigyelte, hogy ha nappal elnyúl a diványon, nyugodtan, békében alszik el, mint a gyermek. Üdítő pihenés, mélységes álom volt, de sajnos még jobban tönkretette az éjszakáit. Hovatovább már rendszeresen ébren töltötte az éjszakákat, annyira hozzászokott a hosszú délutáni pihenésekhez s csak hajnal felé szunnyadt el, mikor a pitymallat elűzte a félelmetes sötétséget.

De voltak jobb napjai is. Néha két-három éjszakán megkímélte a halál látogatásától. Egy napon Pauline apró vörös vonásokkal telejegyzett naptárt talált nála. Meglepetve kérdezte tőle:

- Mi ez?... Mit jelentenek ezek a jelekkel ellátott napok?

Lazare zavartan válaszolt:

- Nem jelentenek semmit... Magam sem tudom.

Pauline vidáman folytatta:

- Azt hittem eddig, hogy csak a leányok bíznak a naptárra olyasmiket, amiket senkinek sem árulhatnak el... Ha a megjelölt napok azt jelentik, hogy ilyenkor reám gondoltál, akkor nagyon-nagyon kedves vagy... Ah, hát titkaid vannak!

De mikor látta, hogy Lazare egyre zavartabb lesz, megkönyörült rajta és abbahagyta a faggatást. Észrevette, hogy a fiatalember sápadt homloka elborult s tudta, hogy ez az a titkolt baj, amelyből nem tudja kigyógyítani.

Egy idő óta unokabátyjának egy újabb mániája ejtette csodálatba Paulinet. Lazare bizonyosra vette, hogy a halála közeleg s ha kiment a szobából, ha letett egy könyvet, ha kezébe vett valamit, ezt abban a hitben tette, hogy utolsó cselekedetét végzi s nem látja többé soha azt a tárgyat, azt a könyvet, azt a szobát viszont. Szokásává vált tehát állandóan búcsúzni a dolgoktól, beteges szükségét érezte annak, hogy újra meg újra kezébe vegye a tárgyakat, újra meg újra megnézegeesse őket. Hozzájárult ehhez bizonyos szimmetriára való törekvés: három lépést tenni balra és hármat jobbra. A kandallótól, vagy az ajtótól jobbra és balra álló bútorokat megérinteni, mégpedig mindegyiket ugyanannyiszor; mindennek alapja az a babonás feltevés volt, hogy bizonyos számú érintés, öt vagy hét például, a megfelelő módon végrehajtva, megakadályozza azt, hogy a búcsú végleges legyen. Eleven szelleme, a természetfölötti dolgokban való hitetlensége ellenére baromi módon gyakorolta ezt az együgyű babonát, amelyet egyébként úgy titkolt, mint valami szégyenletes betegséget. Így álltak bosszút a megviselt idegek a pesszimista pozitivistán, aki azt állította, hogy kizárólag a tényekben, a tapasztalatban hisz. Viselkedése idegesítővé vált.

- Mit járkálsz folyton? - szólt rá Pauline. - Már harmadszor mégyszor vissza ahhoz a szekrényhez, hogy megérintsd a kulcsát... Ne félj, nem repül el az a szekrény.

Este alig tudott távozni az ebédlőből, bizonyos eltökélt rendbe állította a székeket, annyiszor csapta be az ajtót, ahányszor magában előre megállapította, aztán újra visszajött, hogy nagyapja remekművét megérintse előbb a jobb-, azután a balkezevel. Pauline a lépcső aljánál várta s végül is jól kinevette.

- Milyen vén bolond leszel te nyolcvanesztendős korodban!... Igazán nem tudom, mi értelmesebb van folyton piszkálni a dolgokat!

Később abbahagyta a tréfálkozást, Lazare baja nyugtalanította. Egy reggel azon érte, amint hétszer megcsókolja annak az ágynak a fáját, melyben anyja meghalt. Nagyon meghökkent, mert rájött, minő gyötrelmekkel mérgezi meg a szerencsétlen az életét. Amikor egy újságban egy jövőszázadbéli évszám olvastára Lazare elsápadt, Pauline olyan részvétellel tekintett rá, hogy a fiatalember szégyenkezve fordította el a fejét. Megérezte, hogy a leány a lelkébe lát, kiszaladt, hogy elbujjék szobájába, mint a zavartan szégyenkező asszony, akit meztelenül

érték. Hányszor tett már szemrehányást magának a gyávasága miatt, hányszor fogadta meg, hogy szembeszáll a bajával. Észre akarta téríteni magát, elhatározta, hogy erélyesen szembenéz a halállal. Majd, hogy dacoljon vele, nem virrasztotta át az éjszakát a karosszékében, hanem nyomban befeküdt az ágyába. Ám jöjjön a halál, várja, mint a megkönnyebbülést. Csakhogy szívdobogása csakhamar elfeledtette vele fogadalmát, testén végigfutott a hideg, kitérte karjait s hörögve nyögte: Istenem! Istenem! Borzalmas visszaesések voltak ezek, amelyek szégyennel és kétségbeeséssel töltötték el. Unokanővére részvéte ilyenkor végleg leverte. Olyan nyomasztóknak érezte a napokat, hogy azt hitte, sohasem éri meg az estét. Kezdett összemorzsolódní, jókedve már rég oda volt, most már az ereje is elhagyta.

Pauline azonban önfeláldozása gögijében elhatározta, hogy győzni fog. Tudta, hol a baj, a maga lelki erejéből akart hát juttatni Lazarenak, meg akarta vele szerettetni az életet. Csakhogy jóságos törekvését kudarc kudarc után követte. Előbb egyenesen támadt rá. Gúnyolni kezdte, mint hajdan „utálatos, csúf pesszimizmusát”. No hiszen! Most már ő, Pauline lóbálja a tömjénfüstölőt, a nagy, a szent Schopenhauer előtt, míg Lazare, mint a legtöbb pesszimista komédiás, hajlandónak mutatkozik ugyan egy petardával felrobbantani a világot, ahhoz azonban semmi kedve sincs, hogy maga is résztvegyen a táncban. Lazare az effajta ingerkedéseket elkényszeredett nevetéssel fogadta s szemmelláthatólag annyira szenvedett alattuk, hogy Pauline nem kezdte el újból. Aztán vigasztalni próbálgatta, úgy valahogy, ahogy a gyermekekkel feledtetik el a bajukat, igyekezett kedvessé, szeretetreméltóvá, derüssé, békéssé tenni a környezetét. Ő maga mindig jókedvű, friss, élettől duzzadó volt. Napsugaras lett a ház. Lazarenak csak el kellett volna engednie magát, de erre képtelen volt, a boldogság, a derü még csak fokozta a túlvilágtól való irtózatát. Végül Pauline cselre szánta el magát, arról álmodozott, hogy be fogja ugratni Lazaret valami nagy munkába, mely majd teljesen leköti a figyelmét. Ámde Lazare a tétlenségtől betegen semmiben sem lelte örömét, még az olvasást is fáradságosnak találta s azzal töltötte az időt, hogy önmagát eméssze.

Egy pillanatig Pauline-nak reménye támadt. Egy ízben rövid sétát tettek a tengerparton s ekkor Lazare a hullámtörő sarkantyúk és a gát romjainak láttára, amelyekből alig maradt meg egyéb egy-két gerendánál, valami újabb védőrendszert kezdett magyarázgatni, amely - így mondotta - feltétlenül megbízható. A bajt az alapzatok gyengesége okozta. Azoknak még egyszer olyan vastagoknak kell lenniök, a középgerendának pedig rézsutabban kell állania. Hangja olyan lelkesen csengett, tekintete úgy gyulladt ki, mint hajdan. Pauline nőgatni kezdte, hogy fogjon nyomban munkához. A község bajban van, minden áradás elsöpri egy-egy darabját. Ha felkeresi a préfet-t, bizonyára anyagi támogatásban is részesült. Egyébként ő maga is szívesen fedezi a költségeket, mert ez olyan közérdekű feladat volna, amelyben dicsőség résztvenni. Minden áron tevékenységre akarta sarkalni Lazaret, még ha rámegy is maradék pénze. De Lazare csak a vállát vonogatta. Minek? És hirtelen elsápadt, mert eszébe jutott, hogy ha belekezd a munkába, meghal, mielőtt befejezhetné. Hogy zavarát titkolja, a bonnevillai halászoktól elszenvedett sérelmeire hivatkozott.

- Ezeknek a fickóknak, akik kicsufoltak, mikor ez a veszekedett tenger dühöngeni kezdett!... Nem, nem! Csak pusztítsa el őket! Az én „gyufaszálaimon” - ahogy csúfodárossan nevezték - ezek nem fognak többé nevetni.

Pauline gyöngéden csillapítani kezdte.

- Hisz olyan nyomorultak ezek az emberek. Mióta az ár elvitte Houtelard házát, mely a legszilárdabb volt valamennyi között, három más ember rozoga vityillójával együtt, még nagyobb lett a nyomor. Houtelard a falú legmódosabb embere, egy húsz méterrel hátrább álló ócska pajtában huzódott meg, de a többi halász, nem tudván, hol hajtsa le a fejét, holmi vénhedt bárkából összetakolt ideiglenes kalyibákba költözött. Siralmas nyomoruság volt ez, vadak összevisszasága, ahol asszonyok és gyermekek vegyest fetrengtek nyüzsgő férgek között a

bűnben. A környékből beérkezett könyöradományokat elitták. Eladtak ezek a nyomorultak mindent, amit kaptak, ruhákat, konyhaedényeket, butorokat, hogy literszámra nyakalhassák a gyilkos calvadost, amely lebunkózta őket, hogy úgy heverték keresztben a küszöbökön, mint a halottak. Csak Pauline fogta a pártjukat; a papjuk elfordult tőlük. Chanteau le akart köszönni tisztségéről, azt hajtogatván, hogy nem akar tovább maire-je lenni ennek a disznócsordának. Lazare, mikor unokahuga azon buzgólkodott, hogy meglágyítsa szívét a sorsüldözte, részeges, nyomorult nép irányában, egyre atyja érvelését hajtogatta:

- Ki kényszeríti őket arra, hogy ittmaradjanak? Telepedjenek le másutt... Micsoda örültség idetapadni, ezekhez a tengerverte sziklákhöz.

Különben mindenki így gondolkozott. Mindenki haragudott rájuk, mindenki bolondnak tekintette őket. Azok meg bizalmatlan, bamba képet vágtak. Hiszen itt születtek, hát mért mennének el innen. Így megy ez már sokszáz esztendeje, mi keresnivalójuk volna nekik másutt. Vagy ahogy Prouane szokta mondani, mikor holtrészegre itta magát: „Valami fene úgyis meg-eszi az embert.”

Pauline mosolygott s helyeselt neki, mert úgy vélte, hogy a szerencse nem az emberektől függ és nem is a körülményektől, hanem attól, hogy tudunk-e okosan alkalmazkodni a körülményekhez és az emberekhez. Megduplázta buzgalmát, még bővebben osztogatta alamizsnáit. Végül nagy boldogságára sikerült rávenni Lazaret is arra, hogy jótékonykodásában résztvegyen. Azt remélte, hogy ezzel elszórakoztatja s az emberekkel való együttérzéssel eltereli a figyelmét önmagáról. Szombatonként együtt maradtak s együtt fogadták négytől hatig falusi pártfogoltjaikat, azoknak a rongyos gyermekeknek a seregét, akiket a szüleik alamizsnáért küldtek a kisasszonyhoz. Csepegős orrú, tetves gyerekek nagy tömege volt.

Egy szombati nap esett az eső s így Pauline nem oszthatta szét a tornácon alamizsnáit, mint máskor szokta. Lazare felkutatott valahol egy padot s bevitte a konyhába.

- Mi az, fiatal úr? - zúdult föl Veronique. - A kisasszony most már a konyhába akarja a nyakamra hozni azt a sok tetves kölyket? Mondhatom, szép dolog... Aztán ne csodálkozzanak, ha majd tetvek uszkálnak a levesben.

Pauline megjelent a konyhában az ezüstpénz zacskóval és a gyógyszeres ládikával. Jókedvűen vágott vissza:

- Ej, hát majd kisöpörgetsz utánuk... Amúgy is úgy zuhog, hogy az eső bizonyára lemosta a piszkot szegénykékről.

Csakugyan, az első jövevények kipirult, esőtől tisztára mosott ábrázattal vonultak fel. Azonban úgy átáztak, hogy patakocskákban csorgott rongyaikról a kövezetre a víz, amitől a szolgáló még dühösebb lett, kivált mikor a kisasszony ráparancsolt, hogy gyujtson be, hadd száradjanak meg a gyerekek. A padot odatolták a tüzhely elé. Hamarosan egész sor átfázott, hetyke, alattomos, komisz kölyök szorongott egymás mellett, szemükkel majd elnyelve, ami a konyhában szanaszét hevert: a megkezdett borosüvegeket, a maradék hust, a csomó sárgarépát, amely egy tuskóra volt odadobva.

- Még csak ez hiányzott - dohogott tovább is Veronique. - Kamaszkorban lévő gyerekek, akik már maguk kereshetnék meg a kenyerüket!... Hiszen ezek még huszonötéztendőskorukban is babusgatják majd magukat, ha a kisasszony rákapatja őket.

Paulinenek végre is rá kellett szólni, hogy elhallgattassa.

- Most már aztán elég... Attól, hogy nőnek, még nem laknak jól.

Pauline leült az asztalhoz, kirakta maga elé a pénzt és a természetbeni adományokat és éppen hozzá akart kezdeni a kiosztáshoz, amikor az asztal mellett álló Lazare észrevette a gyermekek között Houtelard fiát és hangosan kifakadt:

- Nem megtiltottam neked, haszontalan kamasz, hogy betedd ide a lábadat!... A szüleid szégyelhetnék magukat, hogy ideküldenek koldulni, mikor van mit enniök s körülöttük a többieknek betevő falatjuk sincs.

A Houtelard gyerek, hirtelen nőtt, sovány, tizenötéstudós, szomorkás képű, félszeg kamasz, elsírta magát.

- Verést ígértek, ha nem jövök el... Az az asszony kötéllel esett nekem, az apám meg kilökött az ajtón.

Feltúrte inge ujját és megmutatta a csimbókos kötél kékespiros nyomait. Az az asszony egykori szolgálójuk volt, akit apja feleségül vett s aki ütötte-verte a fiút. Mióta az a nagy csapás érte őket, gonoszságuk és fukarságuk még fokozódott. Most a piszokban éltek s a gyereken boszulták meg magukat.

- Tégy arnikás kötést a könyökére - súgta Pauline Lazarenek.

Azzal egy ötfrankost nyujtott át a fiúnak.

- Nesze! Vidd haza nekik, hogy ne bántsanak, ha pedig mégis megvernének és jövő szombaton megint ütések nyomait látom a testeden, megmondhatod nekik előre, nem látnak tőlem egy garast se.

A többi gyerek felvidulva a hátát kellemesen melengető lángoktól, hangosan viháncolt a padon. Oldalba bökték egymást, rendetlenkedtek. Rongyaik gőzölögtek, csupasz lábukról csöpögött a víz. A legkisebb csemeték egyikének sikerült elcsennie egy szál sárgarépát s titokban nagyot harapott belőle.

- Cuche, állj fel - folytatta Pauline. - Megmondtdad édesanyádnak, hogy alkalmasint rövidesen felveszik közbenjárásomra a bayeuxi menhelyre?

Cuchené elhagyott, nyomorult teremtes volt, aki a parti buvóhelyeken minden jöttmentnek odaadta magát három souért, vagy egy darab szalonnáért. Júliusban kitorpte a lábát. Azóta nagyon sántított, ami visszataszítóbbá tette förtelmes rutságát, anélkül, hogy e testi fogyatkozása miatt elvesztette volna rendes látogatóit.

- Igenis, megmondtam neki - felelte rekedt hangon a fiú. - Nem akarja.

Tizenhatodik évében járó, erőteljes fickó volt. Felállt, lóbálta karjait s félszegen ingatta testét.

- Micsoda? Nem akar? - fortyant fel Lazare. - S úgy látom, te sem akarsz dolgozni, hiszen megmondtam neked a héten, hogy gyere segíteni a veteményes kertben s még most is várhatnék rád.

A fiú csak himbálózott tovább.

- Nem értem rá.

Pauline látva, hogy unokabátyját elfogja a harag, közbelépett.

- Ülj csak le, majd mindjárt beszélünk a dolgról. Térj az eszedre, mert még engem is magadra haragítasz.

Most a kis Gonin lányra került a sor. Tizenhároméstudós, csinos, pirosképű leányka volt, hosszú, szőke hajfonatokkal. Kérdezni sem kellett, szapora szóáradattal, egyetlen nyers részletet sem hagyva ki, elmesélte, hogy apjának most már mind a két karja, sőt a nyelve is

megbénult s már csak morogni tud, mint az állat. A rokona, ugyancsak egy Cuche, valami hajdani matróz, aki elhagyta a feleségét, hogy az ő asztalukhoz és ágyukhoz fészkelje be magát, éppen ma reggel esett neki az öregembernek, hogy agyonverje.

- A mama is mindig üti-veri. Éjjel egyingben fölkel az ágyból a bácsival és fazékszámra öntik a hideg vizet apámra, mer hogy annyira nyög, hogy nem tudnak tőle aludni... Csak látná kis-asszony, milyen állapotban van szegény... Egészen meztelen, kellene neki valami kis fehérnemű, mert kisebesedik a fekvéstől a teste...

- Jól van, hallgass! - szakította félbe Lazare, Pauline pedig szánakozva szalasztotta el Veronique-ot, hogy keressen elő valami lepedőfélét.

Lazare korához képest nagyon is kitanultnak találta ezt a kisleányt. Hiszen lehetséges, hogy a leánykának is kijutott néha otthon az ütlegekből, ám valószínű, hogy maga sem igen kimélte apját s szintén nekiesett néha, arról nem is szólva, hogy amivel ellátják, a pénz, a hús, a fehérnemű, nem a beteg emberhez kerül, hanem az asszony, meg a „bácsi” a maguk javára fordítják. Nyomban vallatóra fogta.

- Mit csináltál tegnapelőtt Houtelard bárkájában azzal a férfival, aki olyan hirtelen elillant?

A leány súnyin nevetett.

- Nem férfi volt az, hanem ez itt ni, - felelte fejével a Cuche fiú felé bökve. - Hátulról fel-lökött...

Lazare újból félbeszakította.

- Tudom, tudom, láttalak. A rongyaid a fejedben voltak. Mondhatom jókor kezded tizenhárom esztendőskorodban!

Pauline figyelmeztetésül megérintette Lazare karját, mivel a gyermekek, még a legapróbbak is, tágranyílt, mosolygós szemekkel figyeltek s tekintetükben ott lobogott a korai romlottság lángja. Meg lehet-e állítani a rothadást ebben a zagyva összevisszaságban, ahol férfi, asszony, poronty közösen rontja egymást! Pauline, mikor átadta a kislánynak a lepedőt s a liter bort, halkan a fülébe súgott valamit, figyelmeztetvén őt rosszaságának következményeire, amelyek betegségbe dönthetik és elcsufítják, még mielőtt felnőne. Ez volt az egyetlen eszköz arra, hogy útját állja romlásának.

Lazare, siettetni akarván a kiosztást, amitől undorodott s ami már kezdte idegesíteni, Prouane leányát szólította elő.

- Szüleid tegnap este megint részek voltak... s azt hallom, te még náluk is részegebb voltál.

- Dehogyan voltam fiatalúr, csak a fejem fájt.

Lazare eléje tolt egy tányért, amelyen apró, nyers húsgombócok voltak.

- Egyél.

A leányt már megint megtámadta a görvélykór, idegzavarok jelentkeztek nála, éppen a nemi érés kritikus időszakában. A részegeskedés még csak rontott az állapotán, mert a leány szülei-vel együtt szintén az iszákosságra adta magát. Mikor három gombócot lenyelt, megbicsakolta magát s utálkozó grimaszt vágott.

- Elég volt. Nem tudok többet enni.

Pauline az asztalon álló palack után nyúlt.

- Hát jó, - mondta. - Ha nem eszed meg a húst, nem kapsz kinabort.

A leány, csillogó szemeit a tele pohárra függesztve legyőzte utálkozását, majd gyakorlott iszákos kézmozdulatával egy hajtásra öntötte le torkán az italt. De még nem ment el, hanem könnyörögni kezdett a kisasszonynak, hadd vigye magával a palackot, mert nagyon nehezeére esik minden nap eljönni azért a pohár kis borért, s megígérte, hogy még az ágyba is magával viszi az üveget s úgy elrejtí a ruhája közé, hogy a szülei nem akadnak rá s nem isszák el előle.

Pauline ridegen megtagadta kérését.

- Hogyne, hogy egyszerre kiidd az egészet, még mielőtt hazaérnél, - mondta Lazare. - Nem bízunk már benned, te kis borissza.

Lassanként megürült a pad, a gyermekek egyenként léptek elő, hogy átvegyék a nekik járó pénzt, kenyeret, húst. Egyik-másik még szívesen maradt volna egy darabig a vidáman pattogó tűz mellett, mikor már megkapta a maga részét, de Veronique már észrevette, hogy sárgarépájának felét megették s könnyörtelenül kezdte kizavarni őket az esőbe.

- A csuda látott ilyet! Megzabálják még a földes répát is!

Már csak a Cuche fiú maradt a konyhában, komoran és bambán várva a kisasszony pirongatását. Pauline magához szólította, halkán és hosszasan beszélt hozzá, aztán a pirongatás ellenére is odaadta neki a rendes szombati kenyerét és ötfrankosát; a fiú elment, lomhán himbálva a testét, mint valami gonosz és makacs állat; megígérte, hogy dolgozni fog, de szentül feltette magában, hogy csak azért sem csinál semmit.

A cseléd megkönnyebbülve sóhajtott fel, de egyszerre csak felkiáltott.

- Hát még most se ment el mind? Még mindig itt kuksol egy a sarokban!

A kis Tourmal lány volt, az országútak idéetlen torzszülöttje, aki tízesztendős kora ellenére törpe maradt. Csak az arcátlansága nőtt folytonosan, egyre lerázhatatlanabb, egyre tolakodóbb lett, mint kit már a bölcsőjében koldulásra neveltek, ahogy a cirkuszi csodagyermek csontjait bukfenchányásra idomítják. Ott kuksolt a konyhaszekrény és a tűzhely között, mint aki rossz fát tett a tűzre s ezért a sarokban húzza meg magát. Veronique gyanúsnak találta a dolgot.

- Mit csinálsz te ott? - kérdezte Pauline.

- Melegszen.

Veronique nyugtalanul tekintett szét a konyhában. Más szombatokon is előfordult, mikor még a tornácon gyűlt össze a gyereksereg, hogy egyes apró tárgyak eltűnédeztek. Ám a konyhában minden a helyén volt, - a leányka pedig hirtelen felugorva, sipító hangon kezdte szokott sápitózását.

- Apám a kórházban fekszik, nagyapám megsebesült munka közben, anyámnak nincs kimenő ruhája... tessék megkönnyörülni rajtunk, drága, jó kisasszony.

- Ne jajveszékeld tele a fejünket, hazug teremtés - kiáltott rá Lazare dühösen. - Apád börtönben ül, mert csempészett, a nagyapád keze meg akkor ficamodott ki, amikor a roqueboisei osztrigatelepet dézsmálta meg; anyád meg, ha nincs ruhája, bizonyára egy szál ingben jár lopni, mert már megint feljelentették, hogy elloptott a verchemonti korcsmárostól öt csirkét... Bolonddá akarsz tartani bennünket, hogy efélékkel állsz elő, mikor jobban ismerjük a dolgokat náladnál? Meséld a hazugságaidat az országúton az idegeneknek.

A gyermek mintha nem is hallotta volna. Szentelen tolakodással újra rákezdte.

- Tessék szíves lenni megkönnyörülni rajtunk, kedves, jó kisasszony, a két ember beteg, az anyám ki se mer jönni a házból... a Jóisten majd visszafizeti.

- Nesze! De most takarodj innen és ne hazudozz tovább! - mondta Pauline pénzdarabot nyujtván feléje, hogy lerázza a nyakáról.

A leány kétszer sem mondatta magának. Egy ugrással künn volt a konyhából s rövid lábaival végigfutott az udvaron, oly sebesen, ahogy csak tudott. De a cseléd rémulten sikoltott fel e percben.

- Szent Isten! Hova lett a serleg a szekrényről?... Elvitte a kisasszony serlegét.

S már rohant is kifelé a tolvaj leány után. Két perc sem telt belé, már a karjánál fogva cipelte vissza, mint valami könyörtelen, szigorú zsandár. Alig tudták megmotozni a tolvajt, úgy kapálódzott, harapott, karmolt, üvöltve, mintha nyúzták volna. A serleg nem volt a zsebében, a csupasz keblén találták még, a rongyok közt, amiket ing gyanánt viselt. Akkor felhagyott a sírással s szemtelenül azt kezdte állítani, hogy nem tudja, miként került hozzá a serleg, talán akkor eshetett a keblébe, mikor a földön kuporgott.

- Megmondta azt előre a plébános úr, hogy meg fogja lopni a kisasszonyt, - hajtogatta Veronique. - A legszívesebben hívnám a csendőröket.

Lazare is amellet kardoskodott, annyira felbosszantotta a vásott leány kihívó viselkedése, aki úgy berzenkedett, mint a fiókvipera, ha a farkára lépnek. Nagy kedve lett volna lekenni neki néhány pofont.

- Add vissza, amit kaptál! - kiáltotta. - Hol a pénz!

A leány már a szájába vette a pénzt, hogy lenyelje, de Pauline kiszabadította és azt mondta neki:

- Tartsd meg, de mondd meg otthon, hogy utoljára kaptál. Ezentúl magam nézek utána, hogy mire van szükségetek... Eredj!

Hallották, amint a szaladó leány meztelen lába paskolja az udvaron a pocsétákat, azután elcsendesedett a konyha. Veronique odébblokta a padot és lehajolt a szivaccsal, hogy feltörölje a padlóról a tócsákat, amelyeket az ázott gyermekek hagytak maguk után. Nohiszen jól nézett ki az ő tiszta konyhája. Ugy bűzlött a nyomortól, hogy ajtót, ablakot sarkig ki kellett tární. A kisasszony komolyan, szótlánul szedegette össze pénzeszacskóját és gyógyszereit, a fiatalúr pedig mogorva arccal, undortól és unalomtól ásítva mosta a kezét a kútnál.

Épp ez bántotta Paulinet. Látta, hogy Lazaret már az ő falubeli kis pártfogoltjai sem érdeklik. Ha szombatonként segített is neki, ezt már merő előzékenységből tette, szíve nem volt ott a dolognál. Míg Paulinet semmi sem riasztotta vissza, sem a szegénység, sem a bűn, a fiatal-embert felháborították, elkedvetlenítették e rútságok. A leány nyugodt és vidám maradt, mert szerette az embereket, míg az ifjú nem tudott kibontakozni önmagából, anélkül, hogy a külső világban új meg új okot ne talált volna az elkeseredésre. Lassanként valósággal szenvedett már, ha meglátta a piszkos gyermekhadat, amelyben már ott erjedezett minden emberi bűn. A nyomorultak e kis gyülekezete még jobban megrontotta az életét, megtörte, kétségbeejtette s csak gyűlöletet és megvetést érzett ez emberi csorda láttára. A jótékonyásra fordított két óra gonosszá tette a szívét, tagadta az alamizsna jogosultságát, gúnyolódott a szánalom felett. Azt hangoztatta, hogy okosabb volna eltaposni ez ártalmas férgek seregét, nem még segíteni rajtuk, hogy nagyra nőhessenek. Pauline meghallgatta, csodálkozott hevességén és nagyon fájt neki, hogy Lazare nem úgy érez, mint ő.

Ezen a szombaton, mikor egyedül maradtak, a fiatalember egyetlen egy mondatban foglalta össze gyötrelmes érzéseit.

- Ugy érzem magam, mintha pöcegödörből másznék elő. - Majd hozzátette: - Mit is szeretsz ezeken a szörnyetegeken?

- Én önmagukért szeretem őket, nem magamért - felelte a fiatal leány. - Ha egy rühes kutyát látnál az uccán, nem segítenél rajta?

Lazare legyintett.

- A kutya nem ember.

- Azért kell segítenünk, hogy segítsünk, nem igaz? - folytatta Pauline. - Szomorú, hogy nem igyekeznek javulni, mert akkor talán a nyomorúságuk is csökkenne. De ha egy kis ételt tudok adni nekik és egy kis meleget, hát, Istenem! ez is valami, beérem ennyivel. Ezzel is csökkent valamit az emberi nyomorúság... Miért számítász hálára azért, amit értük tettél?

Majd szomorúan így fejezte be:

- Látom, szegénykém, hogy téged nem nagyon mulattat ez a dolog, jobb is, ha máskor nem segítesz nekem... Nem akarom még jobban nyugtalanítani a kedélyedet, nem akarom, hogy rosszabbnak mutakozzál, mint amilyen vagy.

Érezte, hogy nincs hatása Lazarera s ez kétségbeejtette; most már látta, hogy nem tudja kiragadni a rettegés és unalom szorongásából. Amikor ilyen idegesnek látta, nem tudta elhinni, hogy ez valami eltitkolt betegségének pusztító következménye, hanem arra kellett gondolnia, hogy egyéb oka is lehet szomorúságára s ilyenkor újra feléledt benne Louise emléke. Nyilván még mindig arra a leányra gondolt, s azért szenved ennyire, mert nem láthatja. E gondolatra végigfutott rajta a hideg, igyekezett megerősíteni magát lemondása göggyében s újra megfogadta, hogy igyekezni fog örömmel, boldogsággal elárasztani környezetét.

Egy este Lazare kegyetlen kijelentést tett.

- Milyen egyedül érzi itt magát az ember, - mondta ásítva. Pauline ránézett. Célzás akar ez lenni? De nem volt bátorsága ahhoz, hogy nyíltan megkérdezze tőle, mit jelentenek szavai. Jósága kínosan vergődött, merő szenvedés volt az élete.

Lazarera még egy nagy megpróbáltatás várt. Vén kutyája, Mathieu, a végét járta. Szegény állat márciusban mult tizennégyesztendő s hátsó lábai mind jobban merevedtek. Ha elfogta a roham, alig tudott járni, kifeküdt a napos udvarra s méla tekintettel nézegette a jövő-menőket. Különösen hű kutyatekintete hatotta meg Lazaret, megzavarodott, kékes ködben úszó tekintete, mellyel olyan tétován pillantott maga elé, mint a vakok. De még látott. Odavonszolta magát gazdájához, lomha fejét ráfektette térdére, s mereven nézett fel az arcába, bús képpel, mint aki már tisztában van a sorsával. Bizony már nem volt szép a kutya. Göndör, fehér szőre megsárgult, hajdan csillogóan fekete orra meghalványodott; mióta megvénült, már nem igen mosdatták s piszkossága, gyámoltalan, félszeg viselkedése szálmassá tették. Már soha nem játszott, nem hempergett a hátán, nem kapkodott a farka után, még az sem izgatta, mikor a cseléd elvitte kötényében Minouche apró kölykeit, hogy a tengerbe dobja őket. Mint a vén emberek, egész nap szundikált s oly nehezen tudott felállani, elgyengült lábai annyira nem birták, hogy akárhányszor a házbeliék valamelyike szánta meg, segítette, támogatta kis darabig, amíg odébb tudta vonszolni magát.

Vérzése is volt, ami napról-napra gyöngítette. Elhivatták az állatorvost, aki elnevette magát, amikor meglátta a kutyát.

Mi, hát ezért a kutyáért háborgatják? Ezt a legjobb agyonütni. Az ember életét igyekezni kell meghosszabbítani, de mire való egy dögvőson levő állat szenvedését nyújtani? Az állatorvost kinézték a házból, markába nyomva a látogatásért járó hat frank tiszteletdíjat.

Egy szombatn Mathieu annyira vérzett, hogy be kellett zárni a színbe. Amerre ment, nagy, piros vércseppek maradtak utána. Cazenove doktor ezuttal korábban érkezett s önként ajánlkozott, hogy megnézi a kutyát, akit szinte családtagnak tekintettek a házban. Fekve találták,

nagyon elgyengülten, de felemelte a fejét s tekintetében még volt élet. A doktor alaposan megvizsgálta, azzal a komoly arccal, amellyel betegeit szokta szemügyre venni. Végül megszólalt:

- Ez a bő vérzés arra mutat, hogy az állat veserákban szenved... A végét járja. Néhány napig még eléldegélhet, ha valami hirtelen, erős vérzés meg nem öli.

Mathieu végzetes állapota miatt igen szomorú hangulatban folyt le a vacsora. Felemlegették, hogy a boldogult Chanteauné mennyire szerette; hány idegen kutyát harapott meg fiatal korában; micsoda csínyeket követett el; hányszor lopta el a sültet a rostról; hogy nyeldeste le azon melegében a frissen tojt tojást. Hanem aztán, a csemegénél, amikor Horteur abbé előszedte a pipáját, mégis csak felvidult a társaság. A pap eldicsekedett azzal, hogy az idén nagyszerű körtéi lesznek. Chanteau, noha közeli rohamra mutató gyanús bizsergést érzett a lábaiban, egy ifjúkorabeli víg nótát kezdett dudorászni. Nagyon kedves együttlét volt. Még Lazare is felderült.

Egyszerre csak, kilenc óra tájban, mikor éppen a teát szolgálták fel, Pauline felkiáltott:

- Nini, itt a szegény Mathieu.

Csakugyan a vérző, sovány, tántorgó Mathieu lopódzott az ebédlőbe, nyomában Veronique-kal, aki kiabálva követte a törlóronggyal. A leány nagy kiabálással lépett a szobába.

- Dolgom volt a szímben, úgy szökött meg. Utolsó pillanatáig itt akar lenni az uraságok közt. Az ember egy lépést se tehet, hogy a szoknyája után ne szaladjon... No, alló, egy-kettő! Ki innen!

A kutya szelíden, alázatosan hajtotta meg reszkető vén fejét.

- Ugyan hagyd már - könyörgött Pauline.

De a cseléd felfortyant:

- Azt már nem! Még csak az hiányzik! Éppen eleget törülgetem utána a vért. Két nap óta csupa vér a konyhám. Ez utálatos... Még az egész lakást televérzi, ha mindenhová beeresztik... No gyerünk, gyerünk! mész-e már?

- Hagyd azt a kutyát - mondta Lazare. - Te kimehetsz.

Veronique dühösen csapta be maga után az ajtót, Mathieu pedig, mintha megértette volna gazdája szavait, térdére támasztotta a fejét. Mindenki kedvében akart járni szegény kutyának, cukorral kínálták, igyekeztek felvidítani. Hajdanában minden este azzal szórakoztak, hogy letettek egy darab cukrot, jó messze a kutyától, az asztal tulsó végére. A kutya megkerülte az asztalt, de a cukor már közben az asztal másik végére vándorolt. A kutya keringett az asztal körül, a keringő cukorral együtt, míg végül is kábultan, feldühödve a folytonos csalás miatt, eszeveszetten ugatni kezdett. Ezt a játékot ujította fel most Lazare, azzal az emberséges szándékkal, hogy a dögvóráson levő, szomorú állatot még egyszer felvidítsa. A kutya egy pillanatig csóválgatta a farkát, körüljárta az asztalt, aztán beleütődött Pauline székébe. Észre sem vette a cukrot, elvannnyadt teste jobbra-balra dőlt, vörös vércseppek szegélyezték az asztal környékét. Chanteau felhagyott a dudolással, mindenkinek a szíve összeszorult a szegény, haldokló Mathieu láttára, amint bizonytalanul ide-oda tántorgott, igyekezőn visszaemlékezni a hajdani falánk Mathieu játékára.

- Ne fáraszák tovább - mondta halkán a doktor. - Megölik vele.

A csöndesen pipázgató pap mintegy magyarázatát akarván adni elérékenyülésének, ezt a megjegyzést tette:

- Ezek a nagy kutyák éppen úgy viselkednek, mint az emberek.

Mikor tíz óra tájban a pap és az orvos eltávoztak, Lazare személyesen csukta be Mathieut a színbe, mielőtt felment volna szobájába. Friss szalmára fektette az állatot, megnézte, ott áll-e vizes csöbre, megcsókolta s aztán magára akarta hagyni. De a kutya kínos erőlködéssel feltápáskodott és követni kezdte. Háromszor is vissza kellett fektetni a szalmára. Végre megnyugodott, de felemelt fővel oly bús tekintetet vetett távozó gazdája után, hogy Lazare elszomorodva visszafordult és még egyszer megölelte.

Szobájába érve Lazare éjfélig olvasással próbálta elütni az időt. Végül lefeküdt, de nem tudott elaludni, folyton a kutyára kellett gondolnia. Láta, amint az ajtó felé fordított, elhomályosuló tekintettel ül a szalmán. Mire megvirrad, kileheli páráját. Önkéntelenül is minden percben felemelkedett, hallgatózott, úgy rémlett neki, hogy kutyaugatást hall az udvar felől. Erősen fülelt s képzelt hangokat hallott. Két óra tájban mintha nyögést hallott volna: nyomban kiugrott az ágyból. Vajjon ki sír? Kiment a folyosóra, a ház sötét és néma volt, Pauline szobájából semmi nesz. Ellenállhatatlan vágy sarkalta, hogy lemenjen az udvarra. Abban a reményben, hogy még életben találja kutyáját, öltözni kezdett. Sebtében magára kapta nadrágját s gyertyával a kezében gyors léptekkel lesietett.

Mathieu nem maradt a színben kitergetett szalmafekhelyen; elvonszolta magát egy darabon s lefeküdt a kemény földre. Mikor meglátta belépő gazdáját, annyi ereje sem volt már, hogy fel tudta volna emelni a fejét. Lazare letette a gyertyát egy ócska deszkarakásra, lekuporodott, csodálkozott, milyen fekete a szín agyagos földje. Mikor észrevette, hogy a kutya vérében fűrödve haldoklik, térde esett szorongó szívvel. Mathieut vértócsa vette körül. Alig volt benne élet, gyengén verdeste farkával a földet és szemei erősen csillogtak.

Fennhangon vigasztalta, beszélt hozzá:

- Várj, majd más helyre viszlek... Ne félj, nem bánalak, nem nyúlok hozzád... Egész átáztál a vértől! Sajnos, szivacsom sincs... Szomjas vagy?

Mathieu mozdulatlan, merev tekintettel figyelte. Lassanként hörögni kezdett, oldala zihált, a vértócsa, mintha rejtett forrás táplálná, némán növekedett. A létrák és a rozoga üres hordók nagy árnyékokat vetettek a padlóra, a gyertyafény alig világította meg a színt. A szalma megzörrent. Minouche volt, a macska, aki a Mathieu számára készített fekhelyen szunnyadt s akit úglátszik zavart a fény.

- Akarsz-e inni, szegény, vén kutyuskám? - ismételte Lazare.

Valahol talált egy rongyot, megmártotta a vizescsöbörben s odaszorította a haldokló állat orrához. Mintha ettől kissé megkönnyebbült volna a kutya, láztól kicserepesedett orrát hűsítette a vizes rongydarab. Lazare vagy félóra hosszat rakta a vizes borogatást a kutya orrára, megilletődéssel, fojtogató, mélységes szorongással töltötte el e szomorú látvány. Mintha beteg mellett virrasztott volna, időnként kétségbeesett reménykedés fogta el. Talán ez egyszerű borogatással sikerül életben tartania.

- Mit csinálsz? Mit csinálsz? - kiáltott fel hirtelen. - Fel akarsz tán állani?

Mathieu, lázban vergődve, fel próbált tápáskodni, kinyujtva tagjait, miközben heves csuklás és zihálás szorongatta torkát. Ez már a vég volt; rároskadt gazdája térdeire, le nem véve róla a tekintetét, meg-megnehezedező pillái ellenére állandóan látni akarta. Lazaret mélyen megindította a haldokló értelmes tekintete. Ott tartotta a térdein a kutyát s a nagy, nehéz és hosszú test, mintha emberé volna, emberi módon vívta meg a végtusát gazdája kétségbeesett karjai között. Mindez csak néhány percig tartott. Könnyek, nagy, szívből jövő könnyek csordultak ki a kutya zavaros szemeiből és görcsösen vonagló szájából kibukkant a nyelve egy utolsó búcsúlihegésre.

- Szegény, jó kis kutyuskám! - kiáltott fel Lazare zokogásban törve ki.

Mathieu kiszenvedett. Szája szélén kevésnyi véres hab látszott. Mikor Lazare letette a földre, mintha csak aludt volna.

Ekkor Lazare úgy érezte, hogy megint vége mindennek. Most a kutyája halt meg, s ő aránytalanul nagy fájdalmat érzett, oly nagy kétségbeesést, hogy a saját élete is elborult tőle. Ez a halál eszébe juttatta a mások halálát, hiszen akkor sem érzett kinzóbb fájdalmat, mikor anyja koporsóját kísérte ki az udvarból. Most is édesanyjából vett el egy darab, most vett el egészen. Hónapok titkolt szenvedései fakadtak fel újból, lidércálmoktól meggyötört éjszakái, sétája a kis temetőben, rettentő félelme az örök elmulástól.

Nesz hallatszott. Lazare megfordult s Minouchet pillantotta meg, aki nyugodtan nyalogatta magát a szalmán. De az ajtó is megcsikordult. Pauline jelent meg, ugyanattól a nyugtalanságtól hajtva, mint unokabátyja. Mikor Lazare megpillantotta a leányt, mégjobban erőt vett rajta a zokogás s ő, aki szinte vad szemérmertességgel rejtegette anyja halála fölött érzett bánatát, most így kiáltott fel:

- Istenem, Istenem, édesanyám annyira szerettem!... Emlékszel-e? Még egészen kicsi volt, mikor hozzá került, ő nevelte fel s a kutya sohasem maradt el mellőle a házban.

Majd hozzátette:

- Senkink sincs már. Nagyon egyedül vagyunk!

Paulinenak könny szökött a szemébe. Lehajolt, hogy a gyertya imbolygó fényében megnézze a szegény Mathieut. Nem is igyekezett vigasztalni Lazaret, lemondóan legyintett, feleslegesnek és tehetetlennek érezte magát.

(Vége a második kötetnek)

III.

VIII.

Lazare bánkódásainak mélyén unalom tespedt, valami nyomasztó, szünni nem akaró unalom, mely úgy szivárgott át mindenben, amihez nyúlt, mint mérgezett forrásból a zavaros víz. Unta a pihenést, unta a munkát, unt mindenkit, legjobban saját magát. Ennek ellenére dühös volt magára, amiért tétlen, a végén már szégyelte is. Hát nem szégyen gyalázat, hogy egy érett férfi itt vesztegeti el legjobb éveit Bonnevilleben, az Isten háta mögött? Idáig talált kifogást arra, hogy maradjon, de most már semmi sem kötötte ide s kezdte megvetni magát, amiért itt él, haszontalanul, a többiek terhére, mikor azoknak is alig van miből élniök. Már rég jómódba kellett volna juttatnia őket, hiszen megfogadta annakidején s hogy nem képes erre, ez maga az összeomlás. A jövőjére vonatkozó tervek, nagy vállalkozások, egy zseniális ötlettel szerzett vagyon - persze most sem maradtak el. Ám ha felocsúdott álmodozásaiból, nem érzett elég bátorságot magában, hogy hozzáfogjon valamihez.

- Ez így nem mehet tovább - mondogatta Paulinenak gyakran. - Dolgoznom kell... Lapot kellene alapítanom Caenban.

- Várd be, míg letelik a gyászév, nem olyan sürgős a dolog, - felelte mindannyiszor Pauline. - Jól meg kell gondolnod, mielőtt ilyesmibe kezdesz.

Valójában Pauline reszketett az ujságalapítás tervétől, noha szerette volna Lazaret elfoglalva látni; Egy újabb sikertelenség talán egészen összetörné. Még élénken emlékezett folytonos és eredménytelen kapkodásaira, a zenére, az orvostudományra, a gyárra. Két órával később Lazare már egy levelet is restelt megírni, annyira fáradtnak és összetörtnek érezte magát.

Ujból hetek múltak el, egy nagy áradás három házat elsöpört Bonnevilleben. Néhány halász, aki mostanában találkozott Lazare-ral, megkérdezte tőle, beleunt-e már a küzdelembe. Hiszen igaz, mitsem lehet tenni a tenger ellen, dehát mégis csak bosszantja az embert az a sok értékes, kárbavesztett gerenda. Ebben a sopánkodásban, amint kérve kérték, ne hagyja elpusztulni a falut, volt valami ádáz matrózgúny, hiszen alapjábanvéve büszkék voltak tengerük halálos ökölcspásaira. Ez a magatartás annyira idegesíteni kezdte Lazaret, hogy a legszívesebben elkerülte a falut. Elviselhetetlen volt reánézve megpillantani a távolban a védőgát romjait és a széthordott cölöpzeteket.

Egy napon, amikor a plébánoshoz készült, Prouane került az útjába.

- Lazare úr, - kezdte alázatosan, de szeme csücskében ott vigyorgott a gúny, - az a sok deszkadarab, ami ott rohad a parton...

- No mi van velük?

- Ha nem tudja használni, nekünk adhatná őket... Legalább volna egy kis tüzelőfánk.

Lazareből kitört a régóta visszafojtott düh. Azt vágta oda neki, ami eddig eszébe sem jutott:

- Nem adhatom oda, mert a jövő héten megint beállítom az ácsokat a munkához.

Nohiszen megindult a mende-monda a faluban. A Chanteauék fia megbicsakolta magát, kezdődik előlről a tánc! Eltelt két hét és most már ahányszor egy halással összekerült, egyik sem mulasztotta el megkérdezni tőle, hogy talán bizony nem akad munkáskéz. Így azután mégis csak kénytelen volt újra törődni a gáttal, főként unokahugának engedve, ki szívesen látta, hogy a közelében akad valami foglalatosság. Csakhogy kedvtelenül látott a dologhoz, kizárólag a tengerrel szemben érzett bosszúsága ösztökélte, mert azt kétségtelennek tartotta, hogy sikerül megfékeznie a dühét, s ezentúl meghunyászkodva, mint valami engedelmes állat, fogja nyaldosni majd Bonneville kavicsos partját.

Lazare újból hozzáfogott a tervezgetéshez. Számítgatta az ellenállás újabb módozatait, megkettőzte az alapcölöpzetet. Felhasználják a régi szerkezet faanyagát s így a költségvetés sem lesz túlságosan magas. Az ácsmester számítása szerint négyezer frankba fog kerülni a munka. Az összeg jelentéktelen voltára való tekintettel Lazare beletörődött abba, hogy Pauline előlegezze a költséget, hiszen semmi kétsége sem lehetett afelől, - hangoztatta, - hogy a megyétől visszakapják a kiadásaikat. Sőt ez az egyetlen módja annak, hogy előbbi költségeik is megtérüljenek, mert a megyétől egy fillér segélyre sem lehet számítani, amíg a gát romokban hever. Ez a kilátás felbuzdította s a munkálatok gyors ütemben haladtak előre. Most alig volt szabad ideje, minden héten bement Caenba, a prefet-vel és a befolyásos bizottsági tagokkal tárgyalni. Már álltak a cölöpök, amikor sikerült kieszközölnie, hogy a megye kiküldjön egy mérnököt, akinek a jelentése alapján határoz majd a bizottság a megszavazandó hozzájárulás felől. A mérnök rendkívül kedves ember volt, egy egész napot kinn töltött Bonnevilleben, bejárta a tengerpartot s nem utasította vissza Chanteauék villásreggelire szóló meghívását sem. Azok persze, csupa tapintatból, nem kérték ki tőle véleményét, nem akarván azt a látszatot kelteni, mintha befolyásolni akarnák. De az asztalnál oly meggyőződéssel bókkolt Pauline-nak, hogy a fiatal leány is hinni kezdett immár a vállalkozás sikerében. Annál nagyobb volt két hét múlva a család elképedése és megdöbbenése amaz értesülések felett, amelyeket a Caenból visszatérő Lazare hozott magával. Lazare fuldoklott a dühtől. Ki hitte volna, hogy az a majom mérnök ilyen arcátlan jelentést tesz! Ó, hisz udvarias volt, de a munkálatok minden kis részletét kifigurázta, nagyképű műszaki kifejezések tömkelegével árasztva el a jelentést. Különben erre el lehettek készülve, hiszen ezek az urak azt hiszik, hogy még egy galambducot sem képes felépíteni az ember az ő hivatalos asszisztenciájuk nélkül. Csak az a szomorú a dologban, hogy a megye képviselőtestülete a jelentés tudomásulvétele után megtagadta anyagi hozzájárulását.

Ez a csapás újból letörte Lazaret. A gát már elkészült s ő esküvel állította, hogy a legerősebb dagály sem rombolja össze, ha az állam valamennyi útmérnöke megpukkad is dühében. Csakhogy ezzel nem térül meg unokahugának költsége, őt pedig emésztette a keserűség, hogy beleugratta ebbe a szerencsétlen vállalkozásba. Pedig a fiatal leány, diadalmaskodva takarékoságra hajló ösztönein, a teljes felelősséget magára vállalta s azt hangoztatta, hogy ő erőszakolta rá Lazare-ra a befektetett pénzt. Ez merő jótékonyság, nincs mit sajnálnia, szívesen adott volna többet is, hogy megmentse a szerencsétlen falut. Hanem azért, mikor az ácsmester jelentkezett a számlával, nehezebbre esett elfojtani kínos meglepetését. A négyezer frankra előirányzott költség közel nyolcezerre dagadt. Mindent összevéve húszezer franknál többet dobott ki arra a néhány szál cölöpre, amit talán már a legközelebbi vihar elsöpör.

Ebben az időben Pauline vagyona már negyvenezer frankra apadt le. Ez kétezer frank évi kamatot jelentett, annyit, amennyiből szűkecskén megélhet, ha majd egyszer magára maradva elkerül innen. Pénze lassanként elment a háztartásra, nem volt szűkkeblű s mindent ő fizetett. Most már óvatossá kellett lennie s gondos háziasszony módjára ellenőrizni a kiadásokat. Chanteauéknak már a háromszáz franknyi havi jövedelmük sem volt meg. Chanteauné halála után ugyanis kitűnt, hogy egy csomó értékpapírt eladott, anélkül, hogy sikerült volna megállapítani, mire költötte az értük kapott összegeket. Így, még ha hozzá is teszi saját kamatait a Chanteauék járadékához, mindössze négyszáz frank felett rendelkezik, már pedig a háztartás sokba kerül s szinte művészettel kell takarékoskodnia, hogy alamizsnára is teljék pénzéből. Az elmúlt tél óta megszűnt Cazenove doktor gyámkodása, Pauline nagykorú lett, s önállóan rendelkezett személye és vagyona felett. Igaz, az orvos eddig sem igen korlátozta cselekvéseiben, még azt sem szerette, ha a fiatal leány tanácsot kért tőle, s megbízatása voltaképpen már régideje szünetelt, jóval a törvényes határidő előtt. Ám Pauline mégis érettebbnek és szabadabbnak érezte most magát, mintha most lett volna igazán nővé, a ház úrnőjévé, aki senkinek sem tartozik számadással, hiszen bácsija is kérve kérte, hogy csak intézzen egyedül

mindent, neki még csak ne is szóljon semmiről. Lazare is irtózott minden anyagi kérdéstől; Pauline tehát maga kezelte a közös pénztárt, helyettesítette a nénikét, mégpedig oly helyes gyakorlati érzékkel, hogy a két férfi nem egyszer megbámulta. Csak Veronique morgott, hogy a kisasszony nagyon is krajcároskodik. Be kell érnie szombatoként egy font vajjal.

A napok egyhangú szabályossággal követték egymást. Ez a rend, a minden nap megismétlődő szokások, amelyek Paulinet oly boldoggá tették, még jobban növelték Lazare unottságát. Sohasem járt-kelt nyugtalanabban a házban, mint amióta Pauline mosolygó békességgel töltötte be minden egyes zugát. Valósággal megkönnyebbült, mikor a parti munkálatok befejeződtek, minden munka gyötörte. Ám alig esett vissza a tétlenségbe, újból szegény és rossz érzés kínozta. Minden reggel újabb terveket kovácsolt jövőjére vonatkozólag. A lapolapításról már letett, mint hozzá méltatlan foglalkozásról. Szidta pénztelenségét, mely nem juttatja hozzá, hogy nyugodtan elmélyedhessen valamely nagyobb irodalmi, vagy történelmi munkába, majd nagy melegséggel arról kezdett ábrándozni, hogy tanárrá lesz, ha kell, leteszi a vizsgákat s így szert tesz biztos kenyérkeresetre, amely mellett irodalmi tevékenységet is folytathat. Közte és Pauline közt már csak a régi pajtáság maradt meg, a gyöngédség megszokott érzése, amely szinte testvérekké tette őket. E szoros családi érintkezésben soha nem került szóba házasságuk, talán mert Lazare egészen megfélemezte róla, vagy letárgyalt dolognak tartotta, amely magától értetődően amúgy is el fog következni. Pauline is kerülte e tárgyat: hiszen biztos volt abban, hogy Lazare az első szóra beleegyezik. Pedig az a szenvedély, amelyet Lazare érzett irányában, napról-napra csökkent. Pauline érezte, de nem vette észre, hogy voltaképpen ez az egyedüli oka annak, hogy Lazare unalmát nem sikerül elhessegetnie.

Egy este, alkonyattájban, felment unokabátyjáért, hogy asztalhoz szólítsa. Azon érte, hogy gyorsan eldug előle valamit.

- Mi az? - kérdezte kacagva. - Talán alkalmi költemény a születésnapomra?

- Dehogyan - mondta Lazare zavartan és izgatottan. - Semmi se.

Louisenak egy ottfelejtett régi kesztyűje volt, az imént találta egy könyvcsomó mögött. A bőrkesztyű megőrizte különös, erős illatát. Louise kedvenc parfümjé volt, kevés vanília illattal enyhített heliotrop. A virágnak és női testnek e különösen keveredő illata valósággal felkavarta a szagok irányában amúgyis idegesen érzékeny fiatallembert. Ajkaihoz szorította, bódultan szívta be a kesztyű illatát és kéjelgett emlékeiben.

Ettől fogva a tátongó ür felett, amelyet anyja halála hagyott benne, újra vágyódni kezdett Louise után. Voltaképpen soha egy pillanatra sem feledte el, emléke ott szunnyadt fájdalom mögött. Ez a kesztyű, mely Louise testét érintette, életre keltette emlékeit, szinte a leány forró leheletét érezte. Ha egyedül maradt, a kesztyű után nyúlt, magába szívta illatát, csókolgatta s az az érzése támadt, mintha magát a leányt tartaná karjai között, s nyakára szorítaná ajkait. Ideges ingerlékenysége, az izgató, hosszú tétlenség fokozta testi mámorát. Tobzódás volt ez, amely egészen kimerítette. Kijózanodásakor elégedetlenkedett magával, de újra, meg újra visszaesett kábulatába, nem tudta leküzdeni szenvedélyét. Ettől még komorabb lett, néha nyers hangon beszélt unokanővéreivel, mintha őt okolná saját gyengeségéért. Pauline nem izgatta érzékeit s gyakran megesett, hogy amikor nyugodtan és vidáman beszélgettek, Lazare hirtelen otthagya, bezárkózott, hogy bűnének áldozzon, hogy a másik nő perzselő emléken édelegjen. A végén az élettől undorodva jött le szobájából.

Egy hónap alatt annyira megváltozott, hogy a kétségbeesett Pauline álmatlanul töltötte az éjszakákat miatta. Nappal még tudott uralkodni magán, hiszen elég dolga volt a házban, amelynek ügyes-bajos dolgait szelid határozottsággal intézte. De este, mikor magára zárta ajtaját, ő is átadhatta magát bánatának, önbizalma megsemmisült és sírt, sírt, mint valami tehetetlen gyerek. Minden reménye megsemmisült, jóságával szüntelen kudarcot vallott.

Hát ilyen az élet? Ily keveset ér a jóindulat? Az ember boldogtalanná teheti szeretetével a másikat? Látta, hogy unokafivére boldogtalan s talán éppen az ő hibájából az. Kétségei közben egyre fokozódott abbeli aggodalma, hogy vetélytársnője van. Sokáig sikerült azzal áltatnia magát, hogy Lazare elkeseredésének a közelmúltban történt gyászeset az oka; most azonban újra Louisera kellett gondolnia, mint a Chanteauné halálát követő napon, amikor a saját gyengédségébe vetett gögös bizalommal üzte el a gondolatot, amely most estéről estére visszatért kétségbeesett szívébe.

Most Pauline is szünetlenül gyötrődött. Mikor letette a gyertyatartót, lerogyott ágya szélére s még ahhoz sem érzett magában erőt, hogy levetkőzzék. Napközben kifejtett jókedve, rendszertete, türelme úgy ránehezedett most, mint valami súlyos, alkalmatlan ruha. Ugy telt el ez a nap is, mint ahogy az előzők teltek, mint ahogy a következők telnek majd, telistele Lazare kínzó unalmával, amellyel kétségbeesésbe kergeti a házat. Mire való az ő erőltetett vidámsága, ha nem sikerül felderítenie napfényével azt a zúgot, amelyet szeret? Felmerült emlékezetében az a minapi kegyetlen mondás „nagyon is egyedül vagyunk”. Ki az oka, ha nem az ő féltékenysége, amely nem tűr meg mást a házban? Nem ejtette ki Louise nevét, gondolni sem akart rá, de azért mégis maga előtt látta a csinosarcú leányt, amint kacér kényeskedésével, szoknyáinak pajzán libegésével, Lazare szórakoztatja. Percek hosszágig nem tudott szabadulni ettől a képtől. Bizonyos, hogy Lazare ezt a leányt várja. Milyen könnyen ki lehetne gyógyítani mélabújából, csak ide kellene hozni. És valahány este szobájába ment, mindannyiszor megjelent előtte, amint fáradtan ágya szélére zuhant, ez a látomás s egyre az a hiedelem gyötörte, hogy hozzátartozóinak boldogsága talán annak a másik lánynak a kezébe van letéve.

Lelkében azonban folyton lázadozott. Felkelt az ágyról s kinyitotta az ablakot, mintha félne, hogy megfullad. Órákat töltött az ablakba könyökölve, álmatlanul, szemközt a tenger hangos siráma fölé boruló mélységes sötétet, kitérve izzó keblét a tengeri szélnek. Nem, annyira nem süllyed le soha, hogy megtúrja annak a leálynak a visszatértét. Hát nem egymás karjaiban találta-e őket? Nem a leghitványabb alávalóság volt-e ez? Ott, mellette, a szomszéd szobában, abban a házban, amelyet a magáénak tekintett! Ez az aljasság megbocsáthatatlan! Cinkosuk volna, ha újra összehozná őket egymással. Féltékeny haragjában kiverte a láz ez elképzelt látványra, fuldoklott a zokogástól, arcát csupasz karjai közé temette, rászorítva ajkait húsára. Teltek az éji órák. Hús szél borzolta nyakát, lobogtatta haját, de vérenek izzó haragját nem csillapította le. És mégis: titkon, ellenállhatatlanul harcolt jósága szenvedélyével, még lázongása leghevesebb kitöréseiben is. Valami szelid hang, amely olyan idegennek tűnt most neki, makacsul egyre arról sutogott a fülébe, hogy a legnagyobb öröm a jóság, boldoggá tenni másokat. El akarta hallgattatni e hangot: ez az önmegtagadás a gyávaságig menő ostobaság, s mégis fülelt a hangra, lehetetlen volt nem hallgatni rá. Lassanként a saját hangjára ismert benne s gondolkozni kezdett. Számbajöhet-e a saját szenvedése, ha azok, akiket szeret, boldogok lesznek. Halkabban sírt, a növekvő dagály zúgását hallgatta a sötétben, kimerülten és betegen, de még nem adta meg magát.

Egy este sokáig sírt az ablaknál, aztán lefeküdt. Alighogy elfújta a gyertyát, alig sötétült el a szoba, tágranyílt szemekkel fekvé ágyában hirtelen elhatározta magát: másnap első dolga lesz megkérni bácsiját, írjon Louisenak, hogy meghívja egy hónapra Bonnevilleba. Mily természetes, mily könnyen keresztülvihető gondolat. Nyomban jóízűen elaludt. Hetek óta nem pihente ki ilyen jól magát. De másnap, mikor lement a reggelihez s ott ült bácsikája és unokabátyja között, a családi asztalnál, ki-ki a maga tejescsészéje mellett, hirtelen elnémult, bátorsága elpárolgott.

- Mért nem eszel? - kérdezte Chanteau. - Valami bajod van?

- Semmi, - felelte. - Sőt az éjjel pompásan aludtam.

Ahogy Lazaret megpillantotta, újra dúlt a harc a lelkében. Szótlanul fogyasztotta el reggelijét s már előre fáradt volt, noha még el sem kezdődött a nap. Nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy Lazaret másnak engedje át. Az a gondolat, hogy máshoz tartozhatik, hogy más vigasztalja meg csókjával, elviselhetetlennek tűnt előtte. De mikor Lazare kiment a szobából, mégis végre akarta hajtani elhatározását.

- Nagyon fáj ma a kezed? - kérdezte bácsikájától.

Az öregúr köszvénycsomós kezére pillantott s nagy kinnal megpróbálta mozgatni ízületeit.

- Nem annyira - felelte. - Sőt, mintha a jobbkezem könnyebben mozogna. Ha átjön a plébános, ostáblázok vele.

Majd kis szünet után:

- Mért kérded?

Pauline alighanem abban bizakodott, hogy bácsija képtelen az írásra. Elpirult, gyáván másnapra halasztotta a levél dolgát s ezt dadogta:

- Csak éppen kérdeztem.

E naptól fogva nem volt többé nyugalma. A szobájában hosszas sírdogálás után elhatározta, hogy leküzdi magát, megfogadta, hogy másnap reggel, mihelyt felébred, megíratja bácsijával a levelet. De alig látott hozzá a háztartás mindennapi munkájához szeretetei között, ereje cserben hagyta. A gazdálkodás legjelentéktelenebb részletei is sajdították a szívét, a kenyér, amelyet unokabátyjának szelt, a cipője, ha kiadta tisztogatni a szolgálónak, a családi élet minden közönséges és megszokott mozzanata. Ó, milyen boldogok lehetnének a megszokott körülmények között! Minek idehívni azt az idegent? Minek felforgatni a régi, kedves szokásokat, amelyek között élt? Ha eszébe jutott, hogy jöhet egy nap, amelyen nem ő szel kenyeret, amelyen nem ő ügyel arra, hogy kikefélték-e a ruhákat, kétségbeesés szorongatta a szívét s úgy érezte, jövőendő életének elképzelt boldogsága összeomlott. Ez a nyugtalanság, amely apró háziteendői között szorongatta, megmérgezte tevékeny, buzgó életét.

- Mi ez? - álmélkodott néha fennhangon magában. - Szeretjük egymást és nem vagyunk boldogok... Szeretetünkkel csak ártunk egymásnak.

Szüntelenül magyarázatát kereste a dolognak. Talán mindennek az az oka, hogy jelleme annyira elüt unokabátyja jellemétől. Hiszen ő engedne, letenne saját akaratáról, ámde nem érte el célját, mert a maga igazának tudata mégis csak felülkerekedett benne s amit helyénvalónak vélt, azt igyekezett keresztül is vinni. Sokszor kifogyott a türelme, sokszor duzzogott. Szívesen fordította volna tréfára a dolgot, hogy vidám nevetéssel űzze el ez emberi gyöngeségek emlékét. De ereje elhagyta, gyakran idegeskedett ő is.

- Mondhatom, szép dolgok - mondogatta Veronique reggeltől estig. - Mindössze hárman vannak, mégis majd fölfalják egymást... Szegény boldogult nagyságának is voltak rossz napjai, de amíg élt, mégsem vagdosták egymás fejéhez a serpenyőket.

Chanteaunak is éreznie kellett e lassú s érthetetlennek látszó elhidegülés következményeit. Ha rájött a roham, még hangosabban „üvöltött”, - ahogy a cseléd mondani szokta. Ehhez hozzájárult a betegséggel járó szeszély és indulatosság, amellyel környezetét szünet nélkül gyötörte. A ház pokollá változott.

Igy álltak a dolgok, amikor Pauline féltékenységének gyötrelmei közepette feltette magában a kérdést, jogában áll-e kierőszakolni Lazaretól a saját boldogságát. Hiszen ő Lazaret akarja boldoggá tenni, még a saját könnyei árán is. Miért tartja hát lakat alatt? Miért kényszeríti erre a magányosságra, amelyben láthatólag szenved? Lazare bizonyára szereti még őt, vissza fog térni hozzá, ha rájön az értékére, ha módjában áll összehasonlítani mással. Mindenesetre

szabad kezét kell hagyni neki, válasszon. Ez méltányos, már pedig Pauline a méltányosságot mindenképp fölé helyezte.

Pauline negyedévenként be szokott járni Caenba, hogy felvegye kamatait. Reggel indult el hazulról és estére tért vissza, elintézve a kisebb bevásárlások és egyéb teendők hosszú listáját, amely három hónap alatt összegyűlt. Most, a júniusi negyednél, kilenc óráig várták a vacsorával, de hiába. Chanteau nyugtalankodni kezdett, attól tartott, hogy talán valami baj érte az úton és elébe küldte Lazaret. Hiába erősítette Veronique nagy lelki nyugalommal, hogy kár izgulni, mivel a kisasszony bizonyára megkésett s inkább benn hál a városban, nehogy dolga végezetlenül térjen haza. Az éjszakát nyugtalanul töltötte a család s másnap a reggelenél újra aggodalmaskodni kezdtek. Dél tájban, mikor atyja már nem találta helyét, Lazare rászánta magát, hogy bemegy Arromanchesba. A cseléd azonban, aki az országúton állt őrt, éppen akkor szaladt nagy kiabálással a szobába.

- Jön már a kisasszony!

Chanteau karosszékét ki kellett tolni a tornácra. Apa és fiú ott várakoztak, mialatt Veronique elujságolta, mit látott.

- Malivoire kocsján jön... messziről megismertem a kisasszonyt krepp szallagjáról. De úgy rémlett nekem, hogy még ülnek a kocsiban... Hogy milyen lassan ér ide az a két átkozott gebe!

Végre megérkezett a hintó a ház elé. Lazare közelebb ment és már éppen arra készült, hogy érdeklődjék Paulinenál, aki könnyedén leugrott a kocsiról, de torkán akadt a szó, mert Pauline mögött egy csikos lila selyemruhába öltözött, fiatal leány szállt ki a kocsiból. A két leány vigan nevetgélt. Lazaret annyira meglepte a váratlan vendég, hogy visszafordult atyja felé:

- Elhozta Louiset - mondta neki.

- Louiset? Igazán remek idea! - kiáltotta Chanteau.

S mikor a két leány ott állt előtte, az egyik még talpig feketében, a másik világos nyári ruhában, áradozva köszöntötte őket, annyira örült a váratlanul kínálkozó szórakozásnak.

- Mi az? Hát kibékültetek?... No, hisz nem is értettem, mért haragudtok egymásra. Ugy-e, hogy ostobaság volt? Nem volt helyes tőled, kedves kis Louise-em, hogy nagy bánatunkban is tartottad a haragot... De most már szent a béke, ugyebár?

A két fiatal leány zavarában szótlán állt előtte. Fülük elvörösödtek s kerülték egymás tekintetét. Louise, hogy zavarát palástolja, megölelte Chanteaut. De az egyre faggatta őket.

- Véletlenül találkoztatok?

Louise megilletődött tekintettel fordult barátnője felé.

- Pauline feljött az apámhoz, én éppen akkor jöttem haza. Ne haragudjanak rá, hogy nálunk maradt, én tartottam ott... Minthogy csak Arromanchesig van táviróvonal, gondoltam, nem is kell sürgönyözni; mire a sürgöny megjön, itt is vagyunk... Ugy-e, nem haragudsz?

Újból megölelte Chanteaut, szokott hízelgő módján. Chanteaunak több sem kellett. Ha kedvére mentek a dolgok, mindent helyben hagyott.

- Hát Lazarehoz nem is szólsz? - kérdezte.

A fiatalember kényszeredett mosollyal hátrább maradt. Atyja megjegyzése még nagyobb zavarba hozta, annál is inkább, mivel Louise újból elvörösödött s nem mert közeledni feléje. Miért jött ide? Miért hozta vissza unokahuga vetélytársnőjét, akit oly csúfosan kergetett ki a házból? Megzavarodott és egy szót sem értett az egészből.

- No, csókold meg, Lazare, látod, hogy fél tőled - mondta szelíden Pauline.

Pauline nagyon sápadtnak tetszett gyászruhájában, arca azonban nyugodt, tekintete tiszta volt. Anyai jóindulattal nézett rájuk, komolyan, ahogy a fontos házi ügyeket intézni szokta és mosolygott, mikor a fiatalember futólag megérintette ajkaival a leány csókra tartott arcát.

Veronique, aki látta ezt, karjait lóbálva, magánkívül rontott be a konyhába. Ezt már nem tudta mire vélni. Azok után, amik történtek, ez már a kegyetlenség teteje. A kisasszony, amikor nagyon is jó akar lenni, egyik bolondságot a másik után csinálja. Nem elég, hogy a nyakára hozza azt a sok tetves kölyköt, most még szeretőt hoz a házba Lazare úrnak. Nohiszen szép élet kezdődik itt! Mikor a tűzhely mellett dűnnyögve könnyített kisé a lelkén kijött és kiabálni kezdett.

- Tudhatják, hogy már egy órája kész az ebéd... Összesül a krumpli.

Valamennyien kitünő étvággal ebédeltek, de csak Chanteau tréfálkozott tiszta szívből; olyan vidám kedve támadt, hogy észre sem vette a másik három nyomott hangulatát. Gyöngéd figyelmességgel bántak egymással, de mintha lelkük mélyén ott borongott volna valami nyugtalan szomorúság, mint mikor nagy veszekedés után megbocsátanak ugyan egymásnak az ellenfelek, de azért nem tudják elfelejteni a jóvátehetetlen sértéseket. Délután a vendégszobát rendezték be. Louise felköltözött az első emeletre, a régi szobájába. Csak Chanteaunénak kellett volna apró, gyors lépteivel letipegnie a vacsorához, hogy azt higgyék, a mult teljesen visszatért.

Még vagy egy hétig tartott köztük a feszültség, Lazare nem merte kikérdezni Paulinet, magától pedig semmiképen sem tudta megérteni ezt a szerinte igen különös ötletet. Arra nem is gondolt, hogy Pauline voltaképpen áldozatot hozott s nagylelkűen meg akarja adni neki a módot a szabad választásra. Ő maga még a mohó vágyakozások perceiben, amelyek tunyaságában meglepték, sem gondolt soha arra, hogy feleségül vegye Louiset. Mióta újra hármasan voltak, valamennyien feszengtek a kínos helyzet következtében. Gyakran hallgattak el zavartan, a szó megakadt a torkukon, attól való félelmükben, hogy a másik tapintatlan célzást olvas ki belőle. Paulinet magát is meglepte e nem várt eredmény és kénytelen volt túlozni jókedvét, hogy a régi, gondtalan derű látszatát keltse. Eleinte mélységes öröm töltötte el. Ugy érezte, mintha Lazare visszatérne hozzá. Louise jelenléte megnyugtatta, szinte kerülte vendégét, óvakodott egyedül maradni vele, még gondolatban is visszariadt attól, hogy ismét visszaélhetne unokanővére bizalmával. Valami lázas gyengédséggel ismét Pauline felé fordult, ellágyult hangon hirdette, hogy a legjobb nő a világon, igazi szent, akit ő meg sem érdemel. Pauline pedig boldog volt és szíve mélyéből örült diadalának, mikor látta, hogy Lazare milyen keveset foglalkozik a másikkal. A hét végefelé még szemrehányásokat is tett emiatt Lazarenak.

- Miért szaladsz el mindig, mihelyt Louise-zal vagyok?... Ez bánt. Nem azért jött ide, hogy barátságatlan arcokat lásson.

Lazare felelet helyett legyintett. Pauline száján ekkor kisíklott egy célzás, az egyetlen, amelyet valaha tett.

- Csupán azért hoztam magammal, mert tudtokra akartam adni, hogy már régen megbocsátottam mindkettőtöknek. Még az emléket is el akartam törölni a rút álomnak, hogy nyoma se legyen... Láthatod, hogy már nem félek, bízom bennetek.

Lazare átölelte és forrón magához szorította. Aztán megígérte, hogy ezentúl kedves lesz Louisehoz.

Ettől kezdve kedves intimitásban teltek a napok. Ugy látszott, Lazare már nem unatkozik. Most, ahelyett, hogy szobájába menekült és beteg a gyötrő egyedüllétől, vadember

módjára bezárkózott volna, társasjátékokat eszelt ki, vagy sétákat javasolt, amelyekről a friss levegőtől mámorosan tértek vissza. Így történt, hogy Louise észrevétlenül újra egészen hatalmába kerítette. Lazare már megszokta jelenlétét, már a karját merete nyújtani neki s mohón magába szívta mámorító illatát, mely csipkéinek legkisebb csücskéből is áradt. Eleinte még küzdött ellene, távol akarta tartani magát tőle, mikor érezte, hogy kábulata egyre növekszik. De unokahuga maga bízta, hogy segítsen a fiatal lánynak, mikor a sziklapart mentén vízfolyásokon kellett átugrálniok. Pauline merészen, fiúsan átugrott rajtuk, míg a másik halkán sikoltva, mint a sebzett madár, kényeskedve símult a fiú karjaiba. Lazare hazamenet is támogatta; felújultak a halk nevetgélések, a fojtott suttogások. Pauline még nem nyugtalanzkodott. Bízó viselkedését megtartotta, még nem ébredt tudatára, hogy boldogságával játszik, amikor nem tettei magát fáradtnak, segítségre szorulónak, mint a másik. Az ő házimunkában edzett karjainak egészséges illata senkit sem bolondított meg. Mosolygó vakmerőséggel buzdította őket, hogy kart karba öltve menjenek előtte, mintha hangsúlyozni akarta volna, hogy nem bizalmatlan irányukban.

Különben egyikük sem akarta kijátszani őt. Igaz, hogy Lazareon megint úrrá lett a mámor, de küzdött ellene, összeszedte magát s még gyöngédebben bánt Pauline-nal, mint eddig. Vére forrongott, élvezettel engedte át magát részegségének s ugyanakkor megfogadta, hogy ezúttal a játék nem mehet túl a megengedett mértéken. Mért háritotta volna el magától ezt a kis örömet, mikor eltökélt szándéka volt, hogy korrekt és kötelességtudó marad? Louise még kínosabban ügyelt a viselkedésére. Nem is kellett kacérsággal vádolnia magát, mert természettől fogva hízelkedő volt, szinte nem is tudott róla, mikor egy-egy mozdulattal, egy-egy lehellettel átengedte magát. Ha tudta volna, hogy Paulinenak fájdalmat okoz, minden lépésére, minden szavára vigyáz. Könnyekig meghatotta, hogy Pauline megbocsátja a multat, be akarta bizonyítani Paulinenak, hogy méltó a bűnbocsánatra, azt a szertelen, fellengző, asszonyi imádatot érezte Pauline iránt, amely esküdzésekben, csókokban s a szenvedélyes becézgetések egyéb megnyilvánulásában mutatkozik meg. Állandóan Pauline-on volt a szeme és nyomban hozzáietett, ha elborulni látta homlokát. Heves mozdulattal kitepte Lazare karjából karját s Paulineba karolt; haragudott magára, hogy egy pillanatig is elfeledkezhetett; igyekezett Paulinet szórakoztatni, nem mozdult mellőle, sőt úgy tett, mintha neheztelne Lazare-ra. Soha nem volt bájosabb, mint állandó izgalmban, folytonos tetszenivágyásában, mely mindennél erősebb volt benne és mely egyben kétségbeejtette. Az egész házat betöltötte szoknyasuhogásával és kismacskák törleszkedéséhez hasonló hízelkedésével.

Paulineban lassanként újra föltámadtak a régi gyötrelmek. Reménykedései, pillanatnyi diadala után sebe még kínosabban sajgott. Nem a hajdani heves felindulás volt ez, nem a régi féltékenység rohamok, amelyek egy-egy órára megőrjítették, hanem a lassú megsemmisülés érzése, mely mint valami súlyos tömeg, nehezedett rá s percről percre kegyetlenebbül szorította a szívét. Nem volt itt már se remény, se megváltás, boldogtalansága betetőződött. Még szemrehányással sem illethette őket, hiszen mind a ketten elhalmozták kedvességükkel s állandóan küzdöttek a kölcsönös vonzalom ellen, amely egymás karjaiba kergette őket. Ezek a kedveskedések bántották a legjobban, mert - most már tisztán látta - mindez azért történik, hogy enyhítsék a gyötrelmet, amelyet nyilvánvaló szerelmük okozhat neki. Elviselhetetlennek találta a szerelmes pár szánalmát. Nem nyílt vallomás-e izgatott suttogásuk, mihelyt egyedül maradnak és hirtelen elhallgatásuk, mihelyt közelükbe ér? Mi mást jelent Louise szenvedélyes csókja és Lazare tiszteletteljes gyengédsége irányában? Szinte jobb szerette volna bűnösnek tudni őket. Bár csalnák meg úton-útfélen! Ez a korrektségre való törekvés, a túlzott becézgetés, mely mindennél világosabban beszél, egészen lefegyverezte, megfosztotta akaratától és erélyétől, visszahódítani azt, aki őt illeti. Mikor visszahozta vetélytársnőjét, eltökélte, hogy síkra száll ellene, ha kell. De mit kezdjen ezzel a két gyerekkel, akiket kétségbeejt, hogy szeretik egymást? Ő az oka mindennek. Hozzá kellett volna mennie Lazarehoz, még ha az

kényszerűségből vezette volna is az oltárhoz. Ámde még ma is irtózott, minden gyötrelme ellenére, attól a gondolattól, hogy Lazare sorsa fölött rendelkezék s ragaszkodják egy olyan ígéret beváltásához, a melyet az bizonyára már megbánt. Még ha belehal is, nem kell neki olyan férfi, aki mást szeret.

Közben Pauline tovább is anyai gonddal törődött valamennyiök dolgával. Ápolta Chanteaut, akinek rosszabbra fordult állapota, kénytelen volt segíteni Veroniquenak, aki egyre hanyagabban végezte dolgát, nem is szólva Lazareról és Louiseról, akikkel úgy bánt, mint pajkos gyermekekkel szokás s mosolygott csintalanságukon. És sikerült nevetnie, azzal a szép, csengő nevetéssel, amelyből kicsendült az egészség, a bátorság, az életkedv. Megint felvidult a ház. Pauline reggeltől estig buzgólkodott, s hol a nagytakarításra, hol a nagymosásra, hol a befőzésre hivatkozott, hogy ne kelljen elkísérnie a fiatalokat sétájukon. Kivált Lazare viselkedett hangosan. Füttyörészve rótt a lépcsőket, csapkodta az ajtókat, soha nem volt elég hosszú, elég zajos számára a nap. Voltaképen semmit sem végzett, de mintha új szenvedélye minden idejét, minden energiáját igénybe vette volna. Már megint meghódítani készült a világot. Ebéd közben újból a legfantasztikusabb tervekkel állott elő minden nap, jövőjére vonatkozólag. Az irodalomtól már undorodott, megvallotta azt is, hogy már nem készül tanári vizsgára, pedig hosszú ideig ezzel az ürüggyel zárkózott szobájába, noha oly csüggedt volt, hogy bele sem nézett a könyvekbe. Ma már csak nevetett ostobaságán. Miféle hülyeség könyvek mellett kuksolni, hogy később regényeket, drámákat izzadjon ki magából? Egy valamirevaló hivatás van csak: a politikai pálya. Készen volt tervével. Ismerte szegről-végről a caeni képviselőt, felmegy vele Párisba, titkárául szegődik s néhány hónapon belül utat tör magának. A császárságnak nagy szüksége van intelligens fiatalemberekre. Paulinet nyugtalanította ez a kapkodás, próbálta lehiggasztani s azt ajánlotta, hogy inkább valami szerény, de biztos állás után nézzen. Lazare azonban tiltakozott túlzott óvatossága ellen s tréfásan öreganyámnak nevezte. Ujra feléledt a ház, visszhangzott a nagyon is hangos örömtől, amely mögött kiérződött a rejtegetett nyomorúság szorongása.

Egy napon, amikor Lazare és Louise kettesben Verchemontban időzött, Paulinenak szüksége lett volna valami használati utasításra, amely a bársony tisztításának módjáról szól s ezért felment unokabátyja szobájába, mert úgy emlékezett, hogy ott látta valahol egy papiroson, egy könyvbe betéve. A nagy szekrényben turkálva, mindenféle füzet között rábukkant barátnője régi kesztyűjére, arra az ottfelejtett kesztyűre, amely Lazare oly sokszor tette mámorossá, szinte a teljes hallucinációig. Mintha hályog esett volna le a szeméről. Ráismert arra a tárgyra, amelyet Lazare oly zavartan dugott el előle, mikor egyszer este váratlanul felszólt érte, hogy asztalhoz hívja. Lerogyott egy székre. Ez a felfedezés végleg lesujtotta. Jóságos Isten! hát már akkor erről a lányról ábrándozott, amikor még itt sem volt? Állandóan vele foglalkozott, ezt a rongyot szorongatta ajkához, mert érezte rajta illata nyomát! Heves zokogás rázta meg és könnyes szeme mereven tapadt a kesztyűre, amelyet remegő kezében tartott.

- Megtalálta, kisasszony? - hallatszott a folyosóról Veronique reszelős hangja, aki feljött utána. - Mondom, a legjobb szalonnabőrrel dörzsölni.

Bejött a szobába és értetlenül állt ott, mikor látta, hogy a kisasszony egy ócska kesztyűt szorongat a kezében és peregnek a könnyei. De jó orra volt s hamarosan rájött a nagy kétségbeesés okára.

- Nahiszen - kezdte, a maga nyers modorában, amely az idők során egyre durvábbá vált, - a kisasszony is tudhatta volna előre, hogy mivége lesz a dolognak... Én már megmondtam. Összepakósítja őket, hát persze, hogy összebujnak... Az is lehet, hogy a boldogult nagyságának vót igaza; ez a kis macska inkább a gusztusa, mint a kisasszony.

Ingatta a fejét s mintha magának beszélne, komoran hozzátette:

- Sok hibája vót a nagyságának, de szeme, az vót neki! Én még most se tudok belenyugodni, hogy meghalt szegény.

Este, mikor Pauline magára csukta szobája ajtaját s letette a gyertyát a szekrényre, az ágya szélére roskadt s elhatározta, hogy össze kell házasítania Lazaret Louise-zal. Ugy zúgott a feje egész nap, hogy képtelen volt gondolkozni. Csak most, éjszaka, mikor tanuk nélkül szenvedett, jutott el ehhez az elkerülhetetlen megoldáshoz. Össze kell házasítani őket - hangzott a lelkében, mint valami parancs, mint a józan ész és a méltányosság követelő szava, amelyet nem lehet elhallgattatni. Volt egy pillanat, amikor minden bátorsága ellenére rémülten fordult hátra, mivel nagynénje hangját vélte hallani, amint engedelmisséget követel tőle. Ruhástól végigdőlt az ágyon, fejét a vánkosba fúrta, hogy elfojtsa kitörő zokogását. Másnak adni, ott tudni másnak a karjaiban, örökre, visszahozhatatlanul! Nem, ehhez nincs ereje. Inkább mostani nyomorúságos életét folytatja, inkább ne legyen senkié, sem az övé, sem azé a lányé, inkább hervadjon el a várakozásban. Sokáig vívódott magával, emésztette a féltékenység, irtózatossá buja képek jelentek meg lelki szemei előtt. Mindig elragadta temperamentuma, az a hevesség, amelyet sem az idő, sem az okosság nem enyhített. Aztán kimerült, megsemmisültnek érezte magát.

Hanyattfekve ruhástól az ágyon, hosszan elgondolkodott. Sikerült meggyőznie magát afelől, hogy Lazare boldogabb lesz Louise-zal, mint vele. Nem ragadta-e ki máris életuntságából e gyenge gyermek a maga szerelmes becézgetésével? Bizonyára ilyen kell neki, aki folytonosan a nyakán csüng, elúzi csókjaival sötét gondolatait, a haláltól való rettegését. Pauline becsmérelte magát, úgy találta, hogy túlságosan fagyos, nincs benne semmi szerelemre bódító asszonyi báj, semmi, csak jóság, az pedig nem elégíti ki a fiatalembereket. Elhatározását végleg eldöntötte egy újabb megfontolás. Ő tönkrement anyagilag, unokabátyjának pedig sok pénz kell jövőbeli nyugtalanító terveinek megvalósítására. Szabad-e rákényszerítenie a szűkös viszonyokat, amelyek között a család vergődik, a kispolgári életet, amely annyira gyötri? Rettentő élet volna folytonos bánkódással, keserű veszekedésekkel, kielégítetlen becsvágya következtében. Ő csak a nyomorúság bosszúságát vinné magával a házasságba, míg Louise, aki gazdag, ki tudja kövezni útját az áhított nagy pozíció felé. Azt beszélik, hogy a fiatal lány atyja kész állást tartogat vejének, bizonyára valamelyik banknál s ámbár Lazare megvetéssel szokott nyilatkozni a pénzemberekről, majd csak beleszokik. Nem habozhat tovább, egyenesen rút dolgot követne el, ha össze nem házasítaná őket. Ez álmatlan órában a helyzet magától értetődő, szükségszerű megoldásának látta a házasságot, amelyet siettetnie kell, ha tovább is becsülni akarja magát.

Egész éjszakát e viaskodással töltötte. Már hajnalodott, mikor Pauline végre levetkőzött. Most már egészen nyugodt volt, jól esett a pihenés az ágyban, noha aludni nem tudott. Soha még nem érezte ilyen könnyűnek, fölényesnek, szabadnak magát. Mindennek vége lesz hát, elvágta önzésének minden kötelékét, nem számít többé senkire, semmire, lelke mélyén az önfeláldozás szubtilis gyönyörét élvezte. Már arra sem vágyott, hogy a hozzá közelállók közvetlenül tegye boldoggá. Ezt az önző hajlandóságot most féltékenysége utolsó bástyájának ítélte. Önfeláldozásának büszkesége szétfoszlott, most már beletörődött abba is, hogy az övéi nélküle legyenek boldogok. Elérkezett az emberszeretet legmagasabb fokára: eltűnni, odaadni mindent, s még mindig azt hinni, hogy nem adtunk eleget, annyira szeretni valakit, hogy örülni tudjunk még annak a boldogságnak is, amelyet nem mi okozunk s amelyből nem jut ránk semmi. Már felkelőben volt a nap, amikor végre mély álomba merült.

Pauline aznap nagyon későn kelt. Mikor felébredt, örömmel állapította meg, hogy előző esti elhatározása rendületlenül, világosan áll előtte ma is. Majd ráeszmélt, hogy magáról teljesen megfeledkezett, pedig a saját jövőjével is foglalkoznia kell, azzal, hogy mi vár reá az új

helyzetben, amelybe kerülni fog. Ha lesz is lelki ereje összeházasítani Lazaret és Louiset, arra biztonnal nem lesz képes, hogy a közelükben maradjon, hogy megossza intim boldogságukat; az önfeláldozásnak is van határa s attól kell félnie, hogy temperamentuma elragadhatná, olyan heves kitörésben, amelyet nem tudna túlélni. Hát nem elég, amire elszánta magát? Ki volna eléggé kegyetlen ahhoz, hogy még e haszontalan gyötrelmet is elvárja tőle? Nyomban elhátározta magát, mégpedig visszavonhatatlanul: elmegy, itthagya e házat, melyhez annyi kínos emléke fűzi. Uj élet vár reá, de nem fog visszarettenni tőle.

A reggelineél azzal a derűs nyugalommal viselkedett, amely már második természetévé vált. Lazare és Louise egymás mellett suttoztak, nevetgéltek, de ez nem hozta ki a sodrából, nem módosított a viselkedésén, legfeljebb a szíve facsarodott össze. Mivel éppen szombat volt, sétálni küldte őket, hogy egyedül legyen otthon, mikor Cazenove doktor jön. A fiatalok elmentek. Pauline csupa óvatosságból elébe ment a doktornak. Alig pillantotta meg az orvos, felajánlotta a kocsiját, hogy hazavigye; de Pauline arra kérte, hogy inkább ő szálljon le és sétáljanak gyalog vissza. Martin száz méterrel előttük üresen hajtotta a kocsit.

És ekkor Pauline egy-két keresetlen szóval kiöntötte a szívét. Elmondott mindent: hogy össze szeretné házasítani Lazaret Louise-zal s hogy el akarja hagyni a házat. E vallomást szükségesnek tartotta, nem akart megfontolatlanságot elkövetni s az öreg doktor volt az egyetlen ember, akivel megértethette magát.

Cazenove elképpedve állt meg az országút közepén és hosszú, sovány karjaival átölelte a fiatal leányt. Remegett a megindultságtól, megcsókolta a homlokát és tegezve szólt hozzá:

- Teljesen igazad van, leányom... Szívemből örülök, hogy így fordult a dolog, mert sokkal rosszabb vége lehetett volna. Hónapok óta gyöttröm magam miattad. Valósággal kín volt számomra felkeresni benneteket, annyira fájt, hogy boldogtalan vagy... Ugyancsak kifosztottak téged ezek a derék emberek: előbb a pénzedet vették el, aztán a szívedre került a sor...

Pauline félbe akarta szakítani.

- Doktor úr, az Istenért... Félreismeri őket.

- Lehet, lehet, de azért mégis örülök, hogy így alakult ki a helyzet. Sose bánd. Csak add oda neki azt a Lazaret, nem sokat vesztesz vele... Nem mondom, kedves fiú és tele van jószándékkal; hanem azért inkább az a másik legyen vele boldogtalan. Az ilyen sihedereket, akiket minden untat, nehéz elviselni, még a te erős vállaid is beleroskadnának. Inkább egy mészároslegényhez menj, igenis egy mészároslegényhez, aki reggeltől estig hahotázik, ahogy a torkán kifér.

S mikor látta, hogy a leány szemébe könnyek gyűlnek:

- Jó, jó, szereted, hagyjuk. Ölelj meg, derék leány vagy, értelmes teremtés vagy... Az a tökfilkó a kisujjadat sem érdemli meg!

Átölelte a derekát, magához szorította. Elindultak és józanul megbeszélték a dolgokat. Csakugyan a legokosabb, ha Pauline elmegy Bonnevilleből. A doktor biztosította, hogy el fogja tudni helyezni valahol. Van is egy gazdag, idősebb nőrokona Saint-Loban, aki éppen társalkodónőt keres. Nála kitűnő helye volna Paulinenak, annál is inkább, mivel e hölgynek nincsen gyermeke s így könnyen megszeretheti őt, sőt idővel talán még adoptálná is. Mindent megbeszéltek, az orvos megígérte, hogy három napon belül már meghozza a választ s abban maradtak, hogy senkinek sem szólnak Pauline multhatatlan távozásáról. Pauline ugyanis attól félt, hogy szándékát fenyegetésnek veszik, előbb tehát el akarta intézni a házasság ügyét, hogy azután feltűnés nélkül nyomban elhagyja őket, mint akire ezentúl nem lehet szükségük.

Három nap múlva Pauline levelet kapott a doktortól. Saint-Loban szívesen látják, jöjjön, mihelyt teheti. Pauline még aznap - Lazare éppen eltávozott hazulról - lesétált Louise-zal a veteményes kert végébe s leült vele egy ócska padra a tiszafák árnyékában. Szemközt, a kis falon túl, csak az ég és a tenger látszott; végtelen kékségüket csak egy hosszú, egyenes vonal választotta szét a láthatár alján.

- Szívem, - kezdte Pauline szokott anyáskodó hangján - beszéljünk most úgy, mintha nővérek volnánk. Akarod?... Hiszen szeretsz egy kissé...

Louise átölelte a derekát s a szavába vágott:

- Ó, igen, én nagyon szeretlek.

- Nos, hát ha szeretsz, nem szép tőled, hogy titkolózol előttem. Mért nem mondasz el mindent?

- Nincsenek titkaim előtted.

- Dehogyan nincsenek... gondolkozzál egy kicsit. Légy egészen őszinte hozzám.

Egy pillanatig oly közlőrl néztek egymás szemébe, hogy érezték egymás lehelletét. És az egyik leány tekintete lassanként elborult a másik tiszta tekintetére. A hallgatás kínossá vált.

- Mondj el nekem mindent. Amiről beszél az ember, azon könnyű segíteni, a dolgok csak úgy válnak rúttá, ha az ember elhallgatja őket... Ugy-e, igazam van? Nem volna szép, ha harag támadna köztünk és megint olyasmi történnék, amit egyszer már annyira megbántam.

Louise hirtelen heves sírásban tört ki. Görcsösen átölelte Paulinet, fejét vállára hajtotta, arcát eltakarta előle és könnyek között dadogva kezdte.

- Miért emlékeztetsz rá? Soha nem kellett volna szóbahoznod, soha. Inkább küldj haza mindjárt, de ne okozz ilyen fájdalmat.

Pauline hiába próbálta csillapítani.

- Nem, nem, tudom én jól... Te még mindig gyanakszol rám. Mért mondod, hogy titkolózom? Nekem nincs titkom előtted, én mindent elkövetek, hogy ne lehessen okod neheztelni rám. Nem az én hibám, ha egy és más talán nyugtalanít. Én tőlem telhetőn vigyázok, ha nem is látja senki, még a jókedvemre is... Ha pedig nem hiszel nekem, hát jó! Elmegyek innen. Ebben a nyomban elmegyek.

Egyedül voltak a nagy elhagyatottságban. A lábuknál elterülő veteményes kert, amelyet elperzsel a nyugati szél, szinte műveletlen földnek látszott. A falon túl a mozdulatlan tenger végtelensége terpeszkedett.

- Hallgass hát meg - kiáltotta Pauline. - Nem teszek én neked szemrehányást, ellenkezőleg, meg akarlak nyugtatni.

Megfogta a vállát, erőszakkal fölemelte a fejét és gyöngéd hangon, mint az édesanya a lányától, megkérdezte tőle:

- Szereted Lazaret!... Ő is szeret téged, tudom.

Louisenak arcába szökött a vére. Mégjobban reszketett, ki akart bontakozni Pauline karjaiból, hogy elfusson.

- Istenem, olyan ügyefogyott vagyok, hogy nem tudom megértetni veled magamat. Csak nem teszed fel rólam, hogy azért kérdezgetlek, hogy gyötörjelek?... Szeretitek egymást, ugy-e? Nos hát, össze akarlak benneteket házasítani. Ez csak egyszerű?

Louise, aki magánkívül volt, egyszerre elcsöndesedett, elképpedésében elálltak könnyei s ölébe rejtve kezét, mozdulatlanul, tehetetlenül nézett Paulinera.

- Hogyan? És te?

- Én, szívem, hetek óta komolyan vívódtam magammal, főként éjszakánként, mert mikor az ember nem tud aludni, minden sokkal világosabbnak tűnik fel előtte... Rájöttem, hogy Lazare iránt csak barátságot érzek. Nem vetted-e észre te is? Mi jó pajtások vagyunk, akárcsak két fiú, és sohasem éreztük egymás irányában a szerelmesek nyugtalan szenvedélyét...

Keresgélte a szavakat, hogy hazugságát valószínűbben adhassa elő. De ellenfele még mindig mereven nézte, mintha csak sejtene, mit rejteget szavai mögött.

- Mért hazudsz? - suttogta végül. - Hát te meg tudod ölni magadban a szerelmet az iránt, akibe szerelmes vagy?

Pauline zavarba jött.

- Ej, mit törödsz vele! Szeretitek egymást, hát mi sem természetesebb, minthogy feleségül vesz... Én vele nőtem fel, én a nővére maradok. Megváltozik az ember felfogása, ha oly soká kell várni a beteljesedésre... Aztán van elég más ok is.

Érezte, hogy belezavarodik, hogy rosszul beszél, őszintesége győzött s szenvedélyesen folytatta:

- Csak bízd rám, szívem. Szeretem még annyira, hogy tégedet óhajtsalak feleségül, mert úgy látom, hogy csak te teheted boldoggá. Nem helyesled ezt? Nem tennél te is így a helyemben?... Gyere, beszéljünk okosan. Akarsz-e szövetkezni velem? Akarod-e, hogy közös erővel rákényszerítsük a boldogságot? Még ha zokon venné is, még ha azt hinné, hogy kötelességei vannak velem szemben, akkor is velem kell tartanod, hogy meggyőzzük, mert téged szeret, rád van szüksége... Kérve-kérlek, légy a cinkosom, állapodjunk meg mindenben most, amíg egyedül vagyunk.

De Louise látta, hogy remeg, hogy mennyire szenved, miközben kérleli s embersége még egyszer fellázadt.

- Nem, nem fogadhatom el!... Hitványság volna, ezt nem tehetjük! Te még szereted, érzem s már nem tudod, hogy mivel gyötörd magadat. Nem segítek, sőt elmondok neki mindent. Igen, igen, mihelyt hazaért...

Pauline jótékony két karjával újra átölelte, nem engedte, hogy folytassa, keblére szorította a fejét.

- Hallgass, hallgass, kis gonosz... ennek így kell lennie. Ne törődjünk mással, csak vele!

Ujra csend támadt, összeölelkezve ültek sokáig. A kimerült Louise már-már engedett, hízelve törleszkedett Paulinehoz; könnyei újra előtörttek, de ezek már lassan folydogáló, édes könnyek voltak. Nem szólalt meg, csak újra meg újra magához ölelte barátnőjét, mintha nem találna ennél gyöngédebb, bensőbb kifejezést hálájának. Magasan maga fölött érezte, olyan fenköltnek, olyan meggyötörtnek, hogy fel sem mert pillantani, nehogy találkozzék a tekintetével. De néhány perc múlva elszánta magát, zavart mosollyal felnézett, ajkait nyujtotta és némán megcsókolta Paulinet. Felhőtlen volt az ég, a távoli tenger mérhetetlen, kék tükrét egy hullám sem bodorította. Még soká ebbe a végtelenül egyszerű, mély tisztaságba küldözgették ki nem mondott szavaikat.

Mikor Lazare hazaérkezett, Pauline felkereste szobájában, abban a nagy, kedves teremben, ahol együtt nőttek fel. Még a mai napon végezni akart mindennel. Lazare-ral nem sokat kertelt, nyíltan és határozottan beszélt vele. A szoba tele volt a mult emlékeivel. Összeszáradt

tengeri moszatok heverték szanaszét, a védőgát mintája ott állt a zongorán, az asztal tele volt tudományos könyvekkel és kottákkal.

- Ráérsz, Lazare? - kérdezte. - Komoly beszédem volna veled.

A fiatalember meglepetve állt elébe.

- Mi történt! Talán rosszul van apa?...

- Nem. Hallgass meg... Beszélünk kell már erről a dologról, mert a hallgatással nem megyünk semmire. Tudod, hogy nagynéném össze akart házasítani bennünket. Sokszor beszélgettünk erről, de már hónapok óta szó sem esik róla. Nos, én úgy vélem, okosabb volna elejtenünk ezt a dolgot.

A fiatalember elsápadt, meg sem várta, míg Pauline befejezi szavait, hevesen közbevágot:

- Mi az, mi az, mit beszélsz bolondokat?... Hát nem tekintelek a feleségemnek? Ha akarsz, akár holnap elmegyek veled a plébánoshoz, legalább túl leszünk rajta... Ezt nevezed komoly beszédnek?

Pauline nyugodt hangon folytatta:

- Nagyon is komolynak, hiszem lám, haragszol... Ismétlem, meg kell beszélnünk a dolgot. Igaz, hogy régi pajtások vagyunk, de félek, nem vagyunk egymásba szerelmesek. Hát akkor mit erőszakoljuk ezt a helyzetet, amely talán mind a kettőnket boldogtalanná tehet.

Lazare zavaros szóáradatban tört ki. Talán bizony kötekedni akar vele? Végre is nem ülhet egész nap a szoknyáján. Igaz, hónapról-hónapra halogatták a házasság napját, de Paulinenak tudnia kell, hogy ennek nem ő volt az oka. Igazságtalan szemrehányás, hogy nem szereti. Épp ez a szoba a tanu rá, mennyire szerette. Nem mert még az ujjával sem hozzáérni, mert félt, hogy elragadtatja magát és jóvátehetetlen dolgot követ el. A mult felidézésére Paulinenak arcába szökött a vére. Lazarenak igaza van, ő is emlékszik a megkívánás rövid perceire, a forró lihegésre, amelyet a nyakán érzett. De hol vannak már a boldog borzongásoknak e gyönyörű órái, mily hideg testvéri szeretet az, amit most iránta tanusít! Szomorúan felelte:

- Szegény, jó barátom, ha igazán szeretnél, nem úgy okoskodnál, ahogy teszed, hanem már régen a nyakamba borultál volna, sírnál, zokognál és találnál rá módot, hogy meggyőzzél a szerelmedről.

Lazare még jobban elsápadt, tétován legyintett, mintha tiltakoznék Pauline szemrehányása ellen és lerogyott egy székre.

- Nem, nem - folytatta a leány. - Egészen világos, hogy már nem szeretsz... Ki tehet erről? Bizonyosan nem vagyunk egymásnak teremtve. Mikor ide voltunk zárva együvé, kénytelen voltál velem foglalkozni, később megváltoztál. Nem soká tartott, úgy látszik, nem tudtalak magamhoz láncolni.

Lazareből még egyszer kitört az elkeseredés, izgett-mozgott a székén, hebegve védekezett.

- Végre is hova akarsz kilyukadni? Mi az értelme ennek a jelenetnek? Nyugodtan jövök haza, felmászom ide, hogy felhúzzam a papucsomat, nem gyanítok semmi rosszat, te meg rámtámadsz és ilyen komédiát csapsz. Hogy nem szeretlek, hogy nem vagyunk egymásnak teremtve, hogy bontsuk föl az eljegyzésünket. Most már igazán szeretném tudni, mit jelent mindez?

Pauline közelebb lépett hozzá és csendesen felelte:

- Ez azt jelenti, hogy mást szeretsz és én azt tanácsolom neked, hogy vedd el.

Lazare egy pillanatra elnémult, aztán erőltetetten felnevetett.

- Na! Hát kezdődik a színház. Megint kitört rajta a féltékenység, megint fejetetejére akarja állítani a házat. Nem nézheti, hogy egy vidám napom legyen, nem nyugszik, amíg el nem mar mindenkit a közeléből!

Pauline mélységes fájdalommal fogadta kitörését. Majd hirtelen vállára tette remegő kezét és szavaiból akarata ellenére kitört a rejtegetett, nagy fájdalom.

- Édes barátom, hát felteszed rólam, hogy kínozni akarlak? Hát nem érted, hogy csak a kedvedet keresem, hogy mindenről lemondanék, ha egy boldog órát szerezhetnék neked általa? Ugy-e szereted Louiset? Nos hát azt tanácsolom, vedd el... Értsd meg, én nem számítok. Neked adom őt.

Lazare megdöbbenve nézte. Ez az ideges és kiegyensúlyozatlan lény egyik szélsőségből a másikba esett, érzelmei a legkisebb megrázkódtatásra változtak. Szempillái vonaglottak, sírva fakadt.

- Hallgass, hallgass, utolsó fráter vagyok. Én vagyok az oka minden bajnak, ami ebben a házban esztendők óta történik, undorodom magamtól!... Adósod vagyok, ne tagadd! Elszedtük a pénzedet, ostoba módon elpocsékoltam s már annyira süllyedtem, hogy merő szánalomból alamizsnaképpen felmentesz a szavam alól, könyörületességből felszabadítasz, mert gyáva, becsstelen embernek tartasz.

- Lazare! Lazare! - suttogta rémulten Pauline.

De Lazare dühösen felpattant, fel-alá szaladgált a szobában s öklével verte a mellét.

- Hagyj békében! Legszívesebben megölném magamat, ha ezzel mindent jóvátehetnék... Hát nem téged kellene, hogy szeresselek? Nem hitványság, hogy arra a másikra vágyódom, csak azért, mert nem az enyém, mert kevésbé jó, kevésbé egészséges teremtés náladnál, mit tudom én, mért? Ilyesmire csak olyan ember vetemedhetik, aki lelkileg egészen elzüllött... Látod, hogy nem titkolózom előtted, nem mentegetem magamat... Tudd meg, ahelyett, hogy elfogadnám áldozatodat, inkább magam adom ki Louisenak az útját és kivándorlok Amerikába, hogy egyikőtöket se lássam többé.

Pauline igyekezett lecsillapítani, észretéríteni Lazaret. Vegye már egyszer az életet olyannak, amilyen. Ne túlozzon, ne szertelenkedjék. Nem látja, hogy ő érett megfontolás után, józanul, értelmesen beszél hozzá? Ez a házasság mindnyájuknak javára válik. Hiszen azért tud csak ilyen nyugodtan beszélni róla, mert már nem gyötri ez a gondolat, sőt óhajtja a házasságukat. De abbeli buzgalmában, hogy Lazaret meggyőzze, ügyetlenséget követett el. Célzást tett Louise vagyonára és arra, hogy Thibaudier az esküvő után bizonyára jó állásba juttatja majd vejét.

- Ez az - tört ki Lazare haraggal. - Most már egyszerűen el akarsz adni. Mondd inkább, hogy azért nem kellek már, mert kifosztottalak s csak egy aljasságot követhetek el, elvenni valami gazdag lányt feleségül... Nos hát, tudd meg, ott még nem tartok, ebből sohasem lesz semmi, érted? Soha!

A teljesen kimerült Pauline felhagyott a könyörgéssel. Elhallgattak. Lazare visszarogyott a székre, lábai reszkettek. Pauline minden bútordarab előtt megállva, lassan körüljárta a tágas helyiséget. A sok kedves, régi holmi, az asztal, amelyen könyökét koptatta, a szekrény, amelyben még ott heverték gyermekkori játéka, a sok szerteséjjel emlék valami reménységfélét lopott a lelkébe, amelytől, bármennyire nem akart róla tudni, lassanként egészen ellágyult. Ó, ha csakugyan annyira szeretné őt Lazare, hogy megtagadná azt a másikat! De ismerte a hirtelen, nagylelkű fellángolásokat követő összeroppanásait. Gyáva dolog reménykedni. Félt, hogy ellágyulása leveszi a lábáról.

- Hát gondolkozz a dolgon - fejezte be végül és megállt Lazare előtt. - Minek kinlódjunk tovább? Biztosra veszem, hogy holnapig meggondolod magad.

Másnap mindenki nagyon kényszeredetten viselkedett. Valami tompa bánat, bántó keserűség ült a lelkeken. Louisenak ki voltak sírva a szemei, Lazare kerülte őt és egész idejét szobájába zárkózva töltötte. A következő napokon a nyomottság valamennyire engedett, a nevetgélések, sugdolózsások, gyengéd összesímulások újra kezdődtek. Pauline várakozó álláspontra helyezkedett s józan belátása ellenére esztelen reménységek fogták el. Gyötrelmes volt számára ez a bizonytalanság, úgy érezte, hogy eddig még nem is szenvedett igazán. Egy este végül, szürkületkor, mikor lement a konyhába gyertyáért, Lazaret és Louiset összeölelkezve találta a folyosón. Louise nevetve elfutott, Lazare pedig a sötétben felbátorodva átkarolta Paulinet s két csattanós, testvéri csókot nyomott az arcára.

- Meggondolta a dolgot, a legjobb és legokosabb nő vagy a világon. Örökké szeretni foglak, úgy szeretlek, mint az anyámat.

Paulinenak volt ereje ezt válaszolni:

- Akkor hát minden rendben van. Igen örülök neki.

Nem mert bemenni a konyhába, félt, hogy elájul, érezte, hogy arcából minden vér kiszalad, s hogy halotthalvány lehet. Gyertya nélkül ment fel a szobájába, azt mondta, fenn felejtett valamit.

És ott, a sötétségben, azt hitte, vége van, elállt a lélekzete, még sírni sem tudott. Istenem! mit vétett ő annak az embernek, hogy ilyen kegyetlenül tépi fel sebeit? Miért nem egyezett bele mindjárt, amikor ő olyan erős volt, amikor még nem vették le a lábáról esztelen remények? Kétszer kellett áldozatot hoznia, most másodszor vesztette el s annál jobban fájt, mert már bizakodni kezdett, hogy visszanyeri. Istenem, hiszen nem fog összeroppanni, de kegyetlenség ennyire megnehezíteni a feladatát!

Hamarosan minden rendbejött. Veronique csak ámult-bámult, egy szót sem értett a dologból s úgy rémlett neki, hogy a szegény nagysága halála óta minden a fejetetején áll a házban. De különösen Chanteaut döbentette meg a váratlan fordulat. Ő rendszerint semmivel sem törődött s fejbólogatással hagyta jóvá, amit a többiek akartak, mintegy begubózkodva önzésébe, nehogy megrontsa valami azt a pár nyugalmas pillanatát, amit el tudott lopni kínjaitól. Most elsírta magát, mikor Pauline megismertette vele az új helyzetet. Nézte a leányt, hebegett, önkéntelen vallomásokot tett szaggatott szavaival, hogy ez nem az ő hibájából történt, ő másként gondolta valamikor, úgy ami a pénzügyeket, mint ami a házasságot illeti. De hiszen Pauline tudta jól, hogy ő milyen beteg! Pauline pedig megölelte és esküvel erősítgette, hogy ő maga az, aki átgondolta a dolgot és rábeszélte Lazaret, hogy vegye el Louiset. Chanteau először nem akart hinni a fülének, szomorúan hunyorgatta a szemét és kételkedve hajtogatta:

- Csakugyan? Csakugyan?

De mikor látta, hogy Pauline jókedvű, hamarosan megvígasztalódott, sőt a kedélye is felderült. Igazán megkönnyebbült végre, mert az a régi história mindig nyomta a szívét, csak nem mert szólni róla. Megcsókolta Louise orcáit, sőt a vacsoránál, mikor a gyümölcsnél tartottak, valami pajkos nóta jutott az eszébe. De mikor feküdni ment, újból elfogta a nyugtalanság.

- Azért nálunk maradsz, úgy-e? - kérdezte Paulinetól.

A lány egy pillanatig habozott, majd hazugságába belepirulva így válaszolt:

- Hogyne maradnék.

A formaságok elintézése egy egész hónapot vett igénybe. Thibaudier, Louise apja, nyomban beleegyezését adta, mikor Lazare, aki keresztfia volt, megkérte leánya kezét. Csak két nappal az esküvő előtt volt egy kis szóváltás közöttük, amikor is a fiatalember kereken visszautasította,

hogy vezető állást vállaljon egy párisi biztosítótársaságnál, amelynek a bankár főrésztvényese volt. Egy-két esztendő telt még Bonnevilleben akart tölteni, hogy egy regényt, egy remekművet írjon s aztán meghódítsa Párist. Thibaudier beírta azzal, hogy a vállalat vonogassa, s barátságos hangon nagy szárnak nevezze jövőbeli vejét.

Abban állapotokba jutott, hogy Caenben lesz az esküvő. Az utolsó két hét folytonos ide-oda-utazgatással, lázas tevékenységgel telt el. Pauline igyekezett elkábítani magát, bekísérte a városba Louiset s mindig holtfáradtan tért vissza. Mivel Chanteau nem tudott kimozdulni Bonnevilleből, Paulinenak meg kellett ígérnie, hogy résztvesz az esküvőn, amelyen ő képviseli egyedül unokafivére családját. Az esküvő napjának közeledte rémülettel töltötte el. Előző nap úgy intézte a dolgot, hogy ne kelljen Caenban töltenie az éjszakát. Ugy érezte, hogy kevésbé fog szenvedni, ha otthon töltheti az éjszakát szobájában, ahol a tenger morajló hullámvérése szokta álomba ringatni. Azt mondta, hogy nagybácsija egészségi állapota aggasztja s nem akarja egyedül hagyni olyan hosszú időre. Hiába biztatta a bácsi, hogy csak menjen nyugodtan s töltsön pár napot a városban. Hát beteg ő? Szó sincs róla! Annyira felizgatta az esküvő közelsége, a nagy lakoma, amelyen nem vehet részt, hogy titokban már fondorlatos terveket szőtt, ráveszi Veroniqueot, hogy valami tilos ételt készítsen neki, szarvasgombával töltött foglyot, pedig mindig elfogta a roham, ha ilyen ételeket evett volt. A fiatal lány azonban minden kérésére ellenére bejelentette, hogy estére visszajön. Arra számított, hogy így szabadabban mozog, másnap csomagolhat és elutazhatik.

Éppen elűtötte az éjfelet, amikor Pauline Malivoire vén hintáján, szitáló esőben hazaérkezett az esküvőről. Kék selyemruhájában, vékony kis sáljában borzongott a hidegtől, halott-halavány volt, csak a keze tüzelt. Veronique-ot találta a konyhában, akit, miközben az asztalra könyökölve várta volt, elnyomta az álom. Az asztalon égő gyertya magasra imbolygó fényénél Paulinenak hunyorognia kellett; mélytűzű, fekete szemé mintha magába itta volna az országút sötétségét, melybe olyan mereven bámult bele Arromanchestől hazáig. Alig tudott kihúzni egy-két zavaros feleletet az álmos cselédből: az úr kirugott a hámból, de már alszik, senki se volt itt. Pauline fogta a gyertyát s felment szobájába; a ház üressége szinte megdermesztette, a nyomasztó csönd és sötétség halálos kétségbeeséssel töltötte el.

Alig várta, hogy felérjen a második emeletre s beszálljon a szobájába. De fenn valami ellenállhatatlan vágy, amely magát is megdöbbenetett, arra készítette, hogy benyisson Lazare szobájába. Magasra emelte a gyertyát, hogy jobban lásson; úgy tetszett neki, mintha füsttel lett volna tele a szoba. Semmi sem változott, minden bútor ott állt a helyén, mégis valami végzetes szerencsétlenség, valami nagy összeomlás érzése fogta el, tompa félelem, mintha halott szobájában időzne. Lassú léptekkel ment az asztalhoz, nézte a tintatartót, a tollat, egy ott heverő papírlapot, amelyen néhány sor írás volt. Aztán kiment. Megtörtént, az ajtó rázárult a szoba hangos ürességére.

Az idegenségnek ugyanez az érzése fogadta saját szobájában. Ez volna az ő szobája, ez a kékvirágos kárpit, a muszlinfüggönyös, keskeny vaságy? Pedig hány esztendőt töltött el benne! Noha nem volt félénk természetű soha, nem merete letenni a gyertyát az asztalra, bejárta a szobát, félrehúzta a függönyöket, benézett az ágy alá, a bútorok mögé. Szédülten, feldúlva állt bútorai előtt. Sohasem hitte volna, hogy ilyen nyugtalanító érzés áradhat a mennyezetről, amelynek olyan jól ismerte minden foltját. Most már megbánta, hogy nem maradt Caenban, oly ijesztőnek, oly üresnek érezte a házat, amelyet e viharos éjszakán hideg árnyak és az emlékek serege népesített be. Gondolni sem mert arra, hogy lefeküdjék. Leült, még a kalapját sem tette le, úgy maradt, mozdulatlanul, tágrameredt tekintettel nézve a gyertya vakító világába néhány pillanatig. Hirtelen nagy elcsodálkozás fogta el. Mit keres ő itt? Feje zúgott, képtelen volt gondolkodni. Egy óra volt, jobban tenné, ha ágyba menne. Lázas kézzel, tétova mozdulatokkal vetkőzni kezdett.

Rendszeretete még életének e nagy összeomlásában sem hagyta el. Gondosan eltette kalapját, sőt nyugtalan pillantást vetett cipőire, nem mentek-e tönkre a városban. Szoknyáját összehajtogatva egy szék hátára fektette, alsószoknyában, ingben állt a szoba közepén. Tekintete most szűz keblére esett, arcát lassan előntötte a láng. Lelki zavarában képek táncoltak, alakultak előtte. Őket látta szobájukban, amott, abban a szobában, amelyet ismert, hiszen délelőtt maga díszítette fel virágokkal. A menyasszony már fekszik, Lazare belép és gyengéd mosollyal közeledik feléje. Heves mozdulattal lecsúsztatta alsószoknyáját, letette ingét, meztelenül állt és nézte magát. Hát órá nem vár szerelem? Neki soha nem lesz esküvője? Tekintete végigfutott életerőtől duzzadó, kemény bimbóhoz hasonló keblén, domború csípőin, hasán, ahol erőteljes anyaság szunnyadt. Hiszen érett nő volt, élet feszült a tagjaiban, élet virult testének fekete pehelytől árnyékolt, titkos redői mögött. Mélyen magába szívta nőiségének illatát, mely a megtermékenyülésre váró virágcsokorra emlékeztetett. És mégsem ő, hanem az a másik, akit ott lát, abban a szobában, ájuldozik férje karjai között, akire ő olyan hosszú esztendőig várt.

Még lejjebb hajolt. Csodálkozva látta, hogy egy vércsöpp fut végig a lába szárán. Csodálkozott, de mindjárt megértette a dolgot. Mintha késszúrás nyomát viselné inge is, mely a földre csúszott. Hát ezért érezte olyan halálos fáradtnak magát, alighogy útnak indult Caenból! Nem volt erre elkészülve. Szerelmének elvesztése nyitotta meg időnek előtte sebet ott, ahol az élet fakad. A hasztalanul elcsurgó életnedv látása teljessé tette kétségbeesését. Eszébe jutott, hogyan sikoltott fel rémületében, amikor egy reggel először vette észre, hogy vérzik. Később, gyerekségből, gyakran vizsgálta titokban, esténként, gyertyaoltás előtt, testének és nemiségének teljes kivirulását. Bolondul büszke volt magára, boldogan élvezte, hogy nő. Milyen nyomorúság! Ime, pubertásának piros harmata oly hasztalanul hull most, mint szüzességének hiábavaló könnyei. Ezentúl is meghozza minden hónap, mint érett szőlőfürtök nedvének kicsordulását, amit a mustoskádakban tipornak s ő sose lesz asszony, meddően éri utól az öregedés.

S akkor újra torkonragadta a féltékenység, miközben képzelete vad látomásokat festett elébe. Élni akart, élni egészen, életet adni, hiszen úgy szerette az életet! Mit ér a lét, ha nem adhatjuk tovább? Azokat látta, s kísértésében szemei az ollót keresték, hogy meztelen testét szétmarcangolja. Miért ne hasítana bele keblébe, miért ne vagdálná össze combjait, miért ne vágná föl a hasát, hogy utolsó cseppig kifolyjon a vére? Hát nem szebb ő, mint az a girhes, szőke lány, nem erősebb? S Lazare mégis őt választotta! Sohasem lesz azé az emberé, hiába reszketnek utána karjai, combjai, ajka? Kerüljön a szemétdombra mindez, mint ócska rongy! Hogy tudnak egymáséi lenni, míg ő lázasan didereg a hideg szobában?

Hirtelen arccal az ágyra vetette magát. Görcsös kézzel ragadta meg a vánkost, harapdálta, hogy zokogását elfojtsa. Verdeste magát a matrácra, hogy lázongó testét legyűrje. Remegések futottak végig tarkójától talpáig. Hiába szorította össze pilláit, hogy ne lásson, szörnyűségek merültek fel a sötétből, látott. Mit tegyen? Ha szemeit kivájnák, akkor is látna, talán örökké ezt fogja látni maga előtt!

Múltak a percek, de ő csak gyötrelmének örökkévalóságát érezte. Hirtelen riadtan ugrott fel. Valaki van a szobában. Nevetést hallott. De senki sem volt: a csonkig égett gyertya sercegett és repesztette szét üvegjét. S ha látta volna valaki? A képzelt nevetés úgy bizsergett végig a testén, mint valami durva simogatás. Hogy is maradhatott ilyen meztelenül? Elfogta a szégyenkezés, keresztbe fonta karjait a keblén, riadt mozdulattal, hogy maga se láthassa magát. Aztán gyorsan magára kapta hálóingét s bebújt a takaró alá, amelyet álláig húzott fel. Didergő teste összekuporodott. Eloltotta a gyertyát s nem mert mozdulni sem, halálosan szégyelte kitörését.

Pauline másnap összecsomagolt, de nem volt ereje ahhoz, hogy távozását Chanteauval közölje. Estére azonban meg kellett neki mondania, mert Cazenove másnap reggel érte, s maga viszi el rokonához. Mikor az öreg ember nagynehezen megértette a dolgot, kétségbeesetten emelte égnek két nyomorék kezét, mint a bolond. Dadogva, könyörögve kérte, hogy maradjon. Ezt nem teheti meg vele, nem hagyhatja itt, ezzel megöli, ebbe belepusztul. Mikor aztán látta, hogy a leány gyengéden, de makacsul ragaszkodik elhatározásához, amelynek csakhamar okára is rájött, rászánta magát, hogy bevallja ballépését: tegnap foglyot evett. Máris érzi a nyilalásokat izületeiben. Mindig ugyanaz a história volt, mindig elbukott a küzdelemben. Enni, vagy szenvedni. Evett, abban a biztos tudatban, hogy megszenved érte. Az evés számára élvezet és rettegés volt egyidejűen. Abban bizakodott, hogy Paulinenak nem lesz szíve itthagyni őt ilyen állapotban, a roham küszöbén.

Reggel tíz óra tájban Veronique csakugyan azzal állított be a kisasszonyhoz, hogy az úr ordít már a szobájában. Veronique kiállhatatlanabb volt, mint valaha, be nem állt a szája és egyre azt hajtogatta, hogy ha a kisasszony elmegy, összekötözi a batyuját. Már éppen elege volt ebből a házból, nem bolond, hogy azt a vénembert dajkálja, aki sose vigyáz magára. Paulinenak megint csak oda kellett ülnie nagybátyja betegágyához. Mikor a doktor beállított, hogy elvigye, a betegre mutatott, aki diadalmaskodva még hangosabban ordított, hogy csak menjen, ha lelke van rá. Mindent el kellett halasztani.

Pauline egyre attól reszketett, hogy Lazare és Louise megjöhetnek, hiszen már az esküvő napja óta várta őket a régi vendégszoba, amelyet izlésük szerint újra berendeztek maguknak. Szerencsére Caenban feledkeztek. Lazare azt írta, hogy a pénzvilágot tanulmányozza, mielőtt Bonnevillebe visszavonul, hogy megírja nagy regényét, amelyben leszámol a lelketlen spekulánsokkal. Végül egy napon felesége nélkül állított be és nagy lelki nyugalommal közölte, hogy Párisba költöznek. Apósának sikerült őt meggyőznie, elfogadta az állást a biztosítótársaságnál, hiszen így legalább közvetlen tapasztalatból gyűjthet adatokat s majd később elvállik, vajjon végleg az irodalomnak szenteli-e magát.

Mikor Lazare két ládát telerakott azokkal a holmijaival, amiket magával akart vinni, s Malivoire hintáján csomagjaival együtt elhajtattott, Pauline kábultan jött haza. Úgy érezte, hogy régi elhatározása teljesen elpárolgott. Chanteau, aki még mindig nagyon szenvedett, megkérdezte tőle:

- Remélem, most már ittmaradsz? Várd legalább meg, amíg eltemetnek.

Pauline nem akart nyomban határozni. A szobájában becsomagolva állt a holmija. El-elnézegette órákhosszat. Nem volna szép itthagyni nagybátyját, mikor azok amúgyis Párisba költöztek. Igaz, hogy unokatestvére elhatározásában nem igen lehetett bízni, de hiszen még mindig elmehet, ha visszajönnének. S mikor Cazenove haragosan szemérevetette, hogy kitűnő állást szalaszt el s elpocsékolja életét azok között az emberek között, akik kora gyermekkorától fosztogatják, hirtelen döntött.

- Csak eredj, eredj, - mondogatta mostanában Chanteau. - Ha pénzt kereshetsz és megalapíthatod boldogságodat, nem kényszeríthetlek arra, hogy itt robotolj mellettem, aki nyomorult roncs vagyok... Csak eredj, eredj.

- Nem megyek, bácsikám, ittmaradok - jelentette ki egy reggel.

A doktor éppen jelen volt, elszörnyűködve emelte égnek mind a két karját és sarkonfordult.

- Lehetetlen teremtés ez a leány. És micsoda darázsfészek ez a ház! Innen ugyan nem szabadul soha.

IX.

Multak a napok a bonnevillai házban. A fagyos telet esős tavasz váltotta fel, a záporverte tenger sártócsára emlékeztetett. A nyár későn köszöntött be, belenyult az őszi hónapokba. Nyomasztó, fojtó hőség nehezedett a kék végtelenségre. Aztán jött megint a tél, a tavasz, a nyár, egymásután multak az évszakok, egyik perc a másik után, kimért ütemben, mint az óra járása.

Pauline, mintha csak a szíve is gépezetté vált volna, visszanyerte végtelen nyugalalmát. Az egyformán múló idő, amelyet naponta megisméltendő teendőivel töltött, elzibbasztotta szenvedéseit. Reggel lejött, megölelte bácsiját, kiadta a cselédnek az utasításokat, amelyek mindig ugyanazok voltak, kétszer asztalhoz ült, délután varrogatott s este korán feküdt le; másnap kezdődött az egész előlről, nem zavarta semmi váratlan esemény napjainak egyhanguságát. Chanteau, akit a köszvény mindjobban gyötört, dagadt lábbal, puffadt kézzel ült karosszékekben s ha nem üvöltött, tompa boldogsággal élvezte kínjai elültét. Veronique, mintha szavát vették volna, kedvetlenül, mogorván tett-vett a konyhában. Csupán a szombati vacsorák hoztak némi változatosságot ebbe az életbe. Cazenove és Horteur abbé pontosan megjelentek, tíz óráig is elbeszélgettek az asztal mellett, aztán az abbé facipője végigkopogott az udvar kövezetén, az orvos pedig elhajtattott kocsiján, lassan kocogó, vén lovával. Paulinenak még az a bátor vidámsága is elhalkult, amely szenvedései közepette sem hagyta el. Már nem verte fel csengő nevetése a lépcsőket és a szobákat, de továbbra is maga volt a cselekvő jóság és minden reggel újból elszántan vágott neki az életnek. Nem telt egy év belé s úgy érezte, sikerült elaltatnia szívét, azt hitte, hogy a napok most már örökké ilyen csöndesen és egyformán múlnak el és semmi sem fogja felébreszteni többé elpihent fájdalmát.

A Lazare elutazását követő első időkben a fiatalember minden levele felkavarta Paulinet. Ezek a levelek tartották benne a lelket. Türelmetlenül várta, újra meg újra átolvasta őket, a szavak rejtett értelmét kereste a sorok mögött, azt is ki akarván olvasni belőlük, amit írója talán elhallgat. Az első negyedévben a levelek kéthetenként pontosan jöttek. Hosszú levelek voltak, részletezők, áradoztak a reménykedéstől. Lazaret újból elfogta a buzgalom, nekifeküdt az ügyeknek s már arról álmodozott, hogy hamarosan hatalmas vagyonra tesz szert. Sikerült elhítenie magával, hogy a biztosító társaság egyre fokozni fogja hatalmas jövedelmeit, de ő nem éri be ennyivel, új vállalkozásba kezd. El volt bűvölve az ipari és pénzvilágtól; milyen kedvesek ezek az emberek, akiket eddig ő, ostobán, költő módjára ítelt meg. Ugy élt, mintha sohasem lettek volna irodalmi ambíciói. Nem győzte dicsérni a házasetletet, szerelmes balgaságokat írt a feleségéről, lopott csókokról, fészükéről, boldogságáról s nem győzött hálálkodni annak, akit „imádott nővéremnek” címzett. Ezek az apróságok, ezek a bizalmasan elmesélt családi hírek lázasan megremegtették Pauline ujjait. Szinte beleszédült a szerelemnek a levélpapírról feléje áradó illatába, a heliotrop illatba, melyet Louise még mindig annyira kedvelt. Ez a levélpapír ott heverhetett Louise fehérneműs szekrényében. Behunyta szemét, az írott betűk lángolni kezdtek, a mondatok folytatódttak s mintha magukkal sodorták volna mézesheteik intim titkaiba. Ám a levelek idővel egyre ritkábban jöttek s egyre kurtábbak lettek. Fivére mind kevésbé számolt be üzleti tevékenységéről s hovatovább már csak felesége üdvözlétet tolmácsolta. A változásnak nem adta magyarázatát, csak szűkszavúbb lett. Talán elégedetlen helyzetével s beleunt a pénzvilágba? Talán házasetletében merültek fel félreértések? A fiatal leánynak be kellett érnie feltevésekkel s ezért annál jobban nyugtalanította a kelleetlenül küldött levelek sorai mögött lappangó unottság és kétségbeesés, amelyet lehetetlen volt ki nem érezni belőlük. Hat hétig egészen elmaradtak a levelek, míg végül, április végén, négysoros, rövid értesítést kapott, amely szerint Louise már harmadik hónapja másállapotban van. S aztán újra csend támadt, nem kapott több levelet.

Elmult május, június is. Közben a tenger árja tönkerezta a cölöpöket, erről a nevezetes eseményről szó sem esett. A bonnevillieiek gúnyolódtak, a halászok elhordták a kidőlt gerendákat. Történt egyéb is. A kis Gonin lány, aki alig töltötte be a tizenharmadik esztendejét, kisleánnyal babázott le, s még csak az sem bizonyos, hogy a Cuche-fiu-e az apja, mert egy öreg emberrel is látták. Aztán helyreállt a nyugalom, s a falu tengődött a sziklafal lábánál, mint valami szívós tengeri növény. Juliusban ki kellett javíttatni a tornác falát és a tetőzetet. Alig kezdtek hozzá a kőművesek a munkához, bedőléssel fenyegetett az egész fal. Teljes egy hónapig foltozták s közel tízezer frankot követeltek a munkáért.

Persze most is Pauline fizetett mindent, ami újabb rést ütött a vagyonán. Mindössze negyvenezer frankja maradt. Havi háromszáz frank járadékából egyébként bőségesen el tudta látni a házat, de mikor egyszer a bácsi megszorult, megint el kellett adnia értékpapírjainak egy részét. Ilyenkor a bácsi azt mondta, amit szegény, megboldogult felesége mondogatott: alkalmilag elszámolunk. Pauline mindenét szívesen feláldozta volna. Fösvénysége vagyonával együtt elmorzsolódott. Már csak azért küzdött, hogy szegényeinek is juttatni tudjon néhány garast. Csak attól félt, hogy abba kell hagynia a szombatokénti alamizsnaszétosztást, pedig egész héten örömmel várta ezt a napot. Már a múlt héten harisnyákat kezdett kötni s most a környék minden csavargója meleg harisnyában járt.

Egy reggel, július végefelé, - Veronique éppen a kőművesek után söpörte a törmeléket, - Pauline levelet kapott, mely egészen feldúlta. Caenből jött a levél s csak pár sorból állt. Lazare minden magyarázkodás nélkül értesítette, hogy másnap Bonnevilleba érkezik. Sietett bácsijával közölni a hírt. Összenéztek. Chanteau, mint mindig, úgy most is elrémült arra a hírre, hogy a fiatalok ideköltöznek: rettegett, hogy Pauline el találja hagyni. Nem is mert kérdezősködni szándékai felől, hiszen leolvashatta arcáról a szilárd elhatározást, hogy nem marad. Pauline délután már fel is ment a szobájába, hogy összeszedje a fehéreneműjét. De nem akarta úgy rendezni a dolgot, hogy szökésnek lássék.

Öt órára járt, gyönyörű idő volt, mikor Lazare kocsija megállt a ház előtt. Pauline eléje sietett, de még meg sem ölelte, már kiszaladt ajkán a csodálkozó kérdés:

- Hogyan, hát egyedül jöttél?

- Egyedül - mondta Lazare röviden.

S azzal két csókot cuppantott a leány orcáira.

- Louise hol van?

- Clermontban, a sógornőjénél. Az orvos hegyi levegőt ajánlott neki... Nagyon nehezen viseli a terhességet.

Beszéd közben a tornác felé tartott s érdeklődve nézett szét az udvaron, majd unokahúgára pillantott, ajkai remegtek a visszafojtott megrendüléstől. A konyhából kibújt egy kutya és hangos ugatással szaladt elébe. Lazare meglepődött.

- Hát ez kicsoda? - kérdezte.

- Ez Loulou, - magyarázta Pauline. - Téged még nem ismer. ...Loulou, meg ne harapd a gazdádat!

De a kutya csak morgott.

- Utálatos állat, szívem. Hol szedted fel ezt a szörnyűséget?

Csakugyan szerencsétlen, torzalakú, koszos kutya volt, ráadásul még rosszindulatú, kedvetlen, morcos, már amilyenek kivert kutyák lenni szoktak.

- Mit tehettem? Aki adta, esküvel fogadta, hogy gyönyörű állattá növi ki magát s látod, mi lett belőle. Ez már az ötödik kutya, amellyel próbálkoztunk. A többi mind elpusztult, de ez úgylátszik, élni akar.

Loulou végre morcosan leheveredett a napon, hátat fordítva a világnak. Legyek röpködtek körül. Lazarenek eszébe jutottak a letűnt évek, mindaz, ami elmúlt s ami új és bántó történt vele. Mégegyszer körülnézett az udvaron.

- Szegény Mathieu - morogta halkán.

A tornácon Veronique fogadta, illetve bólintott feléje a fejével, mert a világért abba nem hagyta volna a répatisztítást. Lazare egyenesen az ebédlőnek tartott, ahol apja, hangokat hallva, izgatottan várta. Pauline bekiáltott az ajtón:

- Egyedül jött, Louise Clermontban van.

Chanteau nyugtalan tekintete felderült s még mielőtt fiát megölelte volna, kérdésekkel árasztotta el.

- Idevárod? Mikor jön utánad?

- Nem jön ide, - mondta Lazare, - én megyek érte a sógorasszonyhoz, mielőtt visszamennék Párisba... Két hetet nálatok töltök, aztán odébbállok.

Chanteau tekintetében nagy, néma öröm csillant fel. S mikor Lazare végre megölelhette, két cuppanós csókkal viszonzta. Mégis, illendőségből, sajnálkozását fejezte ki:

- Bosszant, hogy a feleséged nem jöhetett. Milyen örömmel láttuk volna!... No, majd eljön máskor. Okvetlenül el kell hoznod egyszer.

Pauline hallgatott s a szívesenlátás derűje mögé rejtette belső felindulását. Ismét megváltozott minden. Nem utazhatik el s még azt sem tudja, vajjon örül-e ennek, vagy sem, annyira ki van szolgáltatva mások szeszélyeinek. Akármilyen vidám arcot mutatott, fájdalommal látta, hogy Lazare megöregedett, szeme fénytelen, szája körül keskeny vonás húzódik. Jól ismerte homlokának és arcának redőit, de a redők elmélyültek, az unottságnak és a rettegésnek öregbedésére mutattak. Lazare is szemügyre vette Paulinet. A leányt most fejlettebbnek, szebbnek, erőteljesebbnek találta, elmosolyodott és tréfásan így szólt:

- Teringettét, úgylátszik, nem nagyon hiányoztam nektek. Mind meghíztatok... Apa megfiatalodott, Pauline gyönyörű... S ami a legfurcsább, mintha még a ház is megnagyobbodott volna.

Tekintetét körüljártatta az ebédlőn, mint imént az udvaron. Meglepődött és meghatódott. Végül Minoucheon akadt meg a pillantása. A macska az asztalon hevert összegomolyodva és boldog tunyaságában oly jól érezte magát, hogy meg se moccant.

- Minouche sem akar megöregedni - folytatta. - No, te háládatlan jószág, rámismerhetnél!

Becézve símogatta, mire a macska dorombolni kezdett, de nem moccant.

- O, Minouche csak önmagával törődik, - tréfálkozott Pauline. - Tegnapelőtt megint öt kölykét dobtuk a vízbe. Amint látod, nem nagyon fáj a szíve utánuk.

A vacsorát hamarabb tálalták, mert Lazare korán ebédelt. Az este, Pauline buzózkodása ellenére, mogorva hangulatban telt. Meg lett volna a hajlandóság a társalgásra, de valamennyiüknek sok volt az elhallgatni valójuk s így minduntalan elakadt a beszéd. Lazare nem igen kérdezgettek, mert látták, hogy kedvetlenül felelget, nem igyekeztek kitudni, hogyan állanak Párisban a dolgai, s miért küldte csak Caenből értesítését. A nagyon is egyenes kérdésekre kitérően legyintett, mintha későbbre akarná halasztani a választ. Mikor a teát felszolgálták, elégedett sóhaj tört fel belőle.

- Milyen jó itt, milyen nagy nyugalom van, milyen jól lehetne itt dolgozni! - Néhány szóval említést tett egy verses drámáról, amelyen már fél éve munkálkodik. Unokahúga elképpedt, mikor hozzátette, hogy itt akarja befejezni, Bonnevilleben, mert itt tizenkét nap alatt elkészül vele.

Tíz óra tájban Veronique jött jelenteni, hogy kész a Lazare úr szobája. De mikor Lazare megtudta, hogy a régi, elsőemeleti vendégszobát rendezték be neki és feleségének, megharagudott.

- Csak nem gondolod, hogy ott alszom? - mordult rá a cselédre. - Odafenn akarok aludni a kis vaságymban.

A cseléd morgott. Mire való ez az akadékoskodás, ha már egyszer megvetette az ágyat? Most kezdje előlről a másik szobában!

- Jól van, - mondta Lazare - akkor majd a karosszékben alszom.

Mialatt Veronique dühösen összecsapkodta az ágyneműt és felvitte a második emeletre, Paulinet valami öntudatlan öröm, hirtelen jókedv fogta el s régi gyermekkori barátságuk feléledt ujjongásában unokafivére nyakába ugrott, hogy jóéjszakát kívánjon neki. Így hát Lazare ismét a közelébe költözik, a nagy szobába! Sokáig hallotta, mint járkál föl-alá az emlékek lázában, amelyek őt magát is ébren tartották.

Lazare csak másnap kezdte kiönteni szívét Pauline előtt. Azt sem egyszerre, csak apránként. Eleinte beszélgetés közben odavetett kurta mondatokból értesült egy és másról Pauline. Később felbátorodott és aggódó gyöngédséggel kezdte faggatni unokabátyját. Hogy él Louise-zal? Teljes-e a boldogságuk? Lazare igenlően felelt, de kicsinyes, házi bosszúságokról panaszkodott, apró-cseprő dolgokkal hozakodott elő, amik veszekedéssé fajultak. Komoly szakadás nem volt köztük, de ezerféle apró surlódás bántotta a két ideges teremtest, akik sem örömben, sem bánatban nem tudtak összhangba kerülni egymással. Valami titkos bosszúság volt köztük, mintha meglepné őket és neheztelnének magukra, hogy ennyire tévedhettek, hogy az első hetek mámore után szerelmük ily hamar kiapadt. Pauline eleinte azt hitte, hogy anyagi nehézségek mérgeztették el köztük a dolgokat. De csalódott, tízezer franknyi járadékuk úgyszólván érintetlen volt. Az történt mindössze, hogy Lazare beleunt a mesterségébe, mint ahogy beleunt annakidején a zenébe, az orvostudományba és a gyár vállalatba. Durván, hangosan szidta környezetét, azt emlegette, hogy soha ostobább és romlottabb világot nem látott a pénzvilágnál s még a vidéki élet unalmát, a kispolgári életmód közepességét is többre tartja, mint a folytonos pénzhajszolást, a számok butító körtancát. Egyébként otthagya a biztosító társaságot s már a jövő télen, mielőtt Párisba visszatér, megpróbálkozik a színdarabírással. Darabjával bosszút áll mindenért. Kimutatja benne, hogy a modern világnak a pénz az igazi rákfenéje.

Paulinet nem nagyon lepte meg ez az újabb kudarc, amelyet Lazare utolsó levelének zavaros kifejezései már sejtettek vele. Annál inkább nyugtalanította a házastársak között egyre növekedő meghasonlás. Kutatta az okot. Hogyan jutottak oly hamar idáig, hiszen fiatalok, kedvükre élhetnek, mással sem törődve, mint a boldogságukkal. Ujra meg újra visszatért e tárgyra, s csak akkor hagyta abba a faggatást, mikor látta, hogy unokabátyja állandóan zavarba jön. Hebegett, hápogott, elsápadt, lesütötte a szemét. Pauline látta, hogy ez az a régi szégyenkezés és rettegés, a haláltól való félelem, amelynek borzongását úgy titkolta hajdan, mint valami rejtegetni való bűnt. De hát lehetséges-e, hogy a „sohatöbbé” jeges hidegsége odafeküdt középük az izzó nászágyba? Napokig tűnődött ezen. De végül - Lazarenek nem is kellett továbbmennie vallomásaiban - egy este, mikor gyertya nélkül, feldultan, mintha kísértetek kergetnék, kirohant szobájából, Pauline kiolvasta tekintetéből az igazat.

Párisban, szerelmi lázuk teljében, Lazare elfeledkezett a halálról. Kétségbeesetten menekült Louise karjaiba s utána olyan bágyadság fogta el, hogy mély álomba merült, mint a gyermek. Louise is szerette őt, mint a kedvese, a született macska kéjes tetszelgésével, mintha csak arra született volna, hogy a férfinak éljen s nyomban boldogtalannak, feleslegesnek érezte magát, ha Lazare csak egy órára is elhanyagolta. Hajdani vágyai beteljesedésének mámore, a mindenről való megfélekedés egymás karjai között addig tartott, amíg azt hihették, hogy soha nem érnek az érzéki gyönyörök végére. De jött a jóllakottság s a férfi elámult, hogy nem fokozódik az első napok mámore. A nő pedig, akinek a hízelkedés volt az élete - ennél egyebet nem kívánt és nem is tudott nyújtani - semmiképpen sem lehetett támasza férjének, nem tudta bátorítani az életre. Hát csak ily rövid ideig tart a szerelmi gyönyörűség? Nem lehet szakadatlanul elmerülni benne? Nem fedezhetünk fel újabb és újabb élvezeteket, amelyek ismeretlen voltak ujságával a boldogság illúziójába ringatnának bennünket? Egy éjjel Lazaret az a fagyos fuvalom riasztotta fel álmából, amelynek jólismert lehelletétől minden hajszála égnek állt. Borzongva, dadogva nyögte jajszavát. „Istenem, Istenem, meg kell halnom!” Louise ott feküdt mellette és aludt. Csókjaik mögött újból ott lesengett a halál.

Jöttek más éjszakák is, felébredtek régi gyötrelmei. Vaktában, rendszertelenül, álmatlan órákon szakadt rá a kín, nem érezte meg előre, nem vehette elejét. Legnyugodtabb óráiban hirtelen összerázkódott. Máskor meg, bárminő rossz órái voltak, bárhogy dühöngött, vagy kínlódott, elmaradt a félelem. S ez már nem a régi gyorsan múló riadalom volt, idegessége fokozódott, egy-egy új roham egész lényét kiforgatta magából. Nem tudott aludni mécs nélkül, a sötétség növelte nyugtalanságát, pedig félt, hogy felesége észre találja venni baját. Ez az újabb nyugtalanság mégjobban súlyosbította rohamait, mert hiszen azelőtt, amikor még egyedül aludt, elhagyhatta magát. Nyugtalanította az az élő teremtés, akinek melegét maga mellett érezte. Mihelyt a félelem felrettentette párnájáról, álomtól kábult tekintetét feleségére fordította, azzal a gyötrő gondolattal, hogy az asszony éber, csodálkozó tekintettel figyel. De Louise nem mozdult. Tisztán kivehette a mécs világánál nyugodt ábrázatát, vastag ajkait, finom, kékes szempilláját.

Már-már megnyugodott, amikor egy éjszaka beteljesedett régi félelme: Louise tágrameredt szemmel figyelte. Az asszony hallgatott, csak nézte, mint remeg és sápadozik. Talán Louise is megérezte a halál suhogását, mert a segítséget kereső nő gyámoltalanságával vetette magát karjai közé, mintha hirtelen megértené. Aztán egymást áztatva úgy tettek, mintha lépések neszt hallanák, felkeltek, benézegettek a butorok alá és a függönyök mögé.

Ettől kezdve mindkettőjüket ugyanaz a kín gyötörte. Nem beszéltek róla egymással, szégyelnivaló titoknak tartották, amelyről hallgatni kell. De mikor tágrameredt szemmel feküdtek az ágyban, egymás mellett, szinte hallották egymás gondolatát. Louise éppen olyan ideges volt, mint a férje. Talán egymástól kapták el a betegséget, hiszen megesik, hogy két szerelmes ugyanabban a betegségben pusztul el. Ha a férfi felébredt és az asszony aludt, rémülten hallgatta, lélezkik-e még. Nem hallotta lélekzetvételét, tán hirtelen halállal halt meg. Fölébe hajolt, arcát vizsgálta, kezét érintette. Megnyugodott, de nem jött álom a szemére. Komor merengéssel töltötte el az a gondolat, hogy a felesége meg fog halni valamikor. Vajjon melyikük hal meg először, a férfi, vagy a nő? Hosszasan eltöprengett a két eshetőségen, félelmetes tisztasággal látta maga előtt a halódás képeit, a pusztulás szörnyű vívódásait, az utolsó pillanatok borzalmait, a visszavonhatatlan, durva búcsút. Ilyenkor egész lényé lázongott. Hogy soha-soha ne lássuk egymást, mikor itt élünk, egymás testi közelségében, ebbe bele kell örülni, ez nem fogható fel ésszel. Félelme bátorrá tette: bár ő halna meg előbb. S akkor elérzékenyült az asszony felett, látta, mint özvegyet, aki tiszteletben tartja közös szokásaikat, végzi ezt, azt, amit ő nem tehet többé. Némelykor, hogy látomásaitól szabaduljon, szeliden, hogy fel ne ébredjen, magához ölelte feleségét. De nem bírta sokáig ölelni, mégjobban elrémült attól, hogy egy eleven lényt tart karjai között. Ha keblére hajtotta fejét s szive

dobogását hallgatta, rettegés fogta el, attól félt, hogy a nő szívverése hirtelen elállhat. Lábaik összefonódása, az ölelésben hajló derék, az imádott, karcsú test elviselhetetlen volt a számára. Minden érintést nyugtalan figyelés követett, a megsemmisüléstől való halálos félelem. S ha ilyenkor az asszony felébredt, ha a vágy még szorosabb összefonódásra készítette őket, hogy ajak ajakra tapadva elmerüljenek a szerelem mámorában, mintegy feledni nyomorúságukat, reszketve eszméltek magukra pár pillanat múlva és hanyattfekve virrasztottak tovább, szemükből elszállt az álom, utálták a szerelem gyönyöreit. Tágranyitott szemük újból a halálra meredt a hálófülke homályában.

Ezidőtájt Lazare unni kezdte hivatását. Újból ellustult, semmittevésével töltötte napjait s azt hozta fel kifogásul, hogy lenézi a spekulánsokat. A valóság pedig az volt, hogy a halállal való örökös foglalkozása mindjobban megfosztotta életkedvétől és életerejétől. Visszatértek a régi „miértek”. Hiszen ha elkerülhetetlen a nagy ugrás a bizonytalanba, holnap, ma, talán egy órán belül, érdemes-e mozogni, izgulni, ragaszkodni ehhez, vagy ahhoz? Hiszen minden hiábavaló. Élete lassú, hosszas haldoklás volt, melyet úgy figyelt, mint hajdan az óra ketyegését, s megingt úgy érezte, hogy a szerkezet lejár. Szíve már nem ver olyan fürgén, egyéb szervei szintén eltunyulnak, csakhamar bizonyára megáll az egész szerkezet, borzongva figyelte életének apadását, mely végzetesen jár együtt a korrallal. Darabonként pusztul el, teste lassanként romlik, haja kihull, már több foga hiányzik, izmai elpetyhüdnek, mintha már kívánkoznának a földre. Negyvenedik évének közelegetése búskomorra tette. Most már hamar itt a vénség, egykettőre végez vele. Máris betegnek érezte mindenét, bizonyos, hogy valamije hamarosan felmondja a szolgálatot, napjai a katasztrófára való várakozás lázas izgalmaiban teltek. Aztán látta, hogyan hálnak körülötte az emberek s valahányszor egy pajtásának haláláról értesült, szívenütötte az esetet. Hát lehetséges-e, hogy ez is meghalt? Hiszen három évvel volt fiatalabb nála s olyan erőben volt, mintha száz évig akarna élni! Meg ez a másik. Hogy is pusztulhatott el? Az az óvatos ember, aki még azt is megfontolta, mit egyék. Két álló napig képtelen volt másra gondolni, a szerencsétlenség híre bárgyúvá tette, folyton tapogatta magát, vajjon mi baja lehet s utoljára már a szegény halottakkal szállt pörbe. Hogy megnyugtassa magát, azzal vádolta meg a halottakat, hogy saját hibájukból pusztultak el. Az egyik megbocsáthatatlan könnyelműséget követett el, a másik olyan ritka betegségben halt meg, amelynek az orvosok még a nevét sem tudják. De hiába próbálta elúzni a halál tolakodó kísértetét, egyre hallotta magában a pusztuló szerkezet kerekeinek csikorgását, a megállás minden lehetősége nélkül csúszott lefelé az évek lejtőjén, amelynek alján ott a sötét, fekete lyuk. Erre a gondolatra kiverte testét a hideg verejték és égnek állt a haja az irtózáttól.

Mióta nem járt hivatalba, örökös veszekedés verte fel a lakás csendjét. Állandó ingerlékenysége minden csekélységre kitért. Gondosan rejtegetett, de egyre erősödő baja nyersségében, komorságában, esztelen cselekedeteiben nyilvánult meg kifelé. Egy időben annyira félt a tűzvészről, hogy leköltözött a harmadik emeletről az elsőre, hogy könnyebben menekülhessen, ha kigyulladna a ház. A holnap örökös gondja minden pillanatban megmérgezte. Állandóan a szerencsétlenség beköszöntésétől félt. Ijedten ugrott fel, ha valahol becsaptak egy ajtót, heves szívdobogás fogta el, ha levelet kapott. Nem bízott senkiben. Pénzét apró összegekben, különböző helyeken rejtette el. Legjelentéktelenebb terveit is titkolta, s mind ennek tetejében haragudott a világra, amely félreismerte őt. Nemcsak az emberek, de minden a világon összeküzdött ellene, ennek tulajdonította, hogy kudarc kudarc után érte. Ám minde nyomorúsága eltörpült és semmivé vált feneketlen unalmához képest. A lelki egyensúlyát veszített élet unalma volt ez; közeli halálának állandó kísértése elvette a kedvét a cselekvéstől s az élet céltalanságára való hivatkozással semmittevésével töltötte idejét. Minek is mozogjon? A tudás korlátolt, semminek sem lehet elejét venni és semmit sem lehet akarni. Ez nemzedékének szkeptikus unalma volt, nem a Wertherek és Renék romantikus unalma, akik az elveszett hitet siratták, hanem a kételkedés új hőseinek életuntsága, a fiatal kémikusoké, akik bosszankodnak

és értelmetlennek nyilvánítják a világot, mivel nem sikerült egy-kettőre megtalálniuk az élet titkát lombikjaik mélyén.

S logikai ellentmondásképpen a „sohatöbbé”-től való titkos borzadály Lazareban az elmúlással való hetvenkedő kérdéssel párosult. Éppen rettegése, hipochondriás természetének hibbantsága kergette bele a pesszimizmusba, az élet dühös gyűlöletébe. Szemfényvesztésnek tekintette, ha egyszer nem tart örökké. Avagy nem azzal telik-e el az ember életének első fele, hogy a boldogságról álmodozik, a másik fele meg, hogy visszasírja az elsőt és reszket? Ő még túlhajtotta az „öregúr” - Schopenhauert nevezte így - elméleteit s emlékezetébe idézte a leghevesebb passzusokat. Meg kell ölni az életakarást - hajtogatta. - Meg kell szüntetni az élet ostoba és kegyetlen parádéját, amelyet a világegyetemben megnyilvánuló akarat rendez valamely ismeretlen, önző cél érdekében. Hogy a félelmet megsemmisítse, meg akarta semmisíteni az életet. Egy módját látta a megváltásnak. Nem kívánni semmit, hogy ne következzen rosszabb; nem törekedni semmire, mert minden törekvés fájdalommal jár, megsemmisülni egészen. Igen foglalkoztatta egy egyetemes öngyilkosság praktikus keresztülvitelének módja, az élőlények közös hozzájárulásával véghezvitt, hirtelen és tökéletes megsemmisülés. Erre minduntalan visszatért, hol szelid, hol indulatos hangon, a leghétköznapibb beszélgetések során is. Ha a legkisebb kellemetlenség érte, sajnálta, hogy miért nem dőglött meg. Ha megfájdult a feje, dühösen szidta szervezetét. Ha valamelyik barátjával társalgott, csakhamar szóbahozta az élet kellemetlenségeit és boldognak mondta azt, aki már a temető növényeit táplálja. Nem tudott szabadulni a komor témáktól, mély hatást tett rá egy fantasztá csillagász cikke, aki egy üstökös közelségét jelezte, amely csóvájával úgy elsöpri a földet, mint egy porszemet; vajjon ez lesz-e az a rég várt kozmikus katasztrófa, az az óriási kartács, amely úgy felrobbantja a világot, mint valami korhadó, vén bárkát? Ez a halálvágyódás, a megsemmisülésnek e dédelgetett elméletei nem voltak egyebek, mint kétségbeesett harc a szorongató félelemmel, üres szószátyárkodás, amely saját elmúlásának szörnyű várását leplezte.

Feleségének terhessége újabb megrázkódtatás volt. Nehéz volna megmondani, mit érzett. Nagyon örült és nagyon gyöttrődött. E tekintetben nem osztotta „az öregúr” nézeteit: az a gondolat, hogy apa lesz, hogy életet teremtett, büszkeséggel töltötte el. Igaz, sokszor hangoztatta nyegle módon, hogy a tökfilkók visszaélnék ezzel a jogukkal, mégis, olyan hiú öröme telt benne, mintha ilyen esemény kizárólag vele eshetné meg. Öröme azonban csakhamar megromlott. Már sejtelmek gyötörték, reszketett, hogy a terhességnek szomorú vége lesz. Már látta, hogy az anya meghal s a gyermek meg sem fog születni. Hozzájárult ehhez, hogy a terhesség már az első hónapokban fájdalmakkal járt, a házirend felborult, kikökönt a szokott kerékvágásból, gyakran összeszólkóztak s mindez nagyon-nagyon boldogtalanná tette Lazaret. Ahelyett, hogy a születendő gyermek közelébb hozta volna egymáshoz a házastársakat, még növelte a közöttük lévő feszültséget s egyre gyakoriabbak lettek az elkerülhetetlen súrlódások. Különösen az ejtette kétségbe Lazaret, hogy felesége reggeltől estig bizonytalan fájdalmakról panaszkodott. Nem csoda, hogy mikor az orvos hegyi levegőt ajánlott feleségének, boldogan kísérte el sógornőjéhez, hogy az apjánál való látogatás ürügyével két hétre szabaduljon a robottól. Alapjában véve szégyelte szökését, de azzal áltatta a lelkiismeretét, hogy a rövid elválás mindkettőjük idegzetére jó hatással lesz s éppen elég, ha a lebetegedés idején felesége mellett lesz.

Aznap este, mikor Paulinenak meggyóna végül az elmúlt tizennyolc hónap kimerítő krónikáját, a leány a szerencsétlen históriától szinte kábultan, néhány pillanatig szólni sem tudott. Ez az ebédlőben történt, Chanteaut már lefektették, Lazare a kihülő teáskanna előtt ült, a kormos kanócú lámpa alatt, amikor befejezte gyónását.

A leány végre megtörte hosszas hallgatását.

- Szent Isten! hiszen ti már nem szeretitek egymást!

Lazare már felállt, hogy felmenjen szobájába. Ideges nevetéssel tiltakozott.

- Szeretjük mi egymást, szívem, amennyire lehet. Hát te ennyire el vagy maradva a világtól itt, az Isten háta mögött? Miért volna a szerelem különb egyébnél?

Alighogy bezárkózott a szobájába, Paulinet megint elfogta a kétségbeesés, megint ott ült, mint annyiszor, a széken, éberem gyötrődve, mialatt az egész ház aludt. Hát minden baj előlről kezdődik? Már-már azt hitte, hogy minden elintéződött, úgy, ami őt illeti, mint ami a többieket, hiszen a szívét tépte ki, amikor Lazaret átengedte Louisenak s most nyersen a szemébe mondják, hogy áldozata haszontalan volt, már nem szeretik egymást, hiába sírta el könnyeit, hiába izzadt vért mártiromságában. Ez hát a dicső eredmény? Uj fájdalomok, közeli harcok, amelyeknek sejtése növelte nyugtalanságát. Hát örökké csak szenvedni kell?

Ott ült, csüggedt karokkal, a gyertya fényébe meredve, s mardosta lelkét az a gondolat, hogy ő maga az oka az egész szerencsétlenségnek. Hiába is próbálta volna tagadni a tényeket, az ő műve volt ez a házasság, az ő hibája, hogy nem látta, mily kevésbé illik Louise az unokabátyjához. Most már napnál világosabb volt előtte, hogy sokkal idegesebb, semhogy férjét egyensúlyban tudná tartani, hiszen maga is elveszti a fejét a legkisebb fuvallatra, egyetlen bája az, amit egy szerető nyujthat s amit Lazare megunt már. Hogyan is lehet, hogy e körülményeket csak ma veszi észre? Mintha nem ugyanezen okok miatt engedte volna át a helyét Louisenak! Akkoriban úgy találta, hogy Louise a szerelemre született, hogy kizárólag Louise hessegeti el csókjaival és hízelkedéseivel Lazare mélabúját. Szörnyű nyomorúság! Aki jót akar, csak bajt csinál! Hát annyira nem ismeri az életet, hogy vesztébe kergeti azt, akit meg akart menteni! Ő csakugyan azt hitte, hogy jót cselekszik, s betetőzi szeretetének művét, mikor annyi könnyel fizet boldogságukért. Most mélyen lenézte jóságát, mert a jóság nem mindig alkalmas arra, hogy boldogságot teremtsen.

Aludt a ház, szobája csöndjében nem hallott egyebet vére lüktetésénél, halántéka hevesen vert. Lázongás támadt fel benne, egyre erőteljesebben s végül kitört. Mért nem ment Lazarehoz? Lazare az övé volt, nem kellett volna odaadnia. Talán boldogtalan lett volna eleinte, de később beléje önthette volna bátorságát, elűzhette volna esztelen lidércnyomásait. De mindig olyan ostoba volt, hogy nem bízott magában eléggé. Ime, ez az egyetlen oka szerencsétlenségüknek. Erejének tudata, viruló egészsége, gyengédsége, mind-mind felzúdult s erősödött most. Hát nem különb ő, mint amaz? Hogy lehetett oly ostoba, hogy félreállt! Most már Louise szenvedélyességében is kételkedett, annak szerelmesen érzéki odaadása ellenére; mennyivel izzóbb szenvedély az övé, mely fel tudta áldozni magát az imádott férfi kedvéért. Annyira szerette unokabátyját, hogy félreállt, abban a hitben, hogy a másik boldoggá teszi. De ha a másik nem tudja megbecsülni azt a kimondhatatlan boldogságot, hogy Lazaret a magáénak mondhatja, nem kötelessége-e cselekedni és felbontani ezt a szerencsétlen egyesülést? Haragja percről percre fokozódott, szebbnek, bátrabbnak érezte magát, keblére és szűz testére pillantott s hirtelen göggel érezte, milyen remek feleség lett volna. S egyszerre villámcsikkázásként sujtott belé a bizonyosság: neki kellett volna Lazare feleségének lenni.

És most mérhetetlen bánat fogta el. Multak az éji órák, egyik a másik után, de eszébe sem jutott, hogy ágyához vonszolja magát. Tágrameredt tekintete előtt, amely vakon bámult a gyertya magasan imbolygó lángjába, anélkül, hogy világosságát észrevette volna, ébren álmodott. Már nem volt a szobájában, azt álmodta, hogy Lazare felesége. Boldog és szerelmes életük folyása elvonult képzelete előtt. Hol Bonnevilleban látta férjével magát, a kék tenger partján, hol Párisban, valami zajos uccában; kis szobájukban csend volt és nyugalom, könyvek heverték szerteszét, rózsák virultak az asztalon, a lámpa szőke fényt hintett, este volt, a szoba mennyezetén árnyékok szunnyadtak. Kezüket folyton egymást kereste, Lazare visszanyerte ifjúkori gondtalan vidámságát, hisz ő annyira szerette férjét, hogy az végre hinni kezdett a lét örökkévalóságában. Most éppen asztalhoz ülnek, most együtt mennek el hazulról,

holnap majd átnézik együtt a heti számadást. Ez aprólékos otthoni élmények egészen elérzékenyítették, hiszen ezekben rejlett boldogságuk megalapozottsága, mely itt van előttük, valóban, láthatóan, a reggeli vidám öltözködéstől az estéli utolsó csókig. Nyáron utaznak. Majd egy reggel észreveszi, hogy más állapotban van. De hirtelen borzongás felriasztja álmodozásából, eddig és nem tovább, szobájában ül, szemben a csonkig égett gyertyával. Istenem, másállapotban! A másik van másállapotban, vele ez nem történik meg soha, ez az öröm őt nem érheti. Oly kegyetlen zuhanás volt ez, hogy kicsordult a könny a szeméből és sírt, sírt, véget nem érő, szívettépő zokogással. A gyertya kialudt, sötétben kellett lefeküdnie.

Paulineban mély megindultságot hagyott maga után e lázas éjszaka, mélységes részvétet a meghasonlott házaspár és önmaga iránt. Bánkódása gyengéd reménykedéssé változott. Maga sem tudta, mire számít, nem mert elmélyedni magában, kúsza érzelmek foglalkoztatták. Miért gyötri ennyire magát? Hiszen még tíz hosszú napja van, gondolkodni majd azután is ráér. Egyelőre a legfontosabb lecsillapítani Lazaret, hogy a bonnevillai pihenés javára váljék. Visszanyerte vidámságát s mindketten belevetették magukat a hajdani szép életbe.

Előbb a gyermekkori pajtáskodás elevenedett fel.

- Hagyd már azt a drámát, bolond fiú, úgymint kifütyülik a színdarabodat... Inkább segíts megnézni, hogy Minouche nem vitte-e fel a gombolyagomat a szekrény tetejére.

Lazare a széket tartotta, míg a lány lábujjhegyre ágaskodva kutatott a szekrény tetején. Két nap óta esett, nem mozdulhattak ki a nagy szobából. Valahányszor rábukkantak egy-egy tárgyra, amely a régi időből ottmaradt, jókedvűen felnevettek.

- Nini, itt az a baba, amelyet két ócska inggallérból készítettél... Hát erre emlékszel-e? Ez az az arckép, amelyet akkor rajzoltam rólad, mikor olyan csunya voltál: sírtál mérgedben, mert nem akartam odaadni a borotvát.

A leány erősködött, hogy egy ugrással fent terem az asztalon. Lazare is vígan ugrándozott, örült, ha zavarták a munkájában. Drámája már ott hevert egy fiókban. Mikor egy délelőtt megtalálták a fájdalom nagy szimfóniáját, Pauline eljátszott neki belőle egyes részleteket, kómikusan túlozva a zene ritmusát. Lazare vígan tréfálkozott saját műve felett s énekével kísérelte a játékot, mert az ócska zongora billentyűi felmondták a szolgálatot. De a kompozíció egy részletére, a Halál hirhedt indulójára, elkomolyodtak. Ez igazán nem volt rossz, ezt meg kellene őrizni. Minden egyformán mulattatta, elérzékenyítette őket: egy moszatgyűjtemény, amelyet Pauline ragasztott fel hajdanában s most megtalált a könyvek között; egy otffelejtt üveg némi brómmintával, amelyet a gyárban állítottak elő, a cölöpgát parányi modellje, félig összetörve, mintha kancsóból kiömlött víz szörnyű viharában pusztult volna el. Aztán végighancúrozták a házat, hajkurászva, mint két vásott kölyök. Fel-le szaladgáltak az emeleteken, végig a szobákon, hangosan csapkodva az ajtókat. Hajdani életüket éltek. Pauline tízéves volt, Lazare tizenkilenc s Pauline megint a bakfis szenvedélyes rajongását érezte unokabátyja iránt. Semmi sem változott, az ebédlőben még mindig ott állt a világos diófa pohárszék, ott lógott a réz függőlámpa, a Vezuv és a Négy évszak képe, amelyeken még mindig mulattak, ott aludt az üveg alatt, a régi helyén, nagyapó remekműve, amely már annyira összenőtt a kandallóval, hogy a cseléd poharakat és tányérokat rakott rá. Csak egyetlen egy szoba volt, amelybe mindig szóltanul, meghatottan nyitottak be, Chanteauné hajdani szobája, mely érintetlenül állt az öregasszony halála óta. Senki sem húzta már ki a fiókot, csak a zöldvirágos, sárga kartonfüggönyök fakultak a napfényben, ha nagynéha ablakot nyitottak. A megboldogult nevenapján virágbokréttákkal rakták tele a szobát.

Mikor aztán, egy pár nap múlva, valami hirtelen szélroham elűzte az esőt, kisiettek a szabadba, a tornácra, a veteményes kertbe, a sziklapartra s felújították ifjúságukat.

- Van-e kedved rákászni? - kiáltotta egy reggel a lány, - a tenger apad.

Fürdőruhában mentek le a partra: a régi szirteken alig látszott annyi hét és annyi hónap hullámverésének nyoma. Szinte azt hitték, hogy tegnap kutatták át a partnak e zúgát. Lazare mindenre emlékezett.

- Vigyázz, ott egy lyuk van s a talaj nagyon köves.

De Pauline hamar megnyugtatta:

- Ne félj, tudom... Nézd csak, milyen óriási rákot fogtam.

A hús hullám a derekukig felcsapott, szinte megrészegettek a tenger felől jövő sósízű, friss szélben. A hajdani pajkoskodások voltak ezek, a nagy-nagy séták, pihenők a homokon, barlangba búvások, mikor hirtelen zápor lepte meg őket, hazatérés a növekvő szürkületben, a homályossá vált utakon. Semmi sem változott a kerek ég alatt itt, nem a végtelen tenger, a végtelen messzeség horizontja, amint a kettő észrevétlenül egybeolvad. Avagy nem tegnap látták-e ily türkizkéken, nagy, halvány sávokkal, ahol az áramlatok futnak, és azt az ólom-színű vizet a fakó ég alatt, azt a hirtelen esőt ott balfelől, amely dagálllyal jött? Nem fogják-e holnap is látni, nem cserélik-e össze a napokat? Elfelejtett kis dolgok jutottak eszükbe, oly frissen, mintha most élnék át őket. Akkor ő huszonhatéves volt, Pauline tizenhat. Ha pajtáskodva oldalbabökte Paulinet, a leány különös elfogultságot, jóleső zavart érzett. De nem tért ki előle, nem gondolt rosszra. Átengedték magukat ennek az új életnek, néha suttogva beszéltek, ok nélkül kacagtak, vagy hosszan hallgattak és megrettenve riadtak föl a hallgatásból. A legmegszokottabb dolgok most különlegesenek tűntek fel. Ha kenyeret kért valamelyikük, ha az időjárásról beszéltek, ha jóéjszakát kívántak egymásnak szobáik ajtajában. Keresztülzuhogott rajtuk a mult áradata, s a szelíden alvó néhai vonzódások, amelyeket magával sodort, ébredezni kezdtek. Miért nyugtalankodtak volna? Ellent sem álltak, mintegy a tenger ringatta és bágyasztotta őket örökös, egyhangú danájával.

Igy múltak a napok, izgalom nélkül. Lazare már a harmadik hetet töltötte otthon, nem utazott el. Louisetól, aki nagyon unatkozott, több levelet kapott. Azt írta, hogy sógornője mindenáron ott akarja tartani még, Lazare azt felelte, hogy csak maradjon, majd megírja, milyen tanácsokat kapott Cazenove doktortól, akit valóban megkérdezett. Egészen visszaélte magát a ház nyugodt és rendes ritmusába, újra hozzászokott a felkelés, lefekvés és étkezések hajdani rendjéhez. Párisban mindez másként folyt. Ujra hozzászokott Veronique morcoságához és morgásához, atyja szünetlen kínjaihoz, aki gyötörödvé, vonagló arccal ült székében, mialatt körülötte minden alakult és változott. Itt voltak újra a szombati ebédek, az orvos és a pap jólismert figurája, a legutolsó viharról, vagy az arromanches-i fürdővendégekről folytatott örökké egyforma beszélgetések. Minouche ebéd után most is felugrott könnyedén az asztalra, fejével megbökte állát, hogy megsímogassa s amint hideg fogainak gyengéd karcolását érezte, évekkal szállt vissza az időben. Minden ismerős volt, ami körülvette, minden a régi, csak Loulou volt új, a mogorva, undok eb, mely az asztal alatt összegörnyedve mindjárt morogni kezdett, ha közelébe ment valaki. Lazare hiába kínálta cukorral. Mohón megette ugyan, de annál dühösebben vicsorgatta utána a fogát. Magára kellett hagyni, senki sem törődött vele, idegenként élt a házban, mint valami összeférhetetlen teremtmény, aki Istentől, embertől nem kívánt egyebet, minthogy nyugságban hagyják.

Néha azonban hosszú sétáikon kalandjuk is akadt Paulinenak és Lazarenak. Így, mikor egyszer letértek a sziklafal alatt vezető ösvényről, hogy ne kelljen elhaladniuk a Kincses öbölben fekvő gyár előtt, egy kanyarodónál szemtől szemben találták magukat Boutigny-val. Boutigny most már nagy úr volt, meggazdagodott a szódagyártástól. Feleségül vette azt a teremtményt, aki önfeláldozásában ide is vele jött s most szülte meg harmadik gyermekét. Nagy, fehér lovaktól vont pompás hintóban ült az egész család, egy szolga és egy dajka kíséretében. A sétálóknak ugyancsak lapulniuk kellett, ha nem akartak a kerek alá kerülni. Boutigny, aki maga hajtott, lépésre fogta lovait. Kínos pillanat volt, évek óta nem érintkeztek egymással s az asszony és a

gyermek jelenléte még kényelmetlenebbé tette a helyzetet. Végre is - egyebet nem tehettek, - némán, szó nélkül köszöntötték egymást.

Mikor a hintó eltűnt, Lazare erőt vett magán és sápadtan megszólalt:

- Ezek úgy élnek most, mint a hercegek, mi?

Pauline, aki elérzékenyült a gyerekek láttán, szelíden felelt:

- Igen, azt beszéljük, hogy az utóbbi időben igen nagy haszonnal dolgozik... Tudod-e, hogy most újra a te régi módszereddal kísérletezik?

Éppen ez fájt Lazarenek legjobban. A bonnevillai halászok, akik szerették bosszantani, már mindenről beszámoltak neki. Boutigny néhány hónappal ezelőtt felfogadott egy fiatal vegyészt és most újból kísérletezik a hideg előállítással, mégpedig, meglepő eredménnyel, amit gyakorlati érzékének és makacs türelmének köszönhet.

- Teringettét - dűnnyögte boszúsan Lazare. - Valahányszor a tudomány halad egy lépést, önkéntelenül is valami ostoba fráter löki előre.

Sétájuk el volt rontva, szótlánul haladtak egymás mellett, tekintetük a távolba merengett, nézték, mint sápasztja meg az eget a tengerből felszálló szürke pára. Este lett, mire hazaértek, borzongást éreztek. A függő lámpa vidám fénye a fehér terítőken felmelegítette őket.

Egy más alkalommal, amint a répaföldek között a Verchemont felé vezető ösvényen haladtak, csodálkozva álltak meg: egy szalmafedél füstölgött. Tűz volt, az erős napsütésben nem vették ki tisztán a lángokat. Egy viskó gyulladt ki, s lángolt magában, ajtaja-ablaka csukva, lakói nyilván valahol a környéken dolgoztak.

Nyomban letértek az ösvényről, futottak az égő ház felé, kiabáltak, de hangjuk csak az almafákon csörgő szarkákat verte fel. Végre valami távolabbi répaföldön felbukkant egy bekötött fejű asszony, jobbra-balra nézett, majd eszeveszett futással nekieredt a répaföldön át a ház felé. Hadonászott, üvöltött - hogy mit, azt nem lehetett hallani, mert a szavak beleszorultak a torkába. Elesett, feltápászkodott, megint elesett s felvérzett kézzel szaladt tovább. Kendője leesett a fejéről, haja a napfényben szikrázva lobogott utána.

- Mit kiabál az az asszony? - kérdezte borzongva Pauline.

Az asszony a közelükbe ért s most megértették az üvöltésre emlékeztető ordítást.

- A gyerek, a gyerek, a gyerek!...

Apa és fia hajnal óta künn buzgólkodtak zabföldjükön, innen körülbelül egy mérföldnyire. Az asszony csak az imént ment el hazulról, hogy egy kosár répát hozzon. Mikor elment, gyermeke aludt; szokása ellenére, rázárta a házat. A tűz már régebben lappanghatott, mert az asszony esküdözött, hogy távozása előtt eloltotta a zsarátnokot s most oda volt a megdöbbenéstől. Lobogó lánggal égett a szalmatető, vörös csíkokban húsztak fel és le a lángok a sárgán izzó napsütésben.

- Rázárta az ajtót? - kiáltott rá Lazare.

Az asszony nem értette, mit kérdez, teljesen elvesztette a fejét, céltalanul szaladgált a ház körül, mintha valami nyílást keresne, valami lyukat, holott tudhatta, hogy hiába. Megint megbotlott, lábai már nem bírták, hamuszürke arcát eltorzította a kétségbeesés és a rémület s egyre azt ordította:

- A gyerek, a gyerek!

Pauline szeme könnybe lábadt. De különösen Lazare idegesítette ez a kiáltás, mely mindannyiszor valósággal önkívületbe sodorta. Nem bírta tovább. Hirtelen megszólalt:

- Kihozom neki a gyerekét.

Pauline kétségbeesve pillantott rá. Karjába kapaszkodott: nem akarta engedni.

- Nem, nem engedem... Beomlik a háztető.

- Lesz, ami lesz, - mondta elszántan Lazare.

És rákiáltott az asszonyra:

- Hol a kulcs? magánál van a kulcs?

Az asszony bambán meredt rá. Lazare megrázta, és végre megkapta tőle a kulcsot. Aztán, míg a földön fetrengő asszony tehetetlenül ordított, nyugodt léptekkel elindult a ház felé. Pauline le nem vette róla a szemét. Már nem is próbálta visszatartani, a csodálkozástól és a rémülettől földbegyökeredett a lába; Lazare úgy viselkedett, mint aki egészen természetesen cselekszik. Röpködtek a zsarátnokok, jól az ajtóhoz kellett lapulnia, míg kinyitotta, mert a tetőről úgy hullt a lángoló szalma, mint vihar idején a víz. Sehogy sem ment a dolog. A rozsdás kulcs nem fordult a zárban, de Lazare ez egyszer még csak nem is káromkodott, nyugodtan dolgozott, míg végre sikerült kinyitnia az ajtót és még egy pillanatig állt a küszöbön, hogy kitódulhasson a füst, amely csípte a szemét. Sosem hitte volna magáról, hogy ilyen hidegvérrel állja meg a helyét, úgy végezte a dolgát, mintha álomban tenné, a veszély izgalmasában minden mozdulata biztos, ügyes, okos volt. Lehajtotta a fejét és eltűnt a házban.

- Istenem, Istenem! - dadogta a félelemtől összeszorult torokkal Pauline.

Önkéntelen mozdulattal összekulcsolta kezeit, szorongatta őket, hogy szinte összeroppantak, majd karjait lóbálta, mint a beteg, ha elviselhetetlenül szenved. Recsegett-ropogott a tető, helyenként már beomlott, Lazarenek nem lesz ideje kimenekülni. Örökkévalóságnak érezte az időt, az az érzése volt, hogy Lazare időtlen idők óta bent van a házban. A földön kuporgó asszony lélekzeni sem mert, bamba arccal bámult az idegen úr után, aki bement a tűzbe.

Velőtrázó sikoly hallatszott. Pauline torkából tört ki, abban a pillanatban, amikor a szalmatető beszakadt a füstölgő falak közé.

- Lazare!

Ott állt az ajtóban, alig perzselődött meg a haja, csak a kezét égette néhol össze; az anya ölébe tette a nyivákoló, kapálódzó csecsemőt s valósággal rátámadt unokahugára.

- Mi az? Mért vagy úgy oda?

Pauline nyakába vetette magát, rázta a sírás s olyan ideges izgalom fogta el, hogy Lazarenek le kellett ültetnie a kút mellé, egy mohos, vén kőre, mert attól félt, hogy el talál ájulni. Hirtenen ellankadt maga is. Egy csöbör víz állt ott, belemártotta kezeit, a jóleső hideg magához térítette s most maga is elcsodálkozott azon, amit tett. Ejnye, csakugyan bement a lángok közé? Ugy érezte, mintha lényre kettévált volna: látta magát a sűrű füstben, amint hihetetlen nyugalommal és lélekjelenléttel tesz-vesz, - úgy tűnt fel neki, mintha valami idegen ember csodáját nézné. Jóleső, finom, belső rajongás fogta el - ezt az érzést sohasem érezte.

Pauline valamennyire magához tért s most Lazare kezét vizsgálta.

- Ebből nem lesz baj - mondta. - Kisebb égési sebek. Mindenesetre siessünk haza, majd bekötözöm... Istenem, de megijesztettél!

Megmártotta zsebkendőjét a vízben, hogy bekötözze jobbkezét, amely többet szenvedett, aztán feltápáskodtak, s vigasztalni próbálták az asszonyt, aki ész nélkül csókolgatta gyermekét, majd letette maga mellé és többé rá sem nézett; most már csak a házát siratta, üvöltözve, mint előbb, azt hajtogatva, hogy mit szólnak majd az emberei, ha hazajönnek és látják, hogy mindenük oda van. Pedig a falak állták a tüzet: fekete tűz gomolygott a ház belsejében s időnként egy-egy szikrazápor röppent fel sisteregve a mélyből.

- Ne legyen úgy oda, szegény asszony, - vigasztalhatta Pauline. - Majd jöjjön el holnap egy szóra hozzám.

A füst láttára összeszaladtak a szomszédok. Pauline most már elcipelte Lazaret. A hazatérés nagyon kellemes volt. Lazarenek nem igen fájt a keze, de Pauline mégis karját nyújtotta, hogy támogassa. Még hatása alatt voltak az izgalomnak, nem igen tudtak mit beszélni, mosolyogva nézték egymást. Kivált Pauline volt boldog: büszke volt Lazarera. Hányszor sápadozott a halálfélelemtől és ime, milyen bátran viselkedett! Mentek tova az ösvényen, s Pauline teljesen elmerült ama ellentmondó vonásokon való csodálkozásában, amelyet Lazareon - az egyetlen emberen, a kit jól ismert - tapasztalt. Néha átdolgozza az éjszakákat, máskor hónapokig tétlen, néha megdöbbenően őszinte, máskor szemérmetlenül hazudik, pajtási csókot nyom a homlokára és vágától izzó kézzel szorongatja csuklóját, ma pedig úgy viselkedett, mint egy hős. Ó, milyen igaza van, hogy nem ejti kétségbe az élet, hogy nem tartja a világot sem teljesen jónak, sem teljesen rossznak! Mikor hazaértek Bonnevillebe, feloldódott a megindult hallgatás s csak úgy áradt belőlük a szó. Átélték újra minden kis részletet, húszszor is elmesélték a történeteket, hol az egyiknek, hol a másiknak jutott egy-egy újabb epizód az eszébe, amelyről egészen megfeledkeztek s most élesen előttük állt. Sokáig beszéltek erről a tüzről. A károsultakat segélyben részesítették.

Lazare már majdnem egy hónapot töltött Bonnevilleben. Louisetól levél jött: megőrül az unalomtól. Azt felelte, hogy a jövő hét elején érte meg. Rettenetes záporok voltak megint, amelyek zuhatag módjára söpörték végig a partot, mintha zsilipek nyíltak volna meg, szürke párájukkal magukkal sodorva az eget, a földet és a tengert. Lazare kijelentette, hogy most már komolyan munkához lát és befejezi drámáját, de kérte Paulinet, hogy üljön mellette és biztassa. A lány, hogy kedvében járjon, állandóan a közelében maradt s harisnyákat kötögetett a falu aprajai számára. Csakhogy alig foglalta el a helyét az asztal mellett, Lazare abbahagyta a munkát. Egyre beszélgettek, halk hangon, szünet nélkül ugyanazokról a százszor elismélt dolgokról s le nem vették egymásról a tekintetüket. Már nem bolondoztak, vigyáztak, hogy még a kezük se érjen össze, a megdorgált gyermekek ösztönszerű óvatosságával, akik már érzik, milyen veszedelmes a vállak súrlódása, az összebújás, amin még tegnap olyan jól mulattak. Hihetetlen gyönyörűségük telt e bágyadt békében, ebben az álmos hangulatban, amelybe a palatetón szakadatlanul doboló eső ringatta őket. Ha elhallgattak, mindjárt arcukba szökött a vér, ha beszélgettek, önkéntelenül is hízelkedés volt minden szavuk egymáshoz, akaratlanul is erre készítette őket a halottnak hitt régi napok feléledése és sugalma.

Egy este Pauline éjfélig virrasztott kötögetve Lazare szobájában; a fiatalember tollát félretéve, lassan, vontatva beszélt jövőbeli munkáiról, nagy drámáiról, amelyekben emberfeletti alakok lépnek majd fel. Mindenki aludt a házban, Veronique is korán lefeküdt. Az éj ünnepelesen borzongó csöndjében csak a tenger megszokott panaszos moraja hallatszott, amely valami érzéki ellágyulásba ringatta őket. Lazare kiöntötte a szívét. Megvallotta, hogy elhibázta sorsát; ha az irodalom terén is kudarcot vall, végleg visszavonul mindentől s remeteként fejezi be életét.

- Sokszor kell arra gondolnom - tette hozzá mosolyogva - hogy anyám halála után ki kellett volna vándorolnunk. Ugy-e, ezt nem is tudod?

- Kivándorolnunk? Hova?

- Valahova nagyon messzire, - talán Oceániába, ama szigetek egyikére, amelyeken olyan kellemes az élet.

- És magunkkal vittük volna édesapát is?

- Ó, hiszen mondom, hogy csak ábránd... Miért ne volna szabad kellemes dolgokról ábrándozni, mikor a valóság olyan kevésbé vidám?

Felkelt az asztaltól s a leány karosszékének karfájára telepedett. Pauline ölébe ejtette kötését s jóízűt nevetett a hóbortos, nagy gyermek képzeletének folytonos nyugtalanságán. Hátravetette fejét, felpillantott rá. Lazare oly közel volt hozzá, hogy érezte csipőjén a leány vállának éltető melegét.

- Elment az eszed, szegény barátom? Mit csinálnánk mi olyan messzire hazulról?

- Hát élnénk... Emlékszel arra az útleírásra, amit tizenkét évvel ezelőtt együtt olvastunk? Ugy élnék az emberek ott, mint a Paradicsomban. Nincs soha tél, örökké kék az ég, napsugár és csillagragyogás az élet... Lett volna egy kis kunyhónk, ízes gyümölcsökön éltünk volna, lustálkodva, örök gondtalanságban.

- Mondd inkább, hogy átalakultunk volna vademberekké, karikával az orrunkban s nagy tollakat tűztünk volna a hajunkba!

- Nos, és miért ne?... Nem számoltuk volna a napokat s állandóan szeretkeztünk volna egész éven át... Nem is lenne bolondság!

A leány nézte, pillái remegtek, arca összerándult, elsápadt. A szerelem szó hallatára szíve jóleső kínban szorult össze. Lazare minden szándékosság nélkül megfogta a kezét, hogy még közelebb legyen hozzá, hogy érinthesse. Játszadozott a puha kézzel, hajtogatta karcsú ujjait, zavart, nyugtalan nevetgéléssel. A leány nem nyugtalankodott, hiszen kedves, ifjúkori játékuk volt ez. De aztán elhagyta ereje, mindinkább növekvő zavarában teljesen kiszolgáltatta magát. Még a hangja is elakadt.

- Mindig gyümölcsön élni kissé sovány koszt. Vadászni, halászni kellene, földet művelni. Ha igaz, hogy ott az asszonyok végeznek minden munkát, te is bizonyosan földet ásattál volna velem!

- Veled? Ezekkel a kis kezekkel?... Mire valók a majmok? Ma már pompás cselédek tudnak belőlük faragni.

A leány halkán felnevetett a tréfára. Lazare folytatta.

- Különben már meg sem volnának a kis kezeid... rég felfaltam volna őket, így ni!

Csókolgatta a leány kezét, majd a vér arcába tolult, hirtelen esztelen vágyódás fogta el, harapdálta őket. Már egyikük sem beszélt, mindketten elvesztették józanságukat, kábult fejjel, szédülten zuhantak alá valami izzó mélységbe. Pauline a karosszék mélyébe süppedve, duzzadt és tüzelő arccal teljesen elengedte magát s lehunyta szemét, hogy semmit se lásson. Lazare durva kézzel bontogatni kezdte fűzőjét, letépte a szoknya kapcsait, mikor ajkuk összeforrt. Megcsókolta Paulinet, aki lángolva adta vissza a csókot s két karjával hevesen magához szorította Lazaret. Ám szűz testének e nagy megremegésében felpillantott s észrevette, hogy a padlóra zuhant vele, megpillantotta a lámpát, a szekrényt, a mennyezetet, amelynek minden foltját ismerte s mintha ébredezni kezdene, mintha szörnyű lidércnyomásból térne magához, hirtelen feleszmélt, teljes erejéből védekezett és felállt. Szoknyája lecsúszott, a nyitott fűző mögül kibuggyant csupasz melle. És most, a szoba lihegő csöndjében, élesen felsikoltott.

- Eressz el, hiszen ez utálatos!

Lazaret megörjítette a vágy, semmit sem hallott. Ujból elkapta s valósággal letépte ruháját. Csókolta, ahol csak lehetett, a lány csupasz testét, amelyen az izzó ajkak érintésére borzongás futott végig. Kétszer is a földre zuhantak, kétszer is majd hogy elvesztette magát, oly legyőzhetetlen erővel ösztökélte az odaadás vágya, oly rettenetesen gyötrődött a harcban, amelyet maga ellen folytatott. Lihegő lélekzettel, összekevert tagokkal kétszer is megkerülték az

asztalt, míg végül sikerült Lazarenek a leányt ledobni egy nyikorgó, régi pamlagra. Pauline két karját kifeszítve toltta el magától Lazaret s rekedté vált hangon ismételte egyre:

- Kérlek, hagyd el, engedd el - kérte megint. - Minek ez?... Utálatos vagy!

Lazare összeszorította fogát s nem felelt. Már azt hitte, hogy lebírja a lányt, amikor az egy végső erőfeszítéssel kiszabadította magát s úgy ellökte, hogy az asztalhoz tántorgott. Ezt a pillanatnyi szabadságot felhasználva, Pauline felugrott, kirohant a folyosóra és szobájába menekült. Lazare utólérte, Pauline már nem volt ideje magára zárni az ajtót. Lazare befelé toltta az ajtót, s a leálynak egész erejével neki kellett támaszkodni, hogy el tudja reteszelni s rászoríthassa a kulcsot. Tisztában volt azzal, hogy az ajtó parányi részének megvédésétől függ minden, érezte, hogy vége van, ha Lazarenek sikerül csak a lába hegyét is megfeszíteni ebben a nyílásban. A kulcs hangosan csikordult, hirtelen csend támadt s újra hallani lehetett a tenger zúgását, amellyel a terrasz falát csapkodta.

Pauline pedig, hátát nekivetve az ajtónak, gyertyavilág nélkül, tágranyitott szemmel állt a sötétben. Tudta, hogy az ajtó túlsó felén ugyanígy áll Lazare, mozdulatlanul. Hallotta lihegését, még a nyakán érezte tüzelő ajkát. Ha megmozdul, tán vállával dönti rá az ajtót. Pauline teljes erejével az ajtónak dőlt s gépiesen nyomta kifelé, attól tartván, hogy Lazare ugyanígy nyomja befelé. Erőfeszítése megnyugtatta kissé. Két végtelenbe nyúló perc telt el így, ebben a kölcsönös makacskodásban, amelyet a keskeny ajtótól alig elválasztva, szinte egymásba áradni éreztek, akárcsak izzó vágyukat, amelyet nem állott módjukban csillapítani. Végre Lazare halk, izgalomtól fuldokló hangon megszólalt:

- Nyisd ki az ajtót, Pauline... Tudom, hogy ott állsz az ajtó mögött.

Pauline testén tarkójától talpáig forró borzongás futott végig Lazare hangjára. De nem felelt. Lehajtottá fejét, egyik kezével összefogta szoknyáját, a másikat kibomlott fűzőjére szorította, hogy eltakarja csupaszságát.

- Pauline, te is éppen úgy vergődsz, mint én. ...nyisd ki kérlek az ajtót... Miért ne legyünk boldogok?

Félt, hogy felébreszti Veroniqueot, aki a szomszédos szobában aludt. Hangja könnyörgővé, szelíddé vált, mintha beteg panaszkodnék,

- Nyisd ki hát... nyisd ki s aztán, ha akarsz, haljunk meg együtt... hiszen gyermekkorunk óta szeretjük egymást! Neked kellett volna a feleségemnek lenni, a sors is azt akarja, hogy előbb-utóbb az légy... szeretlek, értsd meg, Pauline...

Pauline egyre jobban remegett, Lazare minden szava a szívébe nyilalt. Csókjai, amelyekkel vállát elborította, izzó tűzcseppekként újra égni kezdtek. De csak annál jobban nekifeszült, mert attól reszketett, hogy félig csupasz testének fellángolásában előbb-utóbb enged, ajtót nyit és megadja magát. Lazarenek igaza van, hiszen ő imádja, miért utasítaná hát el a gyönyört, amelyről senkinek sem kell tudnia kettőjükön kívül. Az egész ház alszik, az éjszaka koromsötét. Ó, ha egymás nyakát átölelve, ők is aludhatnának, ha mellette pihenhetne a sötétben, akárcsak egy óráig is. Élni, végre élni!

- Ó, Istenem, Istenem, milyen kegyetlen vagy, Pauline!... Még csak nem is felelsz, pedig olyan nyomorultul érzem magam... Nyisd ki az ajtót, légy az enyém, vigyázzni fogok rád, elfelejtjük, ami történt... Könyörgök, nyisd ki az ajtót, könyörülj meg rajtam...

Lazare felzokogott, Pauline is sírva fakadt, de vére minden lázongása ellenére még mindig hallgatott, Lazare egy óra hosszat beszélt, könnyörgött, dühöngött, később már káromkodott, majd újra izzó, szerelmes szavakkal kérte. Pauline kétszer is azt hitte, hogy elment, Lazare kétszer is visszajött szobájából, szerelmi tébolyának megújuló fellobbanása következtében.

Mikor végre meghallotta, hogy Lazare dühösen magára zárja szobája ajtaját, kimondhatatlan szomorúság nehezedett rá. Most aztán igazán mindennek vége, csatát nyert. Ámde valami végtelen kétségbeesés és szégyen mérgezte meg győzelmét. Levetközött és lefeküdt, anélkül, hogy gyertyát gyújtott volna. Attól a gondolatától, hogy összetépett ruhákban, meztelenül lássa magát, irtózatossá zavar tartotta vissza. A hűs ágynemű lecsillapította a vállait ért csókok tüzes sajtóságát, sokáig feküdt mozdulatlanul, mintegy összezúzva az utálat és a bánat súlya alatt.

Pauline szemére hajnalig sem jött álom. Ez az utálatos jelenet szinte megőrizte. Bűnösnek találta az átélte estét és visszaborzadt tőle. Most már nem talált a maga számára sem mentséget, kénytelen volt bevallania önmagának gyengédsége alattomos voltát. Mi más volt Lazare-ral szemben tanúsított anyai gyöngédsége és lappangó rosszindulata Louise irányában, mint néhai szenvedélyének képmutató feléledése? Lassanként elsüppedt a hazugságokban, sőt még mélyebbre csúszott szívének elhallgatott érzelmei folytán, hiszen valósággal örült annak, hogy Lazare házassága boldogtalanul s reményeket táplált belőle a maga hasznára. Vagy nem ő ringatta vissza unokatestvérét a régi napok hangulatába? Nem kellett volna előre látnia, hogy ennek végső következménye csak a bukás lehet? Ime, ez a helyzet; rettenetes események előtt áll, valamennyiök életét elrontotta. Lazare másnak engedte át, holott imádja unokabátyját s az kívánja őt. Folyton ez járt a fejében s úgy lüktetett a halántékában, mint a harangzúgás. Előbb eltökélte magát, hogy másnap elmenekül a házból, aztán eszébe jutott, hogy ez gyáva szökés volna. Lazare amúgy is elmegy, miért ne maradhatna? Aztán büszkesége feltámadt, le akarta győzni magát, nehogy utóbb szégyenkeznie kelljen. Nem akart ezzel a rossz emlékekkel távozni. Tudta, hogy sohasem tudná becsülni magát, ha ennek az estnek a nyugtalanító emlékétől meg nem szabadul.

Pauline másnap a szokott időben hagyta el szobáját. Csak összetört szemhéjja tanuskodott az éjszaka gyötrelmeiről. Sápadt volt ugyan, de különben nyugodt. Mikor Lazare leérkezett, azzal mentegette atyja előtt fáradt arckifejezését, hogy az éjjel nagyon sokáig dolgozott. A nap a szokott módon telt el, egyikük sem tett célzást arra, ami történt közöttük, még akkor sem, amikor mindenkitől elhagyatva, négy szem közt maradtak. Nem kerülték egymást, erősnek érezték magukat, csak este, mikor jóéjszakát kívántak egymásnak a folyosón, zuhantak örült szenvedéllyel egymás karjaiba s ajkuk összeforr. Pauline riadtan csukta magára ajtaját, Lazare is szobájába menekült, és sírva borult az ágyára.

Igy éltek azontúl. Lassan multak a napok. A bűnbeesés nyugtalan rettegésében élték le őket, egymás közelében. Anélkül, hogy valaha említést tettek volna a történetekről, anélkül, hogy csak egyszer is szóba hozták volna az éjszakát, gondolataik örökké ekörül vergődtek, hiszen attól kellett reszketniök, hogy mintha villám sújtaná le őket, bármely pillanatban egymásra zuhanhatnak valahol. Mikor következik ez be vajjon? Reggel, ahogy felkelnek, vagy este, mikor búcsúznak egymástól? Pauline, vagy Lazare szobájában, vagy a ház valamelyik távoli szögletében? Ez bizonytalan maradt. Józanságukat teljesen megőrizték s minden hirtelen fellobbanásuk, minden pillanatnyi örület, az ajtók mögötti kétségbeesett ölelkezés, egy-egy eszeveszett csókolózás a sötétben, égetően fájdalmas haraggal töltötte el őket. Láruk alatt reszketett a föld; görcsösen kapaszkodtak a nyugodt pillanatok elhatárolásaiba, nehogy belevesszenek az örvénybe. De arra egyiküknek sem volt ereje, hogy az egyetlen biztos szabadulást válasszák, hogy nyomban elszakadjanak egymástól. Pauline a bátorságra való hivatkozással játszott tovább is makacsul a veszéllyel, Lazare annyira rabja lett szenvedélyének, annyira fogva tartotta az új kaland izgalma, hogy már nem is válaszolt felesége sürgető leveleire. Már a hatodik hetet töltötte Bonnevilleben s mindketten úgy érezték, hogy ez a kegyetlenül izgató és gyönyörűséges élet most már örökké fog tartani.

Egyik vasárnap Chanteau nagyon kirúgott a hámból, mert egy pohárka burgundit engedélyezett magának, amely tobzódásnak mindig igen drágán megadta az árát. Pauline és Lazare a

szeplőtlen kék ég végtelenje alatt a tengerparton töltött néhány kellemes órát. Gyengéd pillantásokat váltottak egymással, szemükben ott rezgett az önmaguktól való félelem zavara, amely bizalmasságukat oly szenvedélyessé tette ezidőszerint.

Mind a hárman vígan nevetgéltek, amikor Veronique, akinek a desszertet kellett volna éppen felszolgálnia, így kiáltott a konyhaajtóban:

- Itt a nagysága!

- Miféle nagysága? - kérdezte meghökkenve Pauline.

- Hát a Louise nagysága.

Visszafojtottan kiáltottak fel. Chanteau rémült tekintetet vetett Pauline és Lazarera s nagyon elsápadt. De Lazare hirtelen felpattant s szinte hebegett a dühtől.

- Micsoda? Louise? De hiszen meg sem írta... Semmiesetre sem engedtem volna meg neki, hogy idejőjön. Megőrült az a nő?

Derűs, szelíd alkonyat volt. Lazare lecsapta az asztalkendőjét és kisietett, Pauline igyekezve visszanyerni derűs nyugalmit, követte. Csakugyan Louise érkezett meg, s éppen nehézkesen mászott kifelé Malivoire apó hintájából.

- Elment az eszed? - kiáltott rá férje az udvar közepén. - Micsoda bolondság ez? Előbb irhattál volna.

Louise sírvafakadt. Nagyon beteg volt s olyan halálosan unta magát. Minthogy két utolsó levelére nem kapott választ, ellenállhatatlan kedve támadt utazni, hiszen már oly régóta vágyódik vissza Bonnevilleba. Tulajdonképpen azért nem jelezte érkezését, mert félt, hogy Lazare még ezt az örömét is elrontja.

- Pedig annyira örültem, hogy megleplek benneteket.

- Ostobaság! Holnap visszautazol.

Louiset ez a fogadás annyira megrendítette, hogy Pauline karjai közé vetette magát. Mikor a leány látta, hogy Louise milyen esetlenül mozog s hogy mennyire vastag a dereka a ruhája alatt, még jobban elsápadt. Termetéhez tapadt a teherben levő nő hasa, borzadt tőle és szánalmat érzett irányában.

Végre sikerült leküzdenie fellobbant féltékenységét s elhallgattatta Lazaret.

- Mért vagy hozzá ilyen kegyetlen? Öleld meg... Jól tetted, szívem, hogy eljöttél, ha azt hiszed, hogy Bonnevilleban jobban fogod magad érezni. Hiszen tudod, hogy mindnyájan szeretünk.

Toulou dühösen vonított, boszantotta ez a sok hang, mely az udvar szokott csöndjét megzavarta. Minouche nyújtózkodva végigsétált a tornácon, majd lábait rázogatva visszavonult, mintha attól tartana, hogy valami tilos históriába keveredik. Mindenki bement a házba, Veroniquenak még egy terítéket kellett tennie az asztalra, s előlről kezdeni a tálalást.

- Hát itt vagy, Louise, - mondogatta nyugtalanul nevetgélve Chanteau. - Meg akartad lepni a társaságot?... Majdnem a torkomon akadt a borom.

Hanem azért az este símán végződött. Mindnyájan visszanyerték a hidegvérüket. A következő napokra vonatkozólag nem beszéltek semmit, csak lefekvés előtt jöttek újból zavarba, amikor a cselédlány azt kérdezte, hogy az úr a nagysága szobájában alszik-e.

- Dehogy, jobb, ha Louise egyedül alszik, jobban kipiheni magát, - dünnyögte Lazare, akinek pillantása önkéntelenül találkozott Pauline tekintetével.

- Igazad van, te csak aludj odafönn, - mondotta a fiatal asszony. - Így legalább enyém lesz az egész ágy; úgyis szörnyen fáradt vagyok.

Eltelt három nap. Pauline végre elszánta magát, hétfőn búcsút mond a háznak. A házaspár már arról beszélt, hogy ittmaradnak, amíg Louise lebetegedik, ami csak egy hónap múlva következhetik be. Ámde Pauline jól látta, hogy unokabátyja már torkig van Párisal s mint aki bele-savanyodott örökös kudarcaiba, szívesebben élne itt Bonnevilleben a kamataiból. Legjobb, ha most mindjárt átengedi nekik a teret, hiszen nem tudja legyőzni magát s most kevésbé lenne ereje, mint valaha, a házaspár intim életében résztvenni. S nem így menekül-e legkényelmesebben ama újra fellobbant szenvedély elől, amely őt is, Lazaret is úgy meggyötörte? Csak Louise csodálkozott, amikor unokanővére elhatározásáról értesült. Ám ez megingathatatlan kényszerűségekre hivatkozott. Cazenove doktor elmesélte, hogy az a bizonyos saint-lo-i úrhölgy egészen kivételes ajánlatot tett Paulinenak, amelyet semmi esetre sem szabad visszautasítani, sőt rokoni kötelességük rábeszélni őt arra, hogy foglalja el állását, mely jövőjét biztosítja. Végül könnyekkel a szemében, Chanteau is beleegyezett.

Szombaton tartották a búcsúvacsorát, a plébános és az orvos jelenlétében. Louise nagyon oda volt, alig tudta az asztalhoz vonszolni magát. Ez nagyon nyomottá tette a hangulatot, hiába igyekezett Pauline felderíteni a társaságot. Paulinenak lelkifurdalása volt itthagyni ezt a szomorú házat, amelyet az évek hosszú során át annyiszor próbált derűs kacajával felvidítani. Szíve túláradt a keserűségtől, Veronique tragikus ábrázattal hordta körül az ételeket. Mikor a peccenyére került a sor, Chanteau még a megengedett kevéske burgundit sem akarta meginni, hirtelen túlzottan vigyázott magára, mert előre rettegett attól a gondolattól, hogy nem ül majd ágya szélén a hú ápolónő, akinek egy szavára eltűntek fájdalmai. Lazare idegesen vitatkozott egész idő alatt az orvossal valami újabb tudományos felfedezés fölött.

Tizenegy óra tájban mélységes csönd borult a házra. Louise és Chanteau már aludtak, csak a cseléd motozott a konyhában. Akkor ott fenn, régi diákszobája előtt, amely most is szállása volt, Lazare egy pillanatra megállította Paulinet mint minden este, mióta hazajött.

- Isten áldjon meg - suttozta.

- Ó, még ne búcsúzzunk - szólt Pauline erőltetett vídámsággal. - Viszontlátásra. Hiszen csak hétfőn utazom.

Egymásra néztek, tekintetük megzavarodott, összeborultak s egy utolsó csókban összeforrt az ajkuk.

X.

Másnap a reggelinél, ahogy valamennyien letelepedtek a kávéscsészék mellé, csodálkoztak, hogy Louise nem jön le. A cseléd éppen fel akart menni, hogy kopogtasson az ajtaján, mikor végre megjelent. Nagyon sápadt volt és nehézkesen vonszolta magát.

- Mi van veled? - kérdezte Lazare aggódva.

- Hajnal óta kínlódom, - felelt Louise. - Jóformán be sem hunytam a szememet és azt hiszem, minden óráutést hallottam az éjjel.

Pauline szemrehányásokat tett neki.

- Szólnod kellett volna, legalább ápolhattunk volna.

Louise odaért az asztalhoz és megkönnyebbült felsóhajtással ült le.

- Oh! - szólt, - nem csinálhattatok volna semmit. Ismerem én ezeket a dolgokat. Nyolc hónapja már, hogy majdnem szüntelen érzem a fájdalmakat.

Aminthogy csakugyan, terhessége, mely nagyon kínos volt, hozzászoktatta a folytonos émelygéshez, bélgörcsökhöz, melyek hevéssége néha napokon át kétrét görnyesztette. Ma reggel az émelygés megszűnt, de mintha öv szorítaná, mely összepréselte a hasát.

- Az ember megszokja a bajt, - jegyezte meg Chanteau fontoskodó képpel.

- Ugy van, járkálnom kell vele, - mondta a fiatal asszony. - Ezért jöttem le... Fent nem tudok megmaradni.

Csak pár korty tejes kávé ivott. Egész délelőtt vonszolta magát a házban, hol az egyik székre ülve, hol a másikra. Senki se merte megszólítani, mert ingerültté vált és úgy látszott, még többet szenved, ha foglalkoznak vele. A fájdalmak nem hagytak neki békét. Mégis azonban valamivel délelőtt a roham csillapodni látszott, Louise ismét oda tudott ülni az asztalhoz és evett valamelyes levest. Két és három óra között azonban szörnyű hasogatások kezdődtek; ettől fogva nem volt megállása és folyton jött-ment az ebédlőből a konyhába és nehézkesen felvászorogva szobájába, hogy nyomban megint lejöjjön.

Pauline, fent, csomagolt. Ugy volt, hogy másnap utazik; éppen csak annyi ideje volt, hogy átkutassa bútorait és rendbe tegyen mindent. Azonban minden pillanatban kihajolt a karfa fölé, nyugtalanítva ezektől a szenvedéstől súlyos léptektől, melyek megrecsegtették a padlódeszkákat. Négy óra tájban, mert Louise még nyugösebben bolyongott, rászánta magát, hogy kopogtasson Lazare-nál, ki ideges kétségbeesésében a bajok miatt, melyek reázúdításával a sorsot vádolta, bezárkózott szobájába.

- Nem hagyhatjuk így, - érvelt Pauline. - Beszélni kell vele. Gyere.

Az első emelet félútján találták, odadőlve a karfához, nem lévén már ereje se felmenni, se lejönni.

- Drágám, - szólt Pauline szelíden - aggódunk miatt... Üzenünk a bábáért.

Louise haragra gerjedt.

- Istenem! Igy kínozni az embert, mikor csak azt az egyet kérem, hogy hagyjanak békében!... Nyolcadik hónapban, ugyan mit csinálhat itt a bába?

- Mégis, okosabb lenne elhívatni.

- Nem, nem kell, tudom én a dolgot... Az Istenért, ne beszéljete már róla, ne kínozzatok.

És Louise megmakacsolta magát a harag oly túlzásával, hogy Lazaret is elfutotta az indulat. Paulinenak formálisan meg kellett ígérnie, hogy nem hívhatja el a bábát. A bába egy bizonyos Boulandné volt, Verchemontban lakott és az egész környéken nagy híre volt az ügyességének és erélyességének. Esküdöztek, hogy Bayeux-ben, de még Caen-ben sincs párja. Ezért történt, hogy Louise, ki jó kövérkés volt és kit eltöltött az előérzet, hogy belehal a szülésbe, reászánta magát, hogy kezeire bízsa magát. De azért mégis nagyon félt Boulandnétól, azzal az oktalan félelemmel, amellyel a fogorvos iránt viseltetik az ember, kitől gyógyítást vár és akihez a lehető legtovább halogatja az elmenetelt.

Hat órákor hirtelen újra nyugalom állott be. A fiatalasszony büszkélkedett, hogy igaza volt: úgy-e, hogy megmondta? A szokott fájások voltak, csak éppen erősebben. Sokat értek volna vele, ha fellármázzák a világot, semmiért! Mégis azonban, mert halálosan fáradt volt, jobbnak látta, hogy, miután evett egy szeletet, lefeküdjön. Minden rendben lesz, mondta, csak el tudna aludni. És makacsan elhárított minden ápolást, egyedül akart maradni, míg a család étkezik, sőt megtiltotta, hogy feljöjjenek hozzá megnézni, mit csinál, mert fel találnák ébresztetni.

Ez este húsleves volt és sült borjúhús. Az étkezés hallgatagon kezdődött, Louise rohama növelte a szomorúságot, melyet Pauline elutazása okozott. Vigyáztak, hogy a kanalak és villák ne üssenek zajt, mert felhallatszhatott volna az emeletre és izgatta volna a beteget. Chanteau mindazonáltal nekimelegedett, rém durva történeteket mesélt, mikor Veronique, ki behozta a felszeletelt borjúhúst, hirtelen megszólalt:

- Nem tudom, de úgy rémlik, hogy nyög.

Lazare felállt, hogy kinyissa a folyosóra szolgáló ajtót. Mindnyájan abbahagyva az evést, feszülten figyeltek. Eleinte mi sem hallatszott, azután elnyujtott, fojtott nyögéseket hallottak.

- Ujra elővette, - mormolta Pauline. - Felmegyek.

Ledobta szalvétáját, hozzá se nyúlt a borjúszelethez, melyet a cseléd a tányérjára tett. A kulcs szerencsére benne volt a zárban, beléphetett. A fiatalasszony, mezítláb, hálókabátba burkolva az ágy szélén ült és a fájdalom elviselhetetlen állandósága alatt, mely szabályosan ismétlődő nagy sóhajtásokat fakasztott belőle, mint az óra ingája, ide-oda ingatta magát.

- Rosszabbul vagy? - kérdezte Pauline.

Louise nem felelt.

- Most már akarod, hogy elküldjünk Boulandnéért?

Louise valami reásúlyozott megadással dadogta:

- Nem bánom, mindegy. Utána talán nyugtom lesz... Már nem birom, nem birom...

Lazare, ki Paulinet nyomon követte és az ajtónál hallgatódzott, bemerészkedett és megjegyezte, jó volna Arromanchesba is elszalasztatni, Cazenove doktorért, arra az esetre, ha komplikációk állnának be. Louise azonban sírni kezdett. Hát egy csepp irgalommal nincsenek iránta? Miért kínozzák? Tudják jól, hogy a gondolat, férfi segédkezzen a szülésnél, mindig irtózáttal töltötte el. A kacér asszony beteges szemérme lakozott benne, valami kényelmetlen érzés, hogy a szenvedés szörnyű kiszolgáltatottságában láttassa magát és ami arra kényszerítette, hogy még férje és unokanővére előtt is szorosabbra vonja a hálókabátot szegény megkínzott csípője körül.

- Ha elhozod a doktort, - nyögte, - lefekszem, befordulok a fal felé és nem felelek senkinek.

- Hozd el csak a bábát, - mondta Pauline Lazarenak. - Én se hiszem, hogy már itt van az ideje. Csak csillapításról van szó.

Mindketten lementek. Horteur abbé éppen akkor lépett be egy kis jóestét mondásra és elnémulva meredt reá a megrémült Chanteaura. Azt akarták, hogy Lazare, mielőtt elindul, egyék legalább egy darabkát a borjúból, de magánkívül az izgalomtól kijelentette, hogy egy falat se menne le a torkán és futva elindult Verchemontba.

- Azt hiszem szólított! - mondta Pauline és szaladt a lépcső felé. - Ha szükségem lesz Veroniquera, majd kopogok. Csak egyetek nélkülüm. Ugy-e, bácsi?

A pap, kit feszélyezett, hogy szülés közepébe toppant be, nem találta szokásos vigasztaló szavait. Végül is elment, miután megígérte, hogy visszajön, ha majd végzett látogatásával Goninéknél, hol az öreg nagyon beteg.

És Chanteau, a teríték rendetlenül szerteszórt eszközeivel megrakott asztalnál magára maradt. A poharak félig telvék, a maradék borjúhús odafagyott a tányér fenekéhez, a villák azonmód zsírosan, a már megharapott kenyérdarabok összevisszaságban heverték az abroszon, amint a hirtelen riadalom hevében odadobták azokat. A dajka, miközben előrelátásból a forraló katlanban vizet tett melegedni a tűzhöz, dohogott magában, mert nem tudta: asztalt bontson-e, avagy hagyjon-e mindent úgy, ahogy van.

Odafenn ezalatt Pauline ott találta Louiset, amint állva egy szék hátához támaszkodott.

- Ülve roppant fájdalmaim vannak - mondotta. - Segíts járkálnom kissé.

Reggel óta arról panaszkodott, hogy csípéseket érez a bőrén, mintha legyek csípdesnék erősen minduntalan. Most pedig belső görcsei voltak és minthogyha valami csavarbot mindegyre szorosabban húzná és zúzná össze belső részét. Ha leült vagy lefeküdt, legott úgy érezte, mintha súlyos ólomdarab nyomná és morzsolná össze a beleit: szeretett volna lábával dobogni s megfogta unokahúga karját, aki aztán az ágytól elsétáltatta az ablakig.

- Egy kis lázad van - mondotta neki unokahúga. - Nem kívánsz inni?

Louise nem birt felelni. Egy heves görcsroham kétrét görnyesztette, s miközben Pauline vállára nehezedett, olyan erős borzongás fogta el, hogy mindketten belereszkettek. Louise hangos kiáltásban tört ki, mely türelmetlenséget és rémületet fejezett ki egyúttal.

- Meghalok a szomjúságtól - rebegette Louise, mikor már beszélni tudott. - A nyelvem kiszáradt, az arcom kipirult, mint láthatod is. De ne... ne hagyj el, különben elesem. Menjünk, lépkedjünk egy kicsit, azután majd iszom.

És Louise döcögve tovább sétált, maga után húzva lábait s mindegyre súlyosabban nehezedeve Pauline támogató karjára. Két óra hosszat sétált így pihenés nélkül. Kilenc óra volt. Ugyan hol késik, miért nem jön már az a bába? Most már szinte azt kívánta türelmetlenül és azt állította, hogy inkább pusztulni hagyják, semhogy oly sokáig tűrjék segítség nélkül szenvedéseit! Verchemont huszonöt percnyi járóföld ide, egy óra alatt tehát meg lehetett volna járni. Lazare alighanem szórakozik valahol, avagy talán baleset érhetette, s akkor vége, senkit sem várhat többé. Émelygés fogta el és rázta össze, majd hányás jött reá.

- Menj, menj innen Pauline! - mondotta. - Nem akarom, hogy tovább is közelemben maradj!... Hát lehetséges az, Istenem, hogy ide jutottam, hogy mindenkit elriasztok magamtól?

Louise még e szörnyű kínok között is szemérmes maradt és féltékeny női bájaira. Finom alkata ellenére, nagy ideg feszültségében elhatározta, hogy összeszedi végső erejét; gyötrődött amiatt, hogy nem tudta fölhúzni a harisnyáit és szégyelte mutogatni ezt a kis darab meztelenséget. De most még nagyobb feszélyezettség és annak képzelt szükségessége fogta el és gyötörte szüntelenül, hogy unokahúga tekintetét elfordítsa magától; betakarta tehát magát a függöny egyik szárnyával, hogy ily módon tegyen eleget szeméremérzetének. Mikor pedig a

szolgáló belépett, hogy segítségére legyen, Louise, az első szülési fájdalmat vélvén érezni, kétségbeesetten hebegte:

- Oh jaj, csak ne e fiatal leányka szemeláttára!... Kérlek, kísérd ki őt egy pillanatra a folyosóra.

Pauline már kezdett kijönni a sodrából. Tízet ütött az óra, s nem tudta magyarázatát adni, miért késik oly soká Lazare. Bizonyára nem találta otthon Bouland-nét: de mit csináljon ő, aki nem tudja, mit kell ilyenkor csinálni ezzel a szegény asszonnyal, kinek állapota mindegyre súlyosbodik! Régi olvasmányai jutottak az eszébe, s ő kész örömmel vizsgálta volna meg Louiset abban a reményben, hogy ezáltal önmagának is, meg Louisenak is megnyugvást szerezhet. Csakhogy Louise olyan szégyenlős volt, hogy ezzel az óhajával nem is mert előhozakodni.

- Kedves Louise - szólt hozzá végre - hátha megengednéd, hogy megvizsgáljalak?

- Már mint te? Oh, nem, oh, nem, hiszen te nem vagy férjes asszony...

Pauline elmosolyodott.

- Hát baj is az?... Olyan szívesen segítenék rajtad.

- Nem és nem! Meghalnék szégyenletemben. Sohasem mernék a szemed közé nézni.

Tizenegyet vert az óra, a várakozás immár szinte elviselhetetlen volt. Veronique lámpással a kezében elindult Verchemont felé, azzal az utasítással, hogy pillantson be minden árokba. Louise kétízben is megkísérelte, hogy ágyba feküdjék, mert a fáradtságtól lábai csak hogy le nem szakadtak már. De csakhamar ismét talpon állott s most megint csak ott áll a fiókos szekrény mellett, amelyre két könyökével rátámaszkodik s a lágyékát állandóan mozgatja. A szülési fájdalmak, amelyek rohamonként léptek föl, most már sűrűbben ismétlődtek s egyetlen állandó fájdalomban olvadtak össze, amely oly heves volt, hogy Louisenak olykor még a lélekzete is elakadt. Tapogató kezei minduntalan lesiklottak a fiókos szekrényről, és tartotta velük a farát, mintha így akarna könnyíteni azon a súlyos terhen, mely alatt most szinte összeroppan. Pauline pedig tehetetlenül állott háta mögött s kénytelen volt végignézni Louise szenvedéseit; majd elfordította a fejét s úgy színlelte, mintha valamivel el volna foglalva, valahányszor észrevette, hogy Louise zavart kézmozdulattal igyekszik begombolni pongyoláját, hogy eltakarja szép szőke haját és finom metszésű, de most eltorzult arcát.

Már éjfélre járt az idő, midőn kocsirobogás zaja ütötte meg Pauline fülét, aki erre legott kirohant a szobából.

- Hát Veronique hol maradt? - kiáltotta le a tornácról Pauline, amint Lazaret és a bábát megpillantotta. - Nem találkoztak vele?

Lazare azután elmondotta, hogy ők Port-en-Bessin felől jöttek és hogy szerencsétlenségre Boulandné, három mérföldnyire innen, egy szülő asszonynál volt elfoglalva; sem kocsija, sem lova nem volt, hogy érte menjen. Kénytelen volt tehát a három mérföldet gyalog megtenni, még pedig futva, de bosszúságára, még mindig nem tudott végezni. Még szerencse, hogy Boulandnének van egy kétkerekű laptikája.

- És hogy van az asszony? - kérdezte most Pauline. - Bizonyára szerencsésen túlelt rajta s Boulandné asszony magára hagyhatta, nemde?

Lazare kissé reszkető hangon felelte komoran:

- Az asszony meghalt.

Most az előcsarnokba értek, amelyet a lépcsőfokra helyezett gyertya fénye világított meg. Mély csönd honolt, mikor Boulandné szögre akasztotta a köpenyét. Alacsony, barna, sovány, citromsárga arcú, nagyorrú asszony volt a bába. Lármásan, parancsoló, nagy hangon beszélt, ami nagy tiszteletet keltett iránta a parasztok körében.

- Szíveskedjék asszonyom, követni engem, - szólt hozzá Pauline. - Én már nem tudom, mit csináljak vele, egész éjjel szüntelenül fájdalmakról panaszkodott.

Ezalatt a szobában Louise még mindig a fiókos szekrény előtt tipegett-topogott. Sírva fakadt, mikor a bábát megpillantotta, aki néhány kérdést intézett hozzá bizonyos időpontokra s a fájdalmak helyére és jellegére vonatkozóan. Azután száraz hangon csak ennyit mondott:

- No, majd meglátjuk!... Amíg a gyermek feje nem mutatkozik, semmit sem tudok mondani.

- Hát már most? - mormolta Louise sírva. - Oh, Istenem, nyolc hónapra! Azt hittem, hogy még egy hónapom van hátra!

Boulandné, anélkül, hogy válaszolt volna, a párnákat paskolta föl s fektette egyiket a másikra az ágy közepén. Lazare, aki épp most lépett a szobába, ügyetlenül mozgott, mint az olyan ember, aki csak nagy véletlenül csöppen bele az efféle szülési esemény kellős közepébe. Mégis közelebb merészkedett s egy csókot nyomott verejtékes homlokára a feleségének, aki mintha észre sem vette volna a bátorító gyöngédség jelét.

- Hát csak menjünk, menjünk! - mondotta a bába.

Louise ijedten pillantott Pauline felé, aki elértette a néma kérő tekintetet. Magával vitte el Lazaret, de mindketten csak a lépcsőkanyarulatig távoztak, mert messzebb menni nem volt bátorságuk. A lépcső alján hagyott gyertya, mint furcsa árnyalakoktól reszkető éjjeli mécs, világította meg a lépcsőházat. És ők ketten itt várakoztak szemtől-szemben, némán, mozdulatlanul, egyik a hátát a falnak támasztva, másik a karfához támaszkodva. De mindketten a szoba felé figyeltek. Bizonytalan panaszhangok hallatszottak ki onnan, majd két metsző kiáltás hangzott föl. Ugy tünt föl nekik, mintha örökké tartó csend következett volna utána, egészen addig, amíg végre a bába ki nem nyitotta az ajtót. Mindketten a szoba felé tartottak, de a bába visszaszorította őket, hogy ő maga is kijöhessen hozzájuk és hogy becsukhassa maga után az ajtót.

- No, mi van? - kérdezte halkán Pauline.

A bába intett, hogy menjenek le és csak lenn, a folyosón mondotta nekik:

- Ugy látszik, hogy súlyos az eset. Kötelességem, hogy ezt a családnak tudtára adjam.

Lazare elsáppadt. Hideg verejték ült ki a homlokára.

- Mi történt? - hebegte.

- A magzat a bal vállával nyomul előre, amennyire meggyőződhettem róla; de attól félek, hogy nem a kar fog kibontakozni legelőbb.

- Nos, mi lesz akkor? - kérdezte Pauline.

- Akkor pedig egy orvos jelenléte elengedhetetlenül szükséges!... Én az ilyen szülésért nem vállalhatom a felelősséget, kiváltképpen, ha nyolc hónapra következik be.

Elhallgattak. De azután Lazare méltatlankodott, kétségbeesetten. Honnan keríthetne ő elő egy orvost ebben a késő éjszakai órában? A felesége akár húszszor is meghalhat addig, amíg ő elhozhatná magával az arromanches-i orvost.

- Közvetlen veszélyt nem látok ugyan fennforogni, de azért menjen csak tüstént az orvosért. - mondotta a bába. - Én ezuttal tehetetlen vagyok.

Mikor azután az emberiesség nevében Pauline is kérlelte Boulandnét, hogy legalább a fájdalmát csillapíthassák a szerencsétlen asszonynak, kinek fájdalmas nyögései szakadatlanul betöltötték az egész házat, a bába határozott hangon kijelentette:

- Nem és nem! Nekem ez tiltva van!... Az a másik ott, már meghalt. Nem akarom, hogy ez is az én kezeim alatt haljon meg.

E percben Chanteau hangos beszéde hallatszott föl az ebédlőből:

- Ott vagytok? Jertek hát!... Nekem nem mond senki semmit! Már nem győzőm várni, hogy mi ujság.

Most aztán mindnyájan hozzáiettek. A félbeszakított ebéd óta tökéletesen megfeledkeztek Chanteauról. Két hüvelykujját egymás körül csavargatva, türelmesen időzött a terített asztalnál, lemondásával az olyan aluszékony, beteg embernek, aki már megszokta a hosszas, mozdulatlan magárahagyottságot. Ez az újabb katasztrófa, amely fölforgatta az egész ház nyugalalmát, nagyon elszomorította; tekintetét a még telt tányérra irányította ugyan, de befejezni az ebédet már képtelen volt.

- Hát valami baj van? - kérdezte.

Lazare csak a vállait vonogatta dühösen, Boulandné azonban, aki megőrizte nyugalalmát, mindegyre csak azt hangoztatta, hogy siessen, kár minden percért!

- Használja a kocsimat. A ló ugyan nem a legjobb futó, de azért két óra, esetleg két és fél óra alatt megjárhatja... Addig majd én gondozom a beteget.

Ekkor azután hirtelen elhatározással Lazare elrohant, még pedig abban a hitben, hogy mire visszatér, feleségét úgyis már csak holtan láthatja viszont. Még hallották a szitkozódását s amint a lovat csapkodta, amely hangos lárma és dübörgés közepette ragadta magával a könnyű laptikát.

- Mi történik itt? - kérdezte Chanteau újból, akire azonban senki nem hederített.

A bába már távozott s követte őt Pauline, aki egyszerűen csak annyit mondott a nagybátyjának, hogy biz' a szegény Louisenak sok szenvedésre van kilátása. Pauline tanácsára, hogy feküdjék le, a nagybácsi tagadóan válaszolt s váltig erősködött, hogy ébren marad, mert tudni akar mindent. Hogyha az álom éppen elnyomná, hát akkor pompásan alhatik majd a megszokott fauteuil-jében, mint ahol délutáni álmait szokta aludni. Alig hogy éppen magára maradt, Veronique lépett be kialudt lámpásával. Dühös volt. Két év óta nem beszélt annyit, mint most egy szuszra.

- Meg kellett volna mondani előre, hogy más út felől jönnek! Én pedig azalatt bekukkantottam valamennyi árokba, elmentem egészen Verchemont-ig, mint valami oktalan állat!... És ott, az út közepén várakoztam még vagy egy jó félóra hosszat.

Chanteau nagy szemével reá bámult.

- Teringettét, hiszen nem is találkozhattál velük!

- Most azután hazajövet megpillantottam ám Lazaret, aki mint valami futóbolond vágatott nyavalyás laptikájával... Odakiáltottam neki, hogy álljon meg, de ő még jobban rácsapott a lóra, s majd hogy el nem gázolt engem!... Nem és nem, én már megelégettem ezeket a megbízásokat, amelyek célját nem értem. Nem is szólok arról, hogy a lámpásom is cserben hagyott és kialudt.

És ekkor Veronique még nógatta is a gazdáját, hogy fejezze hát be az ebédet, hadd takarítsa el az asztalt. Chanteau nem volt éhes, de azért elfogyasztott egy kis hideg borjúhúst, inkább csak kedvtelésből, semmint hogy az éhségét csillapítsa. Ez idő szerint őt inkább csak az abbé

hallgatása nyugtalanította. Miért ígérte meg, hogy el fog jönni, mikor ugyanekkor már elhatározta magában, hogy otthon marad! A papok, valóban, olyan furcsán viselkednek, hogyha szülönőről van szó. És ez a gondolat mulattatta is őt, s most már derült hangulatban fejezte be az ebédjét egyedül.

- No lám, hát csak rajta, iparkodjék mielőbb végezni, uram! - ismételte Veronique. - Mindjárt egy óra éjfél után, az evőeszközök csak nem maradhatnak itt így reggelig!... Átkozott ház, ahol annyi sorscsapás éri az embert!

Veronique éppen a tányérokot akarta összeszedni, mikor Pauline szólította őt néven ijedt, türelmetlen hangon a lépcsőház felől. Chanteau pedig, akit megint csak ott felejtettek az asztal mellett, hiába várta, hogy lejöjjön valaki hozzá és hírt hozna felülről.

Boulandné ezalatt hivatalos tekintéllyel birtokába vette az egész szobát, átkutatván a bútorokat és parancsokat osztván szét. Mindenekelőtt befűtetett, mert a szobát hidegnek találta, majd az ágyat kifogásolta, mint amely nagyon alacsony és puha, s amikor Pauline közölte vele, hogy van a padláson egy hevederes ágy, utasította őt, hogy Veronique segítségével hozzák le onnan, s beállítván azt a kandalló elé, az ágy aljára helyezett deszkalapra egyszerű derekaljból ágyat vetett. Majd pedig lepedőre volt szüksége, amit négyrétre hajtva, az ágyra terített, hogy a derekaljat kímélje vele; azután még több lepedőt, törülközőt és rongydarabokat követelt, amiket melegítés végett a tűz elé állított székekre teregetett ki. A szoba, megrakva a sok kitergetett fehérneművel s eltorlaszolva a hevenyszett hevederes ágygal, hamarosan olyan látványt nyújtott, mintha valamely ütközetre kész tábori kötözőhely volna.

Ettől kezdve azután a bába egy pillanatra sem szűnt meg beszélni s pattogó, katonás hangon bátorította Louiset, mintha bizony a fájdalomnak is parancsolni tudott volna. Pauline halk hangon arra kérte a bábát, hogy ne tegyen említést az orvos meghívásáról.

- Nem lesz semmi baj, kicsikém! - hadarta a bába. - Inkább szeretném ugyan, ha lefeküdnék, de mert a fekvés önnek nem esik jól, hát csak járkáljon, bátran megteheti... Támaszkodjék reám! Fogtam én már gyermeket nyolc hónapra, akik nagyobbak, fejlettebbek voltak, mint a többiek... Oh, nem, nem fog az annyira fájni, mint ahogy ön gondolja. Mindjárt túlesünk rajta egy-kettőre s megszabadítjuk tőle.

De Louise csak nem nyugodott bele. Sikoltozása immár rettentő félelmet fejezett ki. Görcsösen kapaszkodott a bútorokba, s voltak pillanatok, amidőn összefüggéstelen szavakat mormolt, félrebeszélte. A bába, hogy Paulinet megnyugtassa, halk hangon magyarázgatta neki, hogy a méhnyak kitágulása néha nagyobb fájdalmat okoz, mint maga a szülés. Látott ő már olyan esetet is, amikor ezek az előkészítő jelenségek két napig is eltartottak. Épp az első szülésénél történt. Ő csak attól fél, hogy a magzatvíz hamarabb elmegy, semmint az orvos megérkezik. Az a művelet, amit neki ez esetben okvetlenül végre kell hajtania, bizony veszedelmes.

- Nem, nem birom tovább! - lihegte ismételten Louise. - Lehetetlen tovább túrni... Jaj meghalok...

Boulandné ekkor elhatározta, hogy húsz csöpp laudanumot ad be neki egy félpohár vízben, majd dörzsölést alkalmazott, a lágyékok táján. A szegény asszony, erejét veszítve, teljesen átengedte magát a bába gondozásának és csak azt kívánta, hogy unokahúga és a cseléd távozzanak a szobából, ő maga pedig a meztelenségét csupán a pongyolájával takarta el, melynek csücskébe görcsösen belekapaszkodtak meggörbült ujjai. A dörzsölés okozta enyhülés azonban nem sokáig tartott s újabb iszonyú görcsök jelentkeztek.

- Várjunk! - jegyezte meg egykedvűen a bába. - Én itt már semmit sem tehetek. Bizzuk a természetet!

És ő maga kezdett magyarázgatni a kloroformról, amellyel szemben, mint a régi iskola híve, ellenérzéssel viseltetett. Szerinte, már ahogy ő állította, mint a legyek, úgy hullottak el a szülő nők az olyan orvosok keze alatt, akik ezt a szert alkalmazták. A fájdalomra szükség van; az elaltatott asszony sohasem bír úgy segíteni magán, mint az éber szülőnő.

Pauline ennek épp az ellenkezőjéről olvasott. Nem tett megjegyzést, a szíve tele volt szánalommal, láttára a baj pusztításának, amely lassankint megsemmisíti Louiset s annak kellemét, szőke bájoságát szánalmas ronccsá rútitja. És el volt telve haraggal a fájdalom iránt, melynek megszüntetését szükségesnek érezte s amellyel kész lenne megküzdeni, mint valami ellenséggel, ha ismerné a módját.

Az éjszaka mégis csak eltelt valahogy, immár két óra felé járt az idő. Louise több ízben szóba hozta Lazaret. Hazudtak neki s azt mondták, hogy Lazare lenn maradt, mert annyira megrendült, hogy attól fél, hátha még jobban megijeszti. Louisenak különben fogalma sem volt az időről; teltek-múltak az órák, neki azonban egész örökkévalóságnak tűnt fel egy-egy perc. Izgatott állapotában az az érzés maradt meg benne állhatatosan, hogy szenvedésének soha vége nem szakad, hogy körülötte mindenki ellene van, neki rosszakarója. Nem akarják őt fájdalomtól megszabadítani, s haragra lobbant a bába, Pauline, Veronique ellen s azzal vádolta meg őket, hogy nem tudják, mit kell csinálni hasonló esetben.

Boulandné hallgatott. Egy-egy futó pillantást vetett lopva az órára, pedig jól tudta, hogy még egy jó óra hosszát kell várnia az orvosra, mert hiszen jól ismerte a saját lova rokkant lassúságát. A tágulás immár teljes, a burok minden pillanatban megrepedhet; rábirta tehát Louiset, hogy ágyba feküdjék. Majd figyelmeztette őt:

- De meg ne ijedjen ám, ha nedvességet fog érezni!... És meg ne mozduljon többé! Jobb szeretném most nem siettetni a dolgot.

Néhány pillanatig csakugyan mozdulatlan maradt Louise, bár roppant akaraterőre volt szüksége, hogy ellentálljon a rendetlen időközökben meg-megújuló fájdalmaknak. De a baj immár idegessé tette, nem sokáig bírja már a küzdelmet. Most azután egész testének kétségbeesett lendületével leugrott a hevederes ágyról, s ugyanabban a pillanatban, mikor lába a szőnyegre lépett, valami tompa roppanást érzett, mintha megrepedt volna benne valami s nyomban utána lábán nedvességet érzett, pongyoláján pedig két nagy széles folt jelent meg.

- Ez az, ettől féltém! - mormolta fogai közt dühösen a bába.

Noha a bába előre figyelmeztette, Louise mégis reszketve állott meg helyén, figyelve, mint szivárog ki belőle valami nedvesség s ijedten vette észre, hogy pongyolája és a szőnyeg csupa merő vér! A foltok megfakultak, a folyás hirtelen megszűnt, mire megnyugodott. Sietve fektették ágyba. Most mintha hirtelen enyhülést érzett volna, szinte jó közérzete támadt, elannyira, hogy diadalmas jókedvvel kiáltott föl:

- Hát ez okozta a fájdalmat! Most már nem szenvedek többé, vége van... Tudtam én azt, hogy a nyolcadik hónapra nem szülhetem meg a gyermeket. Csak a jövő hónapra vártam... Nem tudnak önök semmit, sem az egyik, sem a másik!

Boulandné csak a fejét csóválta, mert a szünet pillanatát nem akarta megrontani; de megjegyezte, hogy most már a nagy tolófájdalmak következnek. De azért halk hangon figyelmeztette Paulinet és fölkérte, álljon az ágy túloldalára, nehogy a földre vesse magát a beteg, ha hánykolódni fog. Mikor azonban a fájdalmak megisméltődtek, Louise meg sem kísérelte többé, hogy fölkeljen: sem akarata, sem ereje nem volt hozzá. Mindjárt az első fájdalom jelentkezésekor arcszíne ólomszürkére változott, arca pedig kétségbeesést tükrözött vissza. Már nem is beszélt többé, begubózott végtelen kínszenvedéseibe, amelyek ellen segítséget már senkitől sem remélt, s olyan elhagyatottnak s végül is olyan nyomorultnak érezte magát,

hogyan azt kívánta: bárcsak meghalhatna minél hamarább. Egyébként ezek már nem ama bizonyos akaratlan összehúzódások voltak többé, amelyek húsz óra óta gyötörték egész belső részét; ez most már az ő egész lényének megfeszített erő kifejtése volt, amit ő maga sem bírt visszatartani, sőt amit valami belső, ellenállhatatlan szabadulási kényszer hatása alatt maga is fokozni igyekezett. A nyomás a bordák mögül indult ki, lehatolt a lágyékig s végetért a gátnál egy folyton szélesbülő nyílásban. A has valamennyi izma működött, megfeszült a csípők táján s megrövidült majd meghosszabbodott, mint valami rugó. Sőt még a far és a combok izmai is izgalomban voltak elannyira, hogy egy-egy pillanatra szinte fölemelték a derekaljat. Reszketése most már nem szűnt meg s testét, derekától a térdéig, hatalmas fájdalomhullámok rázták meg, amelyek mindegyikét külön-külön látni lehetett, amint a bőr alatt végighaladtak s a hús mindig erősebb és erősebb megmerevedésébe mentek át.

- Hát ez már sohasem szűnik meg, Istenem? Hát sohasem lesz már vége? - mormolta halkán Pauline.

Ez a látvány már az ő szokásos nyugodtságát és bátorságát is megviselte. És képzelte erőfeszítése közepette még ő maga is mintha részt venne a fáradt szülő nő mindenik nyögésében, amikkel az az erőlködéseit kísérte. Az eleinte tompa kiáltások hovatovább hangosabbakká váltak, majd a kimerültség és a tehetetlenség panaszhangjaivá dagadtak. Ez már örülete, tehetetlen lihegése volt a favágónak, aki órák hosszat vágja bele fejszójét ugyanabba a csomóba anélkül, hogy legalább a fa kérget kikezdhetné volna.

Minden egyes roham után, a rövid szünetek alatt, Louise égető szomjúságról panaszkodott. Kiszáradt torkát mintha a fojtogatás kínja szorította volna össze.

- Meghalok szomjan!... Adjatok innom!

Megivott egy kortyot abból a hársfavirágteából, amit Veronique a tűzön tartott állandóan. De gyakran megesett, hogy abban a percben, midőn a csészét az ajkához emelte, Pauline kénytelen volt azt visszavenni a kezéből, mert jelentkezett az újabb roham, amitől Louisenak a kezei is megremegtek, miközben eltorzult arca vörösre vált, a nyakát pedig verejtek lepték el.

Majd görcsök lepték meg. Louise minduntalan föl akart kelni, hogy szükségét elvégezze, ami állítólag nagyon kínozza őt; a baba azonban erélyesen ellene szegült:

- Maradjon csak nyugodtan! Azt az érzést az erőlködés okozza. Ha leszállna az ágyról hiába, talán bizony előbbre jutna vele, azt hiszi?

Három órakor a baba már nem titkolta többé Pauline előtt, hogy most már ő is nyugtalankodik. Aggodalmat keltő szimptomák kezdtek jelentkezni. Kiváltképpen az erők lassú, de folytonos kimerülése. Pedig azt hihette volna az ember, hogy Louise most kevesebbet szenved, a valóság ellenben az volt, hogy a tolófájdalmak, a nagy kimerültség következtében, megszűnéssel fenyegettek. Bizony még belepusztul a véget nem érő fájdalmakba, minden percnyi késés halálos veszedelmet jelentett. Louise ismét félrebeszélte, sőt ájulási rohamok lepték meg. A baba élt is ezzel az alkalommal, hogy tüzetesebben megvizsgálja a magzat fekvését.

- Ettől félték én! - mormolta azután magában a baba. - Talán bizony a lábát törte az a gebe, hogy még mindig késik?

Mikor azután Pauline azt találta mondani, hogy ő bizony már nem tudja túrni tovább, hogy ez a szerencsétlen asszony így pusztuljon el, még ő lobbant haragra:

- Hát azt hiszi, hogy én most lakodalomban vagyok?... Ha én hozzányúlok s a dolog esetleg rosszul végződik: csak az én nyakamba szakad a sok kellemetlenség...

Mikor Louise visszanyerte eszméletét, kellemetlen érzésről panaszkodott.

- A kis magzat karja bújt ki - mondotta a bába halk hangon. - Egészen künn van, de a válla, az még benn maradt s nem is tűnik elő magától soha!

Mégis, úgy fél négy óra tájt, látván a mindegyre súlyosbodó állapotot, a bába már-már rászánta magát, hogy beleavatkozik, mikor Veronique feljött a konyhából és Paulinet kihívta a folyosóra, ahol jelentette neki, hogy az orvos megérkezett. Veronique-t egy pillanatra Louise ágya mellé állították, mialatt Pauline és a bába lementek az udvarra, ahol Lazare javában szidta a rossz gebét, mint a bokrot. Mikor azonban arról értesült, hogy a felesége még él, ez a hír olyan hatással volt rá, hogy tüstént elcsendesedett. Cazenove orvos ekkor már a lépcsőn lépdelt fölfelé, miközben néhány sürgős kérdést intézett a bábához.

- Az orvos úr hirtelen megjelenése okvetlenül megijesztené a beteget, - mondta Pauline a lépcsőházban. - Most, hogy az orvos úr már itt van, jó lenne őt értesíteni.

- Csak gyorsan! - felelte az orvos kurtán.

Pauline belépett a szobába, amíg a többiek künn maradtak az ajtó előtt.

- Kedves Louise - szólalt meg Pauline. - Képzeld csak, az orvos úr, aki téged tegnap látott s akinek bizonyos kételyei támadtak, eljött s most itt van nálunk... Engedd meg neki, hogy megvizsgáljon, hiszen az a kínlódás csak nem akar véget érni.

De Louise mintha nem is hallotta volna, csak a fejét forgatta jobbra-balra a párnáján. Végre dadogva így szólt:

- Ahogy akarjátok, én Istenem!... Mit tudom én, most már? Én már nem is élek.

Az orvos most közelebb lépett. A bába ekkor felkérte Paulinet és Lazaret, hogy menjenek le az ebédlőbe; ő majd értesíti és hívni fogja őket, ha szükség lesz segítségükre. Tehát mindketten csöndben eltávoztak. Lenn ezalatt az ebédlőben Chanteau elszunnyadt az asztal mellett, amely még mindig terítve volt. Az álom alighanem vacsora közben nyomta el, amely a szórakozottság lassúbb tempója miatt kissé hosszúra nyúlhatott, mert a villa még most is oda volt támasztva a tányér széléhez, amelyben maradék borjúhús volt látható. Mikor beléptek, Pauline kénytelen volt mindenekelőtt a lámpát megigazítani, mert füstölt és már pislákol.

- Ne keltsük föl - mormolta halkán Pauline. - Neki nem kell tudnia.

Pauline csöndesen leült a székre, míg Lazare mozdulatlanul állva maradt. Kínos várakozás következett, mindketten hallgattak, még egymás aggodalmas tekintetét sem bírták elviselni s elfordították a fejüket, mihelyst tekintetük véletlenül találkozott. Felülről immár semmi zaj nem hallatszott, az elhalkult panaszhangok is megszűntek, hiába figyeltek oda, mindössze a saját lázas állapotuk fülzúgását hallhatták. És végre is ez a hátborzongató csöndesség, ez a halotti csönd, módfelel megrémítette őket. Mi történik odafenn, miért küldték ki őket onnan? Szívesebben hallgatták volna a küzdelem zaját, valami élő lénynek küzködését a fejük fölött. A percek teltek-múltak, a ház pedig mindinkább belesüppedt a néma semmisségbe. Végre kinyílt az ajtó s Cazenove orvos lépett eléjük.

- Nos, mi ujság? - kérdezte Lazare, aki eddig szemközt ült Paulineval.

Az orvos nem felelt meg nyomban a föltett kérdésre. A lámpa füstös, gyér világítása, a hosszas virrasztó égés homályos fénye csak bizonytalanul világította meg az orvos napbarnított, öreg arcát, amelyen az erős izgalmak csak a ráncokat sápaszthatták el. De amikor megszólalt, megtört, reszkető hangja sejtetni engedte azt a nehéz küzdelmet, amely most belsejében dúlt.

- Hát biz' én eddig még semmit sem csináltam - felelte az orvos. - És nem is csinállok addig semmit, amíg önökkel nem tárgyaltam.

És ekkor szinte gépies mozdulattal, kezével végigsimította a homlokát, mintha bizony valami akadályt, valami megoldhatatlan bonyodalmat akarna onnan előhúzni.

- De hiszen ez nem rajtunk múlik, orvos úr! - jegyezte meg Pauline. - Mi őt teljesen az ön kezére bíztuk.

Az orvos a fejét csóválta. Egy kellemetlen emléktől nem birt szabadulni sehoggy sem. Több szerencsen nő szülésénél segédkezett még a gyarmatokon; az egyiknek, nagy erős leánynak, gyermeke szintén a vállával tört utat magának, s a szerencsen nő, mialatt megszabadította őt egy csomó hústól és csonttól, belepusztult. A tengerészeti sebész-orvosnak ez volt egyedüli lehető tapasztalata kórházi szolgálata idején, amit fölmentszett hasú asszonyokon alkalmilag szerezhett. Amióta Arromanches-ba visszavonult, bizonyára nagy gyakorlatra és ügyességre tett szert; ez a súlyos eset azonban, amely ebben a barátságos házban várt reá, a hajdani tétovázásra indította őt. És most remeg, mint valami kezdő orvos s aggódik öreg kezeinek remegése miatt is, amelyek a fiatalság erejét bizony nagyon nélkülözik.

- Szükségesnek tartom, hogy önöknek mindent elmondjak. Azt hiszem, hogy az anya és gyermeke - elveszett... Az egyiket azonban talán még megmenthetjük.

Lazare és Pauline megborzadva ugrottak talpra. Chanteau, aki a beszéd zajára fölébredt, fölnyitotta zavaros tekintetű szemét s rémülettel hallgatta a dolgokat, amiket fülehallatára elmondottak.

- Kinek a megmentését kíséreljem meg tehát? - ismételte meg az orvos, aki épúgy reszketett, mint azok a szegény emberek, akikhez ezt a kérdést intézte. - A gyermekét, vagy az anyáét?

- Hogy kiét? Én Istenem! - kiáltott föl Lazare. - Hát tudhatom-e én azt?

Most ismét könnyek fojtogatták, míg unokahuga sápadtan, némán meredt maga elé: vajjon e rettenetes két eset közül melyiket válassza!

- Ha megkísérlem a magzat megfordítását - folytatta az orvos, aki bizonytalanságát fennhangon vitatta meg - a gyermek multhatatlanul csak mint roncs kerül napvilágra. És az anyát is féltem a megerőltetéstől, aki már oly hosszú idő óta szenved... Másrészt, a császármetszés megmentené a gyermek életét, csakhogy a szegény asszony állapota még most sem annyira kétségbeejtő, hogy én őt áldozzam föl ily módon... Ez már azután igazán a lelkiismeret kérdése; kérem tehát önöket: határozzanak!

Lazare annyira zokogott, hogy nem tudott válaszolni. Elővette a zsebkendőjét és csürte-csavarta ujjai közt görcsösen, mintha ettől az erőlködéstől remélné, hogy egy kissé megjön az esze. Chanteau még mindig hüledezve tekintgetett szét maga körül. Egyedül Pauline tudott megfelelni az orvosnak:

- Voltaképpen miért is jött ide hozzánk orvos úr?... Hogy minket itt szintén meggyötörjön, mikor egyedül csak ön tudja, hogy mit kell ilyenkor csinálni?

Épp e pillanatban lépett be a bába és jelentette, hogy a beteg állapota rosszabbodott.

- Nos, határoztak már? A beteg mindegyre gyöngül.

És ekkor hirtelen lendülettel, ami mindnyájukat meglepte, az orvos átölelte Lazaret s tegezve őt, így szólt hozzá:

- Nos hát, én megpróbálom, hogy mind a kettő életét megmentsem! Hogyha pedig elpusztulnak: az én fájdalmam nagyobb lesz, mint a tiéd, mert akkor azt fogom hinni, hogy az én hibámból történt.

Hevesen, a gyors elhatározású ember élénkségével, most a kloroform alkalmazását vitatta. Szükségesnek tartotta ugyan, de némely kórjel vérömlésre mutatott, ami határozottan ellene

szólt. Az ájulások s az érverés gyöngesége aggodalommal töltötte el az orvost. Ez ok miatt mondott le a kloroform alkalmazásáról, amit pedig a család szorgalmazott, amely már szintén belebetegedett azokba a szenvedésekbe, amelyeknek immár idestova huszonnégy óra óta részese volt. Az orvost vonakodásában bátorította a bába viselkedése is, aki visszautasítóan és megvetően vonogatta vállait.

- Kétszáz szülőnőnek nyujtok én segítséget évenként, - mormogta halkan a bába, - Hát csak azért akarják önök a kloroform alkalmazását, hogy megkíméljék magukat a bajtól?... Hogy önök is szenvednek! Hiszen itt most mindenki szenved!

- Menjünk gyermekeim, jöjjenek velem! - mondotta az orvos. - Szükségem lesz az önök segítségére... És különben is: jól esik, ha önöket közelemben érezhetem...

Mindnyájan távoztak az ebédlőből, mikor végre Chanteau is megszólalt. A fiát szólította.

- Jer és ölelj meg!... Oh, szegény Louise! Hát nem rettenetes ez a csapás, mikor az ember egyáltalán nincs reá elkészülve! Legalább nappal volna!... Értésíts, fiam, ha vége lesz.

Megint csak magára maradt az ebédlőben. A lámpa megint csak füstölt; lecsukta szemhéját, amit bántott a lámpa homályos fénye, s megint csak álomba merült. De azért egy darabig még küzdött az álomosság ellen s tekintetét végighordozta az evőeszközökön s rendetlen összevisszaságán a székeknek, amelyekről még most is azon mód csüngtek alá az asztalkendők. Ámde a levegő nagyon nyomasztó volt, a csönd pedig egyenesen őrjítő. Elálmosodott, szempillái lezárultak, ajkai halk lélegzetvétélre mozdultak, közepette ennek a derékban félbeszakított vacsora tragikus összevisszaságának.

Odafenn Cazenove orvos tüzet gyújtott a szomszéd szobában, amely valaha Chanteauné asszonyé volt, hátha szükség lesz reá a szülés után. Veronique, aki a bába távolléte alatt Louise mellett őrködött, sietve gyújtott tüzet. Azután mindenről gondoskodtak: a finom fehérneműt a kandalló mellé rakták; még egy vödröt állítottak be a szobába; melegítő üstöt tartottak készen a melegvíz számára; egy liter pálinkát vettek elő és disznózsírt tettek a tányérba. Az orvos most már jónak látta, hogy magát a beteget is kellőképpen fölvilágosítsa.

- Kedves gyermekem - mondotta neki az orvos, - ne aggódjék s ne ijedjen meg, de önnek az én segítségemre lesz szüksége... Az ön élete nagyon becses nekünk mindnyájunknak, és hogyha a szegény kis magzat élete is kockán forog: csak nem hagyhatjuk önt továbbra is magára... Megengedi, ugy-e, hogy beavatkozzam?

Louise azonban mintha meg se értette volna. Az akarata ellenére állandóan visszatérő erőlködések következtében a teste szinte megmerevedett, párnáján a feje baloldalra billent, az ajka nyitva, folytonos halk nyögései most már hörgéssé változtak. Ha szemhéja néha fölnyílt, nyugtalanul bámulat a mennyezetre, minthogyha valami idegen helyen ébredt volna föl álmából.

- Ugy-e, megengedi? - ismételte meg a kérdést az orvos.

Ekkor azután Louise akadozva súgta:

- Öljetek meg, öljetek meg, de tüstént!

- Lásson hozzá gyorsan, orvos úr! - sürgette Pauline. - A felelősséget mindenért mi vállaljuk.

Az orvos azonban még mindig kételkedett s így szólt Lazarehoz:

- Az asszony életéért vállalom a felelősséget, ha vérömlés nem áll be. A gyermek azonban alighanem elvérzett. Tíz közül kilenc meghal ilyen esetben, mert mindig vagy súlyos sérülést, csonttörést, sőt néha teljes roncsolást szenvednek.

- Rajta orvos úr, fogjon már hozzá! - felelte az apa kétségbeesett kézmozdulattal.

A hevederes ágyat az orvos nem találta megfelelőnek, miért is a beteget átszállították a nagy ágyba, előbb azonban deszkát illesztettek a derékalj alá. Louise fejét fal felől az odatámasztott párnákra fektették, két lágyékja az ágy szélére támaszkodott; két combját szétterpesztve, lábait két alacsony karosszék támlájára helyezték.

- Rendben van! - mondotta az orvos elégtelen, megszemlélvén az előkészületeket. - Most már kényelmesen dolgozhatunk... De azért óvatosságból jó lesz tartani a beteget, ha netán hánykolódnék.

Louise immár nem volt többé. Átengedte magát teljesen, mint valami élettelen tárgy. Női szeméremérzete, abbéli ellenkezése, hogy betegségében és meztelenségében mások is lássák őt, végre is megszűnt, eltüntette azt a szenvedés. Nagy erőtlenségében, hogy még az ujját sem bírta mozgatni, nem érezte már meztelenségét, tudomása sem volt azokról, akik most körülvették és érintették. Nyakig meztelenül, a hasa szabadon, lábait szétterpesztve feküdt ott egyetlen rezzenés nélkül, kitárva véres tátongó anyaságát.

- Boulandné asszony tartja majd az egyik combját, ön pedig, Pauline, majd a másik combját fogja, - adta ki rendelkezését az orvos. - Ne ijedjenek meg, hanem fogják meg erősen, hogy meg se mozdulhasson... Most pedig Lazare, lesz szíves és világít nekem.

Valamennyien engedelmeskedtek; a meztelenséget már maguk sem vették észre. Csak a siralmas nyomorúságot látták benne, a küzdelmes szülés e drámáját, amely megölte a szerelem eszméjét. A kíméletlen, nagy világosságnál eloszlott zavaró titokzatossága a rejtett testrészek oly finom, kényes bőrének, az apró szőke fürtökben göndörödő gyapjas szőrözetnek s nem maradt meg belőle más, csak ami fájdalmasan emberi, a vérben és mocsokban való gyermekszülés, amely megrepeszi az anyák méhét, a borzalmasságig kitágítja a piros hasadékot, hasonlatosan ahhoz a fejszecsapáshoz, amely megnyitja a fatörzset és kifolyatja a hatalmas fák életnedvét.

Halk beszélgetés közben az orvos levetette hosszú kabátját s balkarján az ing ujját könyökön fölül feltúrte.

- Sokáig vártunk, a kéz bevezetése nehezen fog menni... Láthatják önök, hogy a magzat válla már benne van a méhnyakban.

A vérrel átitatott, kifeszült izmok közepette, rózsaszínű duzzanatok közt, látható volt a magzat. Ott azonban fennakadt, összeszorította a méhszáj, amelyen nem birt keresztülhatolni. A hasfalak és a lágyék izmainak erőlködése azonban még mindig igyekezett kitolni; az anya, noha aléltan is, szintén erőlködött, de a szülés mechanikai munkájában kimerült. A fájdalomhullámok még mindig lefelé nyomultak, mindenik egy-egy nyögéstől kísérve, a lehetetlenséggel való küzdelem során. A szeméremajkak közül kilógott a magzat keze. Kicsiny, fekete kéz volt az, melynek ujjai hol kinyíltak, hol összecsucokódtak, mintha az életbe akarna bekapaszkodni.

- Hajlítsa be egy kissé a combját, nem szükséges, hogy annyira fárasszuk - mondotta a bába Paulinenek.

Cazenove orvos most elhelyezkedett a két térd között, amit a bába és Pauline tartott. Hátrafordult, mert nem tudta, mire vélni, hogy annyira táncol a fény. Mögötte Lazare annyira remegett, hogy kezében a gyertya lángja reszketett, mintha erős szél fujná.

- Kedves barátom - szólt hozzá az orvos, - tegye le azt a gyertyát az éjjeli szekrényre. Akkor majd jobban látok.

Lazare, aki már nem bírta tovább nézni ezt a jelenetet, a szoba túlsó végében lerogyott egy székre. De ha nem nézte is tovább, még mindig látta a kis lény apró kezecskéjét, amely az élet után kapkodott és segítséget keresett, tapogatva abban a világban, amelybe elsőnek érkezett.

Az orvos letérdelt. Balkezét bekenve disznózsírral, lassan, óvatosan betolta, miközben jobbkezét a szülőnő hasára tette. A kis kezét vissza kellett tolni, hogy az orvos ujjai behatolhassanak. És ez volt a műtétnek legveszedelmesebb mozzanata. Az ék alakjában előrenyújtott ujjak apránként behatoltak könnyed, forgó mozgással, amely megkönnyítette a kéznek egészen a csuklóig való benyomulását. Majd még mélyebbre hatolt, megkereste a gyermek térdeit, azután a lábait, mialatt a másik kéz még jobban rátámaszkodott az alhasra, hogy a belső erőlködő mozgásokat elősegítse. De maga ez a működés nem volt látható, mert a kéz eltűnt a test belsejében.

- A beteg nagyon türelmes, - jegyezte meg a bába. - Sokszor férfiakra van szükség, hogy lefogják a szülőnőt.

Pauline anyai gyöngeséggel szorította magához a meggyötört combot, melynek félelemtől való reszketését érezte.

- Kedves Louise-om, csak bátorság! - mormolta halkán Pauline.

Elcsöndesedtek, Louisenak fogalma sem volt arról, amit most vele művelnek; ő csak mind-egyre fokozódó aggodalmat s valami tépő fájdalmat érzett. Pauline pedig ebben az ágyon keresztbe fektetett, fájdalomtól eltorzult arcú teremtésben nem ismerte föl a finom arcvonású, gyöngéden bájos, kecses Louiset. Az orvos ujjai között kicsúszott nyálka bepiszkította az aranszínű gyapjas fürtöket, amelyek a fehér bőrt beárnyékolják. Néhány fekete vércsöpp gördült végig a hús hajlataiban s hullott le egyenkint a lepedőre, amellyel a derékaljat takarták le.

De most újabb ájulásba esett Louise, aki szinte holtnak látszott, s izmainak működése mintha teljesen megszűnt volna.

- Jobb szeretem így - felelte az orvos a bábának, aki őt figyelmeztette. - Bizony még összemorzolja a kezemet. Majdnem kénytelen voltam kihúzni a kezemet, annyira fáj már... Ah, bizony nem vagyok fiatal! Már régen készen volnánk!

Balkeze néhány pillanat óta a gyermek lábait fogja, óvatosan maga felé vonja, hogy végrehajtsa a lábafordítás műveletét. Most egy pillanatra szünetet tart, mert jobbkezevel az alhast kellett leszorítania. A másik kéz lassan húzódik ismét kifelé s előtűnik előbb a csukló, majd láthatókká lesznek az ujjak is. És most már végre előtűnnek a magzat lábai is. Valamennyien föllélegzettek. Cazenove orvos egy nagyot fujt, homlokáról verejték gyöngyözött, tüdeje lihegett, mintha nehéz testgyakorlatot végzett volna.

- Készen vagyunk! - mondotta az orvos. - Azt hiszem, nincs semmi baj, a szívecskéje még dobog... De még mindig nincs túl az árkon ez a kis legényke!

Föltápaszkodott s nevetést színlelt; majd hirtelen meleg fehérenmút kért Veroniquetól. Mialatt a kezét mosta, amely mocskos és véres volt, mint mézárósé, a férjet bátorította, aki még mindig ott kuporgott a széken, amelyre lerogyott.

- Végeztünk, kedves barátom. Föl a fejjel s remélni kell, ördög és pokol!

De Lazare meg se moccan. A bába, aki Louise körül szorgoskodott és hogy ájulásából magához térítse, egy üveg étert tartott az orra alá, aggódni kezdett, hogy a tolófájdalmak ki-maradtak. Közölte ezt halk hangon az orvossal, aki fennhangon felelte:

- El voltam reá készülve. Segítenem kell neki.

Majd Louise felé fordulva:

- Ne türtőztesse magát, hadd érvényesüljenek a fájdalmak. Ha csak egy kicsit segít nekem, meglátja, hogy úgy megy, mint a karikacsapás.

Louise azonban a kezével jelezte, hogy csöpp ereje sincsen. Alig hallhatóan susogta:

- Testem egyetlen porcikáját nem érzem.

- Szegény Louise-om! - ismételte Pauline, megcsókolva őt. - Most már nem fogsz többé szenvedni.

Az orvos ezalatt ismét a két térd között helyezkedett el. A bába és Pauline ismét megfogták a két combot, míg Veronique a meleg fehérenműt nyujtotta oda az orvosnak, aki azzal betakarta a két kis lábcskát s gyöngéd, kíméletes, de folytonos húzással lassan kifelé húzta. Amily mértékben a magzat kifelé tolult, az orvos ujjai éppoly mértékben nyomultak a magzat testén fölfelé: előbb a bokáját fogta meg, azután följebb, a lábikráit, majd a térdeit, nyomról-nyomra, ahogy előbukkantak. Mikor már a magzat csipői is megjelentek, a hasra alkalmazott nyomást megszüntette, s mindkét kezével a lágyékot nyomogatta. A magzat ezalatt még mindig csúszott kifelé, kitágítva a húsos részek rózsaszínű duzzanatát, folyton fokozódó feszítés közepette. Az anya valóban, aki eddig türelmes volt, most hirtelen hánykolódní kezdett hatása alatt azoknak a fájdalmaknak, amelyek újból meglepték. Most már nem csupán az erőlködések okozták a fájdalmat, hanem az egész teste megrendült és úgy érezte, mintha nagy vágókéssel hasítanának bele; mint ahogy látta szétdarabolni az ökröt a mészárszékekben. Lázadozása oly heves kitörésben nyilvánult, hogy kirántotta magát Pauline kezei közül, a gyermek pedig kicsúszott az orvos kezéből.

- Vigyázat! - kiáltotta az orvos. - Fogják le erősen, hogy meg ne moccanjon!... Ha a köldöksinór nincs összenyomva, akkor remélhetjük, hogy szerencsénk lesz.

Az orvos újból megfogta a kis testet, sietve szabadította ki a vállait s húzta ki egyenkint a két kart, hogy a fejrész terjedelmét azok ne nagyobbítsák meg. Csakhogy Louise görcsös hánykódásai zavarták munkájában, miért is ilyenkor félbeszakította azt, nehogy a magzat sérülést vagy törést szenvedjen. Bármily erősen tartotta is a bába és Pauline teljes erejükből: Louise lerázta őket s a tarkó leküzdhetetlen merevedése közben felült az ágyban. A küzdelem közepette úgy megragadta az ágyfát, hogy nem birták lefejtetni róla az ujjait. És ekkor annak nekitámaszkodva, lábait hirtelen kinyujtotta, azzal a célzattal, hogy kiszabadítja magát kínzó kezei közül. Valóságos dühroham volt ez, rémes kiáltások annak érzetében, hogy most meggyilkolják, fölhasítván a lágyékát egészen a hasáig.

- Még csak a feje van hátra, - jegyezte meg az orvos remegő hangon. - De nem merek hozzányúlni e folytonos rángások közt!... Minthogy a tolófájdalmak visszatértek: azt hiszem, hogy most már magától megszüli.

Az orvos kénytelen volt kissé megpihenni. Leült. Boulandné, anélkül, hogy az anyát eleresztette volna, a magzatra vigyázott, amely a két véres comb között feküdt, de a nyaka még belül volt s attól lehetett tartani, hogy megfullad. Kicsiny végtagjai gyöngén mozogtak, de azután a mozgásuk is megszűnt. Ekkor megijedtek, s az orvos arra a gondolatra jött, hogy földidézi az összehúzódásokat, hogy siettesse a szülést. Fölkelt s erős, hirtelen nyomásokat alkalmazott a hasra. Néhány iszonyatos perc következett! A szerencsétlen anya kiáltozása annak arányában fokozódott, amily mértékben a magzat feje kifelé nyomult és szorította ki a húsrészt, amely most széles, fehéres gyűrű alakjában türemlett ki. Alul, a két kifeszített és tátongó nyílás közt a finom bőr ijesztő módon meghúzódott s annyira megvékonyodott, hogy gátrepedéstől lehetett tartani. Bélsár fröccsent ki s vér és piszkos folyadék zuhataga közben, egy végső erőfeszítés után, megszületett a gyermek.

- No, végre - mondotta Cazenove orvos. - Ez a gyerek is elmondhatja magáról, hogy nem dudorászva jött a világra!

Az izgalom olyan nagy és általános volt, hogy a gyermek neme iránt senki sem érdeklődött.

- Fiú! - jelentette a bába az apának.

Lazare a fal felé fordította a fejét s zokogott. Valami véghetetlenül nagy kétségbeesés lett úrrá rajta: az a gondolat járt az eszébe, hogy jobb lett volna mindnyájuknak meghalniok, semmint tovább élni ily rettentő szenvedések után. Ez a megszületett lény megsomorította őt egész életére.

Pauline odahajolt Louise fölé, hogy ismét megcsókolja a homlokát.

- Jer, Lazare, csókold meg őt! - mondotta Pauline unokabátyjának.

Lazare odament hozzá s föléje hajolt. De amint ajka a hideg verejtéssel borított archoz ért: borzongás fogta el. A felesége ott feküdt csukott szemmel, mozdulatlanul, még a lélegzete sem hallatszott. És ekkor az ágy lábánál, fejét a falhoz támasztva, fuldokló zokogás lepte meg.

- Azt hiszem, hogy a gyermek meghalt. - mormogta halkan az orvos. - Kösse el hamar a köldökzsinórt.

Születése pillanatában ez a gyermek nem visított föl s kimaradt az a tompa kongó hang is, amely jelzi, hogy levegő ment a tüdőbe. A teste kékes-fekete volt, helyenkint fakó foltokkal: nyolc hónapra kicsiny, ellenben a feje rendellenesen nagy.

A bába, gyakorlott kézzel, gyorsan elvágta és lekötötte a köldökzsinórt, miután előbb kevés vért folytatott ki belőle. A gyermek még mindig nem lélegzett, s a szív verése sem volt érezhető.

- Vége! - jelentette ki az orvos. - Talán még megkísérelhetnénk a dörzsölést és levegőt fújni a tüdőbe. De én azt hiszem, hogy hiábavaló vesződség és időpocsékolás... Aztán pedig itt van az anya, aki nagyon is rászorult az én gondozásomra.

Pauline odafigyelt.

- Adják ide nekem! - mondotta. - Megpróbálom... Amíg csak bírom, fúvom belé a levegőt.

És ezzel a gyermeket bevitte magával a szomszéd szobába, miután előbb egy üveg pálinkát és fehérneműt készített oda.

Louiset most újabb, noha gyöngébb hasgörcsök ébresztették föl aléltságából. Mikor az orvos, a köldökzsinór óvatos vonogatásával sietette a burok távozását, a bába kissé fölemelte Louise testét, hogy kihúzhassa alóla azokat a fehérműdarabokat, amelyek vastag vérrétegtől piroslottak. Azután ketten együtt kinyújtóztatták Louise testét, combjait lemosták s egy abrosz alkalmazásával azokat egymástól elválasztották, hasát pedig széles vászonkötelékkel látták el. A vérömléstől való félelem ugyan még mindig nyugtalanította az orvost, noha meggyőződött arról, hogy belül vér nem maradt és hogy a vérveszteség körülbelül rendes volt. Az eltávozott burkot különben teljes egésznek találta, de a szülőnő gyöngesége, főként pedig a hideg verejték, amely egész testét ellepte: még mindig nagy aggodalommal töltötte el. Louise, állig betakarva, viaszárgán, szinte megsemmisülten a takaró alatt, amely nem tudta fölmelegíteni, mozdulatlanul feküdt.

- Hagyja csak! - mondotta a bábának az orvos, aki állandóan Louise ütőerét figyelte. - Én magam is mindaddig itt maradok, valameddig meg nem győződtem arról, hogy immár nincs mitől tartani.

A folyosó túlsó oldalán, Chanteauné hajdani szobájában, Pauline ezalatt hősiiesen küzdött a nyomorult kis lény egyre fokozódó fuldoklási rohamai ellen. Mindenekelőtt lefektette a tűz elé állított karosszékre s térdre ereszkedve, vászondarabot belemártott az alkohollal telt findzsaaljba s elkezdte dörzsölni vele szünet nélkül, fanatikus hitben, nem törődve a görcssel, amely lassan-lassan egész karját megmerevítette. Ámde a szegény kicsikének olyan sovány volt a teste s olyan szájalmasan törekeny, hogy Pauline végre is attól félt, hogy bizony még megöli, ha tovább is erősen dörzsölgeti, noha ide-oda való kézmozdulata szinte csak símogás számba volt vehető, mintha csak madárszárny érintené. Nagy óvatosan megfordította a testét s igyekezett minden egyes tagjába visszaidézni az életet. De a gyermek még mindig nem mozdult. Hogyha a dörzsölés egy kissé fölmelegítette is, a tüdeje üres maradt, lélegzetvétel azt meg nem mozgatta. Sőt ellenkezően: mintha még jobban megkékülne.

Ekkor aztán, mit sem törődve azzal, hogy ezt a puha arcot alighogy éppen megmosták, ajkát a kicsiny, bágyadt szájra tapasztotta. Lassan és hosszasan, fujta bele a levegőt, lélegzetét a kis tüdők befogadóképességéhez mérve, ahová levegő eddig nem hatolhatott. Mikor ő már maga is fulladozni kezdett, néhány pillanatra szünetet tartott, majd ismét ujrakezdte. A vére immár a fejébe szállt, a füle zúgott és szédülés fogta el. De azért abba nem hagyta s a lelkét lehelte bele több, mint egy félórán keresztül, anélkül, hogy a legcsekélyebb eredmény serkenthette volna további fáradozásra. Amikor levegőt lélegzett be, csak a halál lehelletét érezte. És hiába kísérelte meg a bordák mozgásba hozatalát oly módon, hogy nagyon kíméletesen, nagyon óvatosan nyomkodni próbálta azokat ujjai hegyével. Egyetlen kísérlete sem sikerült; más azóta rég abbahagyta volna a sikertelen föltámasztást. Pauline azonban az anya olyan nyakas kétségbeesésével tartott ki mellette, mint aki idétlen gyermeket szül a napvilágra. Mindenáron azt akarta, hogy a gyermek életben maradjon, s ime: végre is mintha éledni kezdene a satnya, kis test: ajkainak nyomása alatt mintha megrezdült volna a pici szája!

Immár egy órája, hogy ennek a küzdelemnek izgalma szinte kiközösítette, magára utalta őt ebbe a szobába, mindenről megfeledkezvén. De ez a gyöngye életjel, az ajkain érzett rövid idegizgalom bátorságot öntött belé. A dörzsölést ujrakezdte, s túlradó könyörületességében percről-percre föl váltva lehelte beléje a levegőt. A győzelem szükségérzete és hogy életet hívjon létre: mindegyre növekedett benne.

Egy pillanatra most mégis úgy tűnt föl neki, hogy talán tévedett, mert ajkai most ismét csak élettelen, mozdulatlan ajkakra tapadtak. De azután megint csak hirtelen vonaglást érzett. És ekkor már lassan-lassan a levegő behatolt a tüdőbe, amely vissza is fujta azt, miközben az álla alatt Pauline úgy érezte, hogy a szív rendesen verni kezd. Ettől kezdve az ajkát nem vette le többé a kicsiny szájáról; vele együtt lélegzett, vele együtt élt, kettőjüknek e csodálatos újra-éledésében csak egyetlen, közös lélegzetvételük volt, lassú, hosszas lélegzetvétel, amely úgy szállt át egyikről a másikra, mintha a lelkük is közös lett volna. Ajkaira nyálka és nedvesség tapadt ugyan, de annak öröme, hogy a gyermeket megmentette: legyőzte undorát; e pillanatban az élet meleg sanyarúságát lélegezte be, amitől megittasult. Amikor végre félénken, gyöngén felkiáltott, mélyen meghatódottan rogyott le a karosszék elé.

A magasra felcsapó tűz lobogó lángja bevilágította a szobát, Pauline mindjárt ott is maradt ülve a földön. Kezében a gyermekkel, akit eddig még csak meg sem nézett figyelmesen. Oh, mily satnya teremtés, mily formátlan, szegény! És most ismét lázadozni kezdett, az ő egészsége tiltakozott e nyomorúságos kis gyermek ellen, akivel Louise ajándékozta meg Lazaret. Szomorúan tekintett végig a saját csipőin, szűzies alsó testén, amely most szinte belereszkedett. Széles csipőjében bezzeg erős, egészséges gyermeket viselt volna ki! Elhibázott életének s meddőségben maradó asszonyi nemének végtelen bánata volt ez! Az a válságos állapot, amin az esküvő éjszakáján keresztül esett, e szülés láttára megint csak bekövetkezett. Éppen ma reggel ébredt föl véresen asszonyi érettségének elfolyt áradatától; és még e pillanatban is,

e rettenetes éjszaka izgalmai után, érzi, mint távozik el tőle, mint haszontalan nedv. Belőle soha anya nem lesz; azt kívánná, bárcsak testének minden csöpp vére elfolynék, eltávoznék tőle ily módon, mert hiszen ő abból életet adni nem tud. Mirevaló tehát erőteljes, érett serdültsége, nedvektől duzzadó szervei és izmai; mirevaló átható illata húsának, melynek ereje virágzásában nyílvánul. Megmarad ő műveletlen földnek, amely mellőzötten kiszárad. E siralmas, idétlen szülött helyett, aki csupasz kis féreghez hasonlít ezen a karosszéken, látni véli azt a derék kis fickót, aki az ő házasságából született volna! És ekkor nem tudott vigasztalódni, hanem siratta azt a gyermeket, akit ő sohasem fog megszülni.

A szegény kis teremtés még mindig sírt. Hánykolódott s Pauline attól félt, hogy bizony még leesik. Ennyi csúfság, ennyi gyöngeség láttára szánalma ekkor fölébredt. Legalább enyhít a baján, élni segíti, mint amily örömmel segített neki megszületni. És ekkor, önmagáról megfeledkezve, gondozásba vette, a térdére fektette a gyermeket, hullatva könnyeit, amelyekbe belevegyült megsiratott anyaságának bánata s valamennyi élőlény nyomorúságán érzett szánalma.

Boulandné, akit értesítettek, jött, hogy segítsen megfürösztetni az ujszülöttet. Betakarták meleg lepedőbe, majd felöltöztették s lefektették egyelőre az ágyra, amely a szobában állt, amíg a bölcső elkészül. A bába, aki ugyancsak elcsodálkozott, hogy a gyermeket életben találta, most alaposan megvizsgálta. Kijelentette, hogy a gyermek jó alkatú, de azért sok fáradságba és gondba fog kerülni a fölnevelése, annyira satnya. De azután sietett is már vissza Louisehoz, aki még mindig nagy veszedelemben forgott.

Alighogy Pauline elhelyezkedett a gyermek mellett, betoppant Lazare is, akit értesítettek a csodáról.

- Jer ide, nézd meg a gyermeket! - mondotta Pauline meghatottan.

Lazare remegve közeledett feléjük s nem bírta magába fojtani ezeket a szavakat:

- Istenem, hát ebbe az ágyba fektetted bele?

Már az ajtónál borzongás fogta el. Ezt az elhagyatott szobát, amelyben még leng a komor gyász emléke s amelybe oly ritkán nyitottak be eddig, azt ő most melegnek, fényesnek s a tűz ropogásától fölvidulni látta. A bútordarabok azonban még azonmód megmaradtak eredeti helyükön, a falóra még mindig a hét óra harminchét percet mutatta; nem lakott itt senki azóta, amióta az édesanyja ebben a szobában halt meg, ebben a szent, félelmetes ágyban, amelyben most ő a gyermekét életre ébredni látja, aki olyan kicsi, hogy szinte elvész a nagy halom lepedők közepette.

- Hát megütközöl ezen? - kérdezte Pauline meglepetten.

Lazare a fejével intett tagadóan, mert az izgalomtól, amely szinte fojtogatta, beszélni nem tudott. Majd akadozva szólt:

- Az édesanyámra gondoltam... Ő elment és ime, itt van a másik, aki szintén el fog menni. Miért is jött tehát?

Zokogásba fulladt a szava, Louise iszonyatos szülése óta az élettől való félelme és az undor vett erőt rajta, bár azt minden erejével elfojtani igyekezett. Mikor az ajkát a gyermek ráncos homlokára illesztette, ijedten hátrált, mert az volt az érzése, hogy ajkának nyomása alatt az a kis koponya behorpad. E teremtés láttára, akit ő ily satnyának vetett ki erre az életre, lelki-furdalás gyötörte.

- Légy nyugodt, Lazare, csinálunk mi ebből derék fickót! - mondotta Pauline vigasztalásul. - Azért, hogy ilyen kicsiny? Nem tesz semmit!

Lazare ránézett; zavarodottságában valóságos vallomás szökött ki szívéből.

- E gyermek életét is neked köszönhetjük... Hát örökre a lekötelezettek kell maradnom?

- Nekem? - felelte Pauline. - Én csak azt tettem, amit megtett volna a bába is, ha magára hagyták volna vele.

Lazare egyetlen kézmozdulattal elhallgattatta.

- Hát olyan gonosznak tartasz te engem, hogy nem tudnám, mivel tartozom én neked?... Amióta ide betetted a lábad, mindig csak áldozatot hoztál. Nem a pénzedről beszélek én most, de te engem még akkor is szeretted, mikor engem Louise-nak átengedtél. Most már azt is tudom!... Ha sejtenéd, Pauline, mennyire szégyellem magam, mikor reád nézek, mikor visszaemlékezem! A véredet ideadtad volna, mindig jó voltál hozzám és jókedvű még akkor is, mikor a szívedet zúztam össze. Ah, neked igazad volt: nincs más, csak a jókedv és a jóság, a többi - rémkép csupán!

Pauline félbe akarta szakítani, de Lazare még erősebb hangon folytatta:

- Azok a tagadások, szájhösködések és mindazok a sötét gondolatok, amiket félelemből és hiúságból forgattam elmémbe: hülyeség volt csupán! A mi életünket én rontottam el; a tiedet, az enyémet, az egész családot!... Egyedül te voltál okos. Hiszen ez a lét olyan könnyű, ha derű, jókedv van a házban s ahol egyik a másik kedvéért él!... Hogyha ennek a világnak a nyomorúságban el kell pusztulnia, hát pusztuljon el legalább vígan, lévén szánalommal önmaga iránt.

Ez a heves üres beszéd mosolyra indította Paulinet, aki most megragadta Lazare kezét.

- Ejh, csillapodjál, Lazare!... Miután beismered, hogy nekem van igazam: máris megjavultál. Meglásd, minden jóra fordul még.

- Ah, igen, megjavultam! Ezt mondom én is e pillanatban, mert van idő, mikor az igazság csak azért is fölülkerekedik. Igen ám, de holnap már megint csak visszaesem a gyötrelembe! Hát megváltozik az ember?... Oh, nem, nem fordul jóra a sorsunk, ellenkezően: mindig rosszabb és rosszabb lesz... Te éppoly jól tudod, mint én... De a saját ostobaságom fölháborít.

Pauline ekkor gyöngéden magához vonta őt s komoly hangon így szólt hozzá:

- Oh, nem Lazare, te nem vagy ostoba, sem rossz, egyszerűen szerencsétlen vagy... Csókolj meg engem, Lazare!

És e szegény kis teremtes jelenlétében, aki mintha elszunnyadt volna, csókot váltottak ketten; ám ez a csók testvéri csók volt csupán, amelyben nyoma sem volt annak az égő vágynak, amely még nemrég annyira hevítette őket.

Már virradt; szürke, enyhe volt a hajnal. Cazenove orvos lépett a szobába, hogy megnézze a gyermeket, kinek jó állapota valósággal meglepte. Ugy vélekedett, hogy jó lesz a gyermeket visszavinni a másik szobába, mert most már Louise élete sem forog veszedelemben. Mikor az anyának megmutatták a gyermekét, bágyadt mosoly jelent meg ajkai körül. Majd lecsukta a szemét, s erőt vett rajta az a mély, üdítő álom, ami a szülők lábadozását kíséri. Az ablakot félig kinyitották, hadd távozzék el a vér szaga. És ekkor üde, friss levegő, az élet lehelete áradt be a szobába. Fáradtan, de boldogan állották körül mozdulatlanul az ágyat, amelyben Louise aludt. Majd lábujjhegyen valamennyien távoztak, egyedül a bába maradt Louise ágya mellett.

Az orvos azonban csak nyolc óra tájt távozott. Nagyon éhes volt s Lazare és Pauline is roskadoztak már a kimerültségtől. Veronique-ot utasították, hogy főzzön kávé és csináljon rántottát. Lenn az ebédlőben mély álomba merülten találták Chanteaut, akiről mindnyájan megfeledkeztek. Minden érintetlen volt még, csak a termet töltötte el a lámpa fanyar füstje, amely még most is áradt a lámpából. Pauline nevetve jegyezte meg, hogy terített asztal várja

őket. Igaz, hiszen a terítékek még azonmód ott maradtak. Lesöpörte az abroszról a kenyérmorzsákat s egy kis rendet teremtett az asztalon. Minthogy azonban a kávé még mindig váratott magára, hozzáláltak a hideg borjúsülthöz, miközben tréfás megjegyzéseket tettek az oly tragikus körülmények közt félbeszakított vacsorára. Most azonban, hogy elmúlt a baj és a veszedelem, pajkos jókedvüknek adták tanujelét.

- Akár hiszik, akár nem - ismételte Chanteau elragadtatással - de biz' én alvás nélkül aludtam. Dühös voltam, hogy senki sem nyit rám ajtót, hogy elmondaná, mi történt. De azért mégsem nyugtalankodtam, mert azt álmodtam, hogy minden rendén van.

Öröme fokozódott, mikor belépni látta Horteur abbét, aki mise után egyenesen ide sietett. Tréfával fogadta:

- Nos, micsoda dolog ez? Hát így megfeledkezik rólam?... Talán bizony fél a gyermekektől!

A pap, hogy meneküljön a zavarából, elmondotta, hogy egy este az úton szülte meg egy asszony a gyermekét, akit ő legott megkeresztelt... Azután hörpintett egy pohár curaçao-t, amit eléje tettek.

Már fényes napsütés aranyozta be az udvart, mikor végre az orvos elbúcsúzott. Amikor Lazare és Pauline kikísérte őt, ezt kérdezte halk hangon Paulinetól:

- Nem utazik el ma?

Pauline egy pillanatig hallgatott. Álmodozó nagy szeme fölpillantott, mintha a messze távolba, a jövőbe tekintene.

- Nem utazom, - felelte. - Várnom kell.

XI.

Az undok időjárású május hónap után a június első napjai nagy meleggel álltak be. Három hete fújt már a nyugati szél, a viharok letarolták a hegyoldalakat, összekoncolták a partfalakat, bárkákat merítettek el és sok embert öltek meg, - most a tiszta kék égbolt, a selyemfényű tenger, az enyhe és verőfényes, csillogó napok végtelen nyájasságot árasztottak.

Mínthogy olyan fenséges délután volt, Pauline azt határozta el, hogy kigörgeti Chanteau zsölléjét a terrasza és melléje fekteti vörös gypottakarók közé a kis Pault, aki immár másfél-éves lett. Hiszen keresztanya volt, s éppen úgy babusgatta a gyermeket, mint az aggastyánt.

- Nem lesz alkalmatlan neked a nap, bácsikám?

- Ah, éppen nem. Hisz már oly rég nem láttam!... És Pault itt akarod elaltatni?

- Igen, igen. A levegő jót tesz majd neki.

Letérdelt a takaró egyik sarkába s úgy nézte a fehér ruhácskába öltöztetett fiúcskát, akinek kilátszott meztelen karja és combja. A gyermek szemelehunyva fordította az ég felé kis rózsaszínű, mozdulatlan arcát.

- Lám, rögtön elaludt; - mormogta Pauline. - Még arra is lusta volt, hogy megforduljon... Vigyázz, hogy ezek az állatok ne háborgassák.

És ujjával megfenyegette Minouchet, amely az ebédlő ablakának párkányán üldögélt és nagyban mosdott. Oldalt a homokon Loulou nyújtózkodott egész hosszában, néha-néha bizalmatlanul nyitván föl egyik szemét, állandóan készen arra, hogy morogjon és harapjon.

Amikor Pauline fölállt, Chanteau tompa jajba tört ki.

- Már megint szaggat?

- Oh, hogy szaggat-e? El sem hagy egyáltalában... Ugy-e jajgattam? Furcsa! Már magam sem veszem észre, amikor teszem.

Valóban szálnalmas egy alak lett belőle. Lassan-lassan az idülő köszvénnel járó lerakódás el-lepte minden ízületét, roppant nagy köszvéncsomók keletkeztek, amelyek fehéres sarjadzással fúrták át a bőrt. Lábai, amelyek láthatatlanok voltak, mert vastag harisnyába voltak burkolva, összezsugorodva meggörbültek, mint a beteg madár karmai. Kezei eltorzulásukkal borzalmat keltettek, minden ízületet fénylő, vörös daganat duzzasztott, görbült ujjai felfúvódva hajoltak be, különösen pedig a balkezet éktelenítette el egy szörnyűséges, tojás nagyságu képződmény. Ugyanazon a karfélen, a könyökön, hatalmas lerakódás emelkedett valóságos kelevénnyé. Ezidőben már teljesen beállt az ízületek merevedése; a beteg nem birta mozgatni sem a kezét, sem a lábát, ha egyik-másik ízület félig-meddig még mozoghatott, úgy zörgött, mintha az ember egy golyókkal telt zacskót rázogatna. Teste látszólag egész hosszában megkövesedett abban a helyzetben, amelyet az öreg azért foglalt el, hogy kevésbé érezze kínjait: kissé előrehajolt, erősen jobbfelé húzódva, annyira, hogy már fölvette a zsölle alakját és így hajlottan, kicsavarodottan maradt, amikor lefektették. Fájdalma nem szünetelt többé, a gyulladás visszatért minden időváltozáskor, vagy ha megszokott szigorú rendjén kívül csak egy ujjnyi bort vagy egy falat húst élvezett.

- Nem kívánnál egy csésze tejet? - kérdezte Pauline. - Ez talán fölüdítene.

- Ah, igen, tejet! - válaszolt az agg két nyögés között. - No, az a tejkúra is gyönyörűséges találmány! Azt hiszem, végeznek velem ezzel... Nem, nem, semmi sem kell, ez lesz talán a legjobb.

De azért kérte Paulinet, hogy fordítsa át a bal lábát, mert hiszen ő maga nem bírta azt megmozdítani.

- Ma megint ég a gyalázatos! Tedd odább, - tedd már! Köszönöm... Milyen szép idő van! Ah Istenem, Istenem!

És szemét a tágas szemhatárra meresztve, folytatta, szinte öntudatlanul, a nyögdelést. Nyomorúságának sikolya volt úgyszólván a lélegzete mostan. Vastag flanelruha volt rajta, amely teljesen beburkolta szinte megfásodott tagjait, eléktelenített kezeit, amelyek szánandó képet mutattak a verőfényben, térdére fektetve. Érdekelte őt a tenger, az a végtelen kékség, amelyen fehér vitorlák húzódtak, az a határtalan út, amely ime nyitva állt előtte, holott nem bírta egymásra rakni a lábait.

Pauline, akit nyugtalanított a kis Paul meztelen combja, ismét leguggolt, hogy ráterítse a takaró csücskét. Már három hónap óta minden héten készült, hogy a jövő héten elmegy. De a gyermek gyöngé karjai ellenállhatatlan hatalommal fogták vissza. Az első hónapban minden reggel azon aggódtak, hogy nem fog esténél tovább élni. Csak ő maga ismételte mindennap azt a csodát, hogy minden másodpercben megmentette, mert hiszen az anyja még az ágyat nyomta, a dajka pedig, akit föl kellett fogadni, egyszerűen csak odaadta a tejét bárgyu ösztönösségével. Tehát örökös volt a gondja Paulinenak, akaratlanul figyelnie kellett a hőmérsékletre, a gyermek óráról órára fenyegetett életére, valósággal egy kotlós tyúk makacs kitartásával, hogy pótolja azt a hónapot, amelyet a gyermeknek még az anyja méhében kellett volna töltenie. És az első hónap után a gyermek szerencsésen megerősödött annyira, mint az idejében világrajött gyermek és fokról fokra fejlődésnek indult. De azért még mindig csenevész maradt, Pauline nem hagyta egy percre sem magára, különösen azóta nem, hogy elválasztották, ami nagyon megviselte.

- No, így nem fog fájni... Ugy-e bácsi, milyen csinos ebben a pirosban. Egészen rózsás lesz benne.

Chanteau nagy kinnal arra fordította a fejét, testének egyetlen tagját, amelyet még mozdíthatott. És dadogva szólt:

- Ha megcsókolod, fölébreszted. Hagyd hát békében az angyalt... Láttad ott azt a gőzöst? Havreből jön. Nézd, hogy megy.

Pauline kénytelen volt a hajót nézni, hogy örömet szerezzen neki. Egy kis fekete pont volt az a vízrengetegen. A szemhatáron vékony füstfonál húzódott. Pauline egy pillanatig mozdulatlanul nézte a nagy ragyogó ég alatt terülő nyugodt tengert s örült a szép napnak.

- Ah, ni! - kiáltott egyszerre, - megég a ragum! - És szaladt a konyha felé.

De amikor éppen belépett a házba, az emeletről kiáltást hallott:

- Pauline!

Louise volt, aki kikönyökölt Chanteauné egykori szobájának ablakán, amely szobát most a család foglalta el. Még jóformán fésületlenül, otthonkában állt ott és mérges hangon folytatta:

- Ha Lazare itt van, mondd neki, hogy jöjjön fel!

- Nincs itt; még nem jött vissza.

Erre Louise felháborodott.

- Tudtam, hogy nem látjuk esténél előbb, ha ugyan méltóztatik hazajönnie. Ma éjjel sem hált itthon, pedig határozottan megígérte. Oh! Igazán szép tőle! Ha Caenba megy, akkor nem lehet onnan elrácigálni.

- Ah, hiszen olyan kevés szórakozása van, - válaszolt nyájasan Pauline. - Azután sok idejét vette el az a hízlalási ügy... Bizonyára igénybe veszi a doktor kocsiját, hogy hazajöhessen.

Mióta Lazare és Louise Bonnevilleben laktak, folytonosan civakodtak egymással. Nem pörlekedtek mindig nyíltan, de minduntalan ismétlődő rosszkedvük nyomorúságos hangulatúvá tette annak a két személynek életét, akik nem értették meg egymást. Louise a szülést követő hosszú és fájdalmas betegség után olyan üresnek érezte az életét, kivált amikor irtózott a háztartás gondjaitól és azzal ütötte agyon az időt, hogy olvasgatott, ebédig pedig öltözködésével vesződt. A férfi pedig, akit rettenetes unatkozás szállt meg, nem is nyúlt a könyvhöz, órákig ácsorgott a tengert nézve, néha-néha pedig elszökött Caenba, ahonnan még kedvetlenebbül tért vissza. Pauline, aki magára vette a háztartás gondjait, nélkülözhetetlené vált számukra, már azért is, mert napjában háromszor is kibékítette őket.

- Most már aztán végezz az öltözéssel; - mondta Pauline. - Nemsokára bizonyosan itt lesz a plébános, te majd vele maradsz, meg a bácsival. Nekem sok a dolgom.

De Louise nem hagyott fel a zsörtölődéssel.

- Hát lehetséges-e? Hogy ilyen sokáig elmaradjon! Atyám tegnap azt írta, hogy a pénzünk maradéka is fogytán van.

Valóban, Lazare már két balul végződött ügyben szórta ki a pénzt annyira, hogy Pauline, mint keresztanya a gyermek sorsáért aggódva, odaadta neki kétharmadát a még birtokában levő pénzének, harmadrészéért pedig biztosítást kötött, amely majd százezer frankot juttathat a fiúnak nagykorúsága napján. Most már nem volt egyebe, mint ötszáz frank évjáradéka és legfőbb bánata, hogy ezentúl szűkmarkúbbnak kell lennie az alamizsnaosztogatásban.

- No, az is szép vállalkozás, az a hízlalás! - folytatá Louise. - Atyám bizonyosan lebeszélte róla, s ha nem tér vissza idejében, az a jele, hogy mulat. Oh, bánom is én! Hát csavarogjon.

- De hát miért haragszol? - felelt Pauline. - Az a szegény fiú semmi rosszban nem törí a fejét. Gyere már le! Van fogalmad róla, hogy micsoda teremtés ez a Veronique, aki éppen szombaton hagy a faképnél s rám hagyja az egész konyhát?

Megmagyarázhatatlan esemény volt ez, amely már két órán át foglalkoztatta az egész házat. A cseléd megtisztította a zöldséget a leveshez, lekoppasztotta és megtisztította a kacsát és odatette egy tányérra, aztán hirtelen eltűnt, mintha a föld nyelte volna el; nem látták azóta. Pauline kénytelen volt végre, egyre tűnődve még a leány távozásán, hogy maga készítse oda a tűzhelyre az ételt.

- Hát még mindig nem jött vissza? - kérdezte Louise.

- Persze, hogy nem; - válaszolta az ifjú leány. - De tudod-e, mi jutott eszembe róla ebben a pillanatban? Egy erre járó asszonytól negyven souért vette a kacsát, és emlékezem rá, hogy azt mondtam, szebbet is vásároltam már harminc souért Verchemontban. Erre egyszerre felém fordult és gyilkos pillantást vetett rám. Fogadni mernék, hogy elment Verchemontba, hogy meggyőződjék róla, nem hazudtam-e.

Nevetett, de nevetésében volt valami szomorúság, mert bántotta az, hogy Veronique minden igazi ok nélkül szokott gorombáskodni vele. A dolgában való késedelmeskedés, amit Chanteauné halála óta tapasztalhatott ennél a leánynál, lassankint fölébresztette benne korábbi gyűlöletét.

- Több, mint egy hete, hogy szavát sem vehetjük, - mondta Louise. - Ilyen jellemről mindenféle ostobaság kitelik.

Pauline azonban türelmesebben válaszolt.

- Eh, hadd járja a bolondját. Mindenesetre vissza fog jönni, mi pedig ma nem veszünk éhen miatta.

A gyermek mozogni kezdett a takaró alatt. Pauline odaszaladt hozzája.

- Mi baj, drágám?

Az anya még nézte egy pillanatig az ablakból, aztán hirtelen visszahúzódott a szobába. Chanteau kimerülten csak a fejét fordíthatta, amikor Loulou morogni kezdett, erre odaszólt unokahúgának.

- Pauline, itt van a társaságod.

Két rongyos fiú jött, az eleje annak a csapatnak, amely minden szombaton látogatóba jött hozzája. Miután a kis Paul elaludt, Pauline fölemelkedett és így szólt:

- Oh, éppen jókor rontanak be! Nincs egy percem sem... De hát maradjatok itt és üljete oda a padra. És bácsi, ha megjön a többi is, ültess őket ezek mellé!... Be kell mennem okvetlen, hogy utána nézzek a ragumnak.

Amikor úgy negyedóra mulva visszatért, a padon már két fiú és két leány ült, az ő régi kis szegényei, akik azonban immár megnőttek; koldús szokásukat azonban megőrizték.

No és akkora nyomorúság eddig még nem sujtotta Bonnevillet. A májusi viharok alatt a sziklafalhoz tapasztott utolsó három ház is elsöprődött. A tengerár azután befejezte a falu kisöprését, miután már az ostromok századain át volt kitéve a tenger folytonos támadásának, amely évről évre elnyelt egy darabot a földjéből. Most már nem járt más ott a kóbor hullámokon kívül, amelyek nyomtalanul elhordták a romokat. Az üregeikből kikergetett halászok, akik nemzedékeken át dacoltak makacsul az örökösen fenyegető árral, kénytelenek voltak fölebb vonulni a lejtőre, ott táboroztak egy halomban, a leggazdagabbak hajlékot építettek, a többiek megbújtak a sziklák alatt, együttesen pedig alapítottak egy új Bonnevillet, várva, hogy a tengerár majd megint kiszorítsa őket újabb százados küzdelem után. A tenger, hogy befejezze a rombolást, mindenekelőtt természetesen elsodorta a ducokat és palánkokat. E végzetes napon északi szél fujt, óriási hullámtömegek torlódtak olyan zúgással, hogy a templom is megrendült beléje.

Lazare, akit értesítettek a veszedelemről, nem akart lemenni. Ott maradt a terraszon és nézte a hömpölygő ár érkezését, míg a halászok izgatottan rohantak, hogy az ár dühös tombolását lássák. Valami borzalmas kevélység ágaskodott bennük, hogy elég erősen üvölt-e a tenger, el fogja-e söpörni azt a rongyot? És valóban, alig kellett húsz perc, hogy az egész eltűnjön, a kitépelt ducok, az összetört gerendák, - mind pozdorjává omlott. És az emberek együtt üvöltöttek a tengerrel, úgy ugra-bugráltak, táncoltak, mint a vadak, megrészegítette őket a szél meg a víz-zaj, s átadták magukat a pusztulás borzalma izgalmának. Azután, míg Lazare öklével fenyegette meg őket, menekülve rohantak, sarkukban a dühödt hullámok, amelyeket már semmi sem tarthatott vissza. Most pedig majd megvesztek az éhségtől és nyögdeltek az új Bonnevilleben, átkozódva romlásuk miatt és a jó kisasszony kegyességéhez folyamodva.

- És mit csinálsz itt te? - ripakodott rá Pauline a Houtelard-fiúra, amikor őt is meglátta. - Megtiltottam, hogy még egyszer eljőjj ide.

Nagy kamasz volt az, közel húsz éves. Szomorú és a megvert gyermek szepegéséhez hasonló félénksége csupa ravaszsgból eredt. Szemét lehunyva felelt:

- Legyen könyörületes velem, kisasszony. Olyan szerencsétlenek vagyunk, amióta meghalt az atyám!

Az öreg Houtelard ugyanis egy viharos este a tengerre szállt s többé nem tért vissza, de nem találták nyomát, sem a testét, sem köpönyegét, sem egy deszkáját a bárkájának. Pauline pedig,

akinek számon kellett tartania alamizsnálkodását, megfogadta, hogy nem ad sem a fiúnak, sem az anyának, mert nyíltan egymással élnek. Az apa halála után ugyanis a mostoha anya, az egykori szolgáló, aki fősვნységből és gonoszságból verte a fiút, most férjévé tette, pedig alig volt korosabb, mint egy verni való fiú. Egész Bonneville röhögött az új viszonyon.

- Jól tudod, - folytatta Pauline, - mért nem akarom, hogy betedd ide a lábadat. Majd ha jobban viseled magadat, akkor meglátom, teszek-e érted.

Ekkor aztán megindult hangon a fiú elpanaszolta sorsát.

- A mostohaanyám akarta. Ha nem teszem, még jobban vert volna. Azután meg nem az édesanyám, mindegy, akár velem van, akár mással... Adjon valamit, édes kisasszony. Mindenünket elvesztettük. Én magam csak segíthetnék magamon, de hát ő beteg, neki kérek. Esküszöm, hogy igaz.

És a könnyörületes ifjú leány végül is egy kenyérral és egy darab főtt hússal bocsátotta útjára. És még azt is megígérte, hogy meglátogatja a beteget s orvosságot visz neki.

- Ah, ah, orvosságot! - mormogott Chanteau. - Csak próbáld meg, hogy azt nyeeless vele. Kell is annak. Hús kell csak neki.

Pauline meg már a Prouane-leánnyal foglalkozott, akinek sebes az arca.

- Hát ez hogy történt?

- Nekiestem egy fának, kisasszony.

- Egy fának?... Az ember inkább azt hihetné, hogy valami bútordarab sarkának estél neki.

A már nagyocska leány, akinek csak úgy égett az arca, szeme meg, mint egy káprázó emberé, úgy révedezett, hasztalan erőlködött, hogy egyenesen megállhasson. Lába megingott, nyelve meg akadozott, alig birt egy szót is tisztán kiejteni.

- Hiszen te ittál, szerencsétlen! - kiáltotta Pauline, mereven rá nézve.

- Oh, kisasszony, dehogy is!

- Részeg vagy, igenis, és elvágta magadat otthon, úgy-e? Nem is tudom, mi minden bajod van... Ül le, majd hozok arnikát meg vászonrongyot.

Bekötözte sebet és igyekezett lelkére beszélni, hogy elszégyelje magát. No hiszen szép dolog, hogy egy fiatal leány így részegeskedik az apjával és anyjával együtt, akiket egy reggel holtan fognak találni, megöli őket a pálinka. A leány zavaros szemmel, szinte álmosan hallgatta. Amikor Pauline már bekötözte, könnyörögni kezdett.

- Apám nagy fájdalomról panaszkodik, megdörzsölném, ha a kisasszony olyan jó lenne és adna kámforos pálinkát.

Pauline és Chanteau nem állhatták meg, hogy el ne nevéssék magukat.

- Persze! Tudom én, hova vándorolna az én kámforos pálinkám. Adok majd kenyeret, pedig tudom, hogy azt is eladjátok, hogy azon a pénzen italt vegyetek... Maradj ülve! Cuche majd hazakísér.

Most a Cuche fiú állt föl. Mezítláb volt, ruhája mindössze egy rongyos nadrág és egy cafatos ing, amelynek hiányossága láttatta a széltől megfeketített, a tüskéktől össze-vissza karcolt bőrét. Most, hogy az anyja már nem kellett a férfiaknak, undok feslettségbe merült, ő maga járta a vidéket, hogy az anyjának férfiakat kerítsen. Úton-útfélen találkozott vele az ember, farkasügyességgel bujkált a bokrok közt, úgy élt, mint a vadállat, amelyet bármilyen zsákmányra rákapat az éhség. A nyomorúság és emberi sülyedés utolsó fokára jutott, Pauline

szinte lelkiismereti furdalással nézte, mintha magát is bűnösnek érezte volna, hogy ilyen kloákában hagyja ezt az emberi teremtményt. De hogyha bármely alkalommal megkísérelte, hogy kiragadja belőle, a fiú rögtön megszökött, annyira irtózott a munkától s a szolgálattól.

- Mivel hogy visszajöttél, mondta Pauline szeliden, bizonyosan gondolkoztál azon, amit a mult szombaton mondtam. Egy kis jó érzést látok abban, hogy ismét eljöttél. Neked nem szabad tovább ezt az utálatos életet folytatnod, én meg nem vagyok elég gazdag, hogy mint ingyenélőt tápláljalak. El vagy tökéelve, hogy megszerzed azt, amit mondtam?

Amióta Pauline elvesztette vagyonát, igyekezett megmaradni pénzéhez alkalmazkodni és bevont más irgalmasszívú embereket is szegényeinek gyámolításába. Cazenove orvosnak végre sikerült kieszközölnie, hogy Cuche anyót betehetik a gyógyíthatatlanok intézetébe Bayeux-ben, ő maga pedig száz frankot tett félre arra a célra, hogy felruházza a fiút, ezenkívül helyet talált neki: útkaparonak mehetett a cherbourgi országra.

Amíg Pauline így beszélt, a fiú bizalmatlan arccal hallgatta.

- Nos tehát így rendben volna a dolog? - folytatá Pauline. - Te elkíséred az anyádat, aztán elfoglalod a helyedet.

De amikor feléje lépett, a fiú visszaugrott. Tekintetét nem vette le többé a leányról, szinte abban a hitben, hogy Pauline megmarkolja.

- Mi az? - kérdezte Pauline meglepve.

A fiú vadállati nyugtalansággal dörmögte.

- Meg akar fogni, hogy bezárjon. Nem engedem magamat.

Hasztalan volt már minden. A fiú csak engedte, hogy Pauline a lelkére beszéljen, néha úgy látszott, hogy meg is győzte őt jó érveivel, de amint egy kissé közeledett hozzá, rögtön az ajtóban termett, onnan makacs fejrázás mellett visszautasított mindent az anyja meg a maga elhelyezése dolgában, inkább nem eszik, de szabadon akar élni.

- Takarodj el, csavargó! - kiáltott föl végül haragosan maga Chanteau. - Minek is foglalkozol ilyen semmiháziival?

Pauline keze megreszketett, látván hiábavaló könyörületességét és hogy mások iránti szeretetének így kell összetörnie ez önként vállalt nyomorúságon. De azért kétségbeesett türelemmel válaszolta:

- Ej, bácsi, mégis csak szenvednek, mégis csak akarnak enni.

Visszahívta Cuchet, hogy úgy, mint már szombaton, kenyeret és negyven sout adjon neki. De a fiú ismét elugrott és úgy szólt:

- Tegye le a földre és menjen odább. Majd fölszedem.

Pauline kénytelen volt engedelmeskedni. A fiú óvatosan jött előre, folyvást szemmel tartva a leányt. Mikor azután fölszedte a negyven sout és a kenyeret, rohanvást elmenekült, vágatva, meztlábosan.

- Vadállat! - szólt Chanteau! - Egy éjjel majd betoppan és mindnyájunkat megfojt... Éppen olyan, mint annak a gályarabnak a leánya, aki itt van, tűzbe merném tenni a kezemet, hogy ő volt az, aki a multkor ellopta a kendőmet.

A kis Tourmal leányra vonatkozott a szava, akinek az öregapja meg az apja is börtönben ült. A leány egyedül maradt már a padon a Prouane-leánnyal, aki részességében csak egyre dödögött. Úgy látszott, hogy nem hallotta a lopásra vonatkozó vádat, fölkelt és könyörögni kezdett.

- Könyörüljön rajtunk, jó kisasszony. Csak az anyám meg én vagyunk otthon, a csendőrök minden este bejönnek és vernek bennünket, csupa seb már a testem, anyám már a végét járja, szegény! Oh jó kisasszony, pénz kellene, meg egy kis jó leves kellene, meg jó bor...

Chanteau, akit ingereltek ezek a hazugságok, megmozdult a zsöllében. Pauline azonban odaadta volna az ingét is.

- Hallgass! - mormogta. - Többet kapsz, ha kevesebbet beszélsz... Maradj itt, majd készíték egy kosárral.

Mikor pedig visszatért egy ócska halaskosárral, amelybe kenyeret, két liter bort meg húst rakott, a terrasszon egy más gyámoltat talált, a kis Gonin-leányt, aki magával hozta leánykáját, egy húsz hónapos fattyút. Az anya nem volt több tizenhat évesnél és még olyan poszka, fejletlen, hogy inkább a kisdéd néjének tarthatták volna. Alig bírta cipelni a leánykát, de azért elhozta magával, mert tudta, hogy a kisasszony imádja a gyermekeket és nem tagad meg semmit sem tőlük.

- Ah Istenem milyen nagy már! - szólt Pauline karjára véve a kis gyermeket. - És még fél évvel sem idősebb, mint a mi Paulunk.

És önkéntelenül szomorú pillantást vetett a kis fiúra, aki még mindig aludt a takarók között. Ez a leány-anya aki olyan fiatalon szült, bizonyára boldognak érezheti magát, hogy ilyen nagy gyermeke van. De azért panaszkodott az.

- Oh, ha tudná, kisasszony, hogy mennyit eszik! És nincs fehérneműm, nem tudom, hogyan ruházzam... Meg aztán, mióta az apám meghalt, anyám meg az embere agyonsanyargatnak. Úgy bánnak velem, mint az aljasok legaljasabbjával, azt mondják, ha világra hoztam, inkább hozna valamit a házhoz, mint hogy még költségbe kerüljön.

Való, hogy a beteges öreget, az atyját, egy reggel halva találták a szenes ládájában; szinte fekete volt a zuzódásoktól, úgy, hogy a rendőrség is kénytelen volt beleavatkozni a dologba. Azt beszéltek, hogy az asszony meg a szeretője megfojtották a haszontalan naplopót, aki csak kenyérpusztítójuk volt.

- Szegény kis leány! - mormogta Pauline. - No már tettem félre számára valamit, éppen harisnyát kötök neki. Hozd csak többször ide, van mindig tejünk, meg kap egy kis daralevest. Majd fölkeresem az anyádat és rá fogok ijeszteni, amért mindig bánt.

A Gonin-leány megint fölvette kis leányát, míg Pauline neki is készített egy csomagot. Leült vele, térdére ültette s olyan ügyetlenül, mint egy gyerek bánik a bábujával. Tiszta tekintete még mindig meglepetést mutatott, mintha nem tudná, mit cselekedett, s midőn szoptatnia kellett a gyermeket, akárhányszor megtörtént, hogy leejtette, amikor lapos mellén ringatta. A kisasszony egyszer nagyon komolyan megkorholta, amiért egy nap, csupán azért, hogy kövel megdobálja a kis Prouanet, letette a gyermekét az út szélére egy kőrakásra.

Horteur abbé jelent meg a terrasszon.

- Itt van Lazare meg a doktor - jelentette.

Ugyanakkor kocsizörgés hallatszott; és amíg Martin, a falábú volt matróz, bevezette a lovat az istállóba, Cazenove belépett az udvarba és kiabálva kérdezte:

- Hozom azt a megugrott kópét; remélem, hogy nem csapják le a fejét?

Valóban Lazare jött, fanyarúl mosolyogva. Nagyon hamar kezdett öregedni. Vállai is már hajlottak, arca sápadt, mintha valami elfojtott aggodalom mardosná. Bizonyára okát adta volna késedelmének, de mielőtt ezt tehetné volna, dühösen becsapták az eddig nyitva állott ablakot az emeleten.

- Louise még nem készült el; - magyarázkodott Pauline. - De lejön egy perc múlva.

Mind ránéztek zavarodottan: az az izgatott ablakzörej háborúságot jelentett. Lazare miután egy lépést tett a lépcső felé, hirtelen megállt. Megcsókolta atyját s a kis Pault; azután, hogy leleplezte nyugtalanságát, unokahugához fordult és boszankodó hangon szólt:

- Szabadíts meg hamar minket ettől a pereputtytól. Tudod hogy nem szeretem, ha itt lábatlankodnak.

Arról a három leányról beszélt, akik ott maradtak a padon.

Pauline sietve odaadta a csomagot a kis Goninnak.

- Most pedig menjete! - szólt. - Ti ketten kíséritek haza a pajtástokat, hogy megint el ne essék... És te is légy okos, vigyázz a gyermekedre! Ne felejtse ám ott az úton!

Amikor végre elvonultak, Lazare meg akarta vizsgálni a kis Tourmal-leány kosarát. Már elrejtett benne egy ócska kávésbögrét, amelyet noha már egy sarokba dugtak, ellopott. Kikergették őket a kapun; a részeg leány csak úgy bukdácsolt a két másik leány között.

- Micsoda népség! - szólt a plébános, helyet foglalván Chanteau mellett. - Bizonyos, hogy az Isten elhagyja őket. Ezek a cafatok az első áldozásuk óta isznak meg lopnak, mint az atyjuk meg az anyjuk és megesnek rendre... Ah! Pedig megmondtam előre, micsoda szerencsétlenséget vonnak a fejükre.

Az orvos pedig gúnyosan kérdezte Lazaret:

- Mondja csak kedvesem, helyre fogja állítani azt a híres cölöpsort?

Lazare heves mozdulatot tett. Kétségbeejtette a tenger elleni küzdelme kudarcának említése.

- Én? - kiáltott. - Beereszteném ránk az egész tengert, anélkül, hogy csak egy seprűnyelet tennék az útjába, hogy megállítsam! Ah, nem! Bolond voltam. Kétszer nem ismétlem meg azt a butaságot. Ha arra gondolok, hogy láttam a nyomorultakat, ahogy a pusztulás napján táncra kerekedtek... Tudja-e, mit gyanítok? Bizonyosan ők fűrészelték el a cölöpöket a nagy vihar kitörése előtt, mert lehetetlen, hogy olyan könnyen széttörtek volna.

- Így mentette meg az ő mesteri önértét. Azután Bonneville felé tárva karját, hozzátette:

- Dögöljenek meg! Szeretnék én is táncolni rajtuk!

- Ugyan ne beszélj ilyen rosszat, - mondta Pauline szokott nyugodtságával. - Nem csak a szegényeknek van joguk, hogy rosszak legyenek. Azért majd helyreállítod te azt a cölöpgátat.

Lazare erre megnyugodott, mint hogyha az utolsó dühkitörése kimerítette volna.

- Oh, nem - mormogta. - Nagyon is bosszantana. De abban igazad van, hogy nem érdemes mérgelődni. Fulladjanak meg vagy ne fulladjanak meg: mit törődöm vele?

Ujra csönd állt be. Chanteau visszaesett fájdalmas mozdulatlanságába, miután kissé fölemelte fejét, hogy a fia megcsókolhassa. A plébános hüvelykujját forgatta, az orvos hátratett kézzel sétálgatott. És mindenki nézegette az alvó Pault, akit Pauline még atyjának kedveskedése ellen is oltalmazott. Amint megjöttek, mindjárt kérte őket, hogy csak halkán beszéljenek és ne kopogjanak a gyermek fekvőhelye körül, végül pedig megfenyegette azt a dög Loulout, amely azóta, hogy a lovat az istállóba vezették, folyvást morgott.

- No csak hidd, hogy elhallgat! - mondta Lazare. - Már egy órája hasogatja a fülünket. Nem láttam életemben ilyen kellemetlen kutyát. Amint mozdul valaki, már kellemetlenkedik, az ember nem tudja, hogy van-e állatja, annyira magának él. Csak arra való a ronda, hogy még jobban sajnáljuk a szegény Mathieunket.

- És a Minouche hány éves lehet? - kérdezte Cazenove. - Mert mindig itt láttam.

Minouche, még folytatván mosakodását az ebédlő ablakában, nevének hallatakor fölemelte a fejét. Egy pillanatra kitarotta a lábát, mintegy kitarva hasát a napnak, azután folytatta lábának gyöngéd nyalogatását.

- Oh lám, éppen nem süket! - szólt az ifjú leány. - De azt hiszem, a látása már gyöngül. Ámde ez nem akadályozza abban, hogy céda módra viselkedjék. Gondolják csak, hetet kölykezett most egy hete. És úgy cselekedte, hogy mind elálmlétkodtunk. Ha tizenhat év óta meghagytuk volna minden kölykét, már felfaltak volna bennünket a macskák... Nos, kedden megint eltűnt, és a most annyira tisztálkodó finnyás csak ma reggel került haza, miután három éjjel, három nap csavargott.

És minden zavarodottság meg pirulás nélkül mesélte a macska szerelmeskedéseit. Milyen tiszta, kényes állat, esős időben ki nem merne mozdulni s ime, évente négyszer is ott föntörög minden pocsolyában! Tegnap látta a falon egy nagy kandurral, mind a kettőnek borzas farka söprögette a levegőt, azután kölcsönös pofozkodás után mindketten belezuhantak egy pocsolyába, persze rettenetes nyávogás között. És ekkor a macskájuk úgy tért vissza, hogy be volt hasítva a fél füle, a hátán meg fekete foltot hagyott az iszap. De meg anyának is elég rossz. Ahányszor csak elhajtották a vemhét, utána éppen úgy nyalakodott, mint fiatal korában, mintha nem is tudna semmit kimeríthetetlen termékenységéről, - aztán csakhamar megint újra terhes lesz.

- De legalább megvan tisztasági érzéke; - jegyezte meg a plébános, aki hosszan nézte, hogyan tisztogatja magát nyelvével Minouche. - Mert nem minden céda tisztálkodik ám így!

Chanteau, aki szintén a macska felé fordította szemét, még jobban kezdett nyögni már megszokott és öntudatlan fájdalmában.

- Nos, megint nagyon fáj? - kérdezte az orvos.

- Mit? Vagy úgy? - felelt a beteg mintegy felriadva. - Ah, csak azért, mert nehéz a lélegzetem. Igen, ma sokat szenvedtem. Azt hittem, hogy a napsütés majd jóttesz, de azért majd megfulladok és ég minden tagom.

Cazenove megvizsgálta kezét. Mindnyájan megborzadtak, amint az alaktalan ujjakat látták. A plébános pedig még szellemes megjegyzést is kockáztatott meg.

- No az igaz, ilyen ujjakkal nem lehet kényelmesen dominózni... Persze, ez a szórakozás hiányzik magának.

- Legyen mértékletes az ételben; - ajánlotta az orvos. - A könyöke bizony erősen gyulladt; a daganat is egyre nő.

- De hát mit tegyek, hogy legyek mértékletes? - nyögött Chanteau. - Kimérik a boromat, méricskélik a husomat hát egyáltalában semmit se egyek? Igazán, már nem lehet élni. És ha még magam ehetnék? De hát hogy tehetném azt ilyen masína ujjakkal? Pauline etet, és bizonyos, hogy nem ad túlságos sokat.

A leány elmosolyodott.

- Oh, oh, bizony tegnap sokat ettél. De ez az én hibám, mert nem mertem megtagadni, amikor látom, hogy olyan jó az étvágyad és olyan szerencsétlen vagy.

És igyekeztek mindnyájan felvidítani, sőt tréfálózta, hogy nemsokára meg is nőszül újra. De hangjuk reszketett a szájalomtól, látván maguk előtt azt az emberroncsot, azt a tehetetlen tömeget, aki csak azért él, hogy szenvedjen. Chanteau visszaesett előbbi fekvő helyzetébe, teste jobbra hajolt, keze térdére hullt.

- Például ma este nyárson sült kacsánk lesz; - mondta Pauline.

De rögtön a maga szavát szakította ketté, kérdezvén:

- Igaz, nem találkoztak véletlenül Veronique leánnyal, amikor keresztüljöttek Verchemonton?

És elmondta részletesen a cseléd eltűnését. De sem Lazare, sem az orvos nem látták a leányt. Csodálkoztak a leány furcsa szeszélyén, de aztán tréfába vették. Az lesz csak a legfontosabb, hogy milyen arcot vág majd, ha visszatértekor látja, hogy ők már az ebédnél ülnek.

- No, most megyek, - mondta Pauline, - mert én vagyok a szakácsnő; ha elégetem a ragút vagy a kacska nem sülné meg jól, majd adna nekem a bácsi!

Horteur abbé fölnevetett erre, magát Cazenove doktort is mulattatta ez a megjegyzés, amidőn az első emeleten hirtelen robajjal kinyílt az ablak. Louise nem láttatta magát, csak száraz rikoltását hallották az ablaktábla mögött.

- Lazare, jöjj fel!

Lazare tiltakozó mozdulatot tett, mintha meg akarná tagadni, hogy engedelmeskedjék az ilyen hangon való hívásnak. De Pauline néma kéressel intett neki, el karta kerülni, hogy mások előtt civódás legyen; ekkor Lazare fölment, de egy pillanatra megállt a terrasszon, hogy leküzdje rossz érzését. Mindenki hallgatott és zavarodottan nézett a tengerre. A nyugvó nap arany abroszt terített a víztükörré, lángocskákat gyujtott az apró kék habokra. A messzeségben a szemhatár már gyöngye violaszínű párába tünt el. A szép nap a béke uralmával végződött, amely elborította a végtelen eget és vizet; nem látszott rajta egyetlen felhőcske s egyetlen vitorla sem.

- Nos, - suttogta magában Pauline mosolyogva, - amivel hogy elcsavargott, illő, hogy egy kissé megkorholják.

Az orvos ránézett és szintén mosolygott, eszébe jutott egykori jóslata, amikor egymásnak adja őket.

Pauline bement a konyhába.

- Ej, most magukra hagyom önöket. Igyekezzenek egymást mulattatni. Te pedig bácsi, ha Paul fölébredne, hívj ki!

Benn a konyhában türelmetlenül lökdöste az edényeket, miután megkavarta a ragút és elkészítette a nyársat. Lehallatszott a padmalyon át Louise és Lazare hangja, és rémüldözött azon, hogy esetleg meghallják a terrasszon is. Igazán esztelenség, hogy úgy kiabálnak, mintha süketek volnának és ezzel kitérítik a világ előtt meghasonlásukat. De ő még sem akart fölmenni, először is azért, mert el kell készítenie az ebédet, azután meg nem tetszett neki az a gondolat, hogy most beleavatkozzék veszekedésükbe. Mert eddig rendesen ő volt a békítő, ha összezördültek. Bement inkább az ebédlőbe, ahol terített és zörgette az edényeket. De a veszekedés hangja tovább is behallatszott, most már nem bírta elviselni azt a gondolatot, hogy szerencsétleneknek tudja őket, fölment tehát, kergetve attól az irgalmassági érzéstől, amely lényévé tette azt, hogy másokat boldoggá tegyen.

- Halljátok drága gyermekeim, - szólt, midőn hirtelen benyitott a szobába, - mondhatjátok, hogy semmi közöm hozzá, de nagyon is lármáztok... Nem illik, hogy ennyire háborogtok és fölveritek az egész házat.

Átsietett a szobán és mindenekelőtt a Louisetól nyitva hagyott ablakot tette be. Szerencsére nem maradt a terrasszon sem az orvos, sem a plébános. Egy szempillantást vetett le, és látta, hogy Chanteau mereng, a kis Paul pedig alszik nyugodtan.

- Úgy hallanak benneteket odalenn, mintha ott volnának a szobában. Lássuk hát, mi történt?

De nagyon fel voltak háborodva és folytatták a civakodást, talán észre sem vették Pauline beléptét. Ő pedig megállt mozdulatlanul; kellemetlen érzés kapta el, látván azt a szobát, ahol a házaspár hál. Az egykori zöld virágos sárga kreton, a vörös szőnyeg vastag gyapjúkárpicának és egy kényes hölgy bútorzatának adott helyet, semmi sem maradt itt az elhalt anya tárgyai-ból, heliotrop illat szállt az öltöző asztalkáról, nedves asztalkendők hevertek. Ez az illat, amely fojtogatni kezdte; önkéntelenül körülnézett a szobában, ahol minden tárgy a rendetlen háztartás nyomát mutatta. Miután elfogadta azt a helyzetet, hogy mellettük él, noha napról-napra emészti lázongása, amikor valaha oly nyugodtan tudott aludni, ha úgy tudta volna, hogy egymás karjában láthatja őket, bizonyára nem lépett volna be hozzájuk, házastársi belsőségükbe, ebbe a rendetlenségbe, ahol szanaszét hevernek a ruhák a már éjjelre megvetett ágyon. Keresztülrezgett rajta az egykori féltékenységek reszketése.

- Dehát lehetséges, hogy így marcangoljátok egymást? - szólt rájuk egy kis szünet mulva. - Hát nem akar megjönni az eszetek?

- Nem, - kiáltott vissza Louise, - nem, mert már elég volt nekem, végét akarom vetni! Hát azt hiszed, hogy beismerte hibáját? Persze! Én csak azt mondtam neki, hogy mennyire nyugtalanított bennünket azzal, hogy tegnap nem jött haza és erre rám rontott, mint egy vadállat, azzal vádol, hogy megrontottam az életét, azzal fenyeget, hogy kivándorol Amerikába.

Lazare dühös ordítással szakította félbe.

- Hazudsz! Hogyha ilyen szeliden tettél volna szemrehányást, amiért elkéstem, megcsókol-talak volna, ezzel minden rendben lenne; de te vádoltál, hogy síralmassá tettem az életedet. Igen, te fenyegetőztél, hogy a tengerbe öljöd magadat, ha tovább ilyen lehetetlenné teszem az életedet.

És felelgettek egymásnak, így akartak könnyíteni haragjukon, amely jellemük folytonos össze-ütközései következtében meggyült bennük. Előbb így zörrentek össze a legcsekélyebben, valami tréfán, lassankint aztán olyan ellenszenv élesedett ki köztük, amelynek tartóssága azután elviselhetetlenné vált. A szelid arcú nő, mióta férje szórakozást keresett, gonosszá vált, mint a ravasz macska, amely hizelgése közben már karmait nyújtogatja. A férfi pedig közömbössége ellenére is úgy érezte, hogy az örökös panaszok még növelik unalmát, azért még gyakrabban igyekezett szórakozást keresve megugrani.

Pauline csak hallgatta őket. Jobban szenvedett, mint ők. Egyáltalában nem értette, hogy ilyen módon szeressen valaki. De hát mért nincs annyi kölcsönös belátásuk, hogy egymást kiméeljék? Mért nem tud egyik a másikhoz alkalmazkodni, amikor együtt kell élniük? Olyan könnyűnek tetszett neki, hogy a megszokásban és szánalomban boldogságot találhat. És most milyen fájdalmat okoznak neki, hiszen mindig a maga művének tekintette ezt a házasságot, amelyet jónak akart, és legalább azt az elismerést szerette volna elérni áldozatkészségéért, hogy meggyőződhetett volna arról, hogy okos dolgot művelt.

- Nem vetem szemedre, hogy elfecsérelted vagyonomat; - folytatta Louise.

- No még csak ez kellett! - fakadt ki Lazare. - Nem az én hibám, ha ellopták.

- Oh! csak azoktól az ügyetlenektől lopnak, akik engedik magukat kizsebeltetni... Most már arra a négy-ötezer frank járadékra vagyunk utalva, - abból éljünk éppen ebben a fészekben! Pauline nélkül már meztelenül járhatnék, mert te megemészted a vagyonom maradékát hóbortos terveiddel és vállalkozásaiddal.

- Csak folytasd, folytasd! Az apád már tegnap úgyis elmondta ezeket a kedves bókokat! Ebből látom, hogy írtál neki. Így aztán le kellett mondanom a hizlaló-vállalatról, amelyen bizonyosan száz százalékot nyerhettem volna. De most már, úgy mint te, én is azt mondom, hogy elég, vigyen el az ördög, ha többet törődöm! Itt fogunk élni.

- No, ez szép élet egy korombeli asszonynak, az igaz! Valóságos börtön; nincs rá alkalom, hogy csak egyszer is társaságba mehessek; mindig ez a buta tenger, - úgy látszik, ez még szélesebbre nyújtja az unalmat. Oh, ha tudtam volna, ha tudtam volna!

- Hát azt hiszed, hogy én mulatok? Ha nem házasodtam volna meg, most kószálhatnék messze, messze, kereshetném a kalandokat! Százszor is lett volna kedvem rá. De hát annak vége van, ide vagyok zárva ebbe a lyukba, ahol csak alhatom... Tönkre tettél, érzem jól.

- Én tettelek tönkre? Hát erőszakoltalak, hogy nőül végy? Nem te akartad, hogy egymásé legyünk? A te hibád az, hogy elhibáztam az életemet.

- Igen, igen, életünk elhibázott élet, rajta vagy, hogy napról napra elviselhetetlenebbé tedd.

Ebben a pillanatban Pauline reszketve közbelépett, noha eltökélt szándéka szerint nem akart beavatkozni.

- Hallgassatok, szerencsétlenek! Az igaz, hogy elrontjátok az életeket, amely pedig olyan jó lehetne! Hát mire való, hogy olyan dolgokat vágtok egymás fejéhez, amelyeket nem lehet jóvátenni, amittől majd még jobban szenvedtek? Nem szabad, nem akarom, hogy folytassátok, hallgassatok!

Louise sírva ledült egy székre, Lazare pedig izgatottan, nagy léptekkel föl-alá járt.

- A könnyek semmit sem érnek, - folytatta Pauline. - Te valóban nem vagy türelmes, sok a hibád. Ej te, szegény barátom, hát szabad, hogy így veszekedjél? Hát ez csúnya dolog. Azt hittem legalább, hogy jó szíved van... Ej, igazán, olyanok vagytok, mint a nagy gyerekek. Egyaránt hibásak vagytok, nem tudtok mást, mint egymást gyötritek. De ezt nem akarom túrni. Egyeztetek meg! Nem akarok szomorú embereket magam körül... Rögtön megcsókoljátok egymást!

Igyekezett nevetni s már nem érezte azt a nyugtalanságot, amit előbb. Csak irgalmas szívének az az egyetlen vágya égette, hogy egymás karjaiban lássa őket, biztos legyen benne, hogy vége a cívódásnak.

- Hogy megcsókoljam? Nem! - kiáltozott Louise. - Nagyon sok gorombaságot mondott nekem.

- Soha! - kiáltotta Lazare.

Erre harsány nevetésbe tört ki Pauline.

- Ugyan ne durcáskodjatok! Jól tudjátok, hogy makacs fejem van... Az ebéd megég, a társaság vár... Ha nem engedelmeskedel, Lazare, hátba váglak. Azonnal térdelj le a feleséged előtt és szorítsd illedelmesen a kebledre... Rajta, rajta!

És egymás karjaiba lökte őket, látta szerelmes ölekezésüket, látta arcukon a csókot és diadalmas fény jelent meg arcán, anélkül, hogy zavarta volna tiszta szemének mélységét. Valóban az örömeke valami finom melegsége lángolt föl benne, ami föléje emelte a házaspárnak. De unokabátyja mégis titkos lelkifurdalással szorította magához feleségét, míg ez, még mindig hálógíngben, meztelen karral és nyakkal, még nagyobb sírás közt viszonzta nyájaskodását.

- Lássátok, hogy jobb ez így, mintha verekednétek, - mondta Pauline. - Most pedig megyek, nincs már szükségtek rám, hogy megbékéljeteke.

Már künn is volt az ajtón, amelyet hamar bezárt, mögötte hagyván a szerelmes pár szobáját, a nyitott ágygal, a szétszórt ruhákkal, amelyeknek heliotrop illata olyan bódító, mint olyan összeesküvő illat, amelynek be kell fejeznie a kibékülést.

Lenn a konyhában Pauline énekelni kezdett, még egyszer megforgatván az ételt. Ráakott a tűzre, feltűzte a nyársra a kacsát és gyakorlott szemmel nézte sülését. Ez a szolgáló-munka

nagyon mulattatta. Fehér kötényt kötött és el volt ragadtatva attól, hogy ma ő szolgál ki mindenkit, hogy neki kell köszönniök a mai napon, hogy vidámságuknak és egészségüknek szolgálatot tesz. Most, miután már vigadnak az ő kegyelméből, arra törekedett, hogy igazi ünnepi ebédet készítsen, igen jó dolgokat tálaljon föl, hogy sokat egyenek és jól érezzék magukat az asztalnál.

Aztán megint hirtelen nagybátyjára és a kicsikére gondolt, kifutott a terrasszra; de elálmélkodott, hogy unokabátyját ott találta gyermeke mellett.

- Hogyan? Hát már lejöttél?

Ő csak bólintott s megint felöltötte közömbös arcát, lehorgasztotta vállát, lógatva hanyagúl kezét.

- Remélem, hogy nem kezdtétek újra a hátam mögött?

- Nem, nem; - mondta végre Lazare. - Mindjárt lejön, mihelyt felöltözködik. Megbocsátottunk egymásnak. De hát meddig fog tartani? Holnap talán már megint lesz valami más! És minden nap, minden órában! Hát változtathat ezen az ember valamit, meggátolhatja azt?

Pauline nagyon elkomolyodott, lesütötte bánatosan a szemét. Igaza volt. Láta világosan, hogy múlnak az egyforma napok, ugyanazokkal a cívdásokkal, amelyeket neki kell lecsillapítani. És ő maga sem érezte magát meggyógyultnak, hogy nem fog-e engedni féltékenysége erőszakosságának? Ah, micsoda megújulása a mindennapi küzdelemnek! De már fölemelte szemét; annyiszor le tudta győzni magát! És ha nem hagyhatják abba, hogy mindennap torzsalkodjanak, nincs más mód, hogy mindennap megint kibékítse őket! És ez a gondolat fölvidította, elmondta nyomban nevetve Lazarenak. Mi dolga lenne, ha ez a ház nagyon boldog lenne? Bizonyára unatkoznék. Hát csak kell hagyni nekik valami botorságot, amit ő jóvá tehessen.

- Hová ment az abbé meg az orvos? - kérdezte, mert meglepte, hogy nem látja őket.

- Bizonyosan a kertben vannak; - felelte Chanteau. - Az abbé meg akarta mutatni a doktornak a körtefáinkat.

Pauline egy pillantást vetett a terrassz sarkába, amikor szeme megakadt a kis Paulon.

- Eh ni, fölbredt! - szólt. - Nézd csak, hogy tápázkodik!

És valóban, a kis Paul a vörös takarók közt térde emelkedett, és hamar négykézláb kezdett mászni. De mielőtt a homokra ért volna, megakadt a takaró egyik hajtásában, megingott és hátára fordult, keze-lába a levegőben. Rugdalózni kezdett meztelen combjával abban a piroságban, amely olyan volt, mint a kinyílt pünkösdi-rózsa.

- Ni! Mindenét megmutatja, amit csak mutathat! - nevetett a leány vidáman. - Várj csak, meglátod mindjárt, mennyire tud járni tegnap óta.

Letérdelt melléje s igyekezett talpra állítani. Olyan lassan fejlődött korához képest, sőt egyideig attól féltek, hogy nagyon is gyöngé marad a lába. Annál nagyobb öröme telt a családnak, amikor első lépéseit látták, kezével az üres levegőben tapogatózva; de még a legkisebb akadály előtt is visszatotyanva ülőhelyére.

- No, ne játsszál! - szólt rá Pauline. - Ez komoly dolog. Mutasd meg, hogy férfi vagy... Rajta! Tartsd magadat jól, öleld meg a papádat, azután a nagypapádat.

Chanteau odafordította fejét és fájdalomtól rángatott arccal nézte a jelenetet.

Lazare, noha még mindig rosszkedvű volt, részt akart venni a játékban.

- Gyere, gyere! - mondta a gyermeknek.

- Nyujtsd ki csak a karodat! - biztatá Pauline. - Nem lehet így! Vagy menni kell, vagy elesünk. Nos, kincsem, bátorság.

Csak három lépést kellett tenni. Bízatták lelkesen, szeretettel, mire Paul eltökélte, hogy keresztülvág azon a kis területen kötélrancosként bizonytalanul tipegő lábacskaival. Végül is atyja kezei közé esett, aki megcsókolta még gyér haját, és a kis fiú elragadtatva nevetett, a kisgyermek természet szerint, kinyitva nagyra rózsához hasonló szájacskáját. Keresztanyja még beszéltetni is akarta, de a nyelve még késlekedőbb volt a lábainál, csak egyes hangokat tudott kiáltani, amelyekből csak a szülők értik ki a papa meg a mama szókat.

- Ez nem minden. Megigérte, hogy a nagypapát is megöleli... Nos? Ujra útra!

Nyolc lépés választotta el Lazare székét Chanteau zsölléjétől. Paul viláért sem merte volna megkockáztatni ezt a merészséget. Ez aztán megfontolandó ügy volt. Pauline odaguggolt az út közepére, hogy elhárítsa a balesetet. Két hosszú perc kellett, hogy rábeszéljék a gyermeket. Végre, kezeivel a levegőben hadonászva, elszántan megindult. Pauline azt hitte, hogy oda fog bukni karjaiba. De a kis ember bátran haladt s egyszerre csak odaesett Chanteau térdéhez. Bravók hangzottak.

- Láttatok, hogy vetette magát oda? Eh, bátorság van szemében, nagy kópé lesz még belőle.

És most egymásután ismételték vele az utat. Már nem félt, megindult az első hívásra. Odament nagyatyjához meg az atyjához és megint visszatért nagyatyjához, hangosan nevetve, mert tetszett neki a játék, fel-felbukva közben, mintha a föld rengett volna alatta.

- No még egyszer a papához! - kiáltott Pauline.

Lazaret kezdte fárasztani a dolog. A gyermekek, az övé is, hamar untatták. Amikor olyan vígnak látta ebben az órában, az a gondolat, hogy ez a kis lény lesz az ő folytatása, bizonyos aggodalommal fojtogatta. Amióta elhatározta, hogy Bonnevilleban tengeti életét, az a gondolat ejtette rabúl, hogy abban a szobában fog meghalni, ahol az anyja meghalt; és egyszer sem ment föl a lépcsőn anélkül, hogy arra ne gondolt volna, hogy egy napon itt viszik majd a koporsóját. A folyosó szűk bejárata bántotta, nehéz volt benne megfordulni, s folyton az a gondolat nyugtalanította, vajjon hogyan viszik majd ki itt az emberek anélkül, hogy be ne ütközzenek a falba. Amely mértékben fogytak napjai, a halál gondolata annál erősebben megfogózott benne és siettetett lényének bomlását, megsemmisítette férfiaságának maradványát is. Én már végeztem, így szokta mondani magában, - teljesen fölösleges, hogy valamire törekedjék még ezentúl, egyre jobban elmerült unatkozásának bárgyúságában.

- Még egyszer a nagypapához! - kiáltotta Pauline.

Chanteau nem bírta kinyújtani kezét, hogy elfogja és ott tartsa a kis Pault. Széttartotta lehetőleg térdét, de a nadrágjába kapaszkodó ujjainak fájdalma hosszú sóhajt csalt ki belőle. A kis fiú már hozzászokott az öreg végtelen nyögdeléséhez, miután mindig mellette élt és bizonyára azt képzelte az ő kis eszével, hogy minden nagyapónak így kell szenvednie. De most, ezen a szép napon, midőn odaesett hozzája és ránézett, abbahagyta a nevetést és vizsga szemmel nézte őt. Alaktalan kezei szörnyű csont- és bőrtuskónak látszottak, vörös ráncos, fájdalomtól tépett arca mintha hirtelen lecsúszott volna a jobb vállára; míg egész teste tele volt bütykökkel és repedésekkel, akár a lezuhant kőszemek maradványai. És Paul meglepődött, hogy ilyen betegnek és aggnak látja őt.

- Még egyszer! még egyszer! - kiáltott Pauline.

Vígnan tuszkolta a fiút egyre-másra egyiktől a másikhoz; pedig a nagypapa elmerült fájdalmaiban, az apát pedig már emésztette a holnaptól való aggodalom.

- Később talán kevésbé bolond nemzedék lesz; - mondta magában hirtelen. - Nem fogja átkozni a kémiát, hogy megóvja az életét s talán hinni fogja, hogy az ember élhet annak bizonyosságával is, hogy egy napon meghal.

Lazare zavarodottan fölnevetett.

- Eh! - mormogott. - Megszállja majd a köszvény, mint apámat, idegei pedig szétroncsolódnak, mint az enyéim. Lám, milyen gyöngö! Ez az elfajulás törvénye.

- Nem hallgatsz? - szólt rá Pauline. - Majd fölnevelem s megmutatom, embert faragok belőle.

És, mialatt mind elcsöndesedtek, anyai gondjába vette a kisdedet.

- Hát mért nem mész férjhez, ha annyira szereted a gyermekeket? - kérdezte Lazare.

Pauline mereven ránézett.

- De hiszem van gyermekem. Hát nem adtad oda nekem?... Férjhez menni? Soha életemben!

Ringatni kezdte a kis Pault, azután hangosan nevetett, tréfásan elbeszélte, hogy unokabátyja megtért Szent Schopenhauerhez, ő pedig leány akar maradni, hogy dolgozhasson az általános megváltáson, és valóban megvan benne a hajlam a lemondásra, mások szeretetére, a rossz embereknek juttatott jóságára.

A nap már leszállt a végtelen tengeren, a szép napszállta édes, nyájas bűvösséggel árasztotta el a végtelen levegőt. A messzeségben csak egy fehér vitorla villant még meg s az is eltűnt, amikor a csillagraj megjelent az ég nagy útján. Az alkonyat lassan-lassan leereszkedett a nyugalmas habokra.

Pauline még mindig ringatta a gyermeket, ott állva az árnyékkal megkékített terrasz közepén, mogorva unokabátyja és nyögdelő nagybátyja közt. Mindent kivetett magából, nevetése boldogságtól zengett.

- Nos, nem ebédelünk ma este? - kérdezte Louise, aki most egyszerre megjelent kacér szürke selyemruhájában.

- Én kész vagyok; - felelte Pauline. - Nem tudom, mit csinálnak a kertben?

Ebben a percben visszatért Horteur abbé, arca zavarodottnak látszott. Amikor nyugtalanul kérdezték, hogy mi történt, hirtelen, kissé akadozva, hogy gyöngédebb kifejezést találjon, végül mégis mereven kibökte:

- Azt a szegény Veronique-ot felakasztva találtuk egy körtefán.

Rémülten sikoltottak mindnyájan; - látták elvonulni a halott sápadt arcát.

- De hát miért? - kiáltott Pauline. - Nem volt rá semmi oka. Az ebéd nélküle is kész lett volna. Istenem, csak nem azért talán, mert azt mondtam neki, hogy tíz souval drágábban fizette a kacsát?

Jött Cazenove doktor is. Negyedóra óta hiába igyekezett életre hozni a leányt a fészkerben, ahová Martin vele együtt behúzta. Mit tudja az ember, mi van ilyen vén cselédek bolond fejében? Talán nem birt vígasztalódni úrnőjének halála miatt.

- Talán ezt nem bírta elviselni. Fölakasztotta magát kötényének a kötőjével.

Lazare és Louise ijedtükben jéggé dermedten hallgattak. Chanteau pedig, aki eddig hallgatott, felháborodott arra a gondolatra, hogy elrontották az ebédet. És ez a kezén, lábán nyomorék ember, akit úgy kell lefektetni, úgy kell etetni, mint egy gyermeket, ez a szánadó emberi roncs, akinek az élete már semmi, csak szenvedés üvöltése, dühösen kifakadt:

- Hát nem butaság, hogy valaki megöli magát?!

VÉGE.